

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuus- periaate

Jani Hannonen & Heini Kainulainen

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:8

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate

Jani Hannonen & Heini Kainulainen

Oikeusministeriö, Helsinki 2022

Julkaisujen jakelu
Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti
Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö
CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-386-5
ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2022

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:8		Teema	Selvityksiä ja ohjeita
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Jani Hannonen, Heini Kainulainen		
Kieli	Suomi	Sivumäärä	205
Tiivistelmä	<p>Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa on ihmiskaupan muoto, jossa ihmiskaupan uhri pakotetaan tekemään rikoksia hyväksikäyttäjän lukuun. Rankaisemattomuusperiaatteen mukaan uhreja ei tule rangaista näistä rikoksista. Periaatteelle on vahva tuki kansainvälisessä sääntelyssä ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä.</p> <p>Suomessa rikolliseen toimintaan pakotettu ihmiskaupan uhri voidaan jättää rankaisematta, vaikka rikosoikeuden doktriini ei tunnista haavoittuvan aseman hyväksikäyttöä vastuuvapausperusteeksi. Rankaisemattomuusperiaate ei ole täysin vieras elementti suomalaiselle rikosoikeudelle, koska toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset mahdollistavat ihmiskaupan uhrien syyttämättä ja rankaisematta jättämisen.</p> <p>Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen keskeisiä esteitä ovat käytännön soveltamiskokemuksen puuttuminen, ihmiskaupan uhrien heikko tunnistaminen ja se, ettei rikosprosessin aikana kiinnitetä riittävästi huomiota rikoksen taustalla vaikuttavaan hyväksikäyttöön. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen esteitä voidaan poistaa selvittämällä mahdollisen ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen tausta esitutkinnassa ja soveltamalla määrätietoisesti yleisiä säännöksiä toimenpiteistä luopumisesta. Rikosprosessin toimijoita on kannustettava laatimaan ohjeet rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta ja heidän koulutustaan on lisättävä.</p>		
Asiasanat	ihmiskauppa, hyväksikäyttö, uhrit, pakottaminen, painostus, rikosoikeus, pakkotila, toimenpiteistä luopuminen, rankaisemattomuus, rankaisemattomuusperiaate, principle of non-punishment		
ISBN PDF	978-952-400-386-5	ISSN PDF	2490-0990
Julkaisun osoite	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-386-5		

Principen om straffrihet för offer för människohandel

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2022:8	Tema	Utredningar och anvisningar
Utgivare	Justitieministeriet	
Författare	Jani Hannonen, Heini Kainulainen	
Språk	Finska	Sidantal 205
Referat	<p>Utnyttjande i brottslig verksamhet är en form av människohandel, där offer för människohandel tvingas begå brott för utnyttjarens räkning. Offren ska enligt principen om straffrihet inte straffas för dessa brott. Principen har ett starkt stöd i internationell rätt och i Europeiska människorättsdomstolens praxis.</p> <p>I Finland kan man låta bli att utfärda straff för en person som är offer för människohandel och som har tvingats till brott, även om utnyttjande av sårbar ställning inte ses som grund för ansvarsfrihet enligt doktrinen för straffrätt. Principen om straffrihet är inte ett helt främmande element i finsk straffrätt, eftersom det enligt bestämmelserna om åtgärdseftergift är möjligt att inte väcka åtal mot offer för människohandel och att inte utfärda straff.</p> <p>Väsentliga hinder för tillämpande av principen om straffrihet är avsaknaden av praktisk erfarenhet, svårigheten att identifiera offren för människohandel och att man under straffprocessen inte fäster tillräcklig uppmärksamhet vid utnyttjandet som är orsaken till brottet. Hindren för att tillämpa principen om straffrihet kan undanröjas genom att i förundersökningen reda ut bakgrunden till det brott ett eventuellt människohandelsoffer begått, genom att målmedvetet tillämpa de allmänna bestämmelserna om åtgärdseftergift och genom att ge instruktioner och ökad utbildning till aktörerna i straffprocessen.</p>	
Nyckelord	åtgärdseftergift, straffrihet, principen om straffrihet, principle of non-punishment, människohandel, utnyttjande, offer, tvång, påtryckning, straffrätt, nödtillstånd	
ISBN PDF	978-952-400-386-5	ISSN PDF 2490-0990
URN-adress	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-386-5	

Principle of Non-Punishment of Victims of Human Trafficking

**Publications of the Ministry of Justice,
Reports and guidelines 2022:8**

Subject

Reports and
guidelines

Publisher Ministry of Justice, Finland

Author(s) Jani Hannonen, Heini Kainulainen

Language Finnish

Pages

205

Abstract

Exploitation in criminal activities is a form of human trafficking where a trafficking victim is compelled to commit offences on behalf of the exploiter. According to the principle of non-punishment, such victims must not be punished for these offences. There is strong support for this principle in international law and in the case law of the European Court of Human Rights.

In Finland, a victim of trafficking in human beings who has been compelled to commit an offence may be left unpunished, even though abuse of a vulnerable position is not among the grounds for exemption from liability in the criminal law doctrine. The principle of non-punishment is not a completely foreign element in the Finnish criminal law, as the provisions on the waiving of measures make it possible not to prosecute or punish victims of human trafficking.

Key obstacles to the application of the principle of non-punishment include the lack of experience in applying the principle in practice, inadequate identification of victims of trafficking in human beings, and the fact that insufficient attention is paid to the exploitation underlying the offence during the criminal procedure. Obstacles to the application of the principle of non-punishment can be removed by investigating the background of an offence committed by a possible victim of human trafficking in the criminal investigation, by applying the general provisions on the waiving of measures in a determined manner, by providing instructions for the actors involved in the criminal procedure, and by providing more training.

Keywords

waiving of measures, non-punishment, principle of non-punishment, human trafficking, exploitation, victims, coercion, compulsion, criminal law, necessity

---

ISBN PDF 978-952-400-386-5

ISSN PDF

2490-0990

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-386-5>

Sisältö

1	Johdanto.....	13
1.1	Tutkimuksen tausta	13
1.2	Tunnistetut ihmiskaupan uhrin	15
1.3	Tutkimusta rankaisemattomuusperiaatteesta.....	18
1.4	Tutkimustehtävä	24
1.5	Sanasto	27
2	Rankaisemattomuusperiaatteen kansainvälinen viitekehys.....	29
2.1	Rankaisemattomuusperiaatteen tausta ja tarkoitus	29
2.2	Rankaisemattomuusperiaatteen vaihtoehtoiset toteuttamistavat	32
2.3	Palermion sopimuksen ihmiskauppaa koskeva lisäpöytäkirja.....	37
2.4	Euroopan neuvoston ihmiskauppaleissopimus	38
2.5	EU:n ihmiskauppadirektiivi	41
2.6	ILO:n pakollista työtä koskevan sopimuksen vuoden 2014 pöytäkirja	44
2.7	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.....	45
2.8	Soft law ja GRETA	49
3	Rankaisemattomuusperiaatteen suomalainen sääntely.....	55
3.1	Ihmiskaupan tunnusmerkistö.....	55
3.2	Kansainvälisten rankaisemattomuussäännösten täytäntöönpano	58
3.3	Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös	60
4	Rankaisemattomuusperiaatteen sisältö	65
4.1	Henkilöllinen soveltamisala	65
4.2	Asiallinen soveltamisala	71
4.3	Pakottaminen	75

5	Rankaisemattomuusperiaate rikosvastuun näkökulmasta	84
5.1	Rankaisemattomuusperiaate ja rikosoikeuden yleiset opit.....	86
5.2	Toisintoimimismahdollisuus.....	90
5.3	Pakottaminen ja vahva toisintoimimismahdollisuus	93
5.4	Pakottaminen ja heikko toisintoimimismahdollisuus.....	95
5.5	Rankaisemattomuusperiaate ja pakkotila.....	98
6	Rikosoikeudellinen toimenpiteistä luopuminen	106
6.1	Toimenpiteistä luopuminen esitutkinnassa.....	108
6.2	Harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen	110
6.2.1	Vähäisyysperuste	111
6.2.2	Nuoruusperuste	112
6.2.3	Kohtuus- ja tarkoituksettomuusperuste	113
6.2.4	Yleinen ja yksityinen etu	116
6.3	Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen	118
6.3.1	Vähäisyysperuste	119
6.3.2	Nuoruusperuste.....	120
6.3.3	Poikkeuksellisuusperuste	121
6.3.4	Kohtuus- ja tarkoituksettomuusperuste	124
7	Asiantuntijoiden näkemyksiä rankaisemattomuusperiaatteesta.....	129
7.1	Aineistot, menetelmä ja tutkimusetiikka	129
7.2	Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen.....	131
7.3	Rankaisemattomuusperiaatteen tarve.....	132
7.4	Hyväksikäytön piiloutuva luonne	133
7.5	Hyväksikäytön esille saaminen	134
7.6	Korkea kynnys hyväksikäyttäjien ilmiantamiseen.....	136
7.7	Rikolliseen toimintaan pakottaminen.....	138
7.8	Rankaisemattomuusperiaatteen elementit.....	138
7.8.1	Kuka on ihmiskaupan uhri?	140
7.8.2	Mitä rikokseen pakottamisella tarkoitetaan?.....	141
7.8.3	Minkälainen rikos voi tulla kyseeseen?	143
7.8.4	Mikä on tavoiteltava oikeusvaikutus?	145

7.9	Esteitä rikoksen taustan selvittämiseksi esitutkinnassa	147
7.10	Päällekkäiset roolit rikosprosessissa	149
7.11	Syytteen nostamisen puolesta puhuvia seikkoja	152
7.12	Kiperä tapaus – hyväksikäyttökuvioihin osallistuminen	154
8	Johtopäätökset ja suositukset	158
8.1	Tulkintasuositukset rankaisemattomuusperiaatteesta	159
8.2	Hyväksikäyttäjän kiinni saaminen ja näyttökynnys	163
8.3	Ihmiskaupan uhrien ja hyväksikäytön tunnistamatta jääminen	164
8.4	Ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen asianomistaja	165
8.5	Rikosoikeuden yleiset opit	165
8.6	Erillinen rankaisemattomuussäännös	166
8.7	Rankaisemattomuusperiaate rikosprosessin näkökulmasta	167
8.8	Suosituksien	169
8.9	Jatkotutkimustarpeet	175
	Lähteet	177
	LIITE 1. Tilastollinen katsaus	192
	LIITE 2. Taulukot	202
	LIITE 3. Prosessikaavio	203

Kuviot

Kuvio 1: Hyväksikäytön muoto kaikilla ihmiskaupan uhreilla vuonna 2021

Kuvio 2: Rankaisemattomuusperiaatteen vaihtoehtoiset toteuttamistavat

Kuvio 3: Hyväksikäytön jatkumo rikolliseen toimintaan pakottamisessa

Kuvio 4: Pakottamisen vaikutus rikosvastuuseen

Kuvio 5: Pakottamisen ja toisintoimimismahdollisuuden suhde

Kuvio 6: Pakkotila ja rikosoikeuden pistemäinen tarkastelu

Kuvio 7: Rankaisemattomuusperiaatteen elementit

Kuvio 8: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakasmääriä vuosina 2016–2020

Kuvio 9: Ihmiskaupan muoto miehillä ja naisilla vuosina 2016–2020

Kuvio 10: Ihmiskaupan muoto uusilla asiakkailla vuosina 2016–2020

Kuvio 11: Tapahtumamaa ihmiskaupan eri muodoissa uusilla asiakkailla vuosina 2016–2020

Kuvio 12: Esitutkintaviranomaisten tietoon tulleet ihmiskaupparikokset (RL 25:3) ja törkeät ihmiskaupparikokset (RL 25:3a) vuosina 2011–2020

Kuvio 13: Ihmiskaupparikoksissa (RL 25:3–3a) esitutkintaviranomaisten tietoon tulleet ja selvittämät rikokset sekä rikoksesta epäillyt henkilöt vuosina 2011–2020

Kuvio 14: Ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista käräjäoikeuksissa annetut syyksi lukevat tuomiot vuosina 2016–2020

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1: Esitutkintaviranomaisten syyttäjälle ilmoittamatta jätetyt ja ei-rikokset valtionrajarikoksissa vuosina 2011–2020

Liitetaulukko 2: Käräjäoikeudessa käsitellyt paritusrikokset (RL 20:9–20:9a) vuosina 2016–2020

Liitetaulukko 3: Prosessikaavio – Rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin huomioon ottaminen

ESIPUHE

Tutkimuksessa tarkastellaan ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatetta, jonka tarkoituksena on suojella rikolliseen toimintaan pakotettua ihmiskaupan uhria rikos- tai rangaistusvastuulta. Valtioneuvosto hyväksyi 6.5.2021 periaatepäätöksensä Ihmiskaupan vastaisen toimintaohjelman vuosille 2021–2023. Toimintaohjelmassa sitouduttiin selvittämään rankaisemattomuusperiaatteen nykytila Suomessa. Vastuutahona oli oikeusministeriö, jonka rahoittamana tämä tutkimushanke käynnistyi. Tutkimus on tehty yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistossa, joka on myös osallistunut hankkeen rahoittamiseen. Aikataulu oli tiukka, koska valmis tutkimusraportti toimitettiin oikeusministeriöön alle kahdeksassa kuukaudessa hankkeen aloituksesta.

Tutkimuksessa selvitetään rankaisemattomuusperiaatteen oikeudellista sisältöä ja soveltamiskäytäntöä. Tutkimuksessa on yhdistetty oikeudellista ja empiiristä menetelmää. Oikeudellisessa osiossa analysoidaan etenkin rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellista ulottuvuutta niin kansainvälisestä kuin kotimaisesta näkökulmasta. Empiirisen osion päätutkimusaineisto muodostuu 20 ihmiskaupan asiantuntijalle tehdystä haastatteluista. Lämmin kiitos kaikille haastatteluihin osallistuneille henkilöille antoisista keskusteluista!

Käsikirjoitusta tai sen osia ovat kommentoineet oikeusministeriöstä Jussi Matikkala, Katja Repo ja Venla Roth. Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistosta tärkeitä näkökulmia ovat tarjonneet Maija Koskenoja, Joonas Rundgren, Katariina Saikku, Kristina Stenman, Anni Valovirta ja Liisa Välimäki. Kiitos kaikille avusta ja rakentavasta palautteesta!

Tutkimuksen avulla saadaan uutta tietoa rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä ja siitä, miten periaatetta on mahdollista soveltaa käytännössä. Rankaisemattomuusperiaatteen aikaisempaa parempi huomioon ottaminen tulee edistämään ihmiskaupan uhrien suojelemista ja heidän oikeuksiensa toteutumista.

Helsingissä 8.4.2022

Heini Kainulainen

Jani Hannonen

erikoistutkija, OTT, dosentti

tutkija, OTM, väitöskirjatutkija

LYHENTEET

AEOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
AOKA	valtioneuvoston apulaisoikeuskansleri
CETS	Council of Europe Treaty Series
EIS	Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	esitutkintalaki (2011/805)
ETYJ	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)
EU	Euroopan unioni, European Union
FRA	Euroopan perusoikeusvirasto, European Union Agency for Fundamental Human Rights
GRETA	Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmä, Council of Europe's Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings
HaVM	eduskunnan hallintovaliokunta mietintö
HE	hallituksen esitys
HEUNI	Euroopan kriminaalipoliitiikan instituutti, European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations
ICAT	United Nations Inter-Agency Coordination Group Against Trafficking in Persons
ILO	Kansainvälinen työjärjestö, International Labour Organization
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus
KRP	keskusrikospoliisi
LaVL	eduskunnan lakivaliokunnan lausunto
LaVM	eduskunnan lakivaliokunnan mietintö
mts.	mainittu teos sivulla
OHCHR	Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimisto, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights
OK	oikeudenkäymiskaari (1734/4)
OM	oikeusministeriö
PeVL	eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto

POHA	Poliisihallitus
SM	sisäministeriö
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
ss.	seuraavat sivut
RACE	Response Against Criminal Exploitation in Europe
RL	rikoslaki (1889/39)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (1997/689)
TyVL	eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan lausunto
UlkomL	ulkomaalaislaki (2004/301)
UNICEF	Yhdistyneiden kansakuntien lastenrahasto, United Nations Children's Fund
UNODC	Yhdistyneiden kansakuntien huumeiden ja rikollisuuden torjunnasta vastaava toimisto, United Nations Office on Drugs and Crime
UNTS	United Nations Treaty Series
VKS	valtakunnansyyttäjä
vastaanottolaki	laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (2011/746)
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat, United Nations (UN)

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Rikolliseen toimintaan pakottaminen on yksi ihmiskaupan muodoista. Ihmiskaupasta tehdyissä kansainvälisissä sopimuksissa keskeisenä tavoitteena on suojella ihmiskaupan uhria. Kun uhri on jäänyt kiinni pakotettuna tekemästään rikoksesta, hänet on saatettu kohdata vain rikoksentehtijänä. Tällöin hänen asemansa erityistä suojelua tarvitsevana hyväksikäytön uhrina ei ole tullut esille. Kansainvälisissä keskusteluissa tilannetta on pidetty paradoksaalisena. Ihmiskauppaan syyllistynyt henkilö ja hänen vastuunsa rikosten alullepanijana on jäänyt selvittämättä, kun taas rikosvastuu on jätetty yksin ihmiskaupan uhrien kannettavaksi.¹

Rankaisemattomuusperiaatteen avulla pyritään siihen, että ihmiskaupan uhria ei rangaistaisi hänen pakotettuna tekemästään rikoksesta. Pakottamisella ei tarkoiteta vain fyysistä väkivaltaa, vaan ihmiskaupalle tyypillisiä keinoja haavoittuvassa asemassa olevan henkilön hyväksikäyttämistä ja määräysvallassa pitämisestä. Rikokseen pakotettua ihmiskaupan uhria halutaan suojella rikosprosessilta ja rikosvastuu pyritään siirtämään uhrilta hyväksikäyttäjälle. Periaatteen taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että rikolliseen toimintaan pakotetun henkilön kohtaaminen apua ja tukea tarvitsevana ihmiskaupan uhrina edistää samalla tehokkaasti ihmiskauppaan syyllistyneiden henkilöiden kiinnisaamista ja saattamista rikosvastuuseen.² Rankaisemattomuusperiaate ei kuitenkaan merkitse ehdotonta syytesuojaa.

Kansainvälinen keskustelu rankaisemattomuusperiaatteesta on vilkastunut viimeisen 12 vuoden aikana. Tarve rankaisemattomuusperiaatteelle on nostettu esille useissa kansainvälisten järjestöjen, tutkijoiden ja kolmannen sektorin puheenvuoroissa, ja periaatteesta on säädetty eurooppalaisissa sopimusinstrumenteissa.³ Keskeiset rankaisemattomuussäännökset ovat Euroopan neuvoston ihmiskauppaleyhissopimuksen 26 artiklassa ja Euroopan unionin ihmiskauppadirektiivin 8 artiklassa. Säännösten mukaan viranomaisilla on oltava mahdollisuus jättää ihmiskaupan uhri syyttämättä tai rankaisematta, jos hän on osallistunut pakotettuna rikolliseen toimintaan.⁴ Suomessa lainsäätäjät on katsonut, että rankaisemattomuusperiaatetta pystytään toteuttamaan

¹ Esim. Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 171–172, 178.

² Schloenhardt – Markey-Towler 2016, esim. s. 17, 23–24; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 171–172.

³ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 11.

⁴ Säännösten sisältöä tarkastellaan tarkemmin luvussa 2.

ennen kaikkea turvautumalla yleisiin rikosoikeudellisiin toimenpiteistä luopumista koskeviin säännöksiin.⁵ Tästä syystä rikoslakiin ei ole otettu erityissäännöstä ihmiskaupan uhria koskevasta rankaisemattomuusperiaatteesta.

Eurooppalaisten rankaisemattomuussäännösten avulla ei ole kuitenkaan onnistuttu suojelemaan ihmiskaupan uhreja rikosvastuulta. Euroopan neuvoston ihmiskauppayleissopimuksen täytäntöönpanoa valvova elin, GRETA, on kritisoinut rankaisemattomuusperiaatteen toteutumista. GRETA:n havaintojen mukaan rikollisessa toiminnassa hyväksikäytön kohteina olleita ihmiskaupan uhreja ei ole tunnistettu, vaan heitä on otettu kiinni rikoksista epäiltyinä, syytetty, tuomittu ja ulkomaalaistaustaisia on lisäksi karkotettu maasta. Epäkohtana on tuotu esille, että rikosprosessin toimijat eivät ole tunteneet rankaisemattomuusperiaatetta tai heille on ollut epäselvää, miten sitä voisi soveltaa.⁶ GRETA huomautti vuosina 2015 ja 2019 myös Suomelle tarpeesta ryhtyä lisätoimenpiteisiin rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi.⁷

Suomessa on tehty lukuisia tutkimuksia ihmiskaupasta. Tutkimuksissa on tarkasteltu ihmiskaupan moninaisia ilmenemismuotoja, pureuduttu vallankäytön mekanismeihin, uhrin toimijuuden kapenemiseen, lasten ja nuorten asemaan sekä hyväksikäyttöä mahdollistaviin ja ylläpitäviin rakenteellisiin tekijöihin.⁸ Myös rikosoikeudellisen järjestelmän käyttö ja ihmiskaupparikosten käsitteleminen rikosprosessissa on ollut tutkimuksen kohteena.⁹ Ihmiskaupan uhrien avun ja suojelun tarvetta on selvitetty.¹⁰ Tämän lisäksi on tutkittu ihmiskaupan uhrien oleskelulupakäytäntöä.¹¹ Rankaisemattomuusperiaatetta ei ole kuitenkaan tutkittu Suomessa juuri laisinkaan.

Nyt käsillä oleva tutkimus perustuu ihmiskaupan vastaiseen toimintaohjelmaan vuosille 2021–2023, jossa kiinnitettiin huomiota tarpeeseen selvittää rankaisemattomuusperiaatteen nykytila.¹² Tutkimuksessa selvitetään, miten rankaisemattomuusperiaa-

⁵ HE 122/2011 vp, s. 60.

⁶ GRETA 2015; 2019. Ks. myös RACE 2014, esim. s. 33–34; Jovanovic 2017, s. 62–63; UNODC 2020, s. 73 ss.

⁷ GRETA 2015, s. 46–47; GRETA 2019, s. 38–39.

⁸ Prostituutiosta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä esim. Lehti – Aromaa 2002; Kimpimäki 2009; Roth 2007; 2010a; Viuhko – Jokinen 2009; Jyrkinen – Penttinen 2017; Viuhko 2010; 2019. Työperäisestä ihmiskaupasta esim. Roth 2010b; Jokinen – Ollus – Viuhko 2011; Jokinen – Ollus 2014; Sams – Sorjanen 2015; Ollus 2016; Viuhko 2019; Jokinen – Ollus 2019; Lietonen – Jokinen – Pekkarinen 2020; Ylinen ym. 2020. Lapsiuhreista Kervinen – Ollus 2019.

⁹ Esim. Koivukari ym. 2022; Jyrkkiö-Shamsi 2018; Kimpimäki 2015, s. 401–420; Kaikkonen 2015; Roth 2010a; 2011; Alvesalo – Jokinen – Ollus 2014; Niemi – Aaltonen 2013; 2017.

¹⁰ Koskenoja ym. 2018.

¹¹ Kainulainen – Valovirta 2021.

¹² OM 2021, s. 61.

tetta on lähestytty kansainvälisissä keskusteluissa, miten periaate on mahdollista so-
vittaa osaksi suomalaista rikosoikeudellista järjestelmää ja miten periaatetta voi to-
teuttaa käytännössä.

1.2 Tunnistetut ihmiskaupan uhrit

Rikolliseen toimintaan pakotettujen ihmiskaupan uhrien määrästä ei ole mahdollista esittää luotettavaa arviota. Ihmiskauppa on muutenkin piiloutuva ilmiö. Kansainväli-
sissä keskusteluissa on korostettu, että ihmiskauppaan syylistyvän hyväksikäyttäjän edun mukaista on pakottaa uhri tekemään rikoksia. Uhrin pelätessä omaa kiinni jää-
mistään hänen kynnyksensä hakea apua nousee entisestään. Hyväksikäyttäjän kiinni-
jäämisriski pienenee, kun molempien intressi on pysyä viranomaisilta piilossa.¹³

Rikolliseen toimintaan pakotetuista ihmiskaupan uhreista on kuitenkin tehty viime vuo-
sina yhä enemmän havaintoja. YK:n huumeiden ja rikollisuuden torjunnasta vastaa-
van toimiston (UNODC) raportissa tuodaan ilmi, että globaalissa tarkastelussa rikolli-
seen toimintaan pakottaminen oli kolmanneksi yleisin ihmiskaupan muoto. Vuonna
2018 tunnistetuista ihmiskaupan uhreista 50 prosenttia oli joutunut seksuaalisen hy-
väksikäytön ja 38 prosenttia työperäisen hyväksikäytön kohteeksi. Kuusi prosenttia oli
pakotettu rikolliseen toimintaan ja vajaa kaksi prosenttia kerjäämään. Tämän lisäksi
oli vielä pieni määrä muita ihmiskaupan muotoja, kuten esimerkiksi pakkoavioliittoon
tai elinkauppaan pakotettuja.¹⁴

Rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjä ihmiskaupan uhreja on tunnistettu vähitel-
len myös Euroopassa. Heitä on pakotettu tekemään pienempiä rikoksia, kuten tasku-
varkauksia tai myymälänäpistyksiä, tai vakavampia rikoksia, kuten huumeiden kasvat-
tamista, myymistä tai salakuljettamista.¹⁵ Rikolliseen toimintaan pakotetut uhrit ovat
tyypillisesti olleet muita uhreja nuorempia.¹⁶

EU:ssa rekisteröitiin vuosina 2017–2018 yhteensä hieman yli 26 000 ihmiskaupan uh-
ria.¹⁷ Heistä 46 prosenttia oli joutunut seksuaalisen ja 22 prosenttia työperäisen hy-
väksikäytön kohteeksi. Uhreista lähes 60 prosenttia oli naisia. Alaikäisiä oli noin joka

¹³ Esim. Farrell – McDevitt – Fahy 2010, s. 206; ETYJ 2013a, esim. s. 9–10; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, esim. s. 11, 13–14, 23–24; Jovanovic 2017, s. 42; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 171–172.

¹⁴ UNODC 2021, s. 34–35.

¹⁵ ETYJ 2013a; Hales 2017.

¹⁶ Esim. Euroopan komissio 2020b, s. 6.

¹⁷ Huomattava osa ihmiskaupan uhreista on tunnistettu Yhdistyneessä kuningaskunnassa (N=12 123) heidän vastatessa 46 prosenttia kaikista uhreista. Myös asukasluukuun suhteutettuna Yhdistynyt kuningaskunta oli tunnistamisessa kärkikaksikossa. Euroopan komissio 2020a, s. 10–12.

kolmas, ja heistä lähes 40 prosenttia oli tullut seksuaalisesti hyväksikäytetyiksi.¹⁸ Vuosina 2017–2018 rikolliseen toimintaan pakotettuja oli 11 prosenttia ja kerjäämiseen pakotettiin yksi prosentti uhreista.¹⁹ Tarkasteltaessa ainoastaan rikolliseen toimintaan pakotettuja käy ilmi, että uhreista suurin osa (88 %) oli miehiä tai poikia. Raportin mukaan rikolliseen toimintaan pakotetuista valtaosa (66 %) oli lapsia ja alaikäisistä liki 90 prosenttia oli poikia.²⁰

EU:ssa vuosina 2017–2018 ihmiskaupasta epäiltyjä henkilöitä oli lähes 12 000, syytettyjä noin 6 500 ja tuomittuja noin 2 500. Rikoksista epäillyistä valtaosaa epäiltiin seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Rikosprosessin kohteena olleista henkilöistä noin 70 prosenttia oli miehiä.²¹ Ihmiskaupparikoksista annetuissa tuomioissa oli yleensä kysymys seksuaalisesta tai työperäisestä hyväksikäytöstä. Vuosina 2017–2018 rikolliseen toimintaan pakottamisesta annetut tuomiot edustivat vain yhtä prosenttia kaikista ihmiskauppatuomioista. Tuomioita rikolliseen toimintaan pakottamisesta annettiin kuitenkin useissa eri EU-maissa. Eniten niitä oli Ranskassa, Saksassa, Belgiassa, Alankomaissa ja Bulgariassa.²² Tietoa ei ole siitä, onko rikolliseen toimintaan pakottamisesta annetuissa ihmiskauppatuomioissa käsitelty samalla uhrin rikosvastuuta hänen tekemistään rikoksista tai onko rankaisemattomuusperiaate ollut esillä.

Suomessa Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä aloitti toimintansa vuonna 2006. Ensimmäisinä vuosina auttamisjärjestelmän piirissä oli vain muutamia henkilöitä, mutta sittemmin asiakasmäärä on kasvanut (ks. Liite 1. kuvio 8). Vuonna 2020 uusia asiakkaita oli lähes 250 ja vuoden lopussa auttamisjärjestelmän piirissä oli kaikkiaan hieman yli 700 asiakasta.²³ Asiakkaista suurin osa oli naisia. Naiset olivat tyypillisesti joutuneet seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, kun taas miehet olivat kohdanneet työperäistä hyväksikäyttöä. (Ks. Liite 1. kuvio 9)

Vuosina 2016–2020 uusista asiakkaista työperäistä hyväksikäyttöä oli kokenut noin 42 ja seksuaalista hyväksikäyttöä noin 33 prosenttia. Noin 14 prosenttia asiakkaista oli pakkoavioliiton uhreja. Lopuissa noin kymmenessä prosentissa tapauksista oli kyse muista hyväksikäytön muodoista, kuten esimerkiksi rikolliseen toimintaan pakottamisesta. (Ks. Liite 1. kuvio 10)

¹⁸ Euroopan komissio 2020a, s. 6, 15–16, 18, 20.

¹⁹ Ks. tarkemmin Euroopan komissio 2020a, s. 15–16, 142.

²⁰ Euroopan komissio 2020a, s. 151–154.

²¹ Euroopan komissio 2020a, s. 6, 35.

²² Euroopan komissio 2020a, s. 10–11, 206.

²³ Tähän lukumäärään ei sisälly asiakkaiden huollettavana olevia lapsia.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilastokatsauksista käy ilmi, että pienellä osalla asiakkaista ihmiskaupan muotona oli rikolliseen toimintaan pakottaminen. Vuoden 2021 puolivuotiskatsauksen mukaan kaikkien asiakkaiden keskuudesta löytyi yhteensä 19 rikolliseen toimintaan pakotettua henkilöä, mikä vastasi 2,5 prosenttia kaikista asiakkaista. Tämän lisäksi oli kaksi kerjäämiseen pakotettua asiakasta (0,3 %).²⁴

Kuviossa 1 kuvataan puolivuotiskatsauksessa esitettyjen tietojen perusteella kaikkien asiakkaiden kohtaamat hyväksikäytön muodot vuonna 2021. Suurin osa oli kohdannut työperäistä hyväksikäyttöä (N=320). Toiseksi eniten oli seksuaalista hyväksikäyttöä (N=252). Pakkoavioliitosta oli kyse lähes 140 asiakkaalla (N=137). Hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa, eli pakottamista rikolliseen toimintaan oli kokenut 19 asiakasta. Lapsisotilaaksi oli joutunut 11 asiakasta. Elinkauppaa ja etuuspetoksia²⁵ oli molempia kolme. Kerjäämisen pakotettuja oli kaksi. Tämän lisäksi oli 20 asiakasta, jotka olivat kohdanneet jotain muunlaista hyväksikäyttöä. Auttamisjärjestelmän piirissä kaikkia asiakkaita oli tilastointijakson päättyessä yhteensä 770.²⁶

Kuvio 1. Hyväksikäytön muoto kaikilla ihmiskaupan uhreilla vuonna 2021 (N)
(Lähde: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä)

²⁴ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän puolivuotiskatsaus 1.1.–30.6.2021, s. 12.

²⁵ Ns. Benefit Fraud -tapauksissa on kyse uhrille kuuluvien etuuksien tai muiden saatavien hyväksi käyttämisestä. Ihmiskaupan uhria pidetään köyhyydessä ja ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa samalla kun hyväksikäyttäjät keräävät itselleen uhrille kuuluvat etuudet tai palkan. Ks. tarkemmin https://www.ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/ihmiskaupan_muodot/benefit_fraud_ihmiskauppa (Luettu 6.4.2022). Helsingin Sanomissa kerrottiin, että pakkoavioliitossa uhrin nimissä oli haettu opinto- tai asumistukea tai tehtailtu muita lainahakemuksia (Kuokkanen 2020).

²⁶ Mainittujen hyväksikäytettyjen henkilöiden lisäksi auttamisjärjestelmässä oli vielä kolme asiakasta, jotka toimivat rikosprosessissa todistajina. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän puolivuotiskatsaus 1.1.–30.6.2021, s. 12.

Ihmiskauppa on tyypillistä piilorikollisuutta, ja viranomaisten tietoonsa saama ihmiskaupparikollisuus edustaa vain pientä osaa todellisuudessa tapahtuneista rikoksista. Vuosina 2016–2020 esitutkintaviranomaisten tietoon tuli keskimäärin hieman yli 80 ihmiskaupparikosta vuodessa (ks. liitteessä kuvio 12). Rikoksista epäiltyjä oli samana ajanjaksona keskimäärin 24 vuodessa (ks. Liitteessä 1 taulukko 1). Käräjäoikeuksissa nostettuja syytteitä oli vuosina 2016–2020 keskimäärin alle kuusi vuodessa. Syyksi luokivia tuomioita oli keskimäärin noin kolme vuodessa. (Ks. Liitteessä 1 taulukko 2)²⁷ Tilastojen perusteella ei ole saatavissa tietoa, onko joissakin rikosprosessissa käsitellyissä tapauksissa ollut kyse rikolliseen toimintaan pakottamisesta. Myöskään rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta ei ole tilastotietoa.

1.3 Tutkimusta rankaisemattomuusperiaatteesta

Rankaisemattomuusperiaatteesta on käyty kansainvälistä tieteellistä keskustelua pääasiassa common law -oikeuskulttuurin viitekehyksessä²⁸, kun taas puheenvuorot mannermaisen civil law -oikeuskulttuurin näkökulmasta ovat jääneet vähemmälle. Tutkimuskirjallisuudessa on jäsenetty ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevien kansainvälisten velvoitteiden sisältöä ja periaatteen ratiota.²⁹ Keskustelua on käyty ihmiskaupan uhrin hyväksikäytön ja hänen tekemänsä lainvastaisen teon välistä yhteydestä, jolloin on käsitelty rikollista tekoa pakottamisen tai ihmiskauppatilanteen aiheuttamana seurauksena. Myös pakottamisen käsitteeseen on otettu kantaa ja ymmärretty se laajasti.³⁰ Lisäksi on pohdittu rankaisemattomuusperiaatteen hallinnollista ulottuvuutta.³¹

Keskustelua on käyty pitkälti ihmisoikeuskontekstissa painottamalla ihmiskaupan uhrien suojelua.³² Kirjallisuudessa on onnistuttu kartoittamaan rankaisemattomuusperiaatteen tulkinnan kannalta keskeisiä kysymyksiä, kuten periaatteen ulottuvuutta, sen soveltamedellytyksiä ja soveltamisen oikeusvaikutuksia. Tästä huolimatta tarkempi perehtyminen kansainväliseen keskusteluun osoittaa, että tutkimuksissa ei ole lopulta

²⁷ Rikosprosessin tehottomuudesta ks. Liite 1. Tilastollinen katsaus. Rikosprosessin vaikeuksiin käsitellä ihmiskaupparikoksia on kiinnitetty huomiota useissa yhteyksissä. Ks. esim. apulaisoikeuskanslerin vuonna 2021 antama ratkaisu (AOKA 2021); Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 101–105; Jokinen – Ollus 2014, s. 13–14; Vähemmistövaltuutettu 2014, s. 40–42.

²⁸ Anne Gallagher (2010, s. 283–296) aloitti akateemisen keskustelun vuonna 2010. Muita keskeisiä puheenvuoroja ovat esittäneet Julia Muraszkiwicz, Marija Jovanovic, Vladislava Stoyanova, Bijan Hoshi, Andreas Schloenhardt ja Rebekkah Markey-Towler sekä Ryszard Piotrowicz ja Liliana Sorrentino.

²⁹ Esim. Muraszkiwicz 2019a, s. 45–79, 79–144; Stoyanova 2015, s. 224–251; Jovanovic 2017, s. 46–48.

³⁰ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32–38; Hoshi 2013, s. 54–61; Stoyanova 2015, s. 230–236; Muraszkiwicz 2019a, s. 114–116.

³¹ Stoyanova 2015, s. 246–247; Muraszkiwicz 2019a, s. 113, 126; Bosma – Rijken 2016, s. 320; Piotrowicz 2021, s. 319–320.

³² Piotrowicz – Sorrentino 2016; 2018; Piotrowicz 2015; 2021.

käsitelty kovinkaan syvällisesti rankaisemattomuusperiaatteen sisältöä ja sen käytännön soveltamismahdollisuuksia.

Marija Jovanovic on todennut, että kansainvälisen ihmisoikeuksia painottavan tutkimuksen avulla voidaan selvittää rankaisemattomuusperiaatteen taustaa ja tavoitetta, mutta käytännön soveltamistilanteissa ilmeneviin kysymyksiin vastauksia on haettava kansallisesta oikeudellisesta järjestelmästä. Tämä on ollut lähtökohtana myös kansainvälisissä sopimusinstrumenteissa, joissa valtioille on jätetty harkinnanvaraa rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamisessa. Jokaisen valtion tehtävänä on ratkaista, miten periaate sovitetaan osaksi kyseisen valtion oikeudellista järjestelmää. Jovanovic on korostanut rikosoikeudellisen tutkimuksen tarvetta niin periaatteen teoreettisessa tarkastelussa kuin käytännön soveltamistilanteita palvelevassa tiedontarpeessa.³³

Kotimaista rikosoikeudellista tutkimusta rankaisemattomuusperiaatteesta ei juurikaan ole. Minna Kimpimäki³⁴ ja Venla Roth³⁵ ovat nostaneet periaatteen olemassaolon esille, mutta sen tarkemman sisällön, soveltamisedellytysten ja oikeusvaikutusten määrittelyä ei ole vielä tehty.

Carolina Villacampa ja Núria Torres tutkivat Espanjassa hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa ja rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista.³⁶ Yhdessä tutkimuksessa he löysivät naisvankeja haastattelemalla heidän tekemistään rikoksista ihmiskaupan elementtejä, joita ei rikosprosessin aikana ollut tunnistettu.³⁷ Toisessa tutkimuksessa he selvittivät haastattelemalla asiantuntijoita syitä siihen, miksi hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa ei tunnisteta. Kyse oli rikosprosessin toimijoista ja uhripalvelujen tarjoajista.³⁸ Kolmannessa tutkimuksessa he tarkastelivat samojen asiantuntijoiden tietoisuutta rankaisemattomuusperiaatteesta.³⁹

Villacampa ja Torres toivat keskeisenä tutkimustuloksena esille, että rikolliseen toimintaan pakottamista tapahtuu Espanjassa, mutta henkilöitä ei ole kuitenkaan onnistuttu tunnistamaan ihmiskaupan uhreiksi. Jos henkilö otettiin kiinni rikoksesta epäil-

³³ Jovanovic 2017, esim. s. 43, 75–76.

³⁴ Kimpimäki 2009, s. 257.

³⁵ Roth 2010a, s. 119

³⁶ Ks. Villacampa 2019, jossa kolmen tutkimuksen (Villacampa – Torres 2015; 2017; 2019) tulokset koottiin yhteen.

³⁷ Tutkimuksessa haastateltiin 45 ulkomaalaista naisvankia, joista vähintään 10 tapauksessa tunnistettiin ihmiskauppa (Villacampa – Torres 2015, s. 99–104).

³⁸ Tutkimuksessa haastateltiin 37 asiantuntijaa, joista osa oli erikoistunut ihmiskauppa-asioihin. Rikosprosessin toimijoissa kyse oli poliisista, syyttäjistä, tuomareista, avustajista ja vankilahenkilöstöstä. Tämän lisäksi haastateltiin paikallisen auttamisjärjestelmän ja järjestösektorin edustajia. Villacampa – Torres 2017, s. 392–397.

³⁹ Tutkimusaineisto koostui samojen 37 asiantuntijan haastatteluista (Villacampa – Torres 2019, s. 5–6).

tynä, viranomaiset eivät tuntuneet ymmärtävän, että hän voisi samanaikaisesti olla rikoksen uhri. Tutkijoiden mukaan yhtenä syynä oli se, että rikolliseen toimintaan pakotaminen oli vähemmän tunnettu ihmiskaupan muoto.⁴⁰

Villacampa ja Torres selvittivät, että rikosprosessin toimijat eivät välttämättä olleet edes tietoisia rankaisemattomuusperiaatteesta. Vaikka he olisivat tiedäneet, että Espanjan rikoslaisissa on periaatteesta erityissäännös, sen sisältö oli kuitenkin epäselvä, eikä haastatelluilla asiantuntijoilla ollut käsitystä siitä, miten säännöstä olisi tarkoitus soveltaa tai minkälaisissa tilanteissa sitä olisi mahdollista soveltaa.⁴¹ Esimerkiksi rikoksen vakavuuden vaikutuksesta periaatteeseen esitettiin erilaisia kannanottoja. Uhria auttavien järjestöjen edustajien mukaan rikoksen vakavuuden ei pitäisi muodostua esteeksi. Suurin osa rikosprosessin toimijoista tuntui olevan eri mieltä ja vaikutti siltä, että rikosoikeudellisessa harkinnassa ei voi ohittaa suhteellisuusperiaatetta.⁴²

Rikoksen vakavuudesta puhuttaessa tehtiin konkreettisen esimerkin avulla eroa kahden eri tapauksen välille. Jos kysymys oli seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja prostituoitu oli samalla pakotettu myymään pienen huumemäärän asiakkailleen, rankaisemattomuusperiaate olisi sovellettavissa. Periaatteeseen ei kuitenkaan voisi enää tukeutua ison huumemäärän salakuljettamista koskevissa tapauksissa.⁴³ Haastatteluissa eron tekoa perusteltiin myös näyttökysymyksillä. Ensimmäisessä tapauksessa olisi uskottavaa, että prostituoitu on samalla pakotettu pienen huumemäärän myymiseen. Huumeidan salakuljetustapauksissa kiinnijääneen henkilön esittämiä väitteitä ei pidetty lähtökohtaisesti yhtä uskottavina, koska rikoksista epäillyt pyrkivät yleisesti kertomaan erilaisia rikosvastuunsa lieventämiseen tähtääviä tarinoita.⁴⁴

Tutkimuksissa pohdittiin, minkälaisia vaikutuksia ihmiskaupan uhrien tunnistamatta jättämisellä oli. Villacampin ja Torresin mukaan seurauksena oli, että uhrien suojelemisessa epäonnistuttiin, eikä heidän kohtaamaansa hyväksikäyttöön puututtu. Ihmiskaupan uhrin näkökulmasta tilanne oli kuormittava, kun hänen asemansa pysyi rikok-

⁴⁰ Villacampa – Torres 2017, s. 400–402, 405–406; Villacampa – Torres 2019, s. 8–12, 16.

⁴¹ Villacampa – Torres 2019, s. 12–17; Villacampa 2019, s. 24–25. Vaikka erillissäännös sinänsä tiedettiin, sen haltuunottamista ei helpottanut yleisen syyttäjätöimiston antama epämääräinen ohje. Yhden haastatellun (ilmeisesti syyttäjän) mukaan hän ei ymmärtänyt, onko säännöksen avulla tarkoitus antaa uhrille syytesuoja vai onko se esimerkiksi rikosvastuun poistava peruste. Villacampa – Torres 2019, s. 14.

⁴² Tämä vaikutti olevan lähtökohtana myös yleisen syyttäjätöimiston antamissa ohjeissa rankaisemattomuusperiaatteesta (Villacampa – Torres 2019, s. 5).

⁴³ Villacampa – Torres 2019, s. 15–16; Villacampa 2019, s. 23–24.

⁴⁴ Villacampa – Torres 2019, s. 10, 16.

sentekijänä esitutkinnasta aina oikeudenkäyntiin ja vankilarangaistuksen täytäntöönpanoon asti.⁴⁵ Tutkijat kuvasivat tilannetta järjestelmän tuottamalla uudelleenuhrituomisella. Uhri oli ensin kärsinyt hyväksikäyttönsä takia ja nyt hän sai kärsiä vielä uudelleen, kun järjestelmä käsitteli häntä vain rikosentekijänä.⁴⁶

Villacampan ja Torresin tutkimusprojektissa paikannettiin rikolliseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja, joita ei tunnistettu rikosprosessissa. Viranomaiset kohtasivat heidät ainoastaan rikoksista epäiltyinä. Tutkijoiden mukaan ongelmana oli se, että erityisesti huumeiden salakuljetustapauksissa poliisin intressissä oli selvittää huume-
ketjuun osallistuneita henkilöitä, eikä ryhtyä tutkimaan mahdollista uhrin kokemaa hyväksikäyttöä.⁴⁷

Villacampan ja Torresin tutkimuksen perusteella ei pysty arvioimaan, olisiko uhrien kohtaamisissa hyväksikäyttötilanteissa ollut käytännössä mahdollista lähteä sovelta-
maan rankaisemattomuusperiaatetta.⁴⁸ Selvää on kuitenkin se, että uhrit olisivat hyö-
tyneet siitä, jos heidät olisi tunnistettu ihmiskaupan uhreiksi ja he olisivat päässeet
avun ja tuen piiriin.

Suomessa on saatavilla hyvin vähän tietoa rikolliseen toimintaan pakottamisesta ja havainnot koskevat pistemäisesti yksittäisiä tapauksia. Maija Koskenoja, Natalia Ollus, Venla Roth, Minna Viuhko ja Laura Turkia selvittivät ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön toimivuutta. Tutkimushankkeessa raportoitiin yhdestä tapauksesta, jossa vakavasti huumeriippuvaista naista oli käytetty hyväksi rikollisessa toiminnassa. Hyväksikäyttäjät pakottivat naisen lukuisiin varkauksiin, joista hän jäi kiinni. Nainen käännytettiin maasta ja hän sai viiden vuoden mittaisen maahantulokiel-
lon. Hyväksikäyttäjät toivat naisen kuitenkin kerta toisensa jälkeen takaisin Suomeen tekemään uusia varkauksia. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin päästes-
sään nainen oli psyykkisesti ja fyysisesti heikossa kunnossa, ja tunsu hyvin voima-
kasta pelkoa hyväksikäyttäjäänsä kohtaan. Tapauksessa kolme eri poliisilaitosta käsit-
teli asiaa eri tutkintalinjoilla: varkausrikoksina, ulkomaalaisasiana maasta poistamisen

⁴⁵ Tutkijoiden vankiloista paikantamasta 10 ihmiskaupan uhrista yhdeksän suoritti vankeusrangaistustaan ja yksi oli tutkintavankeudessa. Heistä valtaosa (N=8) oli päätenyt vankilaan huumeiden salakuljetuksen takia. Villacampa – Torres 2015, s. 104–105, 110.

⁴⁶ Villacampa 2019; s. 11, 15; Villacampa – Torres 2015, s. 112.

⁴⁷ Villacampa – Torres 2015, s. 110–112; Villacampa 2019, s. 16–17, 21–22.

⁴⁸ Tutkimusprojektissa ei pyritty edes arvioimaan tätä kysymystä. Yhdessä tutkijoiden tunnistamassa ihmiskaupan uhria koskevassa tapauksessa rikoksen taustalla vaikuttaneisiin olosuhteisiin vedottiin muutoksenhakutuomioistuimessa, mutta tuomioistuimien ei katsonut, että kyse olisi ollut millään tavalla rikosvastuuta vähentävästä tekijästä (Villacampa 2019, s. 17). Halesin Yhdistyneessä kuningaskunnassa tekemässä tutkimuksessa tunnistettiin ihmiskaupan uhreja vankilassa. Halesin mukaan yhden henkilön kohdalla rikoksen taustalla vaikuttanut hyväksikäyttö pystyttiin tuomaan muutoksenhakutuomioistuimessa esille ja se johti rangaistuksen lieventämiseen. Hales 2017, s. 65.

varmistamiseksi ja uhuriin kohdistuneena mahdollisena ihmiskaupparikoksena. Raportissa ei tuoda esille, että uhrin tekemissä rikoksissa olisi pohdittu rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista.⁴⁹

Tutkimusraportin mukaan viranomaisilla ei ollut riittävää tietoa kaikista ihmiskaupan muodoista, eikä rikolliseen toimintaan pakottamista uutena ihmiskaupan muotona tunnettu. Yhtenä syynä pidettiin ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöä, jossa sitä ei erikseen mainittu.⁵⁰ Tämän lisäksi katsottiin, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen voi olla käytännössä hankalaa, kun henkilö on rikosprosessissa samanaikaisesti sekä rikoksesta epäiltynä että asianomistajana. Hän on rikoksesta epäiltynä tekemänsä rikoksen takia ja asianomistajana itseensä kohdistuneen ihmiskaupparikoksen epäilyn takia.⁵¹ Raportissa todettiin, että rankaisemattomuusperiaatteesta tarvittaisiin tutkimustietoa.⁵²

Elina Kervinen ja Natalia Ollus tutkivat alle 18-vuotiaisiin kohdistuvaa ihmiskauppaa Suomessa. He toivat esille, että rikolliseen toimintaan pakottamista tapahtuu tai heidän haastattelemansa asiantuntijat ainakin epäilivät sitä tapahtuvan. Tapauksia oli kuitenkin vaikea saada ilmi, koska alaikäiset eivät luottaneet viranomaisiin ja hyväksikäyttäjä oli tavallisesti heille läheinen henkilö. Kyse oli usein valtaväestöön kuuluvista haavoittuvassa asemassa olevista alaikäisistä, kuten lastensuojelulaitoksista karanteineista päihdeongelmallisista nuorista, mutta joukossa oli myös ulkomaalaistaustaisia. Haastatteluissa kerrottiin esimerkiksi ilman huoltajia Itä-Euroopasta Suomeen tulleista pojista, jotka olivat syvässä rikoskierteessä ja tekivät laajalla alueella lukuisia omaisuusrikoksia. Sosiaalityöntekijät epäilivät poikien toiminnan olevan ulkopuolelta organisoitua ja poikien suorittavan omaisuusrikoksia muiden henkilöiden ohjauksessa. Pojat varastivat myös sellaisia hyödykkeitä ja tavaroita, joiden ei uskottu olevan heidän omaa käyttöönsä varten, vaan päätyvän hyväksikäyttäjille.⁵³

Kervinen ja Ollus kertoivat myös useita koruvarkauksia tehneestä rikollisliigasta, jonka toimintaan osallistui alaikäinen tyttö. Rikosprosessissa keskityttiin tapahtuneeseen omaisuusrikokseen, eikä tytön asemaa mahdollisena hyväksikäytön kohteena selvitetty. Kervisen ja Olluksen mukaan tapauksessa olisi kuitenkin ollut viitteitä tytön alisteisesta asemasta suhteessa liigan vanhempiin miehiin. Tyttö oli muun muassa luku-

⁴⁹ Koskenoja ym. 2018, s. 75–76. Mainitussa tapauksessa uhrin kannalta ongelmaksi muodostui silloinen kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrien tunnistamisesta ja auttamisesta annettu laki (L 746/2011, ns. vastaanottolaki), jonka perusteella mikään kolmesta poliisilaitoksesta ei katsonut olevan toimivaltainen myöntämään uhrille harkinta-aikaa hänen maassaolonsa sallimiseksi (mt).

⁵⁰ Koskenoja ym. 2018, s. 78.

⁵¹ Koskenoja ym. 2018, s. 78.

⁵² Koskenoja ym. 2018, s. 202.

⁵³ Kervinen – Ollus 2019, s. 43, 47–49, 56–57, 65–68.

ja kirjoitustaidoton, eikä hän tiennyt missä maassa (Suomessa) hän oli.⁵⁴ Tutkimusraportista kävi ilmi, että rikolliseen toimintaan pakottamista ei tunneta ihmiskauppana, vaikka se on nimenomaisesti alaikäisiä koskettava hyväksikäytön muoto. Myöskään siitä indisiioviin merkkeihin ei osattu reagoida. Tämä herätti tutkijoissa huolen siitä, että nuoria päädyttiin rankaisemaan sellaisista teoista, joihin rankaisemattomuusperiaate olisi ollut sovellettavissa.⁵⁵

Kristiina Koivukarin, Heli Korkka-Knutsin, Venus Mahmoodin ja Sakari Melanderin ihmiskaupparikosten ja sen lähirikosten soveltamiskäytäntöä koskevassa selvityksessä löydettiin esitutkinta-aineistosta tapauksia, joissa rikoksen asianomistajana kuultu oli kertonut joutuneensa tekemään rikoksia tai kerjäämään. Mahdollisesta pakottamisesta ei kuitenkaan pystynyt muodostamaan selkeää käsitystä, koska suurimmassa osassa tapauksia esitutkintaa ei viety loppuun. Selvityksen mukaan tuomioistuimeen asti ei olisi edennyt tapauksia, joissa rikolliseen toimintaan pakottaminen olisi ollut ainoa tai ensisijainen ihmiskaupan muoto.⁵⁶

Kaisa Tammi-Moilasen naisvankiselvityksessä tuotiin esille, että viime vuosina vankilarangaistuksen aikana oli tunnistettu useita ihmiskaupan uhreja ja vielä useamman kohdalla sitä oli epäilty. Myös uhrin tekemän rikoksen epäiltiin liittyneen hänen hyväksikäyttöön.⁵⁷ Selvityksessä ei ole arviota siitä, olisiko näissä tapauksissa jo rikoksen vakavuus estänyt rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen. Selvää on kuitenkin se, että uhrin edun mukaista olisi ollut päästä avun ja tuen piiriin ihmiskaupan uhrina jo ennen vankilaan päätymistä.

Kansallisen ihmiskaupparaportoin mukaan rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjä ihmiskaupan uhreja ei tunnisteta Suomessa. Tämän lisäksi raportoi nosti esille rankaisemattomuusperiaatteen, jonka soveltaminen oli epävarmaa. Raportoi kiinnitti erityisesti huomiota seksipalveluja myyviin ulkomaalaisiin ja maassa ilman oleskelu- tai työnteko-oikeutta oleviin henkilöihin.⁵⁸ Raportoin tietoon oli tullut tapauksia, joissa olosuhteiden perusteella oli epäiltävissä, että rikolliseen toimintaan pakotettu henkilö oli jäänyt tunnistamatta ja hänet oli tuomittu rangaistukseen, vakavimmillaan jopa vankilarangaistukseen. Näitä epäilyjä ei kuitenkaan ollut mahdollista jälkikäteen vahvistaa.⁵⁹

⁵⁴ Kervinen – Ollus 2019, s. 67. Raportissa kerrottiin lisäksi muutamista tapauksista, joissa lapsia tai nuoria oli pakotettu rikolliseen toimintaan ulkomailla (mts., 77–78).

⁵⁵ Kervinen – Ollus 2019, s. 24, 96–97, 102.

⁵⁶ Koivukari ym. 2022, s. 100–101, 103.

⁵⁷ Tammi-Moilanen 2020, s. 95.

⁵⁸ Vähemmistövaltuutettu 2013, s. 33; Vähemmistövaltuutettu 2014, s. 11, 111. Rankaisemattomuusperiaatteen olemassaolo mainittiin jo vuoden 2010 kertomuksessa Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 133. Ks. myös Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022, s. 71.

⁵⁹ Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto 2017, s. 9.

Suomessa ei ole systemaattisesti tarkasteltu ihmiskaupan uhrien hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa tai sitä, onko heidän kohdallaan sovellettu rankaisemattomuusperiaatetta. Tutkimustarve on ilmeinen.

1.4 Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan rankaisemattomuusperiaatetta yhdistämällä oikeudellista ja oikeuden empiiristä tutkimusmenetelmää. Tutkimuksessa selvitetään, miten rankaisemattomuusperiaatetta on lähestytty kansainvälisissä keskusteluissa, miten periaate on mahdollista sovittaa osaksi suomalaista rikosoikeudellista järjestelmää ja miten periaatetta voi toteuttaa käytännössä.

Tutkimuksen tavoitteena on jäsentää rankaisemattomuusperiaatetta ja luoda malli periaatteen eri elementeistä ja niiden välisistä suhteista. Kansainvälisen sääntelyn ja oikeuskirjallisuuden kautta periaatetta tulkitaan rikosoikeudellisesta viitekehyksestä käsin. Lainopillinen analyysi yhdistetään oikeuden empiiriseen analyysiin. Tarkoituksena on konkretisoida rankaisemattomuusperiaatetta tuomalle sitä lähemmäksi käytännön soveltamistilanteita. Tutkimuksessa selvitetään, miten rikosoikeudellisissa käytännöissä on pystytty tunnistamaan rikolliseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja ja minkälaiset tekijät ovat estäneet rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista. Lainopillisen ja empiirisen menetelmän vuoropuhelun avulla pystytään tuottamaan tulkintakannanottoja ja suosituksia.

Tutkimuksen avulla pystytään arvioimaan ihmiskaupan uhrien suojelun ja oikeuksien toteutumista. Rankaisemattomuusperiaatteesta tuotettu uusi tieto antaa erinomaisia välineitä arvioida lainsäädännön toimivuutta ja pohtia keinoja epäkohtien ratkaisemiseksi. Tutkimuksessa tuotetaan tietoa vaihtoehtoisista tavoista toteuttaa rankaisemattomuusperiaatetta. Tutkimuksella vastataan valtioneuvoston tietotarpeisiin edistää ihmiskaupan vastaista työtä, mutta tutkimustieto on erittäin hyödyllistä myös oikeudelliselle yhteisölle sen kehittäessä lainsoveltamis- ja tulkintakäytäntöjä. Tutkimustehtävää jäsennetään seuraavasti:

1: Miten rankaisemattomuusperiaatetta on lähestytty kansainvälisissä keskusteluissa?

Kansainvälisen keskustelun perusteella selvitetään rankaisemattomuusperiaatteen taustaa ja tavoitetta. Tämän lisäksi tarkastellaan, millä tavalla rankaisemattomuusperiaatteesta on säädetty ja minkälaisia velvoitteita on asetettu valtioille.

Rankaisemattomuusperiaatteen oikeudellisessa tulkinnassa hyödynnetään kansainvälisoikeudellista ja eurooppaoikeudellista aineistoa, ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevia soft law -instrumentteja ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä sekä kansainvälistä oikeuskirjallisuutta.

2: Miten rankaisemattomuusperiaate on mahdollista sovittaa osaksi suomalaista rikosoikeudellista järjestelmää?

Tutkimuksen oikeudellisessa osassa tarkastellaan, miten rankaisemattomuusperiaate on mahdollista sovittaa osaksi suomalaista rikosoikeudellista järjestelmää. Tarkastelussa on kolme osiota: 1) periaatteen sisältö, 2) periaatteen vaikutus rikosvastuuseen ja 3) soveltaminen osana toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstöä.

Oikeudellinen osio rakentuu pitkälti kotimaisen rikosoikeudellisen tutkimuksen varaan. Tutkimusote on lainopillinen, mutta analyysia on rakennettu kysymällä, miten hyvin perinteinen rikosoikeudellinen oppi tavoittaa haavoittuvassa asemassa olevan ihmiskaupan uhrin olosuhteita. Ensin analysoidaan rankaisemattomuusperiaatteen sisältöä, eli minkälainen on sen henkilöllinen ja asiallinen soveltamisala sekä mitä tarkoitetaan pakottamisella. Tämän jälkeen tarkastellaan rikosvastuun mahdollista poistumista. Kysymys on lainopillisesta analyysistä, jossa rankaisemattomuusperiaatetta arvioidaan rikosoikeuden yleisten oppien näkökulmasta ja pohditaan pakon alla tehtyjen rikosten rankaisemattomuutta. Esille nostetaan kysymyksiä toisintoimimismahdollisuudesta ja pakottamisesta niin tunnusmerkistön mukaisuuden, oikeudenvastaisuuden kuin syyllisyydenkin näkökulmasta.

Kolmanneksi siirrytään tarkastelemaan rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään kuuluvaa toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstöä. Tarkoituksena on arvioida, miten hyvin toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten perusteella on mahdollista toteuttaa rankaisemattomuusperiaatetta. Osiossa tehdään lainopillinen analyysi poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen käytettävissä olevista säännöksistä. Tällöin selvitetään, minkälaisissa tapauksissa toimenpiteistä luopuminen on mahdollista rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin kohdalla.

3: Miten rankaisemattomuusperiaatetta voi toteuttaa käytännössä?

Tutkimuksen empiirisessä osassa hyödynnetään ihmiskaupan asiantuntijoille tehtyjä haastatteluja ja asiakirja-aineistoa (ks. luku 7.1). Tarkoituksena on selvittää, miten periaatetta on sovellettu käytännössä ja miten sitä olisi mahdollista soveltaa tulevissa lainsoveltamiskäytännöissä. Osiossa paikannetaan, minkälaisia esteitä periaatteen soveltamiselle on ollut ja samalla pohditaan, miten tilannetta voisi parantaa.

Empiirisessä osassa analyysia tehdään rakentamalla vuoropuhelua lainopillisen tulkinnan ja lainsoveltamiskäytäntöjen välille. Oikeudellinen viitekehys määrittelee, minkälaisen rikosoikeudellisten ja rikosprosessioikeudellisten säännösten ja periaatteiden sisällä lainsoveltajat toimivat. Laadullisen sisällönerittelyn keinoin analysoidaan haastatteluaineistoa ja tuodaan esille, minkälaisia esteitä ja mahdollisuuksia rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle on löydettävissä. Osion tarkoituksena on rakentaa malli rankaisemattomuusperiaatteesta ja sen eri elementeistä. Mallissa tuodaan esille, minkälaisia oikeusvaikutuksia periaatteen avulla on mahdollista tavoitella. Lisäksi hahmotellaan rikosprosessin toimijoita varten erillinen prosessikaavio. Tutkimusraportissa tullaan esittämään tulkintasuosituksia rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisedellytyksistä ja siitä, miten periaatteen soveltamista olisi mahdollista edistää.

TUTKIMUSKYSYMYKSET KOOTUSTI:

1. Miten rankaisemattomuusperiaatetta on lähestytty kansainvälisissä keskusteluissa?
  - Periaatteen tausta ja tavoite
  - Säännökset ja velvoitteet
2. Miten rankaisemattomuusperiaate on mahdollista sovittaa osaksi suomalaista rikosoikeudellista järjestelmää?
  - Periaatteen sisältö
  - Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuu pakon alla tehdyissä rikoksissa
  - Toimenpiteistä luopuminen
3. Miten rankaisemattomuusperiaatetta voi toteuttaa käytännössä?
  - Periaatteen soveltaminen
  - Soveltamisen esteet
  - Periaatteen elementit
  - Käytäntöjen kehittäminen

1.5 Sanasto

Tutkimuksessa tarkastellaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin kohdalla. Henkilö on samanaikaisesti sekä rikosentekijä että rikoksen uhri. Tutkimusraportissa liikutaan usein ilmiö-tasolla, jolloin kuvataan hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa ihmiskaupan uhrin näkökulmasta. Seuraavaksi avataan pääpiirteissään tutkimusraportissa käytettyä sanastoa. Näiden eri käsitteiden tarkka oikeudellinen määrittelyminen tehdään tutkimusraportissa myöhemmin.

Uhri. Ihmiskaupassa rikolliseen toimintaan pakotetusta henkilöstä puhutaan tavallisesti uhrina tai hyväksikäytön uhrina. Uhri-sanalla ei tarkoiteta, että häneen kohdistuneesta ihmiskaupasta tai muusta hyväksikäytöstä olisi välttämättä avattu rikostutkinta, jossa uhri olisi asianomistajana. Uhri ei myöskään tarkoita, että henkilö olisi virallisesti tunnistettu ihmiskaupan uhriksi.

Hyväksikäyttäjä. Ihmiskaupparikoksen tekijästä puhutaan tavallisesti hyväksikäyttäjänä. Häntä vastaan ei ole välttämättä avattu esitutkintaa, eikä hänen syyllisyyttänsä ole vahvistettu rikosprosessissa.

Ihmiskaupan uhrin haavoittuvuus. Ihmiskaupan uhrin haavoittuvuudella viitataan moniin yksilöön, yhteisöön ja yhteiskuntaan kiinnittyviin tekijöihin, joiden seurauksena uhri on valta-asemaltaan heikossa tai alisteisessa asemassa. Ihmiskauppa itsessään sisältää haavoittavia piirteitä, kun uhri alistetaan toisen määräysvallan alle. Ihmiskaupan uhrin hyväksikäyttö voi ilmetä jatkumona, jolloin hänen kokemansa hyväksikäyttö on paitsi pitkäkestoista ja toistuvaa, se ilmenee myös eri muodoissa ja vakavuusasteissa. Erityisesti kumuloitunut hyväksikäyttö vaikuttaa haitallisesti uhrin toimintakykyyn. Kyse on fyysisistä, psyykkisistä, sosiaalisista ja taloudellisista seurauksista, jotka vaikeuttavat uhrin mahdollisuuksia selviytyä hyväksikäytöstä.⁶⁰ Ihmiskaupan uhri voi olla haavoittuvan asemansa takia erityisen avun ja tuen tarpeessa.

Pakottaminen. Pakottamisella tarkoitetaan ihmiskaupan uhrin hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa. Kyse ei ole pelkästään hyväksikäyttäjän harjoittamasta fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta, vaan enemmänkin ihmiskaupalle ominaisesta kokonaisvaltaisesta toisen henkilön määräysvaltaan ottamisesta. Hyväksikäyttäjä hyödyntää uhrin haavoittuvuutta, ja pystyy pitämään uhrin alisteisessa ja hyväksikäyttäjältä riip-

⁶⁰ Ks. tarkemmin Kainulainen – Valovirta 2021, s. 15–17 mainittuine lähteineen.

puvaisessa asemassa. Sen seurauksena hyväksikäyttäjä saa uhrin toimimaan haluamallaan tavalla, eikä uhrilla ole välttämättä tosiasiallisia mahdollisuuksia vastustaa hyväksikäyttäjän määräysvaltaa.

Rankaisemattomuusperiaate. Rankaisemattomuusperiaate on kansainvälinen oikeusperiaate, jolla pyritään suojelemaan rikokseen pakotettua ihmiskaupan uhria rikos- tai rangaistusvastuulta. Rankaisemattomuusperiaatteesta puhutaan lukuisilla eri nimityksillä (mm. principle of non-punishment), joita tarkastellaan myöhemmin tutkimusraportissa (ks. luku 2.2).

Rankaisemattomuussäännös. Rankaisemattomuussäännöksillä viitataan ennen kaikkea niihin eurooppaoikeudellisiin sopimusinstrumentteihin, joissa on säädetty rankaisematta jättämisestä (ks. luvut 2.2–2.6).

2 Rankaisemattomuusperiaatteen kansainvälinen viitekehys

Rankaisemattomuusperiaate tarkoittaa yksinkertaistettuna sitä, ettei rikolliseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja tule rangaista.⁶¹ Rankaisemattomuusperiaate on kirjallisuudessa ja kansainvälisessä keskustelussa muotoutunut käsite, mutta sen täsmällinen sisältö on jäsentymätön.

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään useassa kansainvälisessä instrumentissa. YK:n Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa ei ole rankaisemattomuussäännöstä. Rankaisemattomuusperiaatteen kannalta keskeisimmät säännökset ovat Euroopan neuvoston ihmiskauppaleyssopimuksen 26 artiklan ja Euroopan unionin ihmiskauppadirektiivin 8 artiklan rankaisemattomuussäännökset. Uhrien rankaisemattomuudesta säädetään lisäksi pakkotyön kontekstissa YK:n alaisen Kansainvälisen työjärjestön (ILO) pakollista työtä koskevan sopimuksen vuoden 2014 pöytäkirjan 4 artiklan 2 kohdassa. Kansainvälisen sääntelyn pääviesti on, että rikokseen pakotettuja ihmiskaupan uhreja ei tule rangaista. Kehityspiirteenä vaikuttaa olevan, että heikosti velvoittavista säännöksistä haluttaisiin siirtyä kohti yhä velvoittavampia säännöksiä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö edellyttää ihmiskaupan uhrien tehokasta suojelemista. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta asettaa valtioille velvollisuuden soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta käytännössä, koska ihmiskaupan uhrien syyttäminen ja rankaiseminen saattaa olla ristiriidassa ihmiskaupan uhrien suojeluvelvoitteen kanssa (ks. tarkemmin luku 2.7).

2.1 Rankaisemattomuusperiaatteen tausta ja tarkoitus

EU:n ihmiskauppadirektiivin resitaaliosion 11 kohdan mukaan käsite ”rikollisen toiminnan hyväksikäyttö” on ymmärrettävä toiminnaksi, jossa henkilöä käytetään hyväksi muun muassa taskuvarkauksiin, myymälävarkauksiin, huumausaineiden laittomaan

⁶¹ ETYJ 2013a, s. 11 kohta 10; Piotrowicz 2015, kohta 17; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 11; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 669; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 172; Muraszkievicz 2019a, s. 8.

kauppaan ja muuhun vastaavaan toimintaan, joka on rangaistavaa ja josta saadaan taloudellista hyötyä.

Rikolliseen toimintaan pakottamisessa voi olla kyse itsenäisestä ihmiskaupan muodosta, jolloin hyväksikäytön pääasiallisena tarkoituksena on rikosten tekeminen. Tämän lisäksi rikolliseen toimintaan pakottamista voi esiintyä muiden ihmiskaupan muotojen yhteydessä. Ihmiskaupan uhrin kokemana hyväksikäyttö voi myös vaihdella hyväksikäyttäjän tarpeiden mukaisesti.

Hyväksikäyttäjä voi pakottaa uhrin tekemään monenlaisia rikoksia. Kysymys on tyypillisesti hyväksikäyttäjää taloudellisesti hyödyttävistä rikoksista, kuten esimerkiksi näpistyksistä, taskuvarkauksista, parittamistoimintaan osallistumisesta tai huumausaineidien kasvattamisesta tai salakuljettamisesta.⁶² Rikoksia voi ryhmitellä monella tavalla. Jovanocin mukaan rikokset voidaan jakaa kolmeen ryhmään: 1) tarkoituksirikoksiin (purpose offences), 2) statusrikoksiin (status offences) ja 3) toissijaisiin rikoksiin (secondary offences).⁶³ Ensimmäisessä puhutaan sellaisista rikoksista, joiden tekemistä varten uhri on alistettu ihmiskaupassa hyväksikäytön kohteeksi. Kyse on esimerkiksi varastamisesta, petoksista, sosiaalisten etuuksien hyväksi käyttämisestä tai laittomaan huumausainekauppaan liittyvästä toiminnasta.⁶⁴ Toisessa ryhmässä viitataan maahantuloon, maassa oleskeluun ja työlupiin liittyviin rikoksiin.⁶⁵ Kolmannessa ryhmässä tarkoitetaan rikoksia, joihin ihmiskaupan uhri syyllistyy paetessaan hyväksikäyttöä tai pyrkiessään selviytymään pakenemisen tai hyväksikäytöstä irtaantumisen jälkeen. Kysymys voi olla monenlaisista erilaisista rikoksista: väärennettyjen asiakirjojen käyttämisestä, varastamisesta, mutta myös ihmiskauppaan tai sen lähirikokseen osallistumisesta uudessa roolissa.⁶⁶

Kansainvälisissä keskusteluissa on tuotu esille, että ihmiskaupan uhri voi rikkoa monella tavalla kansallista lakia tai tehdä rikoksia. Rankaisemattomuusperiaatteen ajatuksena on, että hyväksikäytön kohteeksi joutunut ihmiskaupan uhri pitäisi vapauttaa oikeudellisesta vastuusta. Rankaisemattomuusperiaate on saanut ristiriitaisen vastaanoton kansainvälisessä oikeudessa, ja se on kohdannut vastustusta myös valtioiden keskuudessa.⁶⁷ Lisääntynyt sääntely kuitenkin osoittaa, että periaate on saavuttanut enenevässä määrin kansainvälistä hyväksyntää.⁶⁸ Tästä huolimatta monista keskeisistä kysymyksistä ei vallitse yhteisymmärrystä, eikä selvyyttä ole esimerkiksi siitä,

⁶² Ks. myös lapsisotilaista aseellisissa konflikteissa Villacampa – Flórez 2014, s. 441–442.

⁶³ Jovanovic 2017, s. 66–67. Rikosten ryhmittelyistä ks. myös Schloenhardt – Markley-Towler 2016, s. 13–15; Villacampa 2019, s. 10.

⁶⁴ RACE 2014, s. 64.

⁶⁵ Jovanovic 2017, s. 66.

⁶⁶ Jovanovic 2017, s. 66–67; Schloenhardt – Markley-Towler 2016, 14–15; UNODC 2016, s. 36.

⁶⁷ Schloenhardt – Markley-Towler 2016, s. 24; Jovanovic 2017, s. 41; Střítecký ym. 2013, s. 29–30.

⁶⁸ Gallagher 2010, s. 285; ETYJ 2013a, s. 14 kohta 24; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 677.

onko rankaisemattomuusperiaate sovellettavissa kaikissa edellä mainituissa rikosryhmissä (ks. tarkemmin 4.3).

Rankaisemattomuusperiaatteen keskeinen tavoite on suojella ihmiskaupan uhria. Suojelun avulla pyritään saamaan ihmiskaupan uhri pois hyväksikäyttökuvioista ja hyväksikäyttäjien kontrollin alaisuudesta. Uudelleen uhriksi joutumisen kannalta on haitallista, jos uhria rangaistaan hänen pakotettuna tekemästään rikoksesta. Rikosoikeudelliset sanktiot voivat aiheuttaa kumuloituvia seurauksia ja vaikeuttaa uhrin selviytymistä. Hyväksikäyttäjä pystyy yhä edelleen hyötymään uhrin haavoittuvasta asemasta ja pitämään uhrin määräysvaltansa alla. Kansainvälisessä kirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että ihmiskaupan uhrin hyväksikäyttö voi jatkua hänen kärsimänsä rangaistuksen jälkeen.⁶⁹

Rankaisemattomuusperiaatteen avulla pyritään kannustamaan ihmiskaupan uhreja auttamaan ihmiskaupparikosten selvittämisessä ja todistamaan hyväksikäyttäjiä vastaan.⁷⁰ Tavoitetta on myös kritisoitu, koska keskiössä pitäisi olla ihmiskaupan uhrin suojeleminen ja hänen ihmisoikeuksiensa turvaaminen ilman vaatimusta hyväksikäyttäjien ilmiantamisesta.⁷¹ Käytännössä ihmiskaupan uhriksi tunnistaminen esitutkinassa on kuitenkin saattanut edellyttää uhrin valmiutta tehdä yhteistyötä viranomaisien kanssa hyväksikäyttäjien kiinnisaamiseksi.⁷²

Rankaisemattomuusperiaatetta on perusteltu sillä, että ihmiskaupan uhrien rankaiseminen pakotettuina tekemistään rikoksista on epäoikeudenmukaista. Rikosvastuu jää yksin uhreille, eikä sitä kohdisteta oikeille tahoille, jos hyväksikäyttäjää ei joudu kantamaan rikosoikeudellista vastuuta. Ihmiskaupan uhrin käsittelemistä rikosentekijänä on kritisoitu vetoamalla rikosvastuun yleisten edellytysten puuttumiseen. Keskustelussa on viitattu esimerkiksi siihen, että hyväksikäytetyillä uhreilla ei ole todellista autonomiaa ja vapaata tahtoa, eikä heillä ole myöskään ollut muuta vaihtoehtoa kuin alistua hyväksikäyttäjän vallan alle.⁷³

Rankaisemattomuusperiaatetta on lisäksi perusteltu tarpeella pyrkiä välttämään ihmiskaupan uhrin toissijaista uhriutumista. Uhri on ensin kärsinyt hyväksikäytön takia ja hän joutuu vielä uudelleen kärsimään rikosprosessin seurauksena.⁷⁴ Rikosprosessiin

⁶⁹ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 22–23, 36–37; Muraszkievicz 2019a, s. 67–68; YK:n ihmiskaupparaportointi 2020, s. 4 kohta 7.

⁷⁰ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 23–24.

⁷¹ Muraszkievicz 2019a, s. 8–9.

⁷² Villacampa – Torres 2019, s. 8–9.

⁷³ ETYJ 2013a, s. 10 kohta 5; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 17–19; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 172, 175, 178; Piotrowicz 2021, s. 316.

⁷⁴ Muraszkievicz 2019a, s. 109–110; Hoshi 2013, s. 54; Cross 2013, s. 409. Toissijaisesta uhriutumuksesta käytetään käsitteitä ”double victimisation”, ”secondary victimisation” ja ”institutional victimisation”.

osallistuminen rikoksesta epäillyn asemassa, syytettynä ja rikoksesta tuomittuna on kuormittavaa uhrille. Erityisen haitallisena pidetään sitä, jos ihmiskaupan uhri joutuisi vankilaan pakotettuna tekemästään rikoksesta, minkä jälkeen hänet saatetaan vielä karkottaa.⁷⁵ Jos hyväksikäytettyä ei ole tunnustettu rikosprosessissa ihmiskaupan uhriksi, hän ei ole myöskään todennäköisesti saanut uhrina tarvitsemaansa apua ja tukea. On lisäksi mahdollista, että toissijaisen uhriutumisen seurauksena ihmiskaupan uhrin halukkuus toimia yhteistyössä viranomaisten kanssa heikkenee, mikä vähentää hyväksikäyttäjien kiinnisaamista.⁷⁶

2.2 Rankaisemattomuusperiaatteen vaihtoehdot toteuttamistavat

Rankaisemattomuusperiaate on kansainvälinen oikeusperiaate, jolla pyritään suojelemaan rikokseen pakotettua ihmiskaupan uhria. Rankaisemattomuusperiaate tarkoittaa yksinkertaistettuna sitä, ettei rikolliseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja tule rangaista.⁷⁷ Rankaisemattomuusperiaatteesta ei säädetä suoraan missään, vaan se on kansainvälisessä keskustelussa muotoutunut käsite. Rankaisemattomuusperiaatteen tavoite on selkeä, mutta sen sisältöä tai oikeudellista luonnetta ei ole määritelty kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa täsmällisesti.

Abstraktista rankaisemattomuusperiaatteesta on erotettava konkreettiset rankaisemattomuussäännökset, joiden avulla on pyritty täsmentämään rankaisemattomuuden sisältöä. Rankaisemattomuussäännöksillä viitataan ihmiskauppaleysoimuksen, ihmiskauppadirektiivin ja ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjan säännöksiin rikokseen pakotettujen uhrien syyttämättä tai rankaisematta jättämisestä. Kansainvälisen sääntelyn pääviesti on, että rikokseen pakotettuja ihmiskaupan uhreja ei tule rangaista. Rankaisemattomuussäännökset jättävät kuitenkin sopimus- ja jäsenvaltioille laajan harkintavallan siinä, millä tavalla rankaisemattomuusperiaatetta pyritään toteuttamaan. Ran-

⁷⁵ Hoshi 2013, s. 54; Muraszkievicz 2019a, s. 60–61, 73; Villacampa – Torres 2015, s. 112; Cross 2013, s. 397–398; Villacampa – Torres 2019, s. 10; ETYJ 2013a, s. 18–19; ETYJ 2013b, s. 77, 117.

⁷⁶ RACE 2014, s. 76.

⁷⁷ ETYJ 2013a, s. 11 kohta 10; Piotrowicz 2015, kohta 17; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 11; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 669; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 172; Muraszkievicz 2019a, s. 8.

kaisemattomuusperiaatteen toteutumisen keskeinen ongelma on rankaisemattomuussäännösten heikko velvoittavuus,⁷⁸ josta haluttaisiin siirtyä kohti yhä velvoittavampia säännöksiä.⁷⁹

Rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä saa rankaisemattomuussäännöksiä lisäksi tietoa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä, soft law -instrumenteista ja etenkin kansainvälisestä oikeuskirjallisuudesta. Kansainvälistä keskustelua leimaa rikosoikeudellisen konkretian puute, minkä seurauksena niistä on vaikea löytää vastauksia käytännön soveltamistilanteisiin.⁸⁰ Rankaisemattomuusperiaatteen ei katsota muodostavan ehdotonta kriminalisointi- tai syytesuojaa, vaan uhrin tekemän rikoksen ja hyväksikäytön välillä on oltava yhteys. Kansainvälisessä keskustelussa on esitetty kilpailevia näkemyksiä siitä, minkälaista yhteyttä vaaditaan ihmiskaupaan tai miten ”pakottaminen” pitäisi ymmärtää. Kansainvälisessä keskustelussa huomio on kiinnitetty myös sellaisiin rikoksiin, joita voi pitää seurauksena ihmiskaupasta.⁸¹ Rankaisemattomuussäännöksissä periaatteen soveltamisalaa on rajattu ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemiin rikoksiin. Rankaisemattomuussäännökset ovat kuitenkin keskenään erisisältöisiä, mikä vaikeuttaa niiden tulkittamista.⁸²

Rankaisemattomuusperiaatteen tulkintaa vaikeuttaa myös se, että periaatteesta käytetään eri englanninkielisiä nimityksiä, joille ei ole vakiintuneita suomenkielisiä vastineita. Käsitteet eroavat toisistaan etenkin siinä, mitä oikeusvaikutusta tavoitellaan. Kuviossa 2 havainnollistamme käsitteiden suhdetta toisiinsa ja ehdotamme niille suomenkielisiä vastineita.

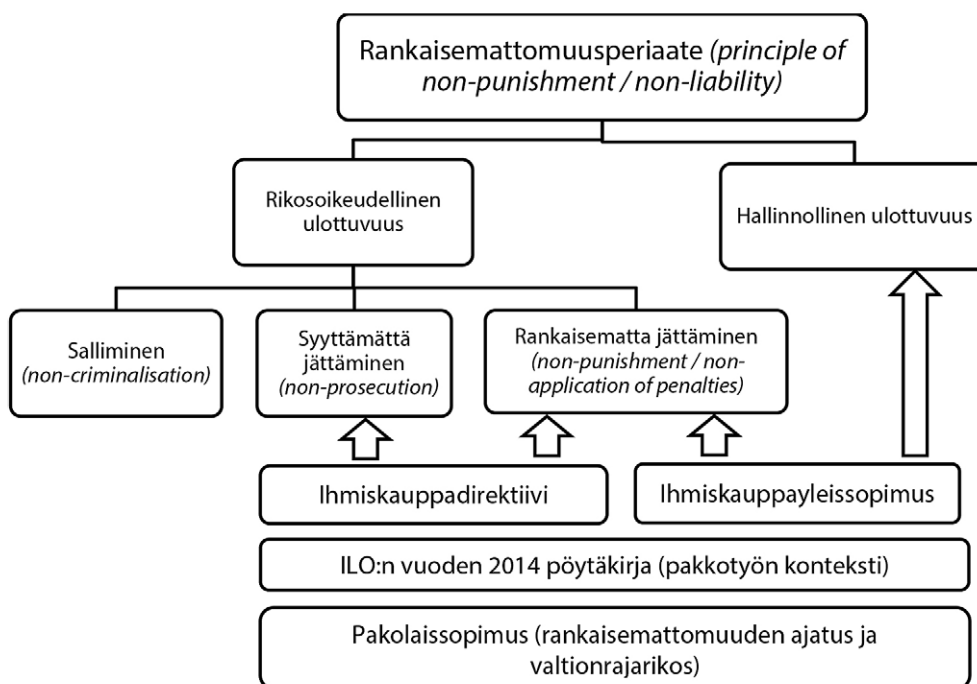
⁷⁸ Stoyanova 2015, s. 237–239; Muraszkiwicz 2019a, s. 107, 125; Gallagher 2010, s. 284; Obokata – Payne 2012, s. 310–311; Hoshi 2013, s. 59–60, 68; Derenčinović 2014, s. 7; Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 82.

⁷⁹ Hoshi 2013, s. 70–71; Muraszkiwicz 2019a, s. 200–206; Jones 2019, s. 1816.

⁸⁰ Jovanovic 2017, s. 43, 75–76.

⁸¹ Kirjallisuudessa on tuotu esille, että pakon sijasta ihmiskaupan seurauksena tapahtuneista rikoksista puhuminen voi hyvästä tavoitteesta huolimatta olla liian epätasällinen ilmaus (Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 35–38). Kirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota rikoksen motiiveihin ja katsottu, että periaate ei ole sovellettavissa vihan, koston tai koetun epäoikeudenmukaisuuden johdosta tehtyihin tekoihin (Muraszkiwicz 2019a, s. 56).

⁸² Kaikissa rankaisemattomuussäännöksissä puhutaan pakottamisesta, mutta ihmiskauppadirektiivissä ja ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjassa edellytetään lisäksi, että rikos on suora seuraus ihmiskaupasta. Ks. tarkemmin jäljempänä luku 2.5.

Kuvio 2. Rankaisemattomuusperiaatteen vaihtoehtoiset toteuttamistavat

Rankaisemattomuusperiaate (principle of non-punishment) voidaan mieltää laajassa mielessä kattokäsitteeksi.⁸³ Kattokäsitteenä voitaisiin käyttää myös ilmaisua vastuuvapausperiaate (principle of non-liability).⁸⁴ Käytämme kattokäsitteenä rankaisemattomuusperiaatetta (principle of non-punishment), koska sitä käytetään kansainvälisessä keskustelussa laajasti ja kansainvälisissä säännöksissä käytetään rankaisemattomuuden viittaavaa terminologiaa.

Suomenkielisessä keskustelussa on käytetty rankaisemattomuusperiaatteen lisäksi ilmaisuja ”rankaisemattajättämisperiaate”⁸⁵ ja ”rankaisemattomuuden periaate”⁸⁶. Ihmiskauppapayleissopimuksen 26 artiklan otsikko (non-punishment provision) on käännetty suomeksi rankaisemattomuusmääräykseksi. Täten principle of non-punishment on perusteltua kääntää mahdollisimman yhdenmukaisesti rankaisemattomuusperiaat-

⁸³ Jovanovic 2017, s. 43–44; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 176; ETYJ 2013a, s. 17; ICAT 2020, s. 2, 6. Vrt. Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 33; Rodríguez-López 2019, s. 314, joiden mukaan rankaisemattomuus (non-punishment) tarkoittaa vain rikosoikeudellisista sanktioista pidättäytymistä periaatteen toivottuna oikeusvaikutuksena.

⁸⁴ Muraszkievicz perusteli valitsemaansa terminologiaa sillä, että se kuvaa paremmin ihmiskaupan uhrien hallinnollista vastuuvapautta, koska muut käsitteet eivät sovellu ongelmitta rikosoikeuden ulkopuolelle (Muraszkiewicz 2019a, s. 10–11).

⁸⁵ OM 2021, s. 61 kohta 50.

⁸⁶ Kervinen – Ollus 2019, s. 16; Koskenoja ym. 2018, s. 78.

teeksi. ”Rankaisemattajättämisperiaate” voisi olla harhaanjohtava siten, että ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuus ymmärrettäisiin vain rangaistuksen tuomitsematta jättämiseksi (RL 6:12). Nähdäksemme rankaisemattomuusperiaate on lisäksi kieliasultaan luontevin vaihtoehto. Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta ei kuitenkaan tule sekoittaa ihmiskaupparikoksen tekijöiden rankaisemattomuuteen eli rikosvastuun välttämiseen, josta käytetään englanninkielistä ilmaisua impunity. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen kannalta ei ole kuitenkaan merkitystä sillä, miksi sitä päätetään kutsua.

Rankaisemattomuusperiaate pitää sisällään ainakin rikosoikeudellisen ja hallinnollisen ulottuvuuden. Kansainvälisestä keskustelusta seuraten on hyvä muistaa, että eri valtioilla on vaihtelua siinä, minkälainen ihmiskaupan uhreille tyypillinen toiminta on säädetty rangaistavaksi tai muulla tavalla kielletyksi. Esimerkiksi prostituutio tai kerjääminen saattaa olla kriminalisoitua tai kiellettyä järjestyslakien määräysten rikkomisena.⁸⁷ Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalan halutaan olevan riittävän laaja, jotta se kattaisi ihmiskaupan uhreille tyypillisiä rikoksia. Tämä voi olla yksi syy sille, miksi rankaisemattomuusperiaatteen kohdalla puhutaan vaihtelevasti rikolliseen toimintaan tai laajemmin lainvastaiseen toimintaan pakottamisesta.⁸⁸

Kansainvälisessä keskustelussa on esitetty erilaisia näkemyksiä siitä, missä rikosprosessin vaiheessa periaatetta pitäisi soveltaa tai mikä sen oikeudellinen vaikutus uhrin rikosvastuuseen on. Rankaisemattomuusperiaatteella on rikosoikeuden kontekstissa kolme toteutustapaa, jotka eroavat tavoitelluilta oikeusvaikutuksiltaan.⁸⁹ Salliminen (non-criminalisation) tarkoittaa sitä, että ihmiskaupan uhrien ei katsota olevan rikosvastuussa pakotettuina tehdyistä teoista, koska ne eivät alun alkaenkaan ole lainvastaisia.⁹⁰ Kyse voisi olla siitä, että rikosvastuu sulkeutuisi yleisten oppien nojalla pois tunnusmerkistön mukaisuuden tai oikeudenvastaisuuden tasolla, jolloin nämä teot olisivat oikeusjärjestelmän sallimia. Syyttämättä jättäminen (non-prosecution) tarkoittaa sitä, ettei ihmiskaupan uhreja tule syyttää pakotettuina tehdyistä rikoksista.⁹¹ Kyseessä on prosessioikeudellinen lähestymistapa, jolla pyritään katkaisemaan ihmiskaupan uhrin rikosprosessi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Tähän voidaan lukea myös esitutkintaviranomaisen tekemä esitutkinnan päättäminen. Rankaisematta

⁸⁷ US 2014, s. 14; RACE 2016, s. 5, 61, 64.

⁸⁸ Sama ero ilmenee rankaisemattomuussäännöksissä. Ihmiskauppayleissopimuksen 26 artiklassa puhutaan uhrien osallisuudesta laittomaan toimintaan (”involvement in unlawful activities”), kun taas ihmiskauppadirektiivin 8 artiklassa osallistumisesta rikolliseen toimintaan (”involvement in criminal activities”).

⁸⁹ Mallia jaotteluun on otettu Schloenhardtilta ja Markey-Towlerilta, joiden mukaan non-criminalisation tarjoaa ihmiskaupan uhreille laajimman suojan ja non-prosecution toiseksi laajimman, kun taas non-punishment on uhrien suojelun kannalta kapein tulkinta (Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32–33).

⁹⁰ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32. Stoyanovan mukaan käsite on hieman harhaanjohtava, koska se ei tarkoita ihmiskaupan uhrien tekemien rikosten suoranaista dekriminialisointia (Stoyanova 2015, s. 242–243.).

⁹¹ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32; Rodríguez-López 2019, s. 314.

jättäminen (non-punishment / non-application of penalties) tarkoittaa rikosoikeudellista seuraamuksista pidättäytymistä.⁹² Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että syyte nostetaan, mutta oikeudenkäynnissä tuomioistuin jättää rangaistuksen tuomitsematta.

Yhtenä syynä erilaisille näkemyksille voi olla oikeuskulttuurien erilaisuus, jolloin niin rikosvastuun yleisiä edellytyksiä kuin rangaistusvastuutakin määritellään eri tavalla. Oikeusjärjestelmien välillä on vaihtelua esimerkiksi toimenpiteistä luopumista koskevissa säännöksissä ja siinä, miten rikosprosessissa eri toimijoiden väliset suhteet ja toimivalta on säännelty. Tilannetta ei helpota sekään, että rankaisemattomuusperiaatteen katsotaan vaikuttavan myös hallinnollisiin seurauksiin, kuten karkottamiseen, jolloin rikosprosessin toimijoiden lisäksi pitäisi tarkastella hallintoviranomaisten toimivaltuuksia.

Ihmiskaupan uhrin ihmisoikeuksia korostavassa tutkimuskirjallisuudessa katsotaan, että rankaisemattomuusperiaatetta pitäisi soveltaa rikosprosessin mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Tällöin uhrin ei tarvitsisi osallistua raskaaseen tuomioistuinprosessiin rikoksesta syytettynä.⁹³ Kansainvälisen kirjallisuuden heikkoutena on, että periaatteesta keskustellaan usein yleisellä tasolla ilman, että pohdittaisiin, miten periaatetta on mahdollista soveltaa käytännössä. Kun rankaisemattomuusperiaatetta tarkastellaan konkreettisen soveltamistilanteen näkökulmasta, siihen turvautuminen ei välttämättä onnistu heti prosessin alussa. Uhrin tekemä rikosepäily pitää kuitenkin ensin selvittää yleisten rikosprosessuaalisten säännösten ja käytäntöjen mukaisesti. Tämän lisäksi esitutkinnassa on selvitettävä rikoksen tausta ja uhrin asema ihmiskaupan kohteena. Vasta tämän jälkeen pystytään ottamaan kantaa siihen, onko rankaisemattomuusperiaate sovellettavissa.

Suomen valitsema rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamistapa on yhdistelmä syyttämättä jättämistä (non-prosecution) ja rankaisematta jättämistä (non-punishment / non-application of penalties). (Ks. luku 6). Rankaisemattomuusperiaate ei toteudu Suomessa sallimisena (non-criminalisation) lukuun ottamatta valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksen muodostamaa poikkeusta (ks. luku 5. ja 3.3).

⁹² Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 33; Rodríguez-López 2019, s. 314.

⁹³ Muraszkievicz 2019a, s. 109–110; Hoshi 2013, s. 54; Cross 2013, s. 409.

2.3 Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskeva lisäpöytäkirja

Ihmiskauppa määriteltiin ensimmäistä kertaa kansainvälisellä tasolla vuonna 2000 YK:n Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa⁹⁴. Pöytäkirjan 3 artiklassa ihmiskauppa määritellään seuraavasti:

- a. "ihmiskauppa" tarkoittaa hyväksikäyttötarkoituksessa tapahtuvaa henkilöiden värväystä, kuljettamista, siirtämistä, kätkemistä tai vastaanottamista voimankäytöllä uhkaamisen tai voimankäytön tai muun pakottamisen, sieppauksen, petoksen, harhaanjohtamisen, vallan väärinkäytön tai haavoittuvan aseman hyödyntämisen avulla, taikka toista henkilöä vallassaan pitävän henkilön suostumuksen saamiseksi annetun tai vastaanotetun maksun tai edun avulla. Hyväksikäyttöä katsotaan vähintään toisen hyväksikäyttöä prostituutiotarkoituksessa tai muut seksuaalisen hyväksikäytön muodot, pakkotyö tai pakollinen palvelu, orjuus tai muu orjuuden kaltainen käytäntö, orjuuden kaltaiset olot tai elinten poistaminen;
- b. ihmiskaupan uhrin suostumuksella tämän artiklan a kohdassa tarkoitettuun hyväksikäyttöön ei ole merkitystä, kun sen saamiseksi on käytetty jotakin a kohdassa mainittua keinoa;
- c. lapsen värväys, kuljetus, siirtäminen, kätkeminen tai vastaanottaminen hyväksikäyttötarkoituksessa katsotaan "ihmiskaupaksi" myös silloin, kun siihen ei liity mitään tämän artiklan a kohdassa mainittua keinoa;
- d. "lapsi" tarkoittaa alle 18-vuotiasta henkilöä.

Lisäpöytäkirjan mukaan ihmiskaupparikos koostuu kolmesta osasta: tekotavasta (esim. värväys), keinosta (esim. harhaanjohtaminen) ja hyväksikäyttötarkoituksesta (esim. seksuaalinen hyväksikäyttötarkoitus). Kuitenkin alle 18-vuotiaiden henkilöiden osalta määritelmän täytyminen ei edellytä keinoa, vaan tekotapa ja hyväksikäyttötarkoitus riittävät. Palermon sopimuksen mukainen ihmiskaupan määritelmä koskee 4 artiklan mukaan vain rajat ylittävää ja järjestäytyneen rikollisuuden piirissä harjoitettua ihmiskauppaa.⁹⁵

⁹⁴ Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta 15.11.2000 (UNTS 2237). Suomalaisen sopimussarjan tunniste (SopS 71/2006).

⁹⁵ Kimpimäki 2015, s. 388–389.

Palermion sopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa ei säädetä ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta.⁹⁶ Kirjallisuudessa on esitetty puheenvuoroja, joiden mukaan lisäpöytäkirja tunnistaa rankaisemattomuusperiaatteen kuitenkin epäsuorasti.⁹⁷

2.4 Euroopan neuvoston ihmiskauppaleyssopimus

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädettiin ensimmäistä kertaa vuonna 2005 Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdystä yleissopimuksessa⁹⁸. Ihmiskauppaleyssopimuksen 26 artiklan sisältö on seuraava:

26 artikla – Rankaisemattomuusmääräys

Osapuolet säätävät oikeusjärjestelmänsä peruseriaatteiden mukaisesti mahdollisuudesta jättää uhrin rankaisematta heidän osallisuudestaan laittomaan toimintaan siltä osin kuin heidät on pakotettu siihen.

Ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännöksen mukaan sopimukseen sitoutuneiden valtioiden oli säädettävä oikeusjärjestelmänsä peruseriaatteiden mukaisesti rankaisematta jättämisen mahdollisuudesta, kun kyse on laittomaan toimintaan pakotetuista ihmiskaupan uhreista. Ihmiskauppaleyssopimuksessa tai sen selitysmuistiossa ei avattu rankaisemattomuussäännöksen tarkoitusta.

Ihmiskauppaleyssopimuksen selitysmuistion mukaan yleissopimus asetti sopijavaltioille velvollisuuden implementoida rikosoikeudellinen tai prosessioikeudellinen säännös taikka toteuttaa mikä tahansa muu lainsäädännöllinen toimenpide, jonka perusteella on mahdollista jättää ihmiskaupan uhrin rankaisematta.⁹⁹ Toteutuskeinoina mainittiin esimerkiksi tukeutuminen voimassa oleviin rikosoikeudellisiin vastuuvapausperusteisiin tai muihin vastaaviin säännöksiin, erillisen rankaisemattomuussäännöksen säätäminen tai ohjeistuksen laatiminen viranomaisille.¹⁰⁰ Kirjallisuudessa on kritisoitu

⁹⁶ Rankaisemattomuusperiaatetta ehdotettiin osaksi sopimusta, mutta vaatimus ei menestynyt (Jovanovic 2017, s. 46).

⁹⁷ Piotrowicz 2015, kohta 6; ETYJ 2013a, s. 11; Villacampa – Torres 2019, s. 5.

⁹⁸ Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehty yleissopimus 16.5.2005 (CETS No. 197). Suomalaisen sopimussarjan tunniste (SopS 44/2012).

⁹⁹ Euroopan neuvosto 2005, kohdat 274, 274.

¹⁰⁰ Muraszkiwicz 2019a, s. 103; Piotrowicz 2021, s. 316–317

sitä, että rankaisemattomuussäännöksen sanamuoto vaikuttaisi viittaavan tuomioistuinten tekemään ratkaisuun rankaisematta jättämisestä, eikä säännös pidä sisällään ajatusta syyttämättä jättämisestä.¹⁰¹

Ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännöstä on kirjallisuudessa kritisoitu heikosta velvoittavuudesta. Kirjallisuudessa vallitsevan kannan mukaan rankaisemattomuussäännös ei velvoita olemaan rankaisematta ihmiskaupan uhreja, vaan pelkkä oikeusjärjestelmässä oleva mahdollisuus tähän riittää.¹⁰² Sen sijaan pelkkää mahdollisuutta tuomittavan rangaistuksen lieventämiseen ei ole pidetty riittävänä keinona toteuttaa rankaisemattomuusperiaatetta.¹⁰³

Henkilöllinen soveltamisala. Ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännös soveltuu ihmiskaupan uhreihin. Yleissopimuksen 4 artiklan e-kohdan mukaan uhri tarkoittaa ”luonnollista henkilöä, joka on tässä artiklassa määritellyn ihmiskaupan kohteena”. Yleissopimuksen ihmiskaupan määritelmä vastaa Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan mukaista ihmiskaupan määritelmää, mutta yleissopimus kattaa lisäksi valtionsisäisen ihmiskaupan.¹⁰⁴ Yleissopimuksen rankaisemattomuussäännöksessä ei säädetä erikseen lapsiuhrien asemasta.¹⁰⁵ Yleissopimuksen 4 artiklan d kohdan mukaan lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä. Yleissopimuksessa ihmiskaupan määritelmä täyttyy helpommin lapsiuhrien kuin aikuisten uhrien kohdalla, koska lasten osalta ei edellytetä ihmiskaupan keinoa 4 artiklan c kohdan mukaan. Yleissopimuksen rankaisemattomuussäännös soveltuu alle 18-vuotiaisiin ihmiskaupan uhreihin silloin, kun ihmiskaupan tekotapa ja hyväksikäyttötarkoitus täyttyy.

Asiallinen soveltamisala. Ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännös koskee kaikkea laitonta toimintaa (unlawful activities). Laiton toiminta on käsitteenä laaja ja jokseenkin epämääräinen. Kansainvälisessä keskustelussa laitonta toimintaa on tulkittu siten, että rankaisemattomuussäännös soveltuu varsinaisten rikosten lisäksi hallinnollisiin rikkomuksiin, kuten maahantulosäännösten rikkomiseen.¹⁰⁶ Lisäksi kirjallisuudessa on katsottu, että rankaisemisen käsite (imposing penalties) ulottuu rikosoi-

¹⁰¹ Muraszkievicz 2019a, s. 110; Hoshi 2013, s. 59. Toisaalta kirjallisuudessa on tuotu ilmi, että säännöstä ei pitäisi tulkita vain kirjaimellisesti (Jovanovic 2017, s. 43–44).

¹⁰² Stoyanova 2015, s. 237–239; Muraszkievicz 2019a, s. 107; Gallagher 2010, s. 284; Obokata – Payne 2012, s. 310–311; Hoshi 2013, s. 59, 68; Derenčinović 2014, s. 7; Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 82. Vrt. Piotrowicz, jonka mukaan ihmiskauppaleyssopimus velvoittaa myös tosiasiallisesti soveltamaan rankaisemattomuusperiaatetta (Piotrowicz 2015, kohta 9; Piotrowicz 2021, s. 317).

¹⁰³ ETYJ 2013a, s. 28 kohta 76; YK:n ihmiskaupparaportointi 2020, s. 10 kohta 37.

¹⁰⁴ Kimpimäki 2015, s. 390–391.

¹⁰⁵ Kriittisesti Muraszkievicz 2019a, s. 116–117.

¹⁰⁶ GRETA 2018, s. 66; Stoyanova 2015, s. 230, 246–248; Muraszkievicz 2019a, s. 113.

keudellisten seuraamusten lisäksi hallinnollisiin seuraamuksiin. Tällöin rankaisemattomuussäännös voisi esimerkiksi estää ihmiskaupan uhrin karkottamisen maasta.¹⁰⁷ (Ks. hallinnollisesta ulottuvuudesta tarkemmin luku 3.3.2).

Ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännöksessä ei ole rajattu säännöksen soveltamisalaa rikoksen vakavuuden mukaan.¹⁰⁸ Piotrowiczin mukaan rankaisemattomuussäännöksen soveltuminen erittäin vakaviin rikoksiin on kuitenkin epäselvää.¹⁰⁹ Kirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että sopijavaltiot voivat kansallisessa lainsäädännössään määritellä tarkemmin, kuinka vakaviin tekoihin rankaisemattomuus ulottuu.¹¹⁰ Tästä syystä yleissopimuksen rankaisemattomuussäännökseen voidaan katsoa sisältyvän eräänlainen sisäänrakennettu suhteellisuusarviointi rikoksen vakavuuden ja sopijavaltion ”oikeusjärjestelmän peruseriaatteiden” yhteensovittamisessa. (Ks. myös luku 4.3).

Pakottaminen. Rankaisemattomuussäännös on sidottu pakottamisen käsitteeseen (compulsion), joka ymmärretään ihmiskauppaleyssopimuksessa laajassa merkityksessä. Pakottamisen käsitettä avataan ihmiskauppaleyssopimuksen selitysmuistion kohdassa 273 (englanniksi):

In particular, the requirement that victims have been compelled to be involved in unlawful activities shall be understood as comprising, at a minimum, victims that have been subject to any of the illicit means referred to in Article 4 (ihmiskaupan määritelmä), when such involvement results from compulsion.

Pakottaminen ei tarkoita ainoastaan suppeasti ymmärrettynä välitöntä fyysistä pakottamista tai sillä uhkaamista. ihmiskauppaleyssopimuksen selitysmuistion mukaan pakottamisella tarkoitetaan vähintään ihmiskaupan tunnusmerkistössä tarkoitettuja keinoja, kuten esimerkiksi uhrin harhaanjohtamista tai haavoittuvan aseman hyödyntämistä.¹¹¹

¹⁰⁷ Stoyanova 2015, s. 246–248; Muraszkiwicz 2019a, s. 108–109; Piotrowicz 2021, s. 319–320.

¹⁰⁸ YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 4–5 etenkin kohta 12.

¹⁰⁹ Piotrowicz 2021, s. 320–321; samoin Derenčinović 2014, s. 7.

¹¹⁰ Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 83; Derenčinović 2014, s. 19.

¹¹¹ Euroopan neuvosto 2005, kohta 273; Piotrowicz 2021, s. 317. Ks. Jovanovic 2017, s. 67–68, joka kritisoi selitysmuistion sanamuotoa epäselkeydestä.

Ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännöksen sanamuoto ei kerro, millaista yhteyttä pakottamisen ja ihmiskauppatilanteen väliltä edellytetään. Vladislava Stoyanovan mukaan yleissopimuksessa kuitenkin oletetaan pakottamisen olevan yhteydessä ihmiskauppaan. Rankaisemattomuussäännös ei siten koske pakottamista, joka ei liity ihmiskauppatilanteeseen.¹¹²

Stoaynova on todennut ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännöksen jättävän valtioille paljon harkintavalttaa. Harkintavalttaa ei kuitenkaan ole siinä, miten pakottamisen käsite tulee ymmärtää. Pakottamiskäsitteen suppea tulkinta ei täytä hänen mukaansa rankaisemattomuussäännöksen vaatimuksia.¹¹³

2.5 EU:n ihmiskauppadirektiivi

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään vuonna 2011 annetussa EU:n ihmiskauppadirektiivissä¹¹⁴. Direktiivin 8 artiklassa säädetään seuraavasti:

Uhrin syyttämättä jättäminen tai tälle määrättyjen seuraamusten soveltamatta jättäminen

Jäsenvaltioiden on oikeusjärjestelmiensä peruseriaatteita noudattaen toteutettava tarvittavat toimenpiteet varmistaakseen, että toimivaltaisilla kansallisilla viranomaisilla on mahdollisuus jättää ihmiskaupan uhrit syyttämättä tai seuraamuksetta osallistumisesta rikolliseen toimintaan, johon heidät on pakotettu suorana seurauksena 2 artiklassa tarkoitettujen tekojen (ihmiskauppa) kohteeksi joutumisesta.¹¹⁵

Ihmiskauppadirektiivin rankaisemattomuussäännös sääntelee syyttämättä jättämisen ja rankaisematta jättämisen mahdollisuudesta silloin, kun ihmiskaupan uhri on pakotettu rikolliseen toimintaan suorana seurauksena ihmiskaupparikoksen kohteeksi jou-

¹¹² Stoyanova 2015, s. 230–231; samoin Muraszkievicz 2019a, s. 113–114.

¹¹³ Stoyanova 2015, s. 250–251.

¹¹⁴ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta.

¹¹⁵ Artiklan otsikko on englanniksi "Non-prosecution or non-application of penalties to the victim". Käsitksemme mukaan ihmiskauppaleyssopimuksen suomennoksen kanssa yhtenevä "rankaisematta jättäminen" olisi ollut parempi suomennos kuin "seuraamusten soveltamatta jättäminen". Artiklan sisällä puhutaan uhrin jättämisestä seuraamuksetta (impose penalties). Myös tässä osuvampi suomennos olisi ollut rankaisematta jättäminen.

tumisesta. Direktiivissä tuodaan esille mahdollisuus soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta jo ennen tuomioistuinvaihetta, kun syyttäjä päättäisi uhrin syyttämättä jättämisestä.¹¹⁶

Ihmiskauppadirektiivissä avataan rankaisemattomuussäännöksen tavoitetta. Direktiivin resitaaliosion 14 kohdan mukaan rankaisemattomuussäännöksen tarkoitus on turvata uhrin ihmisoikeudet, välttää uudelleen uhriksi joutuminen ja rohkaista uhreja toimimaan rikosoikeudenkäynneissä todistajina rikoksentehtäjiä vastaan. Tämän lisäksi todetaan, että rankaisemattomuussäännöksen tarkoituksena ei ole suojata ihmiskaupan uhria syytetoimilta tai rangaistukselta sellaisten rikosten osalta, jotka henkilö on tehnyt tai joiden tekemiseen hän on osallistunut omasta tahdostaan.

Kirjallisuudessa on kritisoitu ihmiskauppadirektiiviä sen heikosta velvoittavuudesta. Se edellyttää jäsenvaltioita varmistamaan, että oikeusjärjestelmässä on mahdollisuus ihmiskaupan uhrien syyttämättä tai rankaisematta jättämiselle. Vallitseva kanta kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa on, että ihmiskauppadirektiivi ei aseta tosiasiallista velvollisuutta olla syyttämättä tai rankaisematta ihmiskaupan uhreja.¹¹⁷

Henkilöllinen soveltamisala. Ihmiskauppadirektiivissä ei suoraan määritellä ihmiskaupan uhria. Asiayhteydestä voidaan kuitenkin päätellä, että ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan henkilöä, johon on kohdistettu ihmiskaupparikos. Ihmiskauppa määritellään direktiivin 2 artiklassa yhtenevästi ihmiskaupan kansainvälisen määritelmän kanssa. Lisäksi direktiivissä mainitaan rikollinen toiminta yhtenä hyväksikäyttötarkoituksena.¹¹⁸ Ihmiskauppadirektiivin rankaisemattomuussäännös ei säädi erikseen lapsiuhrien asemasta.¹¹⁹ Direktiivin 2 artiklan 6 kohdan mukaan lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiaasta henkilöä, eikä saman artiklan 5 kohdan mukaan ihmiskaupan määritelmän täyttymisen edellytä lasten osalta keinoelementin käyttämistä. Rankaisemattomuussäännöstä voidaan siis soveltaa alle 18-vuotiaaseen, kun ihmiskaupan tekotapa ja hyväksikäyttötarkoitukset ovat käsillä.

Asiallinen soveltamisala. Ihmiskauppadirektiivin rankaisemattomuussäännös koskee sanamuotonsa mukaan vain rikollista toimintaa (criminal activities). Kirjallisuus-

¹¹⁶ Jovanovic 2017, s. 47; Muraszkiwicz 2019a, s. 124; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32–33.

¹¹⁷ Hoshi 2013, s. 60; Stoyanova 2015, s. 237–239; Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 82; Muraszkiwicz 2019a, s. 125; Obokata – Payne 2012, s. 310. Vrt. Piotrowicz, jonka mukaan ihmiskauppadirektiivi velvoittaa olemaan syyttämättä tapauksissa, joissa syyttäjä päätyy syyteharkinnassa siihen lopputulokseen, että ihmiskaupan uhri on tehnyt teon pakotettuna (Piotrowicz 2015, kohta 11).

¹¹⁸ Kimpimäki 2015, s. 392–393.

¹¹⁹ Kriittisesti Muraszkiwicz 2019a, s. 116–117.

dessa on katsottu, ettei direktiivissä säädetä ihmiskauppaleyssopimuksen tavoin rankaisemattomuuden hallinnollisesta ulottuvuudesta.¹²⁰ Direktiivin rankaisemattomuussäännöksen soveltamisalaa ei ole rajattu rikoksen vakavuuden mukaan.¹²¹ Ihmiskauppadirektiivin voi tulkita ihmiskauppaleyssopimuksen tavoin pitävän sisällään suhteellisuusarvioinnin rikoksen vakavuuden ja ”oikeusjärjestelmän perusperiaatteiden” yhteensovittamisessa.¹²² (Ks. myös luku 4.3).

Pakottaminen. Ihmiskauppadirektiivin rankaisemattomuussäännös on sidottu pakottamisen käsitteeseen. Säännös koskee ihmiskaupan uhrien osallisuutta rikolliseen toimintaan, johon heidät on ”pakotettu suorana seurauksena” ihmiskaupan kohteeksi joutumisesta (compelled to commit as a direct consequence). Jovanovic on kiinnittänyt huomiota siihen, ettei direktiivissä täsmennetä, mitä pakottamisella tarkoitetaan.¹²³

Ihmiskauppadirektiivi eroaa ihmiskauppaleyssopimuksesta siinä, mitä yhteyttä pakottamiselta edellytetään ihmiskauppaan. Pakottamisen lisäksi direktiivi asettaa lisävaatimuksen siitä, että rikollisen toiminnan on oltava ”suora seuraus” ihmiskaupan kohteeksi joutumisesta.¹²⁴ Direktiivissä ei avata, mitä suoralla seurauksella tarkoitetaan. Julia Muraszkieviczin mukaan suoran seurauksen vaatimus tarkoittaa läheistä ja välitöntä yhteyttä rikoksen ja ihmiskauppatilanteen välillä.¹²⁵ Hänen mukaansa direktiivin sanamuoto on epäonnistunut, koska suoran seurauksen vaatimus on epäselvä ja ongelmallinen etenkin oikeusvarmuuden näkökulmasta.¹²⁶ Suomessa suoran seurauksen lisävaatimusta ei ole tarpeen arvioida, koska Suomi on sitoutunut ihmiskauppaleyssopimuksen mukaisiin laajempiin velvoitteisiin pakottamisen sisällöstä.

¹²⁰ Bosma – Rijken 2016, s. 320; Muraszkievicz 2019a, s. 126–127.

¹²¹ YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 4–5 etenkin kohta 12.

¹²² Derenčinović 2014, s. 19; Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 83.

¹²³ Jovanovic 2017, s. 67.

¹²⁴ Stoyanova 2015, s. 233–234; Muraszkievicz 2019a, s. 130.

¹²⁵ Muraszkievicz 2019a, s. 130–132.

¹²⁶ Muraszkievicz 2019a, s. 130–131, 138; Hoshi 2013, s. 60–61; Stoyanova 2015, s. 251; Jovanovic 2017, s. 47.

2.6 ILO:n pakollista työtä koskevan sopimuksen vuoden 2014 pöytäkirja

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään välillisesti YK:n alaisen ILO:n pakollista työtä koskevan sopimuksen vuoden 2014 pöytäkirjassa¹²⁷. Pöytäkirjassa rankaisemattomuutta ei ole sidottu ihmiskaupan, vaan pakkotyön (forced labour) käsitteeseen. Pöytäkirjan 4 artiklan 2 kohdassa säädetään seuraavasti:

Jokainen jäsenvaltio toteuttaa oikeusjärjestelmänsä peruseriaatteiden mukaisesti tarpeelliset toimenpiteet sen varmistamiseksi, että toimivaltaisilla viranomaisilla on oikeus olla kohdistamatta syytetoimia pakollisen työn uhreihin tai määräämättä heille rangaistuksia heidän osallistumisestaan oikeudenvastaisiin toimiin, jotka heidät on pakotettu tekemään välittömänä seurauksena siitä, että he ovat joutuneet pakolliseen työhön.

ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjan mukaan jäsenvaltioiden on varmistettava, että viranomaisilla on oikeus jättää pakkotyön uhrit syyttämättä tai rankaisematta oikeudenvastaisista toimista, jotka heidät on pakotettu tekemään pakkotyön välittömänä seurauksena. Pöytäkirjan rankaisemattomuussäännös muistuttaa sanamuodoltaan ihmiskauppadirektiivin 8 artiklaa. Pöytäkirja on sidottu pakottamisen käsitteeseen, mutta se edellyttää lisäksi sitä, että oikeudenvastaiset toimet ovat välitön seuraus pakkotyön kohteeksi joutumisesta.¹²⁸ Ihmiskauppadirektiivin tavoin pöytäkirjassa puhutaan syyttämättä tai rankaisematta jättämisestä.¹²⁹ Kirjallisuudessa on katsottu, että ILO:n vuoden 2014 pöytäkirja edellyttää vain mahdollisuutta syyttämättä tai rankaisematta jättämiseen. Pöytäkirja ei siten kiellä uhrien rankaisemista tai syyttämistä.¹³⁰

ILO:n pöytäkirjan rankaisemattomuussäännös soveltuu pakkotyön uhreihin. Ihmiskaupan ja pakkotyön käsitteet ovat kansainvälisissä sopimuksissa osittain päällekkäiset. Esimerkiksi ILO katsoo, että pakkotyö pitää sisällään ihmiskaupan.¹³¹ Kansainvälisessä kirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että ILO:n pöytäkirjan rankaisemattomuussäännös on tärkeä ihmiskaupan ja pakkotyön uhrien yhdenmukaisen koh-

¹²⁷ Protocol of 2014 to the Forced Labour Convention, 1930 (P029). Suomalaisen sopimussarjan tunniste (SopS 29/2017).

¹²⁸ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 35–36.

¹²⁹ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32–33.

¹³⁰ Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 82.

¹³¹ Ollus 2015, s. 235–238; Ollus 2016, s. 84; Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 49–52, 188–191. Kansainvälisissä sopimuksissa käytetyn terminologian epäselkeyteen kiinnitettiin huomiota myös kansallisen ihmiskaupparikoksen säätämisen yhteydessä (HE 34/2004 vp, s. 96–97). Ks. myös HE 103/2014 vp, s. 36.

telun kannalta. Pöytäkirja selkeyttää rankaisemattomuusperiaatteen henkilöllistä soveltamisalaa siten, että periaate soveltuu myös pakkotyön uhreihin.¹³² Suomessa pakkotyötä arvioidaan kuitenkin ihmiskaupan kattokäsitteen alla, sillä ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistössä (RL 25:3) pakkotyö on yksi ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoitus.¹³³ Suomalaisen lainsäädännön näkökulmasta ei ole juurikaan merkitystä, onko henkilö kansainvälisesti määritellyn ihmiskaupan vai pakkotyön uhri. Rankaisemattomuusperiaatetta sovellettaessa molempia ryhmiä tarkastellaan ihmiskaupan kansallisesta tunnusmerkistöstä käsin.

2.7 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antamilla ratkaisuilla on otettu kantaa siihen, miten valtioiden tulee tosiasiansa toimia rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi. Ihmisoikeustuomioistuimella ei ole toimivaltaa arvioida rankaisemattomuussäännösten noudattamista, joten siltä ei ole odotettavissa ratkaisuja rankaisemattomuusperiaatteen konkreettisesta sisällöstä tai tulkinnasta.¹³⁴

Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä rankaisemattomuusperiaatetta arvioidaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen¹³⁵ orjuuden ja pakkotyön kieltoa koskevan 4 artiklan sekä oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin koskevan 6 artiklan valossa. Ihmisoikeustuomioistuin on antanut kaksi rankaisemattomuusperiaatteen kannalta merkityksellistä tuomiota.

Tuomiossa *Rantsev v. Kypros ja Venäjä* (10.5.2010) ihmisoikeustuomioistuin arvioi valtioiden vastuuta ihmiskaupan uhrien suojelemisessa. Ihmisoikeustuomioistuin totesi ratkaisussaan, että ihmiskauppa kuuluu EIS 4 artiklan soveltamisalaa.¹³⁶ Sean Mennim tiivistää, että EIS 4 artiklasta kumpuaa kolmenlaisia valtioita sitovia velvollisuuksia:

¹³² Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 174; Muraszkievicz 2019a, s. 87–88; ETYJ 2013a, s. 32 kohta 19; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 676–677.

¹³³ Ks. pakkotyön käsitteen tulkinnasta Suomessa Kaikkonen 2015. Pakkotyön käsite on aiheuttanut tulkintaongelmia lainsoveltamiskäytännöissä (Koivukari ym. 2022, s. 85–99).

¹³⁴ Jovanovic 2017, s. 57–58.

¹³⁵ Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 4.11.1950, sellaisena kuin se on muutettuna 11. ja 14. pöytäkirjalla sekä täydennettynä 1., 4., 6., 7., 12., 13. ja 16. pöytäkirjalla (CETS No. 194).

¹³⁶ *Rantsev v. Kypros ja Venäjä*, perustelujen kohta 282. Tapauksesta syvemmin Kimpimäki 2015, s. 398–399.

1. velvollisuus panna täytäntöön lainsäädäntökehikko ihmiskaupan ehkäisemiseksi ja ihmiskauppaan syyllistyneiden henkilöiden rankaisemiseksi
2. velvollisuus ryhtyä toimenpiteisiin ihmiskaupan uhrien tai mahdollisten ihmiskaupan uhrien suojelemiseksi tietyissä tilanteissa
3. prosessuaalinen velvoite tutkia mahdollista ihmiskauppaa.¹³⁷

Rankaisemattomuusperiaate kytkeytyy valtioiden velvollisuuteen suojella ihmiskaupan uhreja tai mahdollisia uhreja.¹³⁸ Rantsev-ratkaisun perustelujen mukaan velvollisuus suojella uhreja asettaa vaatimuksia huolehtia niin riittävästä lainsäädännöstä kuin siitä, miten viranomaisten on toimittava yksittäisissä tapauksissa.

Ensiksi valtioiden kansallisessa lainsäädännössä on oltava riittävät suojakeinot, jotta ihmiskaupan uhrien tai mahdollisten uhrien toimiva ja tehokas suojelu voidaan turvata.¹³⁹ Toiseksi velvollisuus suojella ihmiskaupan uhreja voi herätä yksittäisessä tapauksessa, jolloin valtioilla on velvollisuus ryhtyä konkreettisiin toimenpiteisiin.¹⁴⁰ Velvollisuus voi tarkoittaa sitä, että viranomaisten on tehtävä asianmukaiset toimet uhrin saattamiseksi pois vaaratilanteesta.¹⁴¹ Velvollisuus syntyy silloin, kun viranomaiset ovat tietoisia tai heidän olisi pitänyt olla tietoisia olosuhteista, jotka antavat uskottavan syyn epäillä ihmiskauppaa tai vaaraa sen tapahtumisesta.¹⁴² Ihmisoikeustuomioistuinten mukaan velvoitetta on kuitenkin tulkittava siten, ettei se aseta mahdottomia tai kohtuuttomia vaatimuksia viranomaisille. Asianmukaisten toimien valintaan vaikuttaa asioiden tärkeysjärjestys ja käytettävissä olevat resurssit.¹⁴³

Ihmisoikeustuomioistuin antoi merkittävän ratkaisun V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (16.2.2021), jossa se arvioi EIS 4 artiklasta johdettua ihmiskaupan uhrien suojeluvastuuta rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteessa. Lisäksi tapauksessa arvioitiin oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin EIS 6 artiklan valossa.

Tapauksessa V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta oli kyse kahdesta erillisestä tapauksesta, jossa alaikäinen vietnamilainen ihmiskaupan uhri pakotettiin kannabiksen viljelyyn. Tapausten käsittely yhdistettiin EIT:ssä niiden samankaltaisuuden takia.

¹³⁷ Mennim 2021, s. 313.

¹³⁸ ETYJ 2013a, s. 15 kohta 27; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 680–681; Jovanovic 2017, s. 51–57; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 179–181; Muraszkiwicz 2019a, s. 65–66.

¹³⁹ Rantsev v. Kypros ja Venäjä, perustelujen kohta 284; Jovanovic 2017, s. 55–56; Muraszkiwicz 2019a, s. 65–66.

¹⁴⁰ Rantsev v. Kypros ja Venäjä, perustelujen kohta 286.

¹⁴¹ Rantsev v. Kypros ja Venäjä, perustelujen kohta 286.

¹⁴² Rantsev v. Kypros ja Venäjä, perustelujen kohta 286.

¹⁴³ Rantsev v. Kypros ja Venäjä, perustelujen kohta 287.

Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisussa hyväksikäytön luonnetta avattiin toisen ihmiskaupan uhrin osalta. Ihmiskaupan uhri oli alaikäinen ja häntä pidettiin lukitussa tilassa. Uhrille ei maksettu palkkaa ja hänet uhattiin tappaa, kun hän halusi lopettaa työn. Lisäksi uhri kertoi, ettei hän alun perin tiennyt kasvien olevan kannabista.¹⁴⁴

Kansallinen ihmiskaupan uhrien tunnistamisesta vastaava taho tunnisti molemmat valittajat ihmiskaupan uhreiksi. Rikosprosessissa päädyttiin kuitenkin eri ratkaisuun ja syyttäjäviranomainen katsoi, etteivät valittajat olleet ihmiskaupan uhreja.¹⁴⁵ Syyttäjäviranomainen ja tunnistamisesta vastaava taho eivät alun perin olleet tietoisia toistensa ratkaisusta.¹⁴⁶ V.C.L. ja A.N saivat Yhdistyneessä kuningaskunnassa lainvoimaisen tuomion huumausainerikoksesta, josta heidät tuomittiin vankeusrangaistukseen. Ihmisoikeustuomioistuimessa oli oikeudellisesti kyse siitä, voitiinko virallisesti tunnistetuja ihmiskaupan uhreja syyttää ihmiskauppatilanteeseen liittyneistä rikoksista.¹⁴⁷

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että kyseisessä tapauksessa ihmiskaupan uhrien syyttäminen rikkoi EIS 4 artiklaa, koska Yhdistynyt kuningaskunta ei ollut pätevästi suojellut valittajia siitä huolimatta, että oli olemassa varteenotettava näyttö ihmiskaupan uhrin asemasta.¹⁴⁸

Ratkaisun perusteluissa ihmisoikeustuomioistuin totesi, ettei ihmiskauppayleissopimus tai -direktiivi sisällä yleistä kieltoa syyttää ihmiskaupan uhreja.¹⁴⁹ Ihmiskaupan uhrien syyttäminen voi kuitenkin olla ristiriidassa uhrien suojeluvollisuuden kanssa, jos jäsenvaltio oli tietoinen tai sen olisi pitänyt olla tietoinen uhri asemasta.¹⁵⁰

Ihmisoikeustuomioistuin täsmensi, että uhrien suojeluvoitteen tavoitteena on suojella ihmiskaupan uhreja lisävahingoilta ja helpottaa heidän toipumistaan. Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan on selvää, että ihmiskaupan uhrien syyttäminen olisi vahingollista uhrien toipumiselle. Lisäksi syyttäminen voi jättää uhrin uudelleen uhriksi joutumisen vaaraan tulevaisuudessa. Ihmisoikeustuomioistuin kiinnitti huomiota toissijaiseen uhriutumiseen toteamalla, että uhrin joutuisivat myös kokemaan raskaan rikosprosessin. Lisäksi rikostuomio voisi vaikeuttaa yhteiskuntaan sopeutumista ja vangitseminen voi estää uhrien pääsyn avun piiriin.¹⁵¹

¹⁴⁴ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 32.

¹⁴⁵ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 13.

¹⁴⁶ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 50.

¹⁴⁷ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 1.

¹⁴⁸ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohdat 173–174, 182–183.

¹⁴⁹ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 158.

¹⁵⁰ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 159.

¹⁵¹ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 159.

Ratkaisun perusteluissa ihmisoikeustuomioistuin totesi, että ihmiskaupan uhriasema on otettava huomioon rikosprosessissa. Jotta ihmiskaupan uhrin syyttäminen kunnioitaisi EIS 4 artiklan takaamia vapauksia, ihmiskaupan uhrin tunnistaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa on ensiarvoisen tärkeää. Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että koulutettujen ja pätevien ihmiskaupan uhrien kanssa toimivien henkilöiden on arvioitava joutuisasti, onko rikoksen tehnyt henkilö ihmiskaupan tai hyväksikäytön kohteena. Velvollisuus syntyy, kun viranomaiset ovat tietoisia tai heidän olisi pitänyt olla tietoisia olosuhteista, jotka saavat aikaan uskottavan syyn epäillä, että rikoksen tehnyt henkilö saattaa olla ihmiskaupan tai hyväksikäytön kohteena.¹⁵²

Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan arvio ihmiskaupan uhrin asemasta tulee tehdä ennen kuin mahdollisia ihmiskaupan uhreja päätetään syyttää.¹⁵³ Lisäksi syyttäjän on otettava tämä arvio huomioon, vaikka eri asia on minkä merkityksen hän antaa sille syyteharkinnassaan. Syyttäjä ei ole myöskään välttämättä sidottu arvioon, mutta eri mieltä ollessaan sille täytyy olla selvä ja ihmiskaupan määritelmän mukainen syy.¹⁵⁴

Ratkaisussa myös EIS 6 artiklaa katsottiin rikutun sillä perusteella, ettei oikeudenkäynti ollut kokonaisuutena arvioituna oikeudenmukainen.¹⁵⁵ Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan ihmiskaupan uhreilla ei ollut mahdollisuutta hankkia tärkeitä todisteita oikeudenkäyntiä varten, koska heidän uhriasemaansa ei otettu rikosprosessissa huomioon.¹⁵⁶

Ratkaisu V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta asettaa valtioille velvollisuuden tunnistaa ihmiskaupan uhreja rikosprosessissa. Tämän jälkeen tulee harkita, onko syyttäminen ristiriidassa uhrien suojeluvuorituksen kanssa.¹⁵⁷ Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö asettaa siis velvollisuuden kiinnittää huomiota ihmiskaupan uhriasemaan rikosprosessissa ja harkita rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista yksittäisissä tapauksissa. Jos jäsenvaltiot rikkovat ratkaisun asettamaa velvollisuutta, yksittäisillä ihmiskaupan uhreilla on ratkaisun jälkeen käytettävissään oikeusturva-keino ja oikeus hyvitykseen.

Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuilla on oikeudellista vaikutusta siihen, mihin rankaisemattomuusperiaatteen voidaan katsoa velvoittavan. Aikaisemmin tuotiin esille, että Euroopan neuvoston ihmiskauppapyleissopimus ja ihmiskauppadirektiivi eivät vel-

¹⁵² V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 160.

¹⁵³ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 161.

¹⁵⁴ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 162.

¹⁵⁵ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohdat 209–210.

¹⁵⁶ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, perustelujen kohta 200.

¹⁵⁷ Mennim 2021, s. 318; Wild 2021, s. 303.

voittaisi soveltamaan rankaisemattomuusperiaatetta yksittäisissä tapauksissa. Sen sijaan jäsenvaltiot täyttivät velvoitteensa sillä, että oikeusjärjestelmä tunnisti pelkän mahdollisuuden soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta. Rankaisemattomuussäännökset ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö yhdessä johtavat siihen, että pelkästään lainsäädännön tarjoama mahdollisuus ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta ei ole enää riittävää kansainvälisten velvoitteiden täyttämiseksi, vaan näitä säännöksiä pitää myös soveltaa käytännössä.¹⁵⁸ Toisin sanoen rankaisemattomuusperiaatetta on arvioitava siihen soveltuviissa tapauksissa. Kyse ei ole kuitenkaan ihmisoikeusloukkauksesta, jos oikeudellisen harkinnan jälkeen rankaisemattomuusperiaatetta ei päätetä soveltaa.¹⁵⁹

2.8 Soft law ja GRETA

Soft law on laaja ja epämääräinen käsite, joka kattaa tyypillisesti ulkoasultaan säännöksiä muistuttavia sääntöjä, ohjeita tai periaatteita. Soft law -instrumenteilla pyritään vaikuttamaan ohjaavasti sääntelyn kohteisiin, mutta niiltä puuttuu sitovan oikeussäännön status ja ominaisuudet.¹⁶⁰ Soft law -instrumentteja voidaan pitää tulkintaa ohjaavina oikeuslähteenä. Keskeisimpiä rankaisemattomuusperiaatetta koskevia soft law -instrumentteja ovat:

- YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston antama suositus ihmisoikeuksia ja ihmiskauppaa koskevista periaatteista ja ohjeista (2002),¹⁶¹
- YK:n huumausaine- ja rikosasioiden toimiston antama ihmiskaupan vastainen mallilaki (2009),¹⁶²
- Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön antama suositus käytännöistä ja lainsäädännöllisistä toimista rankaisemattomuussäännöksen tehokkaan ja ihmiskaupan uhrit huomioon ottavan täytäntöönpanon toteuttamiseksi (2013),¹⁶³

¹⁵⁸ Jovanovic 2017, s. 55–57, joka on esittänyt näkemyksensä jo ennen ratkaisua V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta. Ks. osin toisin Muraszkievicz 2019a, s. 66–68, joka tulkitsee ihmisoikeustuomioistuimen asettamia velvoitteita laueammin ja katsoo, että ihmiskaupan uhrien rankaiseminen rikkoo itsessään ihmiskaupan uhrien suojeluelvoitetta.

¹⁵⁹ Jovanovic 2017, s. 56–57.

¹⁶⁰ Tala 2006, s. 194–195.

¹⁶¹ OHCHR 2002.

¹⁶² UNODC 2009.

¹⁶³ ETYJ 2013a.

- YK:n ihmiskaupparaportoijan (Maria Grazia Giammarinaro) asiakirja rankaisemattomuussäännösten täytäntöönpanon tärkeydestä ja uhrien suojeluvelvoitteesta (2020)¹⁶⁴ ja
- YK:n ihmiskaupparaportoijan (Siobhán Mullally) raportti rankaisemattomuusperiaatteen täytäntöönpanosta (2021).¹⁶⁵

Rankaisemattomuusperiaatetta on käsitelty edellisten lisäksi eräissä muissa YK:n alaisten toimijoiden antamissa soft law -instrumenteissa¹⁶⁶ ja YK:n elinten päätöslauselmissa.¹⁶⁷ Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudelle löytyy myös tukea eräistä Euroopan neuvoston¹⁶⁸ ja Euroopan yhteistyö- ja turvallisuusjärjestön¹⁶⁹ asiakirjoista.

Rankaisemattomuusperiaatetta koskevien soft law -instrumenttien suuri määrä ja niitä antaneiden tahojen kirjo viestii ennen kaikkea rankaisemattomuusperiaatteen kansainvälisestä tunnustamisesta ja hyväksymisestä.¹⁷⁰ Rankaisemattomuusperiaatetta koskevat soft law -instrumentit ovat periaateluonteisia, mutta niistä on apua rankaisemattomuusperiaatteen tulkinnassa. Vahvasti velvoittavien rankaisemattomuussäännösten lisäksi soft law -instrumentit antavat tietoa siitä, mitä rankaisemattomuusperiaatteella tarkoitetaan.

Monissa soft law -instrumenteissa on korostettu pakottamisen käsitteen laajaa tulkintaa.¹⁷¹ Rankaisemattomuusperiaatteen on todettu ulottuvan hallinnollisiin seuraamuksiin.¹⁷² Myös rikoksiin pakotettujen lasten erityisasema on nostettu esiin.¹⁷³ Monissa soft law -instrumenteissa suositellaan kansallisen rankaisemattomuussäännöksen säätämistä¹⁷⁴ sekä ohjeistamaan ja kouluttamaan viranomaisia rankaisemattomuusperiaatteesta.¹⁷⁵ Soft law -instrumenteissa on peräänkuulutettu ihmiskaupan uhrien

¹⁶⁴ YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020.

¹⁶⁵ YK:n ihmiskaupparaporttoija 2021.

¹⁶⁶ Etenkin ihmiskaupan vastaisen työryhmän taustaselvitys YK 2010, s. 2–8 ja ICAT 2020, s. 1–6, joissa käsitellään rankaisemattomuusperiaatetta laajasti, sekä ihmiskaupparaporttoijan antamat raportit YK 2012, kohdat 23–30, 89; YK 2015, kohdat 20–21; YK 2018, kohdat 25–27; UNICEF 2006, s. 20.

¹⁶⁷ Yleiskokouksen päätöslauselma YK 2001, kohta 13 ja turvallisuusneuvoston päätöslauselmat YK 2017, kohta 17; YK 2016, kohta 2 d.

¹⁶⁸ Euroopan neuvosto 2008, kohta 3.1.

¹⁶⁹ ETYJ 2000, kohta 9; ETYJ 2003, kohta 1.8; ETYJ 2011, kohta 10.

¹⁷⁰ Gallagher 2010, s. 285; ETYJ 2013a, s. 14 kohta 24.

¹⁷¹ ETYJ 2013a, s. 11–12; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 7–8 kohta 24, s. 9 kohta 30.

¹⁷² OHCHR 2002, s. 5 kohta 5 (ylempi); UNODC 2009, s. 42 kohdat 1–2; ETYJ 2013a, s. 32 kohdat 20–21; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 11 kohta 41; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2021, s. 16 kohta 57.

¹⁷³ OHCHR 2002, s. 11 kohta 3; UNICEF 2006, s. 20; ETYJ 2013a, s. 19–22; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 8; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2021, s. 17 kohta 62.

¹⁷⁴ YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 8 kohdat 28–29; kohta ETYJ 2013a, s. 32 kohta 25; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2021, s. 16 kohta 54.

¹⁷⁵ ETYJ 2013a, s. 32 kohta 17, s. 33 kohta 28; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 10–11 kohdat 39–40; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2021, s. 16 kohta 54.

tunnistamisen tärkeyttä¹⁷⁶ ja rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamista mahdollisimman aikaisessa rikosprosessin vaiheessa.¹⁷⁷ Huomioita on kiinnitetty myös rankaisemattomuusperiaatteen vaikutukseen syyksilukevan tuomion jälkeen, kuten tuomion purkamiseen ja rikosrekisterimerkinnän poistamiseen.¹⁷⁸

Euroopan neuvoston ihmiskauppaleyssopimusta valvova elin GRETA on huomauttanut monelle sopimusvaltiolle rankaisemattomuussäännöksen riittämättömästä täytäntöönpanosta. GRETA on ilmaissut huolensa siitä, että erityisen rankaisemattomuussäännöksen puute pitää sisällään vaaran ihmiskaupan uhrien erilaisesta kohtelusta riippuen tapausta käsittelevästä viranomaisesta.¹⁷⁹ GRETA on painottanut, että ihmiskaupan uhrien rankaiseminen on ristiriidassa ihmiskaupan uhrien auttamisvelvollisuuden kanssa. Tämän lisäksi rankaiseminen haittaa valtioiden velvollisuutta tutkia ja syyttää ihmiskaupparikoksiin syyllistyneitä henkilöitä, koska syytettynä tai tuomittuna ihmiskaupan uhrit eivät tee yhteistyötä viranomaisten kanssa.¹⁸⁰ YK:n ihmiskaupparaporttoreita on tulkinnut GRETA:n näkemystä rankaisemattomuusperiaatteesta siten, että GRETA katsoo sen tarkoittavan ihmiskaupan uhrien suojaamista rikosvastuulta eikä vain rangaistuksista pidättäytymistä.¹⁸¹

GRETA arvioi ihmiskauppaleyssopimukseen sitoutuneita valtioita arviointikierroksilla, joissa se kiinnittää eri painotuksin huomiota yleissopimuksen täytäntöönpanoon.¹⁸² GRETA:n ensimmäisellä arviointikierroksella (1.8.2013–30.9.2014) arvioitiin 35 valtiota, joista kahdeksan oli säätänyt erikseen ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta. Neljässä maassa (Azerbaidžan, Kypros, Luxemburg ja Moldova) rankaisemattomuussäännös koski kaikkia rikoksia, kun taas neljässä maassa muun muassa vakavia rikoksia oli rajattu soveltamisalan ulkopuolelle. Puolestaan 27 valtiossa ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännös oli pantu täytäntöön tukeutumalla voimassa oleviin vastuuvapausperusteisiin tai rangaistuksen lieventämistä koskeviin säännöksiin. GRETA kehotti yhteensä 16 valtiota säätämään erillisen lainvastaiseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja koskevan rankaisemattomuussäännöksen, joihin myös Suomi lukeutui.¹⁸³

¹⁷⁶ ETYJ 2013a, s. 31 kohta 6; YK:n ihmiskaupparaporttoreita 2020, s. 10 kohta 39; YK:n ihmiskaupparaporttoreita 2021, s. 16 kohta 56.

¹⁷⁷ ETYJ 2013a, s. 32–33 kohta 25; YK:n ihmiskaupparaporttoreita 2020, s. 9 kohdat 32–34; YK:n ihmiskaupparaporttoreita 2021, s. 16 kohta 55.

¹⁷⁸ ETYJ 2013a, s. 33 kohta 26; ICAT 2020, s. 6; YK:n ihmiskaupparaporttoreita 2020, s. 10 kohta 35; YK:n ihmiskaupparaporttoreita 2021, s. 17 kohta 65.

¹⁷⁹ GRETA 2015a, s. 54.

¹⁸⁰ GRETA 2012, s. 16; GRETA 2015a, s. 52; GRETA 2020a, s. 62.

¹⁸¹ YK:n ihmiskaupparaporttoreita 2020, s. 5.

¹⁸² Suomeksi GRETA:n menettelytavoista arviointikierroksilla ks. Vähemmistövaltuutettu 2013, s. 13–14.

¹⁸³ GRETA 2015a, s. 52–54.

GRETA:n suositusten pohjana on Suomen viranomaisten ja kansalaisyhteiskunnan esiin nostamia huomioita. Kansallisen ihmiskaupparaportoijan vuoden 2013 kertomus toimitettiin GRETA:lle ensimmäistä arviointikierrosta varten. Kertomuksen yksi tarkoitus oli helpottaa GRETA:n arviointia.¹⁸⁴ Kertomuksessa nostettiin esiin rankaisemattomuusmääräyksen toteutumista vaikeuttavia seikkoja.¹⁸⁵ Rankaisemattomuussäännöksen säätämisen lisäksi GRETA kehotti Suomea kehittämään ohjeistusta syyttäjille ja kannustamaan heitä oma-aloitteisuuteen ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa. GRETA kiinnitti huomiota myös rankaisemattomuusperiaatteen hallinnolliseen ulottuvuuteen toteamalla, että mahdollisia ihmiskaupan uhreja ei tule rangaista yleiseen järjestykseen liittyvistä lainvastaisista teoista tai maahantulosäännösten rikkomisesta sinä aikana, kun tunnistusprosessi on käynnissä.¹⁸⁶ GRETA viittasi samassa yhteydessä kansallisen ihmiskaupparaportoijan suosituksiin poistaa järjestyslaista (2:7.1) seksinmyynnin kielto julkisella paikalla ja prostituutiosta epäiltyjen ulkomaalaisten käännytyssäännös ulkomaalaislaista (UlkomL 148 § kohta 6).¹⁸⁷

GRETA on muissakin yhteyksissä korostanut ihmiskauppayleissopimuksen rankaisemattomuussäännöksen ulottumista hallinnollisiin rikkomuksiin ja maahantulosäännösten rikkomiseen.¹⁸⁸ GRETA on antamassaan ohjeistuksessa ihmiskaupan uhrien kansainvälisestä suojelusta painottanut rankaisemattomuusperiaatteen huomioon ottamista turvapaikkaprosessissa. GRETA toteaa, että ihmiskauppayleissopimuksen rankaisemattomuussäännös noudattaa ja laajentaa pakolaissopimuksen sisältämää ajatusta siitä, ettei turvapaikanhakijoita tule rangaista laittomasta maahantulosta. Ihmiskaupan uhrin tekemiä hallinnollisia rikkomuksia voi paljastua turvapaikkaprosessissa, jolloin valtioiden tulisi jättää pakotettuna tehdyt lainvastaiset teot rankaisematta.¹⁸⁹

GRETA:n toisella arviointikierroksella (1.1.–31.12.2019) arvioiduista 42 valtiosta 17 valtiolla oli säännös ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta. Myös Suomi lukeutui näihin valtioihin valtionrajarikosta koskevan säännöksen (RL 17:7.2) vuoksi, joka tosin oli rikoslaissa jo ensimmäisen arviointikierroksen aikana. Ensimmäiseen arviointikierrokseen verrattuna erillisen rankaisemattomuussäännöksen oli säätänyt kuusi uutta valtiota (Albania, Bosnia–Herzegovina, Bulgaria, Latvia, Slovakia ja Yhdistynyt kuningaskunta). GRETA:n mukaan ihmiskauppayleissopimuksen rankaisemattomuussäännöksen noudattaminen oli edelleen puutteellista 16 valtiossa. 14 valtiota sai täyden kehotuksen (full urge), mutta Suomi ja Latvia saivat osittaisen kehotuksen (partial urge).¹⁹⁰

¹⁸⁴ Vähemmistövaltuutettu 2013, s. 6.

¹⁸⁵ Vähemmistövaltuutettu 2013, s. 33. Huomioista ks. luku 1.3.

¹⁸⁶ GRETA 2015b, s. 46–47.

¹⁸⁷ GRETA 2015b, s. 46; Vähemmistövaltuutettu 2014, s. 118.

¹⁸⁸ GRETA 2018, s. 66.

¹⁸⁹ GRETA 2020b, s. 10–11.

¹⁹⁰ GRETA 2020a, s. 63, 69.

Suomen kansallinen ihmiskaupparaportoiija lausui itsenäisesti GRETA:n arviointikyselyä varten vuonna 2019. Ihmiskaupparaportoiija totesi lausunnossaan, että kansalaisjärjestöt olivat kiinnittäneet huomiota vaikeuksiin tunnistaa rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjä ihmiskaupan uhreja. Ihmiskaupparaportoiijan mukaan sen tietoon oli tullut tapauksia, joissa olosuhteiden perusteella oli epäiltävissä, ettei rikolliseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja tunnistettu ja heidät oli tuomittu vankeusrangaistukseen. Raportoiijan mukaan näitä epäilyjä ei kuitenkaan voinut jälkikäteen vahvistaa.¹⁹¹ GRETA nosti kansallisen ihmiskaupparaportoiijan huolen esiin arviointiraportissaan.¹⁹² Kansallisen ihmiskaupparaportoiijan mukaan rikosprosessin toimijoiden kykyä tunnistaa rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjä ihmiskaupan uhreja tuli vahvistaa ja rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista rikosoikeuden yleisten säännösten nojalla oli parannettava.¹⁹³ GRETA kehotti Suomea ryhtymään lisätoimenpiteisiin rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi kaikissa rikoksissa, joita ihmiskaupan uhrin on pakotettu tekemään. GRETA:n mukaan Suomen tulisi kehittää ohjeistusta ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta poliiseille, syyttäjille ja tuomareille.¹⁹⁴

Muraszkiewicz on arvostellut Suomen valitsemaa ihmiskauppayleissopimuksen implementointiratkaisua. Hänen mukaansa rankaisemattomuussäännöksen sisältöä ei harmita aktiivisesti, jos lainsäätämisympäristössä vain tukeudutaan voimassa olevan lainsäädännön joustavuuteen.¹⁹⁵ Kirjallisuudessa on kuitenkin nostettu esiin, ettei erillinen rankaisemattomuussäännös itsessään ratkaise rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisongelmia. Yhdistyneessä kuningaskunnassa on säädetty erillinen vastuuvapausperuste, joka koskee rikolliseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja (Modern Slavery Act 2015, artikla 45). Muraszkievicz on kritisoinut säännöstä siitä, että se suojelee ihmiskaupan uhreja liian kapeasti. Rankaisemattomuussäännös on hänen mukaansa monimutkaisesti muotoiltu ja sen soveltamiselle on asetettu useita ehtoja. Rankaisemattomuussäännös sisältää muun muassa luettelon rikoksista, joihin se ei sovellu. Esimerkiksi ihmiskaupparikos on rajattu soveltamisalan ulkopuolelle.¹⁹⁶ Ihmis-oikeusasianajaja Philippa Southwellin mukaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta on tullut jopa vaikeampaa erillisen vastuuvapausperusteen säätämisen jälkeen.¹⁹⁷

¹⁹¹ Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto 2017, s. 9.

¹⁹² GRETA 2019, s. 39.

¹⁹³ Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto 2017, s. 9.

¹⁹⁴ GRETA 2019, s. 38–39.

¹⁹⁵ Muraszkievicz 2019a, s. 105–106.

¹⁹⁶ Muraszkievicz 2019b, s. 404–405. Ks. myös Jovanovic 2017, s. 58–60, 65; Muraszkievicz 2019a, s. 155–157.

¹⁹⁷ Southwell 2021. Erillinen säännös ei vaikuta ratkaiseen rankaisemattomuussäännöksen soveltamiseen liittyviä ongelmia myöskään Espanjassa (Villacampa – Torres 2019, s. 12–17; Villacampa 2019, s. 24–25).

YHTEENVETO – RANKAISEMATTOMUUSPERIAATTEEN KANSAINVÄLINEN VIITEKEHYS

- Kansainvälisen sääntelyn ja kirjallisuuden pääviesti on se, ettei rikokseen pakotettuja ihmiskaupan uhreja tule rangaista.
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä syntyy velvollisuus harkita rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista yksittäisissä tapauksissa.
- Euroopan ihmiskauppapyleissopimusta valvova GRETA on kehottanut Suomea ryhtymään lisätoimenpiteisiin rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi.

3 Rankaisemattomuusperiaatteen suomalainen sääntely

Suomen oikeusjärjestyksessä ei ole yleistä säännöstä, joka kieltäisi rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin rankaisemisen lukuun ottamatta valtionrajarikosten muodostamaa poikkeusta. Kansainväliset sopimukset ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä luotu velvollisuus suojella ihmiskaupan uhreja edellyttää kuitenkin huomioimaan rankaisemattomuusperiaatteen (ks. edellä 2.7).

Seuraavaksi käsitellään ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöä sekä ihmiskauppayleissopimuksen, ihmiskauppadirektiivin ja ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjan kansallista täytäntöönpanoa. Sen jälkeen tarkastellaan valtionrajarikoksen erityistä rankaisemattomuussäännöstä.

3.1 Ihmiskaupan tunnusmerkistö

Palermion sopimus on ollut Suomessa voimassa vuodesta 2004 (SopS 20/2004) ja sen ihmiskauppaa koskeva lisäpöytäkirja vuodesta 2006 (SopS 71/2006). Palermion sopimuksesta kumpuavien kansainvälisten velvoitteiden johdosta ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa otettiin ensimmäistä kertaa Suomen rikoslakiin vuonna 2004 (L 650/2004).¹⁹⁸ Ihmiskaupan tunnusmerkistöä muutettiin rikoslaisissa vuonna 2014 (L 1177/2014) siten, että rajanvetoa parituksen ja ihmiskaupan välillä selvennettiin.¹⁹⁹ Ihmiskaupasta säädetään rikoslain vapauteen kohdistuvia rikoksia sääntelevässä 25 luvussa seuraavasti:

Ihmiskauppa RL 25:3 (L 650/2004)

Joka

1. käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,
2. erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,
3. maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai
4. ottamalla vastaan sellaisen korvauksen

¹⁹⁸ Lainsäädännön taustasta ks. Roth 2010a, esim. s. 180–237.

¹⁹⁹ Ks. HE 103/2014 vp. Muutoksen taustasta ks. Vähemmistövaltuutettu 2014.

ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty.

Yritys on rangaistava.

Törkeä ihmiskauppa RL 25:3a (L 650/2004)

Jos ihmiskaupassa

1. käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta,
2. aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä,
3. rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai
4. rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksenteijä on tuomittava törkeästä ihmiskaupasta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä.

Yritys on rangaistava.

Ihmiskauppa on prosessiluontoinen rikos, jossa on kysymys toisen ihmisen hyväksikäyttämisestä hyödyn tavoittelemistarkoituksessa.²⁰⁰ Ihmiskaupparikos koostuu kolmesta osasta: keinosta, tekotavasta ja hyväksikäyttötarkoituksesta. Kaikkien osatekijöiden on täyttyvä ja niiden välillä on oltava yhteys eli tunnusmerkistössä tarkoitettun keinon on tullut johtaa tunnusmerkistössä tarkoitettun tekotavan käyttämiseen. Kuitenkin lasten eli alle 18-vuotiaiden henkilöiden osalta tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä keinoa, vaan tekotapa ja hyväksikäyttötarkoitus riittävät.²⁰¹

Ihmiskaupan keinoja ovat toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen, painostaminen, erehdyttäminen tai erehdyksen käyttäminen hyväksi ja korvauksen maksaminen tai sen vastaanottaminen.²⁰² Törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistö laajentaa ihmiskaupparikoksen keinoja kattamaan kokonaisuutena arvostellen törkeät teot, joissa käytetään muiden keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta.²⁰³ Ihmiskaupan tekotapoja ovat toisen ottaminen määräysvaltaan, värvääminen, luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen.²⁰⁴

Hyväksikäyttötarkoituksia ovat seksuaalinen hyväksikäyttötarkoitus, pakkotyö, muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen ja elimien tai kudosten poistaminen. Rikolliseen toimintaan pakottaminen on rangaistavaa ”ihmisarvoa loukkaavana olosuhteena”. Hallituksen esityksen mukaan rikoslaissa ei ollut tarpeellista pyrkiä luettelemaan tyhjentävästi kaikkia mahdollisia ihmiskaupan muotoja, koska niitä on lukuisia ja tulevaisuudessa voi ilmaantua uusia hyväksikäytön tapoja. Kerjäämistä ja hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa ei haluttu tästä syystä mainita laissa erikseen. Hallituksen esityksen mukaan mainituissa ihmiskaupan muodoissa ei ollut myöskään ilmennyt käytännön tarvetta pyrkiä ohjaamaan lainsoveltajia ja tästä syystä selventää lainsäädäntöä.²⁰⁵ Lain esitöissä tyydyttiin viittaamaan EU:n ihmiskauppadirektiiviin ja tuotiin esille, että hyväksikäytöllä rikollisessa toiminnassa tarkoitetaan henkilön käyttämistä hyväksi taskuvarkauksissa, myymälävarkauksissa, huumausaineiden laittomassa kaupassa ja muussa vastaavassa rangaistavassa toiminnassa, josta saadaan taloudellista hyötyä.²⁰⁶

²⁰⁰ Roth 2010b, s. 286–287.

²⁰¹ HE 34/2004 vp, s. 92–93. Tunnusmerkistöstä syvemmin ks. Kimpimäki 2015, s. 404–420; Matikkala 2018, s. 474–481; Jyrkkiö-Shamsi 2018, s. 79–85; Melander 2022; Koivukari ym. 2022, s. 70–200.

²⁰² Keinoista syvemmin HE 34/2004 vp, s. 93–94. Painostaminen lisättiin keinoihin vuonna 2014 ks. HE 103/2014 vp, s. 50–51.

²⁰³ Väkivallasta, uhkauksesta ja kavaluudesta syvemmin ks. HE 34/2004 vp, s. 102.

²⁰⁴ Tekotavoista syvemmin ks. HE 34/2004 vp, s. 95.

²⁰⁵ HE 103/2014 vp, s. 25.

²⁰⁶ HE 103/2014 vp, s. 24. Kriminalisoitaessa ihmiskauppa omana tunnusmerkistönä viitattiin Palermon yleissopimukseen ja tuotiin esille, että ihmisarvoa loukkaavana olosuhteena voidaan pitää sitä, jos teon tarkoituk-

3.2 Kansainvälisten rankaisemattomuussäännösten täytäntöönpano

Suomi ratifioi ihmiskauppaleyssopimuksen vuonna 2012 (SopS 44/2012). Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuuteen otettiin kantaa ihmiskauppaleyssopimuksen kansallisen täytäntöönpanon yhteydessä. Hallituksen esityksessä (122/2011) katsottiin, ettei rankaisemattomuussäännös edellyttänyt muutoksia rikosoikeudellisiin lakeihin.²⁰⁷ Suomi implementoi vuonna 2011 annetun ihmiskauppadirektiivin yhteensä kahdeksankymmenellä kuudella lailla.²⁰⁸ Direktiivin täytäntöönpanon yhteydessä ei käsitelty ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta. Vaikuttaa siltä, että direktiivin rankaisemattomuussäännös otettiin huomioon ihmiskauppaleyssopimuksen täytäntöönpanon yhteydessä.²⁰⁹ Suomi ratifioi ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjan vuonna 2017 (SopS 29/2017). Hallituksen esityksessä (69/2016) todettiin, ettei rankaisemattomuussäännös edellyttänyt lainsäädäntömuutoksia.²¹⁰

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta käsittelevissä hallituksen esityksissä ei mainittu rankaisemattomuusperiaatetta nimeltä, vaan niissä puhuttiin ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta. Suomen lainsäädäntöön ei otettu erillistä säännöstä ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta, vaan rankaisemattomuudessa tukeuduttiin voimassa oleviin rikosoikeudellisiin säännöksiin. Hallituksen esityksissä rankaisemattomuutta käsiteltiin hyvin niukasti, eikä esimerkiksi rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisedellytyksiä käsitelty. Myöskään lapsiuhrien asemaa ei täsmennetty.²¹¹

---

sena on, että henkilö joutuisi elättämään itsensä kerjäämällä tai rikollisin keinoin (HE 34/2004, s. 97). Kymmenen vuotta myöhemmin laadittua hallituksen esitystä voi pitää edeltäjänsä informatiivisempana. Vaikka rikolliseen toimintaan pakottamista ei nostettu lakitekstiin, hallituksen esityksessä (103/2014) kuvattiin tekstissä kerrotulla tavalla rikoksia, joihin uhri voidaan pakottaa.

²⁰⁷ HE 122/2011 vp, s. 60. Kansallinen ihmiskaupparaportointi piti valitettavana sitä, ettei työryhmävalmistelussa arvioitu lainsäädännön ja ihmiskaupan vastaisen toiminnan ristipaineita (Vähemmistövaltuutettu 2013, s. 10–12). Eduskunnassa ei kommentoitu rankaisemattomuusperiaatetta. Hallituksen esitystä käsiteltiin hallintovaliokunnassa (HaVM 6/2012), joka pyysi lausunnot lakivaliokunnalta (LaVL 3/2012) ja työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalta (TyVL 6/2012). Rankaisemattomuudesta ei lausuttu mitään.

²⁰⁸ Suomen EU:lle ilmoittamista täytäntöönpanotoimista ks. EUR-Lex-linkki: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/NIM/?uri=CELEX:32011L0036&qid=1637837014330>.

²⁰⁹ Tästä kertoo se, että hallituksen esityksessä puhuttiin myös syyttämättä jättämisestä, jota ei mainittu ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännöksessä ks. HE 122/2011 vp, s. 60.

²¹⁰ HE 69/2016 vp, s. 16.

²¹¹ Ks. HE 34/2004 vp, s. 73; HE 122/2011 vp, s. 60; HE 69/2016 vp, s. 16.

Ihmiskauppaleisopimuksen täytäntöönpanossa viitattiin toimenpiteistä luopumista koskeviin säännöksiin. Hallituksen esityksen mukaan rikolliseen toimintaan pakotettuun ihmiskaupan uhriin saattaa soveltua syyttämättä jättämistä (ROL 1:7–8) ja tuomitsematta jättämistä (RL 6:12) koskevat perusteet.²¹² Tämän lisäksi viitattiin rikosoikeuden yleisiin oppeihin ja mainittiin toisintoimimismahdollisuuden puuttuminen rankaisemattomuuden perusteena.²¹³ Hallituksen esityksissä ei otettu kantaa toimenpiteistä luopumisen ja toisintoimimismahdollisuuden keskinäiseen suhteeseen, vaan ne esitettiin vaihtoehtoina lainsoveltajille. Lainsäätäjä vaikuttaa tarkoittaneen, että rankaisemattomuusperiaatetta pyritään toteuttamaan pääasiassa toimenpiteistä luopumisena eikä niinkään rikosoikeuden yleisten oppien kysymyksenä. (Ks. jäljempänä luku 5).

Suomi kuvasi ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevaa sääntelykehikkoa samalla tavalla vastatessaan GRETA:n arviointikierroksia varten tekemiin kyselyihin.²¹⁴ Toisella arviointikierroksella sääntelyratkaisua perusteltiin rikosoikeuden yhtenäisyydellä, koska rikosoikeuden yleiset opit koskevat kaikkia rikoksia.²¹⁵ GRETA ei ollut tyytyväinen Suomen valitsemaan ratkaisuun. Vuonna 2015 se kehotti Suomea säätämään erillisen rankaisemattomuussäännöksen²¹⁶ ja vuonna 2019 ryhtymään lisätoimenpiteisiin rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi kaikissa rikoksissa, joita ihmiskaupan uhrit on pakotettu tekemään.²¹⁷ Molempina vuosina GRETA kehotti lisäksi kehittämään ohjeistusta suomalaisille viranomaisille, kuten poliiseille, syyttäjille ja tuomareille.²¹⁸

Suomi kommentoi vuoden 2019 suosituksia vastauksessaan GRETA:lle. Vastauksen mukaan uusi poliisin ohje otti huomioon mahdollisuuden ihmiskaupan uhrien pakottamisesta rikolliseen toimintaan.²¹⁹ Poliisin vuonna 2020 annetussa ihmiskauppaa koskevassa ohjeessa todetaan, että ihmiskaupan uhri saattaa olla pakotettu tekemään rikoksia. Ohjeessa viitataan ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskeviin kansainvälisiin velvoitteisiin. Ohjeessa korostetaan, että ihmiskaupan tunnistaminen myös anastus- tai huumerikoksia tutkittaessa on tärkeää. Ohjeen mukaan tunnistaminen voi

²¹² HE 122/2011 vp, s. 60. Lisäksi ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjan täytäntöönpanoa koskevassa hallituksen esityksessä todettiin, että ”säännöksiä oikeussuojakeinoista sisältyy muun muassa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin” (HE 69/2016 vp, s. 16).

²¹³ HE 122/2011 vp, s. 60. Yleiset opit nostettiin esille myös ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjan täytäntöönpanoa koskevassa hallituksen esityksessä (HE 69/2016 vp, s. 16).

²¹⁴ Suomen vastaus GRETA:n arviointikyselyyn 2014, s. 55; 2018, s. 43.

²¹⁵ Suomen vastaus GRETA:n arviointikyselyyn 2018, s. 43.

²¹⁶ GRETA 2015b, s. 46–47.

²¹⁷ GRETA 2019, s. 38–39.

²¹⁸ GRETA 2015b, s. 46–47; GRETA 2019, s. 38–39.

²¹⁹ Suomen vastaus GRETA:n suosituksiin 2020, s. 12.

kuitenkin olla hyvin vaikeaa, kun uhri näyttäytyy rikollisena, eikä hän voi puolustaa itseään kertomalla henkilöistä, jotka ovat pakottaneet hänet tekemään rikoksia.²²⁰ Lisäksi Suomen vastauksessa todettiin, että rankaisemattomuusperiaate sisällytettiin syyttäjien koulutukseen vuoden 2021 alusta. Suomen vastauksessa viitattiin myös ihmiskaupan vastaiseen toimintaohjelmaan, jossa kehoitettiin arvioimaan rankaisemattomuussäännöksen seurauksia. Vastauksessa todettiin, että konkreettiset toimet ovat kuitenkin vielä keskustelun kohteena. Vastauksessa viitattiin Rikosuhripäivystyksen huomautukseen siitä, että ohjeistusta tulisi antaa myös poliisipartioille ja esimerkiksi huumaisainerikostutkijoille sekä raja- ja tulliviranomaisille.²²¹

Korkein oikeus ei ole antanut ratkaisuja rankaisemattomuusperiaatteesta. Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa Roth ja Kimpimäki ovat nostaneet rankaisemattomuusperiaatteen esille, mutta tarkempi rankaisemattomuusperiaatteen sisällön määrittely on tekemättä.²²²

3.3 Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös

Ihmiskaupparikoksen säätämisen yhteydessä vuonna 2004 säädettiin myös ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta valtionrajarikoksen (RL 17:7) ja lievän valtionrajarikoksen (RL 17:7a) yhteydessä rikoslain 17 luvun 7 §:n 2 momentissa. Implementoitaessa ihmiskauppayleissopimusta viitattiin valtionrajarikoksen erityiseen rankaisemattomuussäännökseen.²²³

Valtionrajarikos RL 17:7 (L 563/2004)

Joka

1. ylittää tai yrittää ylittää Suomen rajan ilman siihen oikeuttavaa matkustusasiakirjaa, viisumia, oleskelulupaa tai matkustusasiakirjaan rinnastettavaa muuta asiakirjaa tai muualta kuin luvallisesta maahantulo- tai maastalähtöpaikasta tai vastoin lakiin perustuvaa muuta kieltoa kuin maahantulokieltoa,
2. muuten rikkoo rajan ylittämistä annettuja säännöksiä tai

²²⁰ POHA 2020, s. 6.

²²¹ Suomen vastaus GRETA:n suosituksiin 2020, s. 12.

²²² Roth 2010a, s. 119; Kimpimäki 2009, s. 257.

²²³ HE 122/2011 vp, s. 60.

3. oleskelee tai liikkuu rajavyyhykkeellä tai ryhtyy siellä kiellettyyn toimeen rajavartiolaitain 51 §:n vastaisesti tai ilman mainitun lain 52 §:ssä edellytettyä lupaa,

on tuomittava valtionrajarikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Valtionrajarikoksesta ei tuomita ulkomaalaista, joka 1 momentissa tarkoitetun teon johdosta käännytetään tai karkotetaan maasta, eikä ulkomaalaista, joka pakolaisuuden perusteella hakee turvapaikkaa tai oleskelulupaa Suomessa. Valtionrajarikoksesta ei tuomita myöskään ulkomaalaista, joka on tehnyt 1 momentissa tarkoitetun teon sen vuoksi, että hän on ollut 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan kohteena. (L 650/2004)

Lievä valtionrajarikos 17:7 a (L 756/2000)

Jos valtionrajarikos, luvattoman oleskelun tai liikkumisen lyhytaikaisuus, kielletyn toimen laatu taikka muut rikokseen liittyvät seikat huomioon ottaen on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksentehtäjä on tuomittava lievästä valtionrajarikoksesta sakkoon.

Mitä 7 §:n 2 momentissa säädetään, koskee myös 1 momentissa tarkoitettua tekoa.

Valtionrajarikoksessa kielletään Suomen rajan ylittäminen tai sen yritys ilman asianmukaisia matkustusasiakirjoja, muiden rajan ylittämisestä annettujen säännösten rikominen ja asiaton oleskelu rajavyyhykkeellä.²²⁴

Valtionrajarikossäännöksen 2 momentissa säädetään poikkeustilanteista, joissa ulkomaalaista ei kuitenkaan tule tuomita valtionrajarikoksesta tai lievästä valtionrajarikoksesta. Säännöksen mukaan valtionrajarikoksesta ei tuomita ulkomaalaista, joka on tehnyt tunnusmerkistön mukaisen teon sen vuoksi, että hän on ollut ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan kohteena. Valtionrajarikoksen mukainen rankaisemattomuus-

---

²²⁴ Valtionrajarikoksen tunnusmerkistön tulkinnasta ks. Kallio 2016. Kallio ei käsittele artikkelissa 2 momentin rankaisemattomuussäännöksen tulkintaa.

säännös ei koske yksinomaan ihmiskaupan uhreja, vaan se liittyy pakolaissopimuksesta peräisin oleviin velvoitteisiin.²²⁵ Vuoden 1951 pakolaissopimuksessa²²⁶ säädettiin turvapaikanhakijoiden rankaisemattomuudesta laittoman maahan saapumisen tai maassa oleskelun yhteydessä. Pakolaissopimuksen 31 artiklan 1 kohdan mukaan:

Sopimusvaltiot eivät ryhdy rankaisutoimenpiteisiin laittoman maahan saapumisen tai oleskelun johdosta niitä pakolaisia kohtaan, jotka tulevat suoraan maasta, missä, heidän elämänsä tai vapautensa on ollut uhattuna 1 artiklassa tarkoitetulla tavalla ja jotka ovat luvatta tulleet tai luvatta oleskelevat sopimusvaltion alueella, kuitenkin edellyttäen, että nämä ilmoittautuvat viipymättä viranomaisille ja esittävät hyväksyttäviä syitä laittomalle saapumiselleen tai oleskelulleen.

Pakolaissopimuksesta kumpuava pakolaisten rankaisemattomuus ja ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate muistuttavat toisiaan.²²⁷ Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös toteuttaa hyvin rankaisemattomuusperiaatetta, vaikka sen säätäminen ei liity rankaisemattomuusperiaatetta koskevaan keskusteluun. Ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan uhrit lisättiin valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännökseen vuonna 2004 eli samassa yhteydessä, kun ihmiskaupparikoksesta säädettiin. Ihmiskaupan uhrien lisäämistä säännökseen perusteltiin hallituksen esityksessä uhrien suojelulla ja kohtuussyillä. Erilliselle sääntelylle katsottiin olevan tarvetta myös siksi, ettei soveltamiskäytännöissä olisi asiasta epäselvyyttä.²²⁸

Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös soveltuu pakolaissopimuksen kontekstista johtuen vain ulkomaalaisiin ihmiskaupan uhriin, eikä sitä sovelleta suomalaisiin uhriin. Hallituksen esityksessä rankaisemattomuussäännöksen soveltamisen kynnys haluttiin pitää matalana. Esityksen mukaan rankaisemattomuus ei edellytä, että joku tuomittaisiin ihmiskaupparikoksesta. Rankaisemattomuussäännöstä voidaan soveltaa, jos ”on muuten selvitetty riittävästi, että ulkomaalainen on ollut ihmiskaupparikoksen uhri”.²²⁹ Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös ei sanamuotonsa mukaan edellytä myöskään pakottamista. Säännös soveltuu ulkomaalaiseen ihmiskaupan uhriin, kun valtionrajarikos on tehty ”sen vuoksi, että hän on ollut 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan kohteena”.²³⁰

²²⁵ Ks. HE 6/1997 vp, s. 122–123.

²²⁶ Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus 28.7.1951 (UNTS 189). Suomalaisen sopimussarjan tunniste (SopS 77/1968).

²²⁷ Muraszkievicz 2019a, s. 92–93; Piotrowicz 2015, kohta 14.

²²⁸ HE 34/2004 vp, s. 73.

²²⁹ HE 34/2004 vp, s. 73.

²³⁰ Ilmaisun sisältöä ei avattu sen tarkemmin HE 34/2004 vp, s. 73.

Keskeistä rankaisemattomuussäännöksen tulkinnassa on, mihin oikeusvaikutuksiin ilmaisun ”ei tuomita” katsotaan johtavan. Vuoden 2004 hallituksen esityksessä ei tarkennettu tätä kysymystä, mutta sitä käsiteltiin vuonna 1997. Hallituksen esityksessä (6/1997) pidettiin ilmeisenä, että valtionrajarikoksiin sovellettaisiin toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Tämän lisäksi kiinnitettiin huomiota siihen, ettei ulkomaalaisten oleskelua pitkitettäisi tarpeettomasti rikosprosessin eteenpäin viemisen takia.²³¹

Vaikuttaa siltä, että käytännössä rikosprosessi pyritään päättämään jo esitutkintavaiheessa. Esitutkintaviranomaisten soveltamiskäytännöstä tehdyn selvityksen mukaan valtiorajarikoksia koskeva tutkinta on säännönmukaisesti päätetty ”ei rikosta” -perusteella (ETL 10:2.2).²³² Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen vuonna 2009 antamassa ratkaisussa arvioitiin rajavartiolaitoksen virkamiesten menettelyn lainmukaisuutta sovellettaessa valtiorajarikoksen rankaisemattomuussäännöstä. Apulaisoikeusasiamies tulkitsi ”ei tuomita” -ilmaisua siten, että se kieltää henkilön tuomitsemisen, mutta ei estä esitutkinnan toimittamista. Ratkaisussa kiinnitettiin kuitenkin huomiota esitutkinnan tarkoituksettomuuteen, jos tiedetään, ettei asia tule johtamaan oikeudenkäyntiin.²³³

Valtiorajarikoksen rankaisemattomuussäännöstä on mahdollista tulkita siten, että kysymys on eräänlaisesta negatiivisesta tunnusmerkistökäsitteestä.²³⁴ Jos ulkomaalainen ihmiskaupan uhri on tehnyt valtiorajarikoksen ihmiskaupan seurauksena, teon ei katsota täyttäneen rikoksen tunnusmerkistöä. Tällöin rikosvastuu katsotaan kokonaan poissuljetuksi, eikä teosta voida määrätä rangaistusta. Valtiorajarikoksissa ihmiskaupan uhrilla vaikuttaa olevan kaikkein kattavin vastuuvapaus. Valtiorajarikoksen rankaisemattomuussäännöksen soveltamisala on kuitenkin varsin suppea, koska se soveltuu vain ulkomaalaisiin ihmiskaupan uhreihin ja ainoastaan valtiorajarikokseen tai lievään valtiorajarikokseen.

---

²³¹ HE 6/1997 vp, s. 124.

²³² Korpi 2019, s. 33–34. Liite 2. taulukko 1.

²³³ AEOA 1673/2007, s. 5–6. Ks. myös Korpi 2019, s. 34.

²³⁴ Pesonen päätyi tällaiseen tulkintaan laittoman maahantulon järjestämisen hyväksyttävistä syistä koskevan rajoitussäännöksen oikeudellisesta luonteesta (RL 17:8.2) (Pesonen 2017, s. 39–43).

YHTEENVETO – RANKAISEMATTOMUUSPERIAATTEEN SUOMALAINEN SÄÄNTELY

- Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa on rikoslain tuntema ihmiskaupan muoto.
- Suomessa ei ole erillistä rankaisemattomuussäännöstä. Rankaisemattomuusperiaatetta lähestytään rikosoikeuden yleisten oppien ja toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten näkökulmasta.
- Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös liittyy pakolaissopimuksen (1951) kontekstiin, mutta toteuttaa myös rankaisemattomuusperiaatetta ulkomaalaisten ihmiskaupan uhrien kohdalla.

4 Rankaisemattomuusperiaatteen sisältö

Rankaisemattomuusperiaatteen mukaan rikolliseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja ei tule syyttää tai rangaista. Edellä on käynyt ilmi, että kansainvälisissä keskusteluissa yleisellä tasolla ilmaistut tavoitteet ja periaatteet eivät ota kovinkaan hyvin huomioon rikosoikeudessa tai rangaistuksen määräämisessä vaikuttavia peruseriaatteita taikka rikosoikeudellisen kontrollikoneiston toimintalogiikkaa. Myös rankaisemattomuussäännöksistä, niiden selitysmuistioista, soft law -instrumenteista ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä on vain rajallista tulkinta-apua siihen, mitä rankaisemattomuusperiaate tarkasti ottaen tarkoittaa.²³⁵ Lisäksi on muistettava, että rankaisemattomuussäännöksissä sopimus- ja jäsenvaltioille on jätetty tarkoituksella harkinnanvaraa päättää siitä, miten rankaisemattomuusperiaatetta sovelletaan. Tästä syystä rankaisemattomuusperiaatteen tarkemman sisällön määrittelyä on tehtävä ennen kaikkea rikosoikeudellisesta tulkintakehyksestä käsin.

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista konkreettiseen tapaukseen tulee arvioida silloin, kun on saatu riittävä selvitys siitä, että henkilö on ihmiskaupan uhri ja hänet on pakotettu rikoksen tekemiseen. Seuraavaksi vastauksia haetaan siihen, mikä on periaatteen henkilöllinen soveltamisala, jolloin selvitetään mitä ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan. Sen jälkeen tarkastellaan, millaiset rikokset kuuluvat rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalaan ja miten rankaisemattomuusperiaate soveltuu hallinnollisiin seuraamuksiin. Lopuksi pohditaan, mitä pakottaminen merkitsee rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa. Rankaisemattomuusperiaatteen konkreettisen sisällön tarkentamisessa käytetään siinä määrin kansainvälistä lähteistöä, kun se katsotaan tarkoituksenmukaiseksi.

4.1 Henkilöllinen soveltamisala

Ihmiskauppaleyisopimukselle ja ihmiskauppadirektiiville on yhteistä, että molempien rankaisemattomuussäännökset koskevat ihmiskaupan uhreja.²³⁶ ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjan rankaisemattomuussäännöksen henkilöllinen soveltamisala ei ole täysin sama, koska pöytäkirja koskee pakkotyön uhreja. Pakkotyö on kuitenkin kriminalisoitu

²³⁵ Ks. myös Jovanovic 2017, s. 43, 74–76.

²³⁶ Muraszkievicz 2019a, s. 110–111, 128.

Suomessa ihmiskauppana (ks. luku 2.6).²³⁷ Täten rankaisemattomuusperiaatteen henkilöllinen soveltamisala on ihmiskaupan uhrit.

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevissa hallituksen esityksissä ei ole määritelty täsmällisesti, mitä ihmiskaupan uhri tarkoittaa rankaisemattomuusperiaatteen yhteydessä.²³⁸ Suomen rikoslaissa ei erikseen määritellä ihmiskaupan uhrin käsitettä. Rikoslain näkökulmasta ihmiskaupan uhri on ihmiskaupparikoksen kohteena oleva henkilö.

Palermion sopimuksen lisäpöytäkirjan kansallista täytäntöönpanoa koskevan hallituksen esityksen mukaan ihmiskaupan uhri tarkoittaa ihmiskaupparikoksen asianomistajaa. Hallituksen esityksessä (221/2005) todettiin yleiseksi lähtökohdaksi, että:

(ihmiskaupan) uhrilla tarkoitetaan ihmiskaupparikoksen asianomistajaa tai esitutinnan aikana henkilöä, jonka voidaan perustellusti arvioida olevan sellaisen rikoksen asianomistaja.²³⁹

Ihmiskauppaleyssopimuksen täytäntöönpanoa koskevassa hallituksen esityksessä (122/2011) kuitenkin viitattiin vastaanottolain mukaiseen ihmiskaupan uhrin määrittelmään:

Uhrilla tarkoitetaan luonnollista henkilöä, joka on yleissopimuksessa määritellyn ihmiskaupan kohteena. Suomen lainsäädännössä ihmiskaupan uhri on määritelty vastaanottolain 3 §:n 7 kohdassa. Suomen lainsäädäntö vastaa yleissopimuksen määritelmää ihmiskaupan uhrista.²⁴⁰

Vastaanottolain 3 §:n 7 kohdan mukaan ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan ihmiskaupan uhrien "auttamisjärjestelmässä olevaa henkilöä". Vastaanottolain 35 §:ssä avataan auttamisjärjestelmään ottamisen edellytyksiä seuraavasti:

35 § Auttamisjärjestelmään ottaminen (L 388/2015)

²³⁷ Rankaisemattomuusperiaatetta tulisi kuitenkin soveltaa sellaisessa harvinaisessa tilanteessa, jossa pakko-työn kansainvälinen määritelmä täyttyy, mutta henkilön ei kuitenkaan jostain syystä katsota olevan ihmiskaupparikoksen uhri.

²³⁸ Ks. HE 34/2004 vp, s. 73; HE 122/2011 vp, s. 60; HE 69/2016 vp, s. 16.

²³⁹ HE 221/2005 vp, s. 27.

²⁴⁰ HE 122/2011 vp, s. 21. Myös poliisin ohjeessa viitataan vastaanottolain ja ulkomaalaislain mukaisiin ihmiskaupan uhrin määrittelmiin (POHA 2020, s. 8–9).

Auttamisjärjestelmään esitetty henkilö otetaan auttamisjärjestelmään, jos olosuhteiden perusteella arvioidaan, että kyseessä voi olla ihmiskaupparikoksen uhri ja hän on auttamistoimien tarpeessa.

Auttamisjärjestelmään voidaan ottaa myös ihmiskaupparikoksen tutkinnassa avustava henkilö, jos hän on erityisen avun tarpeessa.

Auttamisjärjestelmään voidaan ottaa myös edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettua henkilön Suomessa oleva lapsi, jos hän on avun tarpeessa.

Säännöksen 1 momentin mukainen ihmiskaupan uhrin määritelmä täyttyy silloin, kun olosuhteiden perusteella arvioidaan, että kyseessä voi olla ihmiskaupparikoksen uhri ja hän on auttamistoimien tarpeessa. Vastaanottolain mukaista ihmiskaupan uhrin määritelmää voidaan käyttää suuntaa-antavana myös rankaisemattomuusperiaatteen henkilöllisen soveltamisalan tulkinnassa, vaikka auttamistoimien tarve ei tällöin ole olennainen kriteeri. Vastaanottolain mukainen ihmiskaupan uhrin määritelmä on siinä mielessä laaja, että ihmiskaupan uhreja voivat olla 2 momentin mukaan erityisen avun tarpeessa olevat henkilöt, joka avustaa ihmiskaupparikoksen tutkinnassa, ja 3 momentin mukaan auttamisjärjestelmään otetun henkilön avun tarpeessa olevat lapset. Kuitenkaan nämä henkilöt eivät todennäköisesti olisi rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta ihmiskaupan uhreja, koska yhteys ihmiskaupparikokseen on etäinen.

Vastaanottolain mukainen ihmiskaupan uhrin määritelmä kattaa mahdolliset ihmiskaupan uhrin. Hallituksen esityksessä (266/2014) muutettiin auttamisjärjestelmään ottamisen kynnyksiä. Hallituksen esityksen mukaan auttamisjärjestelmään pääsisi ”matalalla kynnyksellä henkilön oman uskottavaksi arvioidun kertomuksen ja esityksessä (auttamisjärjestelmään ottamiseksi) esiin tuotujen seikkojen perusteella”. Lisäksi hallituksen esityksessä todettiin, ettei vastaanottolain mukainen määritelmä edellytä prosessuaalista asemaa ihmiskaupparikoksen asianomistajana. Hallituksen esityksen mukaan ”auttamisjärjestelmään ottaminen ei olisi sidoksissa esitutkintaprosessiin eikä siihen, täyttyykö tapauksessa esitutkinnan käynnistämiseen edellytettävä syytä epäillä -kynnys ihmiskaupparikoksen osalta”.²⁴¹

Vastaanottolain lisäksi ihmiskaupan uhrin käsite on määritelty erikseen ulkomaalaislaissa.²⁴² Ulkomaalaislain (UIKL 3 § kohta 23) mukaan ihmiskaupan uhrilla tarkoite-

²⁴¹ HE 266/2014 vp, s. 31.

²⁴² Kirjoittamisen aikaan ulkomaalaislain uudistamistarpeita selvitetään.

taan ”ulkomaalaista, jonka voidaan perustellusti epäillä joutuneen ihmiskaupan uhriksi”. Ulkomaalaislaissa (UlkL 3 § kohta 22) ihmiskaupalla tarkoitetaan ”rikoslain 25 luvun 3 ja 3 a §:ssä tarkoitettua ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa”.

Kaikki Suomen lainsäädännön ihmiskaupan uhrin määritelmät viittaavat ihmiskaupparikoksen kansalliseen tunnusmerkistöön. Määritelmien erot ovat siinä, mitä todennäköisyyttä ihmiskaupparikoksen kohteeksi joutumiselta edellytetään. Rankaisemattomuusperiaatteen kannalta keskeinen kysymys on se, millaista näyttöä ihmiskaupan uhriasemasta sen soveltaminen edellyttää. Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksen esitöissä täsmennettiin näyttövaatimusta seuraavasti:

Tuomitsematta jättäminen edellyttäisi, että joku tuomitaan ihmiskaupparikoksesta tai on muuten selvitetty riittävästi, että ulkomaalainen on ollut ihmiskaupparikoksen uhri.²⁴³

Hallituksen esityksissä esitetyistä kannanotoista on selkeästi pääteltävissä, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen ei edellytä rikostuomion tasoista näyttöä ihmiskaupasta. Rankaisemattomuuteen riittävää on se, että uhriasemaa on ”muuten selvitetty riittävästi”. Arviointi muistuttaa oikeudelliselta luonteeltaan rahanpesun esirikosta, joihin ihmiskaupparikos voi lukeutua. Rahanpesun tunnusmerkistön täytyminen ei hallituksen esityksen mukaan edellytä, että ketään tuomittaisiin esirikoksesta tai edes sitä, että esirikoksen tekijä olisi tiedossa.²⁴⁴ Jos rahanpesun rikosvastuun perustaksi ei edellytetä erillisessä rikosprosessissa vahvistettua näyttöä esirikoksesta, ei vastuuvapauden myöntämiseltäkään tulisi tällaista vaatia. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen ei säännöstasolta tarkasteltuna välttämättä edellytä, että uhriin kohdistunutta ihmiskaupparikosta olisi käsitelty rikosprosessissa. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, ettei ulkomailla toimivaa ihmiskaupparikoksen mahdollista tekijää ole saatu kiinni. Rankaisemattomuusperiaatteeseen vetoavan henkilön ei tarvitse olla ihmiskaupparikoksen asianomistaja rikosprosessissa.

Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta on arvioitava, onko henkilö joutunut ihmiskaupparikoksen kohteeksi. Ihmiskaupan uhrin käsite rajaa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista myös ajallisesti, sillä lähtökohtaisesti hyväksikäytön tulee olla käynnissä rikokseen pakottamisen hetkellä. Keskeistä on rikoksen tarkasteleminen uhrin näkökulmasta, eikä rikosoikeudelle ominaiseen tapaan rikosentekijän näkökulmasta. Allison Crossin mukaan kysymys on jossain määrin käänteisestä tarkastelusta

²⁴³ HE 34/2004 vp, s. 73.

²⁴⁴ HE 53/2002 vp, s. 36. Rahanpesun esirikosta koskevista näytöllisistä ja normatiivisista ongelmista syvemmin ks. Hyttinen 2021, s. 227–242. Lainsoveltamiskäytännöissä näyttökynnys on asetettu korkealle. Tosin rankaisemattomuusperiaatteessa on kyse rikosvastuun poistumisesta, jolloin tulkinta ei välttämättä ole yhtä jäykkää kuin rikosvastuuta perustettaessa.

verrattuna tyypilliseen tekijäkeskeiseen tarkasteluun.²⁴⁵ Tässä arvioinnissa ei ole tavoitteena ottaa kantaa yksittäisten rikoksentehtäjäiden rikosvastuuseen, vaan siihen, onko johonkin henkilöön kohdistunut ihmiskaupparikos. Olennaista on tarkastella enemmänkin ihmiskaupan tekotapa-, keino- ja tarkoituselementin täyttymistä kuin esimerkiksi ihmiskaupparikoksessa rikosentehtäjän tahallisuutta.

Lapset. Suomessa rikosoikeudellisen vastuun alaikäraja on 15 vuotta (RL 3:4.1), eikä rankaisemattomuusperiaatetta tarvitse edes pohtia ihmiskaupan uhrin ollessa alle 15-vuotias. Ihmiskaupan uhrin ollessa alle 18-vuotias ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä keinoa, vaan tunnusmerkistö täyttyy pelkästään tekotavasta ja hyväksikäyttötarkoituksesta (RL 25:3.2). Ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy helpommin, kun uhri on alaikäinen. Rankaisemattomuusperiaatteen kannalta mielenkiintoinen ryhmä on 15–17-vuotiaat. He ovat lapsia, mutta rikosoikeudellisessa vastuussa. Heidän kohdallaan voi olla erityisiä syitä soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä (ks. jäljempänä 6.2.2, 6.3.2).

Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen kytkeytyy olennaisesti ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen. Jos ihmiskaupan uhreja ei tunnisteta, ei rankaisemattomuusperiaatettakaan voida soveltaa.²⁴⁶ Ihmiskauppadirektiivin 11 artiklan mukaan jäsenvaltioiden on toteutettava tarvittavat toimenpiteet luodakseen tarkoituksenmukaiset mekanismit uhrien tunnistamiseksi varhaisessa vaiheessa. Direktiivissä ei ole juurikaan avattu, miten tunnistamisen tulisi tapahtua tai mitä seurauksia sillä tulisi olla. Samoin Euroopan neuvoston ihmiskauppayleissopimus jättää valtioiden päätettäväksi, miten tunnistaminen käytännössä toteutetaan.

Kansainvälisessä kirjallisuudessa on katsottu, että rankaisemattomuusperiaatetta tulisi voida soveltaa, kun on olemassa perusteltu syy uskoa henkilön olevan ihmiskaupan uhri.²⁴⁷ Kirjallisuudessa on erimielisyyttä siitä, mitä tämä näyttövaatimus käytännössä tarkoittaa. Stoyanovan mukaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen edellyttää, että henkilö on virallisesti tunnistettu ihmiskaupan uhriksi.²⁴⁸ Muraszkiwiczin mukaan taas virallista tunnistamista ei tule edellyttää, vaan rankaisemattomuusperiaatetta voidaan soveltaa ilman sitä.²⁴⁹

Näkemyksemme mukaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselta ei tule edellyttää ihmiskaupan uhrin virallista tunnistamista, koska virallisen tunnistamisen nykytila on Suomessa sekava. Vastaanottolakiin sijoitetut ihmiskaupan uhrien auttamista

²⁴⁵ Cross 2013, s. 401.

²⁴⁶ Jovanovic 2017, s. 62.

²⁴⁷ Muraszkiwicz 2019a, s. 48–49, 111–112; Stoyanova 2015, s. 227; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 33–34; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 175; UNODC 2009, 5 artikla kohta (v).

²⁴⁸ Stoyanova 2015, s. 227.

²⁴⁹ Muraszkiwicz 2019a, s. 111–112.

koskevat säännökset kuvaavat hyvin sitä, miten ihmiskaupan uhrien tunnistaminen ja auttaminen on Suomessa lähtenyt kehittymään ulkomaalaisoikeudellisesta kehikosta. Suomen kansalaisia tai Suomessa oleskeluluvalla asuvia ei aina ohjata ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään, sillä he voivat saada tarvitsemansa sosiaali- ja terveyspalvelut muuta kautta. Täten osa uhreista jää vastaanottolaissa tarkoitetun ihmiskaupan uhrin määritelmän ulkopuolelle, jolloin tunnistavaksi menettelyksi jää rikosprosessi. Tunnistaminen syntyy rikosprosessin sivutuotteena, kun ihmiskaupparikosta koskeva esitutkinta käynnistetään ja henkilö on rikoksen asianomistajana. On epäselvää, poistuuko varsinainen tunnistaminen, jos tutkintanimike muuttuu esimerkiksi lähirikokseksi. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen tuo näkyväksi ne ongelmat, joita ihmiskaupan uhrien viralliseen tunnistamiseen liittyy.²⁵⁰

Rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa ihmiskaupan uhrin tunnistaminen tarkoittaa sitä, että hyväksikäyttöön viittaavat seikat havaitaan ja asiaa ryhdytään selvittämään rikosprosessissa. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselta edellytettyä kynnystä voidaan hakea myös EIS 4 artiklasta johdetusta velvollisuudesta suojella ihmiskaupan uhreja. Velvollisuus syntyy, kun viranomaiset ovat tietoisia tai heidän pitäisi olla tietoisia olosuhteista, jotka saavat aikaan uskottavan syyn epäillä, että rikoksen tehnyt henkilö saattaa olla ihmiskaupan tai hyväksikäytön kohteena. (Ks. luku 3.1.4.) Rankaisemattomuusperiaatteen voidaan katsoa soveltuvan henkilöön, kun on ”selvitetty riittävästi”, että hän on ollut ihmiskaupparikoksen kohteena ja hänet on pakotettu tekemään rikos. Ihmiskaupan uhrin määritelmän täyttymisessä ja riittävässä näytössä on viime kädessä kyse oikeudellisesta harkinnasta. Etenkin uhriasemalta edellytetty näyttökynnys täsmentyy, kun rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta saadaan kotimaista oikeuskäytäntöä.

Ihmiskaupan lähirikosten uhrin. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa on otettava kantaa siihen, miten kirjaimellisesti ihmiskaupan uhrin määritelmää tulkitaan. Keskeinen kysymys on silloin, soveltuuko rankaisemattomuusperiaate ihmiskaupan lähirikoksiin, joita ovat esimerkiksi paritus, kiskonta ja kiskonnantapainen työsyrijntä. Rankaisemattomuussäännökset koskevat ainoastaan ihmiskaupan ja pakkotyön uhreja. Rankaisemattomuusperiaatteesta puhutaan kirjallisuudessa pääsääntöisesti vain ihmiskaupan uhrien yhteydessä, jolloin vallitseva käsitys näyttää olevan se, ettei rankaisemattomuusperiaate ulotu ihmiskaupan lähirikosten uhreihin.

Tästä huolimatta voidaan todeta, ettei oikeudellisesti ole mitään estettä soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta ihmiskaupan lähirikosten uhreihin. Tämä voi olla perustel-

²⁵⁰ Varsinaisesta tunnistamisesta ks. POHA 2020, s. 9. Kirjoittamisen aikaan ihmiskaupan uhrien tunnistamista koskeva vastaanottolain uudistus oli meneillään (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022, s. 68–69).

tua useista eri syistä. Erilaisten hyväksikäytön muotojen kohteiksi joutuneita uhreja pitäisi pyrkiä kohtelemaan yhdenvertaisesti. Rikosnimike voi vaihdella rikosprosessin eri vaiheissa, minkä takia rankaisemattomuusperiaatetta ei ole syytä sitoa vain ihmiskaupparikoksen nimikkeellä eteneviin juttuihin.²⁵¹ Rikolliseen toimintaan pakotetun henkilön rikos- tai rangaistusvastuun poistaville tai sitä lieventäville seikoille tulee antaa merkitystä rikosnimikkeestä riippumatta, koska kysymys on rikosoikeuden yleisistä periaatteista, eikä erillisen – vain ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevan säännöksen – soveltamisesta.

4.2 Asiallinen soveltamisala

Rikosoikeudellinen soveltamisala. Rankaisemattomuuden rikosoikeudellista soveltamisalaa ei ole rajattu ihmiskauppaleyssopimuksessa tai ihmiskauppadirektiivissä. Lähtökohdana on ollut, että rankaisemattomuusperiaate soveltuu kaikkiin rikoksiin riippumatta rikoksen tyypistä tai teon vakavuudesta.²⁵² Tämä lähtökohta ei kuitenkaan välttämättä enää päde, kun periaate on sovitettu osaksi kansallisia oikeudellisia järjestelmiä.

Ihmiskauppaleyssopimusta ja ihmiskauppadirektiiviä yhdistää laaja harkintavalta siinä, miten rankaisemattomuussäännöksiä ja kunkin maan ”oikeusjärjestelmän peruseriaatteita” sovitetaan yhteen. Tästä syystä on hyvinkin mahdollista, että vakavat rikokset rajataan kansallisesti rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalan ulkopuolelle.²⁵³ Muun muassa suhteellisuusperiaate voi olla sellainen kansallisen oikeusjärjestelmän tuntema periaate, jonka kanssa rankaisemattomuusperiaate tulee sovittaa yhteen.²⁵⁴ Vakavat rikokset on rajattu esimerkiksi Yhdistyneen kuningaskunnan rankaisemattomuussäännöksen (Modern Slavery Act 2015, 45 artikla) ulkopuolelle. Brittiläinen rankaisemattomuussäännös pitää sisällään kattavan luettelon luonteeltaan vakavista rikoksista, joihin säännös ei sovellu.²⁵⁵

Rikosten vakavuus tulee arvioitavaksi lainsäädäntöratkaisujen lisäksi myös rankaisemattomuusperiaatetta sovellettaessa. Kansainvälisessä keskustelussa rankaisematto-

²⁵¹ Ihmiskaupan ja sen lähirikosten soveltamiskäytäntöjä koskevassa selvityksessä havaittiin, että rajanveto ihmiskaupan ja sen lähirikosten välillä oli horjuvaa (Koivukari ym. 2022, s. 212, 223).

²⁵² ETYJ 2013a, s. 23; YK:n ihmiskaupparaportointi 2020, s. 5 kohta 12.

²⁵³ Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 83.

²⁵⁴ Derenčinović 2014, s. 19.

²⁵⁵ Muraszkiwicz 2019b, s. 402–403; Jovanovic 2017, s. 58–60, 65; Muraszkiwicz 2019a, s. 155–157. Rikosten vakavuudelle on annettu merkitystä myös YK:n huumausaine- ja rikosasioiden toimiston laatimassa ihmiskaupan vastaisessa mallilaissa. Se sisältää säännöksen (10 artikla 4 kohta) vakavien rikosten rajaamisesta rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalan ulkopuolelle. UNODC 2009, s. 42.

muusperiaatetta on usein kuvattu siten, että sitä joko sovelletaan tai ei sovelleta. Rankaisemattomuusperiaate on ymmärretty siten, että se kieltää kaikkien rangaistuksien langettamisen, kun rikoksen ja ihmiskauppatilanteen välillä on todettu riittävä yhteys.²⁵⁶ Jopa syyksilukevan tuomion on katsottu olevan rangaistus, vaikka tuomiossa ei langettaisikaan rangaistusta.²⁵⁷ Tästä näkökulmasta pelkkä tuomittavan rangaistuksen lieventäminen ei myöskään olisi rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista.²⁵⁸

Käytännössä rankaisemattomuusperiaate vaikuttaa olevan joustavampi käsite. Sen soveltaminen on moniulotteisempi kysymys kuin vain kategorinen kannanotto siitä, sovelletaanko sitä vai ei.²⁵⁹ Kansainvälisistä lähteistä on löydettävissä vahvistusta tälle näkemykselle. Ryszard Piotrowiczin mukaan ei ole aina selkeää, vapauttaako rankaisemattomuusperiaate ihmiskaupan uhrin kokonaan rangaistusvastuusta vai lieventääkö se vain rangaistusta. Hänen mukaansa on vaikeaa kuvitella, että tuomioistuimien jättäisi vakavan rikoksen tehneen ihmiskaupan uhrin kokonaan rankaisematta.²⁶⁰ Alankomaissa arvioitiin rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista henkirikokseen (tappoon) niin kutsutussa Mehak-tapauksessa. Ihmiskaupparikokseen syyllistynyt tekijä käski kotiorjuudessa hyväksikäytettyä ihmiskaupan uhria pahoinpitelemään hyväksikäyttäjän vauvaikäistä lasta, minkä seurauksena lapsi menehtyi.²⁶¹ Alankomaalainen tuomioistuin katsoi, ettei rankaisemattomuusperiaatetta voinut soveltaa näin vakavaan rikokseen.²⁶² Tuomioistuin kuitenkin otti tapauksen olosuhteet huomioon rangaistusta lieventävänä seikkana.²⁶³

Tutkimusraportin empiirisessä osiossa tuomme esille, että myös Suomessa rankaisemattomuusperiaate vaikuttaa olevan jokseenkin joustava. Hyväksikäyttöön liittyviä tapauksia on monenlaisia, ja rajanveto rankaisemattomuusperiaatteen sisä- tai ulkopuolelle jäävistä rikoksista ei ole jyrkkä. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa liikutaan käytännössä usein harmaalla alueella, jossa on esitettävissä perusteluja sekä rikos- tai rangaistusvastuun puolesta että sitä vastaan. (Ks. tarkemmin 7.8, 7.12.)

Suomessa ei ole myöskään säädetty erillistä säännöstä rankaisemattomuusperiaatteesta, jossa olisi linjattu sen soveltamista eri rikoksissa. Mitään rikostyyppiä ei ole ka-

²⁵⁶ ETYJ 2013a, s. 23 kohta 57, s. 28 kohta 76; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 685.

²⁵⁷ ETYJ 2013a, s. 29.

²⁵⁸ ETYJ 2013a, s. 28 kohta 76; YK:n ihmiskaupparaporttija 2020, s. 10 kohta 37.

²⁵⁹ Jovanovic 2017, s. 72.

²⁶⁰ Piotrowicz 2021, s. 320–321.

²⁶¹ Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 77–78; Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 688–689.

²⁶² Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 82–86.

²⁶³ Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 688–689.

tegorisesti suljettu rankaisemattomuuden ulkopuolelle. Lainsäätäjät on tosin tehnyt valinnan siinä, että rankaisemattomuusperiaatetta pyritään toteuttamaan pääasiassa toimenpiteistä luopumisena.²⁶⁴ Toimenpiteistä luopumisessa soveltamisala kiinnittyy pitkälti lieviin rikoksiin ja säännöksissä on rikoksen vakavuutta koskevia rajoituksia. Seikoilla, jotka ovat olennaisia toimenpiteistä luopumista arvioitaessa, voi olla merkitystä muutenkin seuraamusharkinnassa. Lainsäätäjän ratkaisu ilmentää suhteellisuusperiaatetta, jolloin rankaisemattomuus on epätodennäköisempää vakavissa rikoksissa kuin lievissä rikoksissa. Tästä syystä on mahdollista väittää, että Suomessa rankaisemattomuusperiaatteen tulkintaan kuuluu eräänlainen sisäänrakennettu suhteellisuusvaatimus teon vakavuuden ja teko-olosuhteiden välillä.²⁶⁵

Rikosperusteiset vahingonkorvaukset. Uhrin tekemässä rikoksessa voi olla asianomistaja, joka on kärsinyt vahinkoa uhrin tekemän rikoksen takia. Kansainvälisen kirjallisuuden puutteena voi pitää sitä, ettei kysymystä rikosperusteisesta vahingonkorvauksesta ole käsitelty ihmiskaupan uhrin näkökulmasta. Tapauksissa, joissa uhri vapautuisi rangaistusvastuusta, mutta joutuisi kantamaan vahingonkorvausoikeudellisen vastuun, ei voi pitää uhrin edun mukaisena.

Hallinnollinen soveltamisala. Rankaisemattomuusperiaate pitää sisällään rikosoikeudellisen ulottuvuuden lisäksi hallinnollisen ulottuvuuden, jota on käsitelty paljon kansainvälisessä kirjallisuudessa. Hallinnollinen ulottuvuus ilmenee etenkin ihmiskauppaleysoisopimuksen rankaisemattomuussäännöksestä (ks. tarkemmin edellä 2.4). Suomessa ei ole otettu kantaa rankaisemattomuusperiaatteen hallinnolliseen ulottuvuuteen rankaisemattomuussäännöksiin kansallisen täytäntöönpanon yhteydessä.

Rankaisemattomuusperiaatteen voidaan katsoa soveltuvan rikosoikeudellisten tunnusmerkistöjen lisäksi muita lakeja rikkovaan menettelyyn.²⁶⁶ Kansainvälisissä keskusteluissa kysymys on ollut etenkin siitä, että ihmiskaupan uhrille tyypillinen toiminta saadaan periaatteen soveltamisalan alaisuuteen. Rankaisemattomuusperiaate soveltuu myös muihinkin rikoksiin kuin rikoslakirikoksiin. Suomen näkökulmasta kyse voi olla esimerkiksi ulkomaalaislain 185 §:ssä säädetystä ulkomaalaisrikkomuksesta. Säännöksen mukaan rangaistavaa on muun muassa tahallinen oleskelu maassa ilman vaadittavaa asiakirjaa tai lupaa taikka ansiotyön tekeminen oikeudetta.

Tämän lisäksi on mahdollista katsoa, että rankaisemattomuusperiaatteen oikeudellinen vaikutus ei koskisi vain rikosoikeudellisista rangaistuksista vapautumista, vaan se

²⁶⁴ HE 122/2011 vp, s. 60.

²⁶⁵ Espanjassa tehdystä tutkimuksesta sai myös viitteitä siitä, että vakavien rikosten kohdalla rikosoikeudellisessa harkinnassa punnittaisiin rikoksen vakavuutta ja pakottamisen voimakkuutta suhteessa toisiinsa (Villacampa – Torres 2019, s. 5, 15–17; Villacampa 2019, s. 22–24).

²⁶⁶ GRETA 2018, s. 66; Stoyanova 2015, s. 230, 246–248; Muraszkiwicz 2019a, s. 113.

ulottuisi myös hallinnollisiin seuraamuksiin.²⁶⁷ Etenkin rikostuomioon liittyvät hallinnolliset seuraamukset, kuten maasta karkottaminen ja maahantulokielto ovat merkityksellisiä ulkomaalaisten ihmiskaupan uhrien näkökulmasta. Lisäksi rikosrekisterimerkinästä voi aiheutua uhrille kielteisiä seurauksia.²⁶⁸

Ulkomaalaislain soveltamiskäytännöllä on suuri merkitys ihmiskaupan uhreille. Kansallinen ihmiskaupparaportointi totesi vuonna 2010, ettei vailla oikeutta maassa oleskelevia tai työskenteleviä ulkomaalaisia tulisi poistaa maasta ennen kuin on yksilöllisesti ja riittävällä tarkkuudella selvitetty, ettei tapaukseen liity ihmiskauppaa tai siihen liittyvää hyväksikäyttöä. Ihmiskaupparaportoinnin mukaan rikosoikeudellisista ja ulkomaalaisoikeudellisista seurauksista tulisi luopua, jos on syytä epäillä, että henkilöt ovat joutuneet ihmiskaupan uhreiksi.²⁶⁹ Vuonna 2013 kansallinen ihmiskaupparaportointi huomautti, että rankaisemattomuusmääräyksen toteutuminen on erityisen epävarmaa niiden ulkomaalaisten henkilöiden kohdalla, jotka myyvät Suomessa seksuaalipalveluja, oleskelevat maassa luvattomasti tai työskentelevät ilman työntekijän oleskelulupaa. Ihmiskaupparaportoinnin mukaan maahantuloon liittyvien epäselvyyksien painottuessa henkilöön kohdistuvat oikeudenloukkaukset voivat jäädä tunnistamatta.²⁷⁰ Kimpimäki on kritisoinut ulkomaalaislain säännöstä, jonka nojalla ulkomaalainen voidaan käännäyttää, jos hänen voidaan perustellusta syytä epäillä myyvän seksuaalipalveluja (UlkomL 148 kohta 6). Kimpimäen mukaan käännäyttämällä lienee vain poikkeustapauksissa positiivisia vaikutuksia käännetyille, koska käytännössä henkilön tilanne voi kotimaahan palauttamisen jälkeen olla mahdollisen velkaantumisen johdosta jopa vaikeampi kuin ennen ulkomaille lähtemistä.²⁷¹

Rikoksiin syyllistyminen tai jopa rikosepäily voi olla peruste evätä oleskelulupa, käännäyttää henkilö, määrätä tälle maahantulokielto tai karkottaa tämä maasta.²⁷² Ulkomaalaislakia sovellettaessa on kuitenkin noudatettava suhteellisuusperiaatetta, jolloin haetaan tasapainoa eri suuntaan puhuvien intressien välille. Korkein hallinto-oikeus otti ratkaisussaan KHO 2021:157 kantaa rikosepäilyn vaikutukseen harkittaessa pysyvän oleskeluluvan myöntämisestä. Päätöksentekijän oli tehtävä huolellinen kokonaisarviointi, jossa oli otettava kantaa yhtäältä rikollisen teon laatuun ja vakavuuteen, ja toisaalta hakijan oleskelun pituuteen ja siteisiin Suomessa. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa KHO 2021:160 käsiteltiin puolestaan EU-kansalaista vastaan tehtyä käännä-

²⁶⁷ Kirjallisuuden kannanotoista Stoyanova 2015, s. 246–248; Piotrowicz 2015, kohta 19; Muraszkiwicz 2019a, s. 108–109; Piotrowicz 2021, s. 319–320 ja Soft law -instrumenteista OHCHR 2002, s. 5 kohta 5 (ylempi), UNODC 2009, s. 42 kohdat 1–2, ETYJ 2013a, s. 32 kohdat 20–21 ja YK:n ihmiskaupparaportointi 2020, s. 11 kohta 41.

²⁶⁸ ETYJ 2013a, s. 18–19.

²⁶⁹ Vähemmistövaltuutettu 2010, s. 133. Ks. myönteinen kehitys POHA 2020, s. 16–18.

²⁷⁰ Vähemmistövaltuutettu 2013, s. 33.

²⁷¹ Kimpimäki 2009, s. 250.

²⁷² Ks. myös Matikkala 2021, luku 11.11.

tystä ja maahantulokieltoa hakijan saaman rikostuomion takia. KHO:n mukaan kääntäminen oli poikkeus vapaan liikkuvuuden periaatteesta. Tapauskohtaisessa harkinnassa on otettava huomioon, onko hakijan yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle mahdollisesti aiheuttama uhka poistunut tai pienentynyt. KHO:n mukaan hakijan tekemistä rikoksista oli kulunut useampi vuosi ja hänen elämäntilanteensa vaikutti vakiintuneeseen. KHO:n mukaan hakijan ei voitu katsoa muodostavan yhteiskunnan olennaiseen etuun vaikuttavaa todellista, välitöntä ja riittävän vakavaa uhkaa.

Rikolliseen toimintaan pakottaminen tunnustetaan Maahanmuuttoviraston ihmiskauppaohjeessa yhdeksi ihmiskaupan muodoksi.²⁷³ Ohjeessa ei oteta kantaa siihen, miten tulisi suhtautua tilanteeseen, jossa ihmiskaupan uhri on tehnyt rikoksia ja miten esimerkiksi tätä tulisi arvioida käsiteltäessä oleskelulupahakemusta. Jos ihmiskaupan uhriin sovelletaan toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä rikosprosessissa, hänelle ei tule myöskään langettaa hallinnollisia seuraamuksia samasta teosta. Rankaisemattomuusperiaatteen hallinnollisen ulottuvuuden laiminlyönti voi vaarantaa ihmiskaupan uhrin auttamisen ja jättää hänet uudelleen uhriksi joutumisen vaaraan. Hänet voidaan esimerkiksi karkottaa maasta tai hän jää maahan vailla oleskeluoikeutta tai paperittomana. Lisäksi rikosrekisterimerkintä voi lisätä ihmiskaupan uhrin haavoittuvuutta. Rankaisemisen sijaan ihmiskaupan uhrille tulisi harkita oleskeluluvan myöntämistä.²⁷⁴

Rankaisemattomuusperiaatteen toteuttaminen hallinnollisten seuraamusten osalta on kuitenkin oikeudellisesti tarkasteltuna vaikeaa, koska ulkomaalaislaissa ei ole säädetty asiasta. Lisäksi on mahdollista, ettei rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen ole tullut esille rikosprosessissa ja hyväksikäyttö voi tulla ilmi vasta vankilassa.²⁷⁵ Tällöin viranomaiset voivat tapauskohtaisesti harkita, mitä painoarvoa rankaisemattomuusperiaatteelle on annettava esimerkiksi karkottamisasiassa.

4.3 Pakottaminen

Rankaisemattomuusperiaatteen mukaan rikolliseen toimintaan pakotettua ihmiskaupan uhria ei tule rangaista. Ihmiskauppadirektiivin selitysosion 14 kohdan mukaan rankaisemattomuusperiaate ei sovellu rikoksiin, jotka ihmiskaupan uhri on tehnyt vapaasta tahdostaan. Pakottaminen siis muodostaa rankaisemattomuusperiaatteen

²⁷³ Maahanmuuttovirasto 2020, s. 4.

²⁷⁴ Kainulainen – Valovirta 2021, s. 21–26.

²⁷⁵ Tammi-Moilanen 2020, s. 95.

edellyttämän yhteyden ihmiskaupan uhrin kokeman hyväksikäytön ja hänen tekemänsä rikoksen välille.

Pakottamisen käsite on kuitenkin yksi vaikeimmin määriteltävistä rankaisemattomuusperiaatteen edellytyksistä, josta on esitetty erilaisia tulkintoja. Ihmiskaupan ja tapahtuneen rikoksen välisen yhteyden kytkeminen pakottamiseen ei ole ainoa tapa tulkita rankaisemattomuusperiaatetta.²⁷⁶ Joissakin puheenvuoroissa rankaisemattomuusperiaatteen katsotaan pakolle vaihtoehtoisesti koskevan sellaisia lainvastaisia tekoja, jotka ovat ”suora seuraus ihmiskaupatilanteesta”.²⁷⁷ Ihmiskauppayleissopimuksen, -direktiivin ja ILO:n vuoden 2014 pöytäkirjan rankaisemattomuussäännökset on kytketty pakottamisen käsitteeseen.²⁷⁸ Myös suomalaisissa hallituksen esityksissä viitataan pakottamiseen rankaisemattomuuden yhteydessä.²⁷⁹ Tästä syystä on selvää, että oikeuslähteet ohjaavat tarkastelemaan pakottamista rankaisemattomuuden ehtona, mutta eri asia on, mitä pakottamisen katsotaan tarkoittavan.

Hallituksen esityksissä ei tarkenneta pakottamisen sisältöä rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa.²⁸⁰ Kansainvälisessä keskustelussa on korostettu, että pakottamiselta (compulsion) ei edellytetä avoimen tai välittömän fyysisen väkivallan käyttöä tai sillä uhkaamista. Näin kapea tulkinta ei vastaisi ihmiskaupan uhrien kokemaa todellisuutta, eikä sen avulla pystyttäisi suojelemaan ihmiskaupan uhreja sillä tavalla kuin rankaisemattomuusperiaatteessa on lähtökohtana.²⁸¹

Pakottamisen käsite esiintyy rikoslaissa useaan kertaan. Pakottamisen nimellä on jopa oma rikossäännös (RL 25:8), jonka mukaan:

Joka oikeudettomasti väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin, on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, pakottamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

²⁷⁶ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 34–35.

²⁷⁷ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 35–37, jotka kritisoivat ”suora seuraus ihmiskaupatilanteesta” -mallia liian epämääräiseksi. Ks. mallin puolesta Hoshi 2013, esim. s. 55 ja soft law -instrumenteista OHCHR 2002, s. 1 kohta 7, s. 5 kohta 5; UNODC 2009, s. 41; YK 2010, s. 2–5; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 7 kohta 22.

²⁷⁸ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 35.

²⁷⁹ HE 122/2011 vp, s. 60; HE 69/2016, s. 16.

²⁸⁰ Ks. HE 122/2011 vp, s. 60; HE 69/2016, s. 16.

²⁸¹ Stoyanova 2015, s. 234–235; Muraszkievicz 2019a, s. 114–116; ETYJ 2013a, s. 26–27 kohta 70, Jovanovic 2017, s. 67–68; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 175; Piotrowicz 2021, s. 317; YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 7–8 kohdat 24–25. Ks. toisin Hoshi 2013, s. 55, joka tulkitsee pakottamisen käsitettä tiukasti.

Rikosoikeudessa pakottaminen ei ole vain väkivaltaa tai sillä uhkaamista. Pakottamis säännöksen osalta hallituksen esityksessä (94/1993) todetaan, että myös muunlaiset oikeudettomat uhkaukset tulevat kyseeseen, eikä uhkauksen tarvitse täyttää minkään rikoksen tunnusmerkistöä.²⁸² Jussi Matikkalan mukaan pakottaminen merkitsee toisen tahdon voittamista.²⁸³

Pakottaminen esiintyy rikoslaissa monen rikoksen yhtenä tunnusmerkistökategoriana. Eri- tyisesti uudemmissa rikostunnusmerkistöissä pakottamiselle on annettu laaja merki- tyssisältö. Esimerkiksi vuonna 2022 pakottamisen käsitettä pohdittiin seksuaalirikos- lainsäädännön kokonaisuudistusta koskevan hallituksen esityksen (13/2022) yhtey- dessä. Ehdotetussa suostumusperusteisen raiskaussäännöksen 2 momentissa eritel- tiin itsenäisesti raiskaukseksi luonnehdittavia tekemuotoja, joissa vapaaehtoisuuden puuttumisen erillinen osoittaminen on tarpeetonta. Yksi itsenäisesti raiskaukseksi luonnehdittavista tekemuodoista on ehdotuksessa uhkauksella pakottaminen.²⁸⁴

Esityksessä uhkauksella pakottamisella tarkoitettiin väkivallalla uhkaamisen lisäksi muuta uhkaamista, jolla toinen pakotetaan sukupuoliyhteyteen. Pakottamiselta ei sil- loin edellytetä välittömyyttä, vaan kyse voi olla myös tulevaisuudessa realisoituvasta uhkauksesta tai toiseen henkilöön, kuten uhrin läheisiin, kohdistuvasta uhkauksesta. Hallituksen esityksen mukaan uhkauksen ei tarvitse olla oikeudenvastainen, mutta sen täytyy olla luonteeltaan sellainen, että se saa kohteena olevan henkilön taipu- maan uhkaukseen. Esityksen mukaan pakottaminen edellyttää, että ”käytetyn uhan on oltava asteeltaan sellaista, että se riittää murtamaan toisen tahdon siten, että tämä te- kee kuten pakottaja tahtoo”.²⁸⁵

Ihmiskaupan näkökulmasta on mielenkiintoista, että raiskausta koskevassa ehdotuk- sessa kiinnitettiin huomiota pakottamisen voimakkuuden lisäksi teko-olosuhteisiin. Li- säksi ehdotuksessa tarkoitettu pakottaminen muistuttaa ihmiskaupassa käytettyjä kontrollin keinoja. Esityksen mukaan uhkaus voi olla pakottava, jos se kohdistuu elä- män perusedellytyksiin kuten toimeentuloon, asumiseen tai terveyteen. Myös uhkaa- minen työpaikan, asunnon tai yösijan menettämällä voitaisiin yleensä katsoa pakot- tavaksi. Lisäksi pakottamista on uhkaus paljastaa toisen tekemä rikos tai muu hänelle haitallinen tieto jollekin kolmannelle henkilölle, esimerkiksi uhatun aviopuolisolle tai työnantajalle.²⁸⁶

---

²⁸² HE 94/1993 vp, s. 111.

²⁸³ Matikkala 2018, s. 485–486.

²⁸⁴ HE 13/2022 vp, s. 98.

²⁸⁵ HE 13/2022 vp, s. 102–103. Ks. Myös HE 6/1997, s. 175–176.

²⁸⁶ HE 13/2022 vp, s. 102–103.

Suomen rikosoikeudessa pakottamiselle on annettu laaja merkityssisältö rikosvastuun perustavana tekijänä. Pakottamisen ymmärtäminen tällä tapaa on yhteneväistä rankaisemattomuusperiaatteen kanssa. Ihmiskauppaleyssopimuksen selitysmuistion mukaan pakottamisella tarkoitetaan vähintään ihmiskaupan tunnusmerkistössä tarkoitettuja keinoja.²⁸⁷ Pakottamisen käsite on siten sidottu ihmiskaupan tunnusmerkistön keinoelementtiin, jolloin pakottaminen samastetaan hyväksikäyttäjän käyttämiin kontrolliin keinoihin.²⁸⁸ Ihmiskaupan keinoja ovat muun muassa toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen, painostaminen, erehdyttäminen ja väkivallan, uhkauksen tai kavaluuden käyttäminen (ks. ihmiskaupan tunnusmerkistöstä luku 3.1). Rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa pakottamista voi olla esimerkiksi velkasuhteen tai päihderiippuvuuden hyväksikäyttäminen, passin vieminen tai eristäminen, kiristäminen häpäisevän materiaalin julkaisemisella tai juju-kirouksella.²⁸⁹

Etenkin ihmiskaupan tunnusmerkistössä tarkoitettu painostaminen on olennainen keino rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta. Hallituksen esityksen (103/2014) mukaan painostamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa rikosentekijä on painostettua vahvemmassa asemassa ja siihen perustuen voimakkaasti taivuttaa uhria. Painostamiseen voi liittyä uhkaamisen ja kiristämisen piirteitä. Painostamisen on tarkoitus katkaista sellaiset epäasialliset tahdonmuodostukseen vaikuttavat toimet, jotka eivät kuitenkaan ole riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä. Painostamisen ei tarvitse olla käsillä alusta pitäen, vaan teko voi muuttua ihmiskaupaksi, jos esimerkiksi toimintaan alun perin suostuneen henkilön ei sallita irtaantua toiminnasta.²⁹⁰

Hallituksen esityksessä todetaan, ettei painostamiselta edellytetä nimenomaisilla seuraamuksilla uhkaamista, vaan painostaminen voi ilmetä uhrille tilanteessa vallitsevista olosuhteista. Esityksen mukaan painostamista arvioitaessa on tehtävä tilanteen, asianosaisten aseman ja heidän välisen suhteen kokonaisarviointi. Esityksen mukaan painostamisen voimakkuutta arvioitaessa voidaan kiinnittää huomiota vaikuttamisen intensiteettiin ja keston. Painostamisen tulee olla vähintään niin voimakasta, että sen voidaan katsoa vaikuttavan uhrin tahdonmuodostukseen. Painostamista ei ole kuitenkaan pelkästään se, että kohdehenkilölle välitetään tietoa esimerkiksi mahdollisuuksista ansaita rahaa prostituutiolla.²⁹¹

²⁸⁷ Euroopan neuvosto 2005, kohta 273.

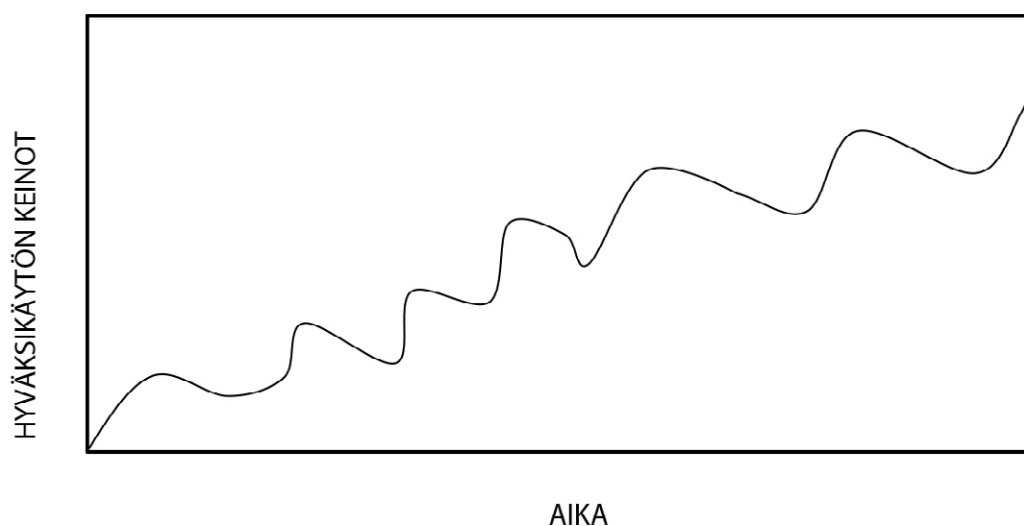
²⁸⁸ Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 175.

²⁸⁹ Van der Watt – Kruger 2019, s. 933–944, 946–947. Hyväksikäyttäjän kontrolliin keinoista ks. Jokinen – Ollus – Viuhko 2011 s. 97 ss.; Viuhko 2013, s. 393–399; Kainulainen – Valovirta 2021, s. 61.

²⁹⁰ HE 103/2014 vp, s. 50.

²⁹¹ HE 103/2014 vp, s. 50. Ihmiskaupan ja sen lähirikosten soveltamiskäytäntöjä koskevassa selvityksessä havaittiin, että painostamisen soveltamiskynnys oli kuitenkin korkealla, eikä psyykkisen vaikuttamisen keinoja aina tunnustettu tai otettu huomioon (Koivukari ym. 2022, s. 113–117).

Kirjallisuudessa ihmiskauppaa on kuvattu prosessiksi.²⁹² Hyväksikäyttö voidaan ymmärtää jatkumona, jonka keinot vaihtelevat hyvin voimakkaasta pakottamisesta lievempiin keinoihin. Uhrin alisteinen asema muodostuu usein enemmän psykologisesta kuin fyysisestä pakosta.²⁹³ Ollus on havainnollistanut työperäistä ihmiskauppaa jatkumona, jossa uhrin kokeman hyväksikäytön vakavuusaste ja intensiteetti voivat muuttua ja vaihdella ajan kuluessa (ks. kuvio 3). Yksittäisinä tekoina hyväksikäyttö ei välttämättä vaikuta vakavalta, mutta tilanne muuttuu tarkasteltaessa niitä yhdessä kokonais kuvan saamiseksi.²⁹⁴ Hyväksikäyttötilanne kokonaisuutena rajoittaa ihmiskaupan uhrin toimijuutta ja heikentää hänen toisintoimismahdollisuuksiaan.²⁹⁵ Uhrin näkökulmasta haitallista on lisäksi se, että hyväksikäytön aiheuttamat seuraukset voivat kumuloidua, mikä rajoittaa entisestään hänen toimijuuttansa ja lisää haavoittuvuutta.²⁹⁶

Kuvio 3. Hyväksikäytön jatkumo rikolliseen toimintaan pakottamisessa (Ollus 2016, s. 83)

²⁹² Aronowitz 2009, s. 9–11; Roth 2010b, s. 286–287.

²⁹³ Aronowitz 2009, s. 2–3.

²⁹⁴ Ollus 2016, s. 22–23 mainittuine lähteineen, s. 82–84; Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 97 ss.

²⁹⁵ Ihmiskaupan uhrin rajoitetusta toimijuudesta ks. Viuhko 2019, s. 75–76.

²⁹⁶ Esim. Kainulainen – Valovirta 2021, s. 15–17, 78 ss.

ETYJ:n ohjeen mukaan pakottaminen pitää sisällään kaikki tosiasialliset olosuhteet, joiden seurauksena ihmiskaupan uhrit menettävät mahdollisuuden toimia vapaasti.²⁹⁷ YK:n ihmiskaupparaportojen mukaan on tärkeää ottaa huomioon, että kun ihmiskaupan uhri on altistettu jatkuvalla henkiselle ja fyysiselle väkivallalle, uhka ei välttämättä ole oikeudellisesti arvioituna sillä tavalla välitöntä kuin vastuuvapausperusteissa edellytetään.²⁹⁸ YK:n ihmiskaupparaportojen mukaan pakottamisen keinoksi on tunnistettava myös epäsuora ja psykologinen pakko.²⁹⁹ Corinne Dettmeijer-Vermeulenin ja Luuk Esserin mukaan yksittäisen pakottamiskeinon vakavuus ei ole ainoa seikka pakottamisen arvioimisessa. Sen lisäksi voidaan antaa painoarvoa hyväksikäyttötilanteen kestolle, tiheydelle ja ankaruudelle. Dettmeijer-Vermeulenin ja Esserin mukaan vuosien painostus ihmiskauppakontekstissa voi johtaa lähes orjuutta vastaavaan tilanteeseen.³⁰⁰

Rankaisemattomuusperiaatteen mukainen pakottaminen huomioi hyväksikäytön olosuhteet. Ihmiskauppatilanne johtaa siihen, että ihmiskaupan uhrilla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin alistua hyväksikäyttäjän tahtoon. Pakottaminen ei ole vain yksittäisten keinojen käyttämistä ihmiskaupan uhria vastaan. Sen sijaan pakottamista arvioitaessa tulee ottaa huomioon koko hyväksikäytön konteksti eli kaikki käytetyt keinot ja olosuhteet, jotka muodostavat ihmiskaupan uhrin alisteisen aseman.³⁰¹ Suomalaisessa oikeuskielessä pakottamisen käsitteen sijasta voitaisiin puhua myös ”pakottavista olosuhteista” tai ”pakkotilaa muistuttavista olosuhteista”.

Seuraavaksi tarkastellaan, mikä erottaa ihmiskaupan hyväksikäytön ja rikoksiin pakottamisen toisistaan. Jos täysi-ikäisen henkilön katsotaan joutuneen ihmiskaupan uhriksi, häneen on jo kohdistettu jokin ihmiskaupan tunnusmerkistössä tarkoitettu keino. Tällöin voi syntyä vaikutelma siitä, että pakottamisen ja ihmiskaupan uhrin käsitteet ovat päällekkäisiä.³⁰² Pelkkä keinoelementin täytyminen ei oikeuta rankaisemattomuusperiaatteesta hyötymiseen.³⁰³ Uhrin hyväksikäyttäminen ei nimittäin aina ole kausaalissa yhteydessä rikoksen tekemiseen. Esimerkiksi ihmiskaupan uhri ei vältty ylinopeussakolta vain sen takia, että hän on ihmiskaupparikoksen uhri.

Stoyanovan mukaan ihmiskaupan keinojen lisäksi ihmiskaupan uhrin tekemällä rikoksella on oltava riittävä yhteys ihmiskauppatilanteeseen.³⁰⁴ Ei ole kuitenkaan täysin

²⁹⁷ ETYJ 2013a, s. 11–12.

²⁹⁸ YK:n ihmiskaupparaportot 2020, s. 7–8 kohta 24.

²⁹⁹ YK:n ihmiskaupparaportot 2020, s. 9 kohta 30.

³⁰⁰ Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 85.

³⁰¹ On kuitenkin huomattava, että henkistä kontrollia ja epäsuoraa pakottamista on ollut vaikeaa näyttää toteen rikosprosessissa (esim. Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 184).

³⁰² Näin myös Jovanovic 2017, s. 67–68.

³⁰³ Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 674; Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 85.

³⁰⁴ Stoyanova 2015, s. 234.

selvää, mitä yhteys ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen ja ihmiskauppatilanteen välillä konkreettisesti tarkoittaa.³⁰⁵ Riittävää yhteyttä ihmiskauppatilanteeseen on tuskin esimerkiksi silloin, jos ihmiskauppatilanteesta täysin ulkopuolinen henkilö painostaa ihmiskaupan uhria rikoksen tekemiseen.³⁰⁶ Pakottamisessa on Muraszkieviczin mukaan kyse ihmiskaupan keinoelementtien käyttämisestä uhria vastaan siinä tarkoituksessa, että hänet saadaan tekemään rikos.³⁰⁷ Tällöin hyväksikäyttäjän tahto muodostaa yhteyden ihmiskaupan uhrin kokeman hyväksikäytön ja hänen tekemänsä rikoksen välillä. Edellistä esimerkkiä mukaillen voidaan todeta, että ihmiskaupan uhri voi välttyä ylinopeussakoilta siksi, että hyväksikäyttäjä käskee häntä ajamaan ylinopeutta. Pakottaminen muodostuu hyväksikäyttötilanteessa käytetyistä keinoista ja hyväksikäyttäjän tahdosta rikoksen tekemiseen. Kyseessä ei tosin tarvitse olla nimenomainen käsky tehdä jokin rikos, vaan hyväksikäyttäjän tahto voi ilmetä uhrille tilanteen olosuhteista.³⁰⁸

Stoyanovan mukaan ihmiskauppatilanteen ja ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen välillä on riittävä yhteys silloin, kun rikoksen tekeminen on hyväksikäytön tarkoitus (tarkoituksirikokset). Rikolliseen toimintaan pakottamisessa voi olla kyse esimerkiksi ihmiskaupan uhrien pakottamisesta kannabiksen viljelyyn, joka on itsessään rikollista toimintaa.³⁰⁹ Jos rikoshyöty menee uhrin sijasta hyväksikäyttäjälle, on tämä vahva merkki siitä, että rikollinen toiminta on hyväksikäyttäjän tahdon mukaista.

Maahantuloon ja maassa oleskeluun liittyvät statusrikokset, kuten valtionrajarikos, eivät ole hyväksikäytön varsinainen tarkoitus, vaan eräänlainen sivutuote. Kirjallisuudessa on katsottu, ettei statusrikoksilta välttämättä tule edellyttää pakottamista. Sen sijaan voi olla perusteltua lähteä siitä, että rankaisemattomuusperiaate soveltuu automaattisesti, kun riittävä selvitys uhriasemasta on saatu.³¹⁰

Kirjallisuuden mukaan on epäselvää, miten tulee suhtautua ihmiskaupan uhrien tekemisiin toissijaisiin rikoksiin, joita ihmiskaupan uhrin tekevät esimerkiksi hyväksikäyttöä paetessa tai siitä irtautumisen jälkeen.³¹¹ Kyse voi olla myös siitä, että uhri tekee rikoksen itsenäisesti omaan lukuunsa tai hyväksikäyttäjää vastaan. Näissä tapauksissa ei ole kyse pakottamisesta, koska rikokset eivät todennäköisesti ole hyväksikäyttäjän

³⁰⁵ Myös ihmiskauppaleyssopimus ja ihmiskauppadirektiivi ovat tämän osalta keskenään ristiriitaisia, sillä yleissopimus edellyttää pelkkää pakottamista ja direktiivi edellyttää rikollisen toiminnan olevan ”suora seuraus” ihmiskauppatilanteesta (ks. edellä luku 2.5).

³⁰⁶ Vastaavasti Stoyanova 2015, s. 230–231; Muraszkievicz 2019a, s. 113–114.

³⁰⁷ Muraszkievicz 2019a, s. 115.

³⁰⁸ Ks. vastaavasti painostamisesta ihmiskaupan keinoelementtinä HE 103/2014 vp, s. 50.

³⁰⁹ Stoyanova 2015, s. 232.

³¹⁰ Jovanovic 2017, s. 68, 70; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 36–37.

³¹¹ Jovanovic 2017, s. 68–69; Muraszkievicz 2019a, s. 134–135; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 15.

tahdon mukaisia. Tapaukset eivät kuulu rankaisemattomuusperiaatteen ydinalueeseen, mutta niihin tulee kuitenkin soveltaa yleisiä rikosoikeudellisia säännöksiä. Nämä ovat rajanvetotapauksia, jotka ratkeavat aikanaan oikeuskäytännössä.

Rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa pakottaminen tarkoittaa hyväksikäyttötillannetta kokonaisuudessaan ja hyväksikäyttäjän tahtoa rikoksen tekemiseksi. Edellä luvussa 4.2 on todettu, että rankaisemattomuusperiaatteessa on sisäänrakennettu suhteellisuusvaatimus. Suomessa pelkästään se, että ihmiskaupan uhri on pakotettu tekemään rikos, ei johda rankaisemattomuuteen. Suhteellisuusvaatimus edellyttää arvioimaan sekä rikoksen että pakottamisen vakavuutta. Rankaisemattomuusperiaatetta käsittelevässä kirjallisuudessa on esitetty tulkintaohjeita pakottamisen ja ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen välisen suhteen arvioimiseksi. Mitä vakavampi rikos on kyseessä, sitä voimakkaampaa pakottamista rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen on katsottu edellyttävän.³¹² Myös mitä etäisempi yhteys lainvastaisella teolla on ihmiskauppatilanteeseen, sitä voimakkaampaa pakottamista tulee edellyttää.³¹³

Lapset. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä lapsiuhrien osalta keinoelementtiä. Soft law -instrumenttien mukaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselta ei tulisi siksi edellyttää pakottamista, kun kyse on lapsista. Tällaisissa puheenvuoroissa on lähdetty siitä, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiseksi olisi riittävää, että lapsen tekemä rikollinen teko liittyy ihmiskauppatilanteeseen.³¹⁴ Jos pakottamista tai sen voimakkuutta kuitenkin arvioitaisiin, lasten kohdalla painoarvoa on syytä antaa sille, että pakottamisen ei tule edellyttää olevan yhtä voimakasta kuin täysi-ikäisten uhrien tahdon murtamiseksi.³¹⁵

³¹² Bosma – Rijken 2016, s. 321. Samansuuntaisesti Villacampa – Torres 2019, s. 5; Villacampa 2019, s. 24.

³¹³ Jovanovic 2017, s. 69.

³¹⁴ ETYJ 2013a, s. 20 kohta 41; YK:n ihmiskaupparaportointi 2020, s. 8 kohta 26, s. 12 kohta 43; Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 176–177.

³¹⁵ ETYJ 2013a, s. 20 kohta 41; Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 85; Kervinen – Ollus 2019, s. 14–21.

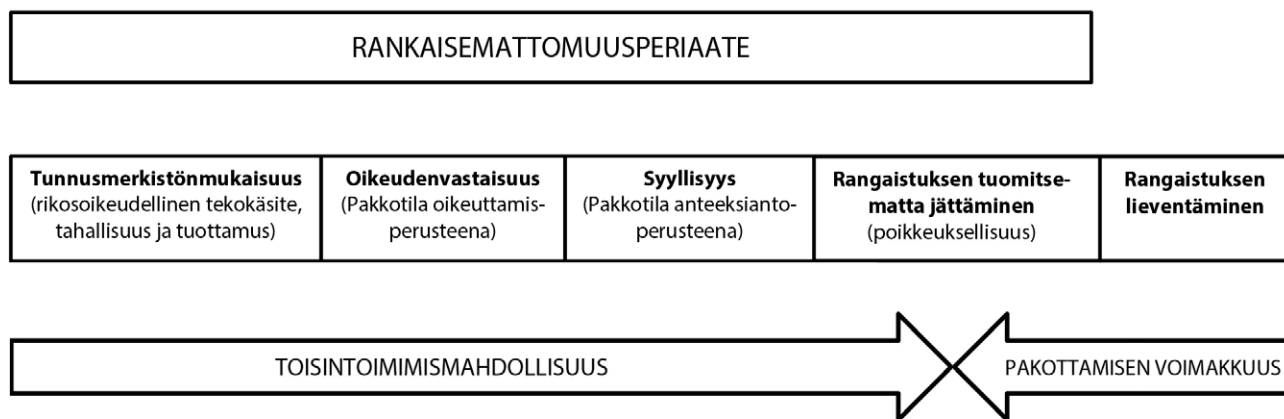
YHTEENVETO – RANKAISEMATTOMUUSPERIAATTEEN SISÄLTÖ

- **Henkilöllinen soveltamisala:** Rankaisemattomuusperiaate voi soveltua ihmiskaupan (tai lähirikoksen) uhuriin, kun on saatu riittävä selvitys uhriasemasta (tekotapa, keino ja hyväksikäyttötarkoitus). Periaatteen soveltaminen ei edellytetä ihmiskaupattuomiota, asianomistajan asemaa tai virallista tunnistamista.
- **Asiallinen soveltamisala:** Rankaisemattomuusperiaate voi soveltua rikoksiin, joihin ihmiskaupan uhri on pakotettu. Periaate koskee rangaistuksista ja hallinnollisista seuraamuksista pidättäytymistä. Vakavat rikokset voivat rajautua suhteellisuusperiaatteen johdosta soveltamisalan ulkopuolelle.
- **Pakottaminen:** Pakottaminen tarkoittaa ihmiskaupan keinojen käyttämistä uhria vastaan siinä tarkoituksessa, että tämä tekee rikoksen. Alle 18-vuotiaiden kohdalla ei edellytetä pakottamista.

5 Rankaisemattomuusperiaate rikosvastuun näkökulmasta

Tässä luvussa tarkastellaan, miten ihmiskaupan uhria koskevaa rankaisemattomuusperiaatetta olisi mahdollista toteuttaa tukeutumalla rikosoikeuden yleisiin oppeihin. Kysymys on ennen kaikkea siitä, millä edellytyksillä pakottaminen poistaa rikosvastuun. Rikoslaisissa ei nimenomaisesti säädetä pakottamisen vaikutuksesta rikosvastuusta vapautumiseen, joten vastauksia on haettava rikosoikeuden yleisistä opeista. Analyysin välineenä käytetään ihmiskaupan kontekstia ja kysytään, miten hyvin perinteinen oikeustieteellinen doktriini ottaa huomioon haavoittuvassa asemassa olevan ihmiskaupan uhrin olosuhteet.

Rikosoikeuden yleiset säännöt soveltuvat yhtä lailla ihmiskaupan uhreihin kuin kehen tahansa muuhunkin. Ihmiskaupan uhria ei tule rangaista, jos rikosvastuu sulkeutuu pois rikosvastuun yleisten edellytysten puuttuessa. Kuviossa 4 kuvataan pakottamisen vaikutusta rikosvastuuseen.

Kuvio 4. Pakottamisen vaikutus rikosvastuuseen

Pakottamisen voimakkuus ja rikokseen pakotetun henkilön toisintoimimismahdollisuus voidaan ajatella kääntäen verrannollisina. Mitä voimakkaampaa pakottaminen on, sitä suurempi merkitys sille annetaan vastuuvapauden arvioinnissa. Rikosvastuun poistavat perusteet ovat luonteeltaan asteikollisia, minkä takia kuvio tulee ymmärtää liukuvana. Oikeusvaikutusten kannalta on keskeistä, missä vaiheessa rikoksen rakennetta (tunnusmerkistön mukaisuus, oikeudenvastaisuus tai syällisyys) rikosvastuu sulkeutuu pois. Rikosoikeussystematiikka edellyttää, että vastuuopin kysymykset on ratkaistava

ennen seuraamusoppiin siirtymistä. Tämä tarkoittaa sitä, että rangaistuksen tuomitsematta jättämistä tai rangaistuksen lieventämistä voidaan arvioida vasta sitten, kun teon on katsottu olevan rikos.³¹⁶

Oikeuskirjallisuuden ja korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2017:57 perusteella näyttää siltä, että Suomen oikeusjärjestys suhtautuu varsin pidättäytyvästi vastuuvapauteen pakotettuina tehdyistä rikoksista. Kuitenkin voimakkaan pakon alla tehdyt rikokset voivat olla rankaisemattomia. Oikeuskirjallisuudessa on perinteisesti katsottu, että vastustamaton pakko (vis absoluta) eli absoluuttinen fyysisen toisintoimimismahdollisuuden puuttuminen poistaa teon tunnusmerkistönmukaisuuden. Oikeuskirjallisuuden mukaan toisintoimimismahdollisuuden puuttuminen voi myös heikossa muodossaan johtaa vastuuvapauteen silloin, kun kyseessä on väkivalta tai henkeen ja terveyteen kohdistuva uhkaus (vis compulsiva).

Suomalainen rikosoikeuden doktriini ei tunnista haavoittuvan tai muun alisteisen aseman hyväksikäyttöä vastuuvapausperusteeksi, koska vastuuvapauden perustava pakottaminen perustuu välittömälle pakottamiskäsitykselle. Pakkotilasääntely ohjaa tarkastelua rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta väärään suuntaan, koska pakotila on sidottu välittömään ja pakottavaan vaaraan. Ihmiskaupassa olennaista on uhrin alisteinen asema, joka muodostuu usein pitkäkestoisesta hyväksikäyttötilanteesta kokonaisuutena. Rankaisemattomuusperiaate ei toteudu, jos hyväksikäytön kontekstia ei oteta huomioon, vaan tarkastelu kiinnittyy ainoastaan pistemäiseen pakottamistilanteeseen. On rikosoikeussystemaattisesti selvää, että kun kysymys on väkivaltaa ja henkeen tai terveyteen kohdistuvaa uhkausta sisältävistä pakottamistilanteista myös ihmiskaupan uhrit hyötyvät yleisistä oikeuttamis- tai anteeksiantoperusteista.

Kaikki rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteet eivät kuulu vastuuvapausperusteiden piiriin. Tästä huolimatta pakottaville olosuhteille voidaan antaa merkitystä rangaistusvastuusta päätettäessä, eli erityisesti toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä sovellettaessa. Tämä luku tulee osoittamaan, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa ei ole ensi sijassa kysymys vastuuvapausperusteista, vaan lopulta enemmänkin toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten tulkinnasta. Myös lain esitöiden perusteella vaikuttaa siltä, että lainsäätäjät on tarkoittanut, että rankaisemattomuusperiaate mielletään Suomessa pääasiassa toimenpiteistä luopumi-

---

³¹⁶ Vastuuvapausperusteiden asteikollisuudesta ks. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 409–411 etenkin alaviite 77; Melander 2016, s. 251–252; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 279–280 etenkin alaviite 710; Matikkala 2006, s. 428.

senä. Hallituksen esityksessä on ensin käsitelty toimenpiteistä luopumista, jonka jälkeen rikosvastuun edellytyksistä on mainittu toisintoimimismahdollisuuden puute vain eräänlaisena lisähuomiona.³¹⁷

5.1 Rankaisemattomuusperiaate ja rikosoikeuden yleiset opit

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen voi johtaa erilaisiin oikeusvaikutuksiin riippuen siitä, missä vaiheessa rikosprosessia rankaisemattomuusperiaatetta päätehtään soveltaa. Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate ei ole sellaisenaan Suomen rikosoikeuden yleisissä opeissa rikosvastuun poissulkeva tekijä. Kysymystä ei ole edes tarkasteltu rikosoikeuden tutkimuksissa, eikä kommentaareissa. On kuitenkin mahdollista, että rankaisemattomuusperiaatteelle tullaan tulevaisuudessa antamaan oma itsenäinen merkityssisältönsä, mikä voi olla tulevan oikeustieteellisen tutkimuksen ja oikeuskäytännön muodostumisen seurausta.

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ei rajoita vastuuvapautta arvioitaessa tulkintaa samalla tavalla kuin rikosvastuuta perustettaessa. Laillisuusperiaatteen sisältämä analogiakielto rajoittaa tulkintaa ainoastaan vastaajan vahingoksi, mutta ei hänen eduksensa.³¹⁸ Laillisuusperiaatteen sisältämä kirjoitetun lain vaatimus ei estä tuomioistuimia luomasta oikeuskäytännössä uusia kirjoitettuun lakiin perustumattomia vastuuvapausperusteita.³¹⁹ Rikosoikeudessa vallitsevan yhdenvertaisuusperiaatteen vuoksi mikä tahansa syy ei kuitenkaan kelpaa vastuuvapauden perusteeksi.³²⁰ Korkein oikeus ei ole vielä toistaiseksi antanut ennakkoratkaisua rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta.

Rankaisemattomuusperiaatteen sisältöä on mahdollista etsiä ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevista rikoslain esitöistä. Lain esityöt ovat kuitenkin hyvin niukat ja erityisesti rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva tarkastelu on vaatimatonta. Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevissa hallituksen esityksissä viitattiin toi-

³¹⁷ HE 122/2011 vp, s. 60.

³¹⁸ Nuutila 1997, s. 49–50, 58–60; Melander 2016, s. 62; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 85. Vastaajan eduksi voidaan vedota myös sallittuihin oikeuslähteisiin, kuten oikeustieteeseen, oikeusperiaatteisiin tai reaalsiin argumentteihin (Hyttinen 2015, s. 163–164).

³¹⁹ Melander 2016, s. 52; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 116–117; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 48, 74–75, 245–246.

³²⁰ Hyttinen 2015, s. 99–101, 140; Melander 2016, s. 62; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 117.

menpiteistä luopumista koskevien säännösten lisäksi vain hyvin lyhyesti rikosoikeuden yleisiin oppeihin. Ihmiskauppaleyssopimuksen täytäntöönpanoa koskevassa hallituksen esityksessä (122/2011) todettiin, että

rikosoikeudellisen periaatteen perusteella pakotettuna rikoksen tehnyt ihmiskaupan uhri voi jäädä rankaisematta toisintoimimismahdollisuuden puuttumisen vuoksi.³²¹

ILO:n pakollista työtä koskevan sopimuksen 2014 lisäpöytäkirjan täytäntöönpanoa koskevassa hallituksen esityksessä (69/2016) todettiin, että

rikosoikeuden yleisten rangaistavuuden poistumista koskevien oppien mukaan henkilöä ei voida rangaista teosta, johon hänet on pakotettu.³²²

Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksen osalta hallituksen esityksessä (34/2004) huomautettiin, että:

usein ihmiskauppasäännöksissä tarkoitetuissa tilanteissa rankaisemattomuus on muutenkin selvä, sillä henkilö on voinut toimia pakotettuna tai muuten sellaisissa oloissa, ettei hänen voida katsoa syyllistyneen tahalliseen tekoon.³²³

Kansainvälisessä kirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että rankaisemattomuusperiaatteen rinnalla voidaan soveltaa kunkin valtion rikosoikeudellisen järjestelmän mukaisia yleisiä vastuuvapausperusteita.³²⁴ Rikosoikeuden yleiset säännöt ja periaatteet soveltuvat yhtä lailla ihmiskaupan uhriin kuin kehen tahansa muuhunkin. On selvää, ettei ihmiskapan uhria tule rangaista, jos rikosvastuu sulkeutuu pois rikosvastuun yleisten edellytysten puuttuessa. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että ihmiskaupan uhri ei toimi tahallisesti tai tuottamuksellisesti taikka hänen menettelyynsä soveltuu vastuuvapausperuste, kuten pakkotila tai hätävarjelu. Ihmiskaupan uhrien pakottamista rikosten tekemiseen voidaan tarkastella osana laajempaa kysymystä siitä, miten rikosoikeudellisessa järjestelmässä suhtaudutaan pakon alla tehtyjen rikosten rankaisemattomuuteen.

³²¹ HE 122/2011 vp, s. 60.

³²² HE 69/2016 vp, s. 16.

³²³ HE 34/2004 vp, s. 73.

³²⁴ Derenčinović 2014, s. 19; Jovanovic 2017, s. 72–73.

Rikoslaisissa ei nimenomaisesti säädetä pakottamisen vaikutuksesta rikosvastuusta vapautumiseen. Rikosvastuun poistumisen sijaan rikoslaki antaa painostukselle merkitystä toimenpiteistä luopumisesta ja rangaistuksen mittaamisesta.³²⁵ 2000-luvun rikoslakiuudistuksen yhteydessä rikoslakiin kaavailtiin ”pakottavat olosuhteet” -nimistä voimakkaaseen pakkoon tai painostukseen perustuvaa anteeksiantoperustetta, mutta se karsittiin lopullisesta hallituksen esityksestä lausuntokierroksella esitetyn vastustuksen takia.³²⁶ Tämä on varsin vahva osoitus siitä, että lainsäätäjä on tarkoittanut rikoksiin pakottamisen poistavan rikosvastuun vain poikkeuksellisesti.

Korkein oikeus ei ole ottanut perusteellisesti kantaa pakon alla tehtyjen rikosten rankaisemattomuuteen, mutta sen ratkaisukäytännössä on annettu merkitystä pakottamiselle. Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2017:57 perusteella voidaan päätellä, että rikosvastuun perustava pakottaminen ja vastuuvapautteen oikeuttava pakottaminen eivät ole sama asia.³²⁷

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2017:57 oli kyse lainkonkurrenssista yllytyksen ja pakottamisen välillä tapauksessa, jossa A oli uhkaamalla katkoa B:n sormet pakottanut B:n ryöstämään elintarvikeliikkeen.

Vaikka ratkaisussa ei käsitelty pakottamisen vaikutusta rikosvastuuseen siitä ilmenee, että A tuomittiin pakottamisesta sekä yllytyksestä ja B ryöstöstä. Pakottamisrikoksen tunnusmerkistön (RL 25:8) täytyminen ei johtanut B:n vastuuvapautteen. Ratkaisun perusteella rikokseen pakotetun henkilön rankaisemattomuutta näytetään arvioivan tiukemmin kriteerein kuin rikosvastuun perustavaa pakottamista.

Ratkaisun KKO 2017:57 perusteella voidaan myös todeta, että pakon alla tehtyjen rikosten rankaisemattomuuden raja on asetettu korkealle. Ratkaisussa ryöstöön pakotetun B:n mahdollista vapautumista rikosvastuusta ei edes arvioitu, vaikka sormien katkomisella eli vakavalla väkivallalla uhkaaminen, on luonteeltaan hyvin voimakasta pakottamista. Korkeimman oikeuden mukaan pelkkä voimakas uhka ei tehnyt vakavasta rikoksesta sallittua tai anteeksiannettavaa.

³²⁵ Laukkanen 1989, s. 256–257. Rangaistuksen tuomitsematta jättämiseen lukeutuvan poikkeuksellisuusperusteen (RL 6:12.1 kohta 3) esitöissä viitataan painostukseen HE 79/1989 vp, s. 19–20; HE 44/2002 vp, s. 211. Tämä antaa ymmärtää, että painostuksen vaikutus tulisi huomioida vasta seuraamusopin puolella (ks. myöhemmin luku 6.).

³²⁶ OM 2002, s. 49–52; Backman 2004, s. 403 etenkin alaviite 10; Matikkala 2006, s. 421. Pakottavia olosuhteita koskevasta keskustelusta (Unzumutbarkeit-kohtuuttomuusoppi) ks. Laukkanen 1989.

³²⁷ Ks. Matikkala 2018, s. 488 alaviite 664.

Ihmiskauppaa koskevan kirjallisuuden mukaan rikosoikeudessa ei välttämättä tunnista riittävän hyvin rankaisemattomuusperiaatteen mukaista pakottamista, millä tässä yhteydessä tarkoitetaan ihmiskaupan keinoelementin mukaista toimintaa. Yleiset rikosoikeudelliset vastuuvapausperusteet saattavat olla liian suppeat rankaisemattomuusperiaatteessa tarkoitetun pakottamisen tunnistamiseksi.³²⁸ YK:n ihmiskaupparaportoijan mukaan kansallisia vastuuvapausperusteita on tulkittava siten, että rankaisemattomuusperiaate ja ihmiskauppakonteksti huomioidaan. Täten pakottamisen keinoksi on tunnistettava epäsuora ja psykologinen pakko.³²⁹

Rikolliseen toimintaan pakottamisessa ei ole välttämättä kyse vain yksittäisestä rikoksesta. Sen sijaan rikolliseen toimintaan pakottaminen on hyväksikäytön muoto, jossa ihmiskaupan uhri voi joutua tekemään useita rikoksia toistuvasti. Rankaisemattomuusperiaatteessa hyväksikäyttö eli ihmiskaupan uhrin henkilökohtaiset olosuhteet muodostavat rankaisemattomuuden perustan. Rankaisemattomuusperiaate on usein ristiriidassa rikosoikeudelle ominaisen tekorikosoikeudellisen ajattelun kanssa. Tekorikosoikeuden periaatteen mukaan rikosoikeudellisen arvioinnin lähtökohtana on konkreettinen teko tai laiminlyönti. Henkilöön liittyvillä seikoilla, kuten esimerkiksi rikollisella elämäntyyllillä, ei lähtökohtaisesti ole merkitystä. Tekorikosoikeuden periaate ei kuitenkaan ole poikkeukseton. Esimerkiksi tietyt henkilöön liittyvät seikat, kuten syyntaikkeettomuus, voivat poistaa syyllisyyden tai vähentää sitä.³³⁰ Rikoksen tekeminen alaikäisenä voi alentaa syyllisyyttä. Myös seuraamusharkinnassa on enenevästi ryhdytty kiinnittämään teon lisäksi huomiota rikoksenteelijän piirteisiin ja elämäntilanteeseen.

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty kritiikkiä rikosoikeusjärjestelmän tekorikosoikeudellisia lähtökohtia kohtaan. Minna Ruuskanen on tarkastellut väitöskirjassaan hätävarjeluun soveltumista parisuhdeväkivallan kontekstiin ja Tuuli Hong puolestaan yhteisöllistä väkivaltaa. Ruuskanen ja Hong ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että tekorikosoikeuden periaatteen johdosta rikosoikeudelliselle arvioinnille on luonteenomaista, että tekoa tarkastellaan pistemäisesti eli ajallisesti rajattuna ja irrallisena kontekstistaan.³³¹

Pistemäinen tarkastelu tarkoittaa sitä, että tekoon johtaneita olosuhteita arvioidaan vain poikkeuksellisesti, vaikka niillä on ollut merkittävä vaikutus rikoksen tapahtumi-

³²⁸ Stoyanova 2015, s. 234; Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 16, 20–21; Muraszkiwicz 2019a, s. 156–163; Hoshi 2013, s. 63; ETYJ 2013a, s. 28 kohta 74.

³²⁹ YK:n ihmiskaupparaportointi 2020, s. 9 kohta 30.

³³⁰ Melander 2016, s. 108–109; Nuutila 1997, s. 67–69; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 217. Lisäksi joissain tunnusmerkistöissä, kuten vainoamisessa, on irtauduttu tiukan tekorikosoikeudellisesta tarkastelusta kontekstia huomioivaan suuntaan (Hong 2017, s. 371; ks. myös Ruuskanen 2005, s. 22).

³³¹ Ruuskanen 2005, s. 21; artikkeli Hong 2017, s. 371 väitöskirjassa Hong 2019, esim. s. 100–102. Ks. myös Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 94 ss.; Hahto 2004, s. 436 ss.

selle. Ruuskasen ja Hongin mukaan konteksti pitäisi ottaa huomioon teon rikosoikeudellisessa arvioinnissa.³³² Ruuskanen kutsuu pistemäistä tarkastelua dekontekstuaalisoinniksi, jolloin teon rikosoikeudellinen arviointi perustuu kapeaan näkökulmaan todellisuudesta.³³³ Hänen mukaansa teon pelkistetyssä ja pistemäisessä tarkastelussa kadotetaan jotain olennaista tekijän ja uhrin välisestä suhteesta.³³⁴ Myös Hong huomauttaa, että teon pistemäinen tarkastelu häivyttää tekoa edeltäneistä ja sitä seuranneista tapahtumista koostuvan jatkumon huolimatta siitä, että teko on tosiasiasa saattanut olla kiinteä osa jo pitkään jatkunutta kehitystä.³³⁵ Hongin mukaan pistemäinen tarkastelu voi johtaa siihen, että viranomaisten ymmärrys tekokokonaisuudesta ja siihen osallistuneista tahoista on puutteellinen.³³⁶ Samalla kontekstille ei anneta riittävää merkitystä rikos- ja rangaistusvastuuta arvioitaessa. Tilanne on erityisen pulmallinen ihmiskaupan uhrin kannalta, koska pistemäinen tarkastelu kadottaa hänen olosuhteensa haavoittuvana ja alisteisessa asemassa olevana henkilönä ja keskittää tarkastelun vain yksittäiseen teko hetkeen.

Seuraavaksi tarkastellaan, miten rikosoikeuden yleiset opit soveltuvat rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin, kun pidetään mielessä esitetty kritiikki tekoriikosoikeuden pistemäisyydestä.

5.2 Toisintoimimismahdollisuus

Toisintoimimismahdollisuuden vaatimus tarkoittaa rikosoikeudessa sitä, ettei henkilö ole rikosvastuussa tunnusmerkistön mukaisesta teosta, jos hän ei olisi voinut noudattaa lain säännöksiä.³³⁷ Vaatimuksesta käytetään myös nimitystä konformiteettiperiaate.³³⁸ Suomalaiset oikeustieteilijät ovat usein kytkeneet toisintoimimismahdollisuuden vaatimuksen syyllisyysperiaatteeseen.³³⁹

³³² Ruuskanen 2005, s. 21; Hong 2017, s. 371.

³³³ Ruuskanen 2005, s. 21.

³³⁴ Ruuskanen 2005, s. 417.

³³⁵ Hong 2017, s. 371.

³³⁶ Hong 2017, s. 372.

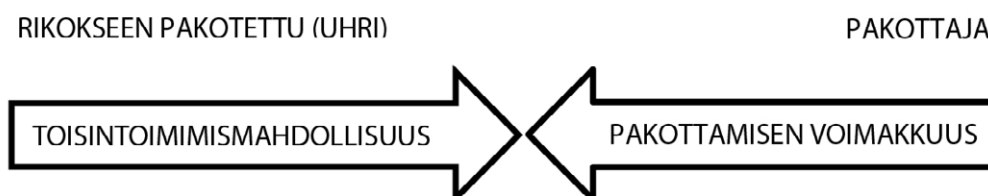
³³⁷ Jareborg 2001, s. 303. Samoin Lappi-Seppälä 1987, s. 138–139; Nuutila 1989, s. 344; Nuutila 1996, s. 529; Nuutila 1997, s. 74; Tolvanen 1996, s. 224; Hahto 2004, s. 161; Ruuskanen 2005, s. 209–210; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 340–341.

³³⁸ Konformiteettiperiaate (konformitetsprincipen, conformity principle) luetaan Pohjoismaissa Jareborgin nimiin (esim. Jareborg 2001, s. 302–304).

³³⁹ Lappi-Seppälä 1987, s. 138–143; Nuutila 1996, s. 528–529; Nuutila 1997, s. 69–76; Melander 2016, s. 142–149; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 278–279. Syyllisyysperiaatteen ja konformiteettiperiaatteen suhteesta lähemmin Nuutila 1996, s. 527–540; Jareborg 2001, s. 58–60.

Rikoslaisissa ei ole säännöstä toisintoimimismahdollisuudesta.³⁴⁰ Se ei ole rikosvastuun positiivinen edellytys, eikä myöskään itsenäinen vastuuvapausperuste.³⁴¹ Toisintoimimismahdollisuus on kriminaalipoliittinen periaate,³⁴² joka vaikuttaa oikeuskulttuurin tasolla.³⁴³ Tämä tarkoittaa sitä, että toisintoimimismahdollisuus tulee ottaa huomioon etenkin lainsäätämisvaiheessa. Se toimii monen rikos- tai rangaistusvastuusta vapauttavan aineellisen säännöksen oikeutuksena.³⁴⁴ Toisintoimimismahdollisuudelle voidaan kuitenkin antaa painoarvoa myös yksittäistä tapausta koskevassa rikosoikeudellisessa harkinnassa.³⁴⁵

Toisintoimimismahdollisuus ei suoranaisesti perustu pakottamisen ajatukselle, vaan sen tarkastelussa huomio kiinnittyy laajemmin henkilön toimintamahdollisuuksiin. Toisintoimimismahdollisuutta voidaan kuitenkin tarkastella suhteessa toisen ihmisen harjoittamaan pakottamiseen, joka rajoittaa pakotetun toimintamahdollisuuksia. Pakottamisen ja toisintoimimismahdollisuuden välistä suhdetta voidaan jäsentää siten, että pakottamisessa on kyse pakottajan näkökulmasta ja toisintoimimismahdollisuudessa taas rikokseen pakotetun näkökulmasta. Toisintoimimismahdollisuus on kuviossa 5 kuvattu tällä tavalla pakottamisen vastinparina. Tämän lisäksi on mahdollista ajatella, että pakottamisen voimakkuus ja toisintoimimismahdollisuuden suuruus ovat samalla kääntäen verrannollisia. Mitä voimakkaampaa pakottaminen on, sitä pienempi on pakottamisen kohteen toisintoimimismahdollisuus.

Kuvio 5. Pakottamisen ja toisintoimismahdollisuuden suhde

³⁴⁰ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 161.

³⁴¹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 340–341.

³⁴² Jareborg 2001, s. 302–303; Erenius 1976, s. 100; Tolvanen 1996, s. 221, 230; Nuutila 1996, s. 529; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 340–341.

³⁴³ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 340. Toisintoimimismahdollisuudelle löytyykin tukea kotimaisesta rikosoikeusperinteestä aina Serlachiuksesta ja Honkasalosta lähtien (Nuutila 1989, esim. s. 348–349).

³⁴⁴ Jareborg 2001, s. 302–303.

³⁴⁵ Jareborg 2001, s. 303.

Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta toisintoimimismahdollisuuden ajatus on varsin toimiva, koska se ohjaa tarkastelua ihmiskaupan uhrin näkökulmaan eli hänen rajoitettuihin toimintamahdollisuuksiinsa. Kansainvälisessä keskustelussa on usein nostettu esiin, että jo ihmiskaupan uhrin haavoittuva asema voi johtaa siihen, ettei uhrilla ole muuta vaihtoehtoa kuin rikoksen tekeminen. Hyväksikäyttäjän harjoittaman pakottamisen seurauksena uhrin toimintamahdollisuus kapenee entisestään.³⁴⁶ Toisintoimimismahdollisuus on siis kotimaisen oikeuskulttuurin antamaa tukea rankaisemattomuusperiaatteelle.

Toisintoimimismahdollisuus voidaan jakaa vahvaan ja heikkoon muotoon.³⁴⁷ Vahvassa muodossaan se tarkoittaa henkilön kykyä tai tilaisuutta noudattaa lain säännöksiä.³⁴⁸ Toisintoimimismahdollisuuden puute tarkoittaisi sitä, ettei kyseessä ole rikosoikeudellisessa mielessä teko, koska tunnusmerkistön täyttävä menettely oli tahdonvastaista.³⁴⁹ Se voi sulkea pois myös tahallisuuden tai tuottamuksen. Vahvassa muodossaan toisintoimimismahdollisuus liittyy etenkin rutiininomaisiin ja automaattisiin toimintoihin, kuten reaktioaikaan auton kuljettamisen yhteydessä.³⁵⁰ Toisintoimimismahdollisuus voi puuttua esimerkiksi siksi, että laiminlyöty toimenpide olisi ollut mahdoton toteuttaa esimerkiksi puuttuvien voimien tai taitojen vuoksi.³⁵¹ Toisintoimimismahdollisuuden puute vahvassa muodossa johtaa siihen, että rikosvastuu sulkeutuu tunnusmerkistön mukaisuuden kohdalla.

Heikko toisintoimimismahdollisuus viittaa tilanteisiin, joissa henkilöllä olisi voinut olla kyky ja tilaisuus toimia toisin, mutta häneltä ei olisi voinut kohtuudella vaatia sitä. Kysymys voi olla esimerkiksi tilanteen pakottavuudesta.³⁵² Toisintoimimismahdollisuus vaikuttaa heikossa muodossa vastuuvapausperusteina, joista keskeisimmät ovat hätävarjelu ja pakkotila. Etenkin anteeksiantoperusteet perustuvat tällaiselle toisintoimimismahdollisuuden puutteelle.³⁵³ Toisintoimimismahdollisuus voi heikossa muodossaan poistaa rikosvastuun oikeudenvastaisuuden tai syyllisyyden kohdalla, mutta se voi vaikuttaa myös seuraamusharkinnassa. Heikon toisintoimimismahdollisuuden

³⁴⁶ Ks. ETYJ 2013a, s. 28 kohta 76; Piotrowicz 2021, s. 310; Muraszkievicz 2019a, s. 136.

³⁴⁷ Jaon kehittäjä alun perin Lappi-Seppälä 1987, s. 138–139. Nuutila 1989, s. 344; Nuutila 1996, s. 532; Nuutila 1997, s. 74–75; Ruuskanen 2005, s. 210–211; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 342–343.

³⁴⁸ Lappi-Seppälä 1987, s. 139; Jareborg 2001, s. 302–304; Nuutila 1997, s. 74–75.

³⁴⁹ Jareborg 2001, s. 303–304, 210–211; Tolvanen 1996, s. 226–227.

³⁵⁰ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 342–343.

³⁵¹ Jareborg 2001, s. 303–304; Tolvanen 1996, s. 226–227.

³⁵² Lappi-Seppälä 1987, s. 139; Nuutila 1989, s. 344; Nuutila 1996, s. 532; Nuutila 1997, s. 75; Ruuskanen 2005, s. 210; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 342–343.

³⁵³ Lappi-Seppälä 1987, s. 142; Nuutila 1989, s. 344; Tolvanen 1996, s. 222; Nuutila 1997, s. 75, 77; Koskinen 2004, s. 519; Ruuskanen 2005, s. 207–210, 214; Melander 2016, s. 251; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 278. Toisintoimimismahdollisuudesta syyllisyyden yhteydessä ks. myös Hahto 2004, s. 161–167. Vrt. Melander 2016, s. 259, jonka mukaan pakkotila perustuu toisintoimimismahdollisuuden sijaan liberalistis-utilitaristisiin näkökohtiin.

puute voi johtaa toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten soveltamiseen, kuten rangaistuksen tuomitsematta jättämiseen tai rangaistuksen lieventämiseen.³⁵⁴

5.3 Pakottaminen ja vahva toisintoimimismahdollisuus

Oikeustieteessä pakottamista on jäsennetty käyttämällä vastustamattoman pakon (vis absoluta) käsitettä. Vastustamaton pakko on luonteeltaan niin totaalista, ettei pakottamisen kohteella ole edes periaatteellista mahdollisuutta menetellä oman tahtonsa mukaisesti.³⁵⁵ Vastustamattomassa pakossa on kyse toisintoimimismahdollisuuden puutteesta sen vahvassa muodossa.

Oikeuskirjallisuudessa on annettu esimerkiksi vastustamattomasta pakosta henkikirjallisuuden tai väärennöksen tekeminen liikuttamalla toisen kättä väkisin ja ikkunaan kohdistunut vahingonteko työntämällä toinen henkilö ikkunaa vasten.³⁵⁶ Vastustamaton pakko johtaa siihen, ettei kyseessä ole rikosoikeudellisessa mielessä teko. Rikosoikeudessa teko tarkoittaa inhimillistä eli ihmisen suorittamaa tekoa tai laiminlyöntiä. Tekijältä vaaditaan lisäksi riittävää kontrollointikykyä suhteessa menettelyynsä.³⁵⁷ Oikeuskirjallisuudessa on jo varhain katsottu, ettei teoksi voida laskea tilannetta, jossa henkilö on vastustamattoman pakon (vis absoluta) johdosta katsottava teon välikappaleeksi eikä tekijäksi.³⁵⁸ Oikeuskirjallisuudessa puhutaan myös ulkoisen väkivallan aiheuttamista ruumiinliikkeistä, jotka rajautuvat tekokäsittelen ulkopuolelle.³⁵⁹ Vastustamaton pakko poistaa teon tunnusmerkistön mukaisuuden, jolloin teko ei alun alkaenkaan ole rikos.³⁶⁰ Kun rikosvastuu sulkeutuu pois tunnusmerkistön mukaisuuden tasolla, pakotettuna tehdyn rikoksen vakavuudella ei ole vaikutusta rankaisemattomuuteen.

³⁵⁴ Hahto 2004, s. 163, 382.

³⁵⁵ Matikkala 2018, s. 485–486; Honkasalo 1965, s. 104 ja saksalaisen oikeustieteen piiristä Hruschka 1995, s. 738–740.

³⁵⁶ Honkasalo 1967, s. 205; Anttila 1958, s. 55.

³⁵⁷ Nuutila 1997, s. 93; Melander 2016, s. 111–112; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 217–218; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 102–103. Näin jo Anttila 1958, s. 55–56; Honkasalo – Ellilä 1966, s. 30. Ruotsista ks. Jareborg 2001, s. 209–211.

³⁵⁸ Honkasalo – Ellilä 1966, s. 30; Honkasalo 1967, s. 204–205. Ks. ylivoimaisesta pakosta myös Nuutila 1997, s. 93 ja ”överväldigande fysiskt tvång” Jareborg 2001, s. 210–211. Vrt. Anttila, joka puhuu tässä yhteydessä toisen käyttämisestä ”mekaanisena välikappaleena”, jolloin kyse ei ole rikosoikeudellisessa mielessä teosta. Anttila ei tarkoita vis absoluta -pakolla tekokäsittelen poissulkevaa pakkoa, vaan aseella uhkaamisen tasoista vastustamatonta pakkoa. Anttila 1958, s. 55–56.

³⁵⁹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 217; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 103.

³⁶⁰ Honkasalo 1965, s. 104. Näin myös saksalaisen oikeustieteen piirissä Hruschka 1995, s. 738, 740.

Ihmiskaupan uhria koskevassa rankaisemattomuusperiaatteessa ja rikokseen pakottamisessa on harvoin kysymys edellä kuvatun kaltaisesta absoluuttisesta fyysisen toisintoimimismahdollisuuden puuttumisesta. Vastustamattoman pakon tilanteissa on oikeudellisesti merkityksetöntä, työnnetäänkö ikkunaa vasten ihmiskaupan uhri tai kuka tahansa muu henkilö.

Vastustamattoman pakon lisäksi oikeustieteessä pakottamista on jäsennetty vis compulsiva -käsitteen avulla. Vis compulsiva -pakko tarkoittaa, että kohteella on periaatteellinen mahdollisuus valita eri toimintamahdollisuuksien välillä, mutta muun toimintavaihtoehdon kuin pakottajan mielen mukaisen valitseminen olisi niin haitallista, että henkilö valitsee pakottajan mielen mukaisen toimintamallin. Matikkala antaa esimerkiksi vis compulsiva -pakosta sen, että henkilö pakotetaan pistooli ohimolla allekirjoittamaan jokin asiakirja.³⁶¹ Vis compulsiva -pakolla vaikutetaan tehokkaasti pakotetun henkilön tahtoon.³⁶²

Rikoksiin pakottamisessa voi olla kyse vis compulsiva -pakosta, kuten esimerkiksi pakotetun henkilön uhkaamisesta väkivallalla. Tällaisissa tilanteissa henkilöllä on periaatteellinen mahdollisuus kieltäytyä rikoksen tekemisestä ja kärsiä kieltäytymisen seuraukset. Pakotettuna tehty rikos on tahallinen teko.³⁶³ Tämä ilmenee korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2021:90.

Tapauksessa KKO 2021:90 A ja B olivat aseella uhaten painostaneet tai pakottaneet C:n surmaamaan veljensä X:n teloitustyyllisesti soraomonttalueella. Oikeudellisesti kyse oli siitä, voitiinko A ja B tuomita osallisuudesta murhaan, vaikka C:n syyksi luettiin surma sillä perusteella, että hän oli toiminut pakkotilaa muistuttavissa olosuhteissa.

Tapauksesta voidaan päätellä, ettei edes voimakas ase ohimolla -tyyppinen pakko poista tahallisuutta, koska C tuomittiin tahallisesta teosta eli surmasta. Tahallisuuden sijasta pakkoa arvioitiin syyllisyyttä lieventävänä seikkana.

Tahallisuuden puuttumisessa voi olla kyse siitä, ettei pakotetun henkilön tahallisuus kata peittämisperiaatteen mukaisesti kaikkia tunnusmerkistökijöitä. Pakottaminen voi tarkoittaa sitä, että pakotettu ei ole tietoinen oman menettelynsä vaikutuksesta rikoskokonaisuuteen. Esimerkiksi työperäisessä ihmiskaupassa hyväksikäytetty uhri ei

³⁶¹ Matikkala 2018, s. 485–486. Ks. myös Honkasalo 1965, s. 104 ja saksalaisen oikeustieteen piiristä Hruschka 1995, s. 738–740.

³⁶² Honkasalo 1965, s. 104

³⁶³ Vrt. Honkasalo–Elliä 1966, s. 95; Honkasalo 1967, s. 205. Honkasalo katsoo, että uhkauksella pakottaminen voi poistaa tahallisuuden. On kuitenkin huomattava, että Honkasalo tarkastelee tahallisuutta osana syyllisyyttä.

välttämättä ole tietoinen osallisuudestaan hyväksikäyttäjän talousrikoksiin, kuten veropetoksiin, jos hän vain jättää kirjamatta myyntejä hyväksikäyttäjän ohjeistamalla tavalla. On kuitenkin huomattava, että tietämättömyys teon lainvastaisuudesta ei yleensä poista tahallisuutta.³⁶⁴

Rankaisemattomuusperiaate ei toteudu tunnusmerkistön mukaisuuden kohdalla. Pakotettuna tehty rikos on rikosoikeudellisessa mielessä teko, eikä pakottaminen poista tahallisuutta. Rikoksiin pakottamisessa ei ole kyse toisintoimismahdollisuudesta sen vahvassa muodossa.

5.4 Pakottaminen ja heikko toisintoimimismahdollisuus

Rikoksen tekeminen pakottavissa olosuhteissa ei ole aina oikeudetonta tai syyllisyyttä osoittavaa, vaikka kyse onkin tunnusmerkistön mukaisesta teosta. Brynolf Honkasalo on todennut, että kotimaisessa oikeustieteessä on jo varhain katsottu, että myös vis compulsiva -pakko voi poistaa rikosoikeudellisen vastuun.³⁶⁵ Vis compulsiva -pakossa on kyse toisintoimimismahdollisuudesta sen heikossa muodossa.

Rikosvastuun perustava pakottaminen on Suomessa ymmärretty laajasti (ks. luku 4.3). Pakottamisen käsitteestä on kirjoitettu oikeuskirjallisuudessa nimenomaan rikosvastuun perustavana tekijänä. Sen sijaan suomalaisessa oikeustieteessä on kirjoitettu verrattain vähän pakottamisesta vastuuvapauden näkökulmasta. Kysymystä ei ole tarkasteltu pakkotilasääntelyn valossa. Oikeuskirjallisuudessa pakottamisen yleistä vaikutusta rikosvastuusta vapautumiseen on tarkasteltu lyhyesti välillisen tekemisen yhteydessä, jolloin fokus on kuitenkin ollut välillisen tekijän rikosvastuussa. Kirjallisuudessa esitetyt kannanotot ovat lisäksi vanhoja, eikä aihetta käsitellä 2000-luvulla julkaistussa kirjallisuudessa yksittäisiä mainintoja lukuun ottamatta.

Välillisestä tekemisestä säädetään rikoslain 5 luvun 4 §:ssä (L 515/2003) seuraavasti:

Tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi taikka muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä.

³⁶⁴ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 182–183.

³⁶⁵ Honkasalo 1965, s. 104.

Hallituksen esityksen (44/2002) mukaan rikokseen pakottaminen voi perustaa välillisen tekemisen:

Välittömän tekijän pakottaminen tai painostaminen rikokseen voi konstituoida välillisen tekemisen, milloin välitön tekijä ei tuota pakkoa ole voinut vastustaa.³⁶⁶

Välillinen tekeminen edellyttää, ettei välitöntä tekijää voida rangaista teosta. Tällöin rikokseen pakotettua ei voida rangaista pakotettuna tehdystä teosta ”muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä”.

Inkeri Anttilan mukaan oikeustieteessä on pidetty selvänä, ettei rikosvastuu kohtaa rikokseen pakotettua, jos väkivalta tai uhkaus on ollut siinä määrin pakottavaa, ettei sen kohteeksi joutuneella ole ollut muuta mahdollisuutta kuin menetellä väkivallan tai uhkauksen käyttäjän vaatimalla tavalla.³⁶⁷ Myös Ari-Matti Nuutilan mukaan rikokseen pakotettu on vastuusta vapaa, jos hän on tehnyt rikoksen ylivoimaisen pakon tai väkivallan alaisena.³⁶⁸

Oikeuskirjallisuudessa on perinteisesti ymmärretty, että keskeistä on pakottamisen voimakkuus suhteessa pakotettuna tehdyn rikoksen vakavuuteen. Honkasalon mukaan vastuuvapauteen johtavan uhkauksen tulee olla sellainen, että siihen myöntymistä on pidettävä ymmärrettävänä ja hyväksyttävänä. Mitä lievempi on se rikos, johon pakotetaan, sitä pienempi uhka on omiaan poistamaan syyllisyyden. Rikoksen ollessa törkeämpää laatua pakon tulee puolestaan olla varsin tuntuva.³⁶⁹ Ajattelulla on yhtymäkohta rankaisemattomuusperiaatteen sisäänrakennettuun suhteellisuusvaatimukseen (ks. luku 4.2).

Anttila mainitsee vastuuvapauteen oikeuttavana esimerkkinä tilanteen, jossa A osoittaa B:tä aseella ja uhkaa ampua tämän, jos B ei murtaudu läheiseen varastoon ja anasta sieltä omaisuutta.³⁷⁰ Honkasalo antaa esimerkiksi tilanteen, jossa A uhkaa ruoskia fyysisesti heikomman B:n, jos tämä ei suostu ajamaan alueen kautta, jonne meneminen on sakon uhalla kiellettyä.³⁷¹ Nuutilan mukaan pakottavat olosuhteet poistavat rangaistusvastuun ainakin silloin, jos hyväksikäyttäjä uhkaa hyväksikäytetyn per-

³⁶⁶ HE 44/2002 vp, s. 154.

³⁶⁷ Anttila 1958, s. 56.

³⁶⁸ Nuutila 1997, s. 345.

³⁶⁹ Honkasalo 1967, s. 205; Nuutila 1997, s. 345; Anttila 1958, s. 56.

³⁷⁰ Anttila 1958, s. 56. Anttila tosin kutsuu esimerkkiään vastustamattomaksi pakoksi (vis absoluta) erotuksena teon tekemiseen käyttäen toista ”mekaanisena välikappaleena”.

³⁷¹ Honkasalo 1967, s. 205.

heen turvallisuutta. Nuutilan mukaan ylinopeuden ajaminen aseella uhattuna oikeuttaa vastuuvapauteen. Vaikeampi on sen sijaan ottaa kantaa rikollisryhmässä tehtyihin rikoksiin. Nuutilan mukaan ei ole annettavissa yksiselitteistä vastausta siihen, miten tulisi suhtautua rikollisjoukon johtajaan, joka vaatii alaisiaan jatkamaan rikosten tekemistä uhkaamalla heitä väkivallalla ja velanperinnällä.³⁷²

Oikeuskirjallisuuden perusteella voidaan päätellä, että Suomen oikeusjärjestys suhtautuu varsin pidättäytyvästi vastuuvapauteen pakotettuina tehdyistä rikoksista. Perinteisesti ymmärrettynä vastuuvapauteen oikeuttava pakottaminen tarkoittaa väkivaltaa tai henkeen ja terveyteen kohdistuvaa uhkausta. Oikeuskirjallisuuden kannanotoissa ei ole eritelty, poistuuko esimerkkitapauksissa teon oikeudenvastaisuus vai ainoastaan tekijän syyllisyys. On myös huomattava, että oikeuskirjallisuuden kannanotot ovat kaikki ajalta ennen rikoslain 2000-luvun kokonaisuudistusta.

Oikeuskirjallisuudessa kuvatuissa esimerkeissä rikokseen pakottaminen toteutetaan nimenomaisella uhkauksella, johon liittyy konkreettinen kehotus tehdä tietty rikos. Kirjallisuuden kannanotoissa uhkauksen voimakkuus on keskeisessä roolissa. Usein kyse on aseella uhkaamisesta. Rikos, johon toinen pakotetaan, on tyypillisesti selkeästi uhkausta lievempi. Oikeuskirjallisuudessa kuvatut pakottamistilanteet kuvastavat tekurikosoikeudellista ajattelua, koska tilanteet ovat välittömiä ja pistemäisiä.

Väitöskirjassaan Hong tarkastelee laittoman uhkauksen ja pakottamisen tunnusmerkistöjen soveltumista yhteisölliseen väkivaltaan ja toteaa, ettei rikoslaki tunnista hienovaraisista pakottamista. Nimittäin rikoslaki edellyttää konkreettista ja välitöntä vaaraa.³⁷³ Yhteisöllistä väkivaltaa vastaavalla tavalla myös ihmiskaupassa on kyse jatkuvasta asiantilasta eli uhrin jatkuvasta ja pitkäkestoisesta hyväksikäytöstä, jossa kontrollin keinot ovat usein muuta kuin väkivaltaa tai konkreettista uhkaamista.

Hongin mukaan yhteisöllisessä väkivallassa pakottaminen ja uhkailu toteutetaan useimmiten abstraktisti ja suoranaista väkivaltaa käytetään vain harvoin. Rikoslaki ei hänen mukaansa tunnista sitä, että todellinen uhkaus voi välittyä huomattavan hienovaraisesti ilman viittausta uhkausta vahvistaviin elementteihin.³⁷⁴ Huomion keskittyessä "itse" uhkaukseen eli konkreettiseen ja ajallisesti rajattuun tekoon jatkuvasti valitsevan ja julkilausumattoman uhkauksen olemassaolo jää näkymättömäksi, vaikka

---

³⁷² Nuutila 1997, s. 345.

³⁷³ Hong 2017, s. 373–374

³⁷⁴ Hong 2017, s. 373–374

uhkaus tosiasiaassa vaikuttaisi uhatun koko elämään ja rajaisi sitä koskevia valintoja.³⁷⁵ Koska pakottamistilanteita arvioidaan hyvinkin rajatussa ajallisessa kontekstissa, sääntely ei kohtaa jatkuvan uhan ja pakottamisen keinoin kontrolloitua uhria.³⁷⁶

Vaikuttaa siltä, että oikeustieteessä perinteisesti ymmärretty vastuuvapauteen oikeuttava pakottaminen eli väkivalta ja henkeen tai terveyteen kohdistuva uhkaus, ei täytä rankaisemattomuusperiaatteen asettamia vaatimuksia. Rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa pakottaminen ymmärretään laajemmin ja se tarkoittaa ihmiskaupan keinoelementin mukaista toimintaa (ks. luku 4.3). Pakottamisen voimakkuuden korostaminen pistemäisessä pakottamistilanteessa soveltuu huonosti rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin, koska arvioinnissa tulisi ottaa huomioon ihmiskaupatilanteessa käytetyt keinot kokonaisuutena. Lisäksi pakottamisen ymmärtäminen yksittäisen pakottamiskeinon ja rikoksen välisenä kausaalisenä suhteena ei sovi hyvin ihmiskaupan prosessiluonteeseen.

5.5 Rankaisemattomuusperiaate ja pakkotila

Oikeuskirjallisuudessa pakottamisen vaikutusta rankaisemattomuuteen ei ole juurikaan tarkasteltu pakkotilasääntelyn näkökulmasta. Nyt tarkastellaan, miten pakkotilasääntely vastaa rankaisemattomuusperiaatteen vaatimuksiin. Pakkotilasääntelyssä on kyse toisintoimimismahdollisuudesta sen heikossa muodossa. Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta tarkasteltuna pakkotilasääntelyllä on hyvä lähtökohta, koska pakkotilassa rikoksiin pakottamista tarkastellaan ihmiskaupan uhrin näkökulmasta eli siten, onko hänellä ollut mahdollisuutta toimia tilanteessa toisin. Pakkotilasääntely määrittää, millä edellytyksillä heikon toisintoimimismahdollisuuden puute voi johtaa vastuuvapauteen.

Vastuuvapausperusteista pakkotila (RL 4:4) soveltuu paremmin rikokseen pakottamiseen kuin hätävarjelu (RL 4:5), koska pakotetun tekemä rikos kohdistuu kolmannen suojattuihin oikeudellisiin intresseihin.³⁷⁷ Pakkotilasta säädetään rikoslain 4 luvun 5 §:ssä (L 515/2003):

Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun (hätävarjelusäännös), oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen

³⁷⁵ Hong 2017, s. 377–378

³⁷⁶ Hong 2017, s. 377, 374.

³⁷⁷ Ks. HE 44/2002 vp, s. 118–123.

teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

Pakkotila voi olla joko oikeuttamisperuste (RL 4:5.1) tai anteeksiantoperuste (RL 4:5.2). Sillä, katsotaanko käsillä olevan oikeuttamisperuste vai anteeksiantoperuste, on oikeusvaikutuksen kannalta keskeinen merkitys. Teon katsominen oikeutetuksi on oikeusvaikutuksiltaan vahvempi kuin sen katsominen vain anteeksiannettavaksi.³⁷⁸

Pakkotila on oikeuttamisperuste eli teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on tarpeellinen oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi. Lisäksi teon on oltava kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Pakkotila voi olla anteeksiantoperuste, jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole pidettävä oikeuttamisperusteen tasoisena pakkotilana. Anteeksiannettavassa pakkotilassa tekijä on rangaistusvastuusta vapaa, jos häneltä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

Pakkotilasääntelyssä ei ole lähtökohtaisesti ajateltu rikokseen pakottamista, vaan pakkotila on soveltamisalaltaan yleisluonteisempi.³⁷⁹ Pakottava uhka rikoksen tekemiseksi voi kuitenkin olla pakkotilana arvioitava asia. Heli Korkka-Knuts, Dan Helenius ja Dan Frände antoivat esimerkin pakkotilaan vetoamisesta diktatuurin aikoina, mutta he eivät katsoneet pakkotilan soveltuvan antamaansa esimerkkiin. Heidän mukaansa henkirikosta ei voida pitää sallittavana, vaikka se olisi tehty pakottavan uhan seurauksena, jolla viitattiin tekijän perheen kiduttamiseen tai teloittamiseen.³⁸⁰

³⁷⁸ HE 44/2002 vp, s. 99.

³⁷⁹ Pakkotilasääntelyn esitöissä ei käsitellä rikokseen pakottamista (HE 44/2002, s. 118–120).

³⁸⁰ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 273.

Hallituksen esityksen (44/2002) mukaan pakkotilanteella voidaan suojata mitä tahansa oikeudellisesti suojattua etua.³⁸¹ Rikoksiin pakottamisen näkökulmasta pakkotilasääntely ei itsessään edellytä vaaran olevan väkivaltaa tai uhkausta, koska pakottavan ja välittömän vaaran ei tarvitse olla oikeudenvastainen.³⁸²

Pakkotilan arviointi kytkeytyy välittömään ja pakottavaan vaaraan. Hallituksen esityksen mukaan vaaran välittömyyteen sisältyy ajallista ulottuvuutta koskeva ehto. Välittömyys viittaa siihen, että vaara on käsillä.³⁸³ Oikeuskirjallisuudessa on täsmennetty välittömyyskriteerin tulkintaa. Melanderin mukaan sanamuodon mukainen tulkinta puoltaa melko ankaraa pakkotilanteen aikarajojen tulkintaa. Sallitun pakkotilanteen aikarajat eivät kuitenkaan ole aivan yhtä tiukasti määritellyt kuin sallitun hätävarjeluteon. Melanderin mukaan välittömyyskriteeri kuitenkin edellyttää, että vaaran realisoituminen on ajallisesti suhteellisen lähellä toteutua ja mitään muuta ei enää ole tehtävissä vaaran välttämiseksi.³⁸⁴

Tekorikosoikeuden periaate heijastuu myös vastuuvapausperusteiden tulkintaan. Ruuskasen mukaan oikeudellisesti merkityksellisen kontekstin määrittäminen on arvostuksenvaraista. Tämä ratkaisu määrittää, mitkä tapausten olosuhteisiin liittyvät seikat otetaan oikeudellisessa arvioinnissa huomioon.³⁸⁵ Pakkotilasääntelyssä tarkastelun aikaperspektiivi on rajallinen ja se kohdistuu rikokseen pakottamisen tekohetken olosuhteisiin. Kuviossa 6 havainnollistetaan kontekstin merkitystä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa:

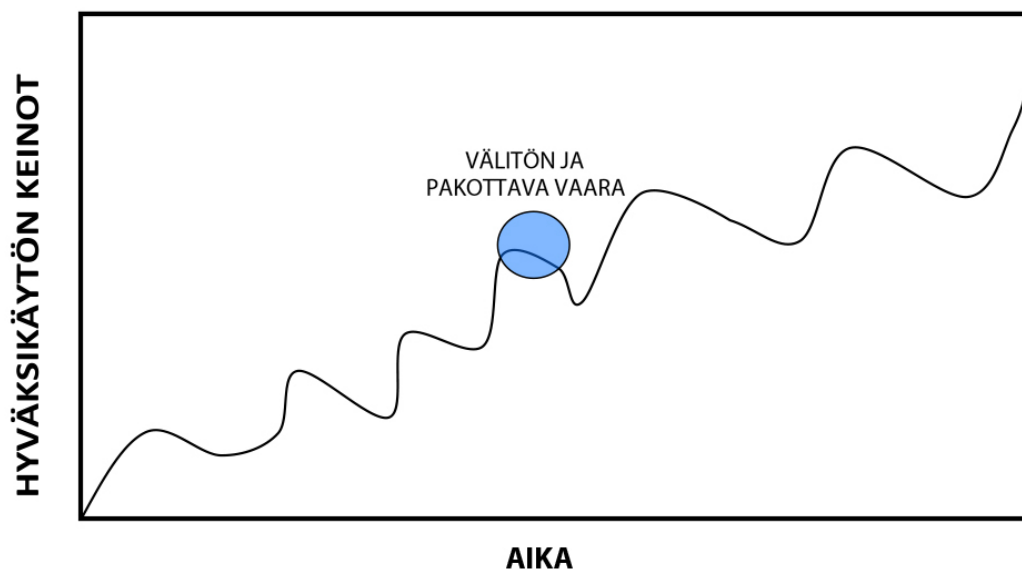
³⁸¹ HE 44/2002 vp, s. 121.

³⁸² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 268.

³⁸³ HE 44/2002 vp, s. 121.

³⁸⁴ Melander 2016, s. 263. Ks. myös Backman 2004, s. 399–400.

³⁸⁵ Ruuskanen 2005, s. 22–23.

Kuvio 6. Pakkotila ja rikosoikeuden pistemäinen tarkastelu (Ollus 2016, s. 83; Hong 2017, s. 372)

Andreas Schloenhardt ja Rebekkah Markey-Towler huomauttavat, että teon konteksti jää huomiotta, kun keskitytään tiettyyn ajallisesti rajattuun tilanteeseen. Heidän mukaansa ihmiskaupan uhrin aiemmin kokema hyväksikäyttö voi vaikuttaa rikoksen tekemiseen.³⁸⁶ Schloenhardtin ja Markey-Towlerin mukaan yleiset vastuuvapausperusteet eivät välttämättä tunnista pitkään jatkunutta hyväksikäyttöä.³⁸⁷ Pakkotilasääntely ohjaa pistemäiseen tarkasteluun eli tarkastelukontekstin rajaamiseen fyysiseen ”tässä ja nyt” -tilanteeseen.³⁸⁸ Yksittäisen uhkauksen vakavuus ei kuitenkaan ole olennainen tekijä jatkuvassa hyväksikäyttötilanteessa. Ihmiskaupassa hyväksikäyttö koostuu useammasta kuin yhdestä tilanteesta, jota voitaisiin tarkastella pistemäisesti. Pakkotilasääntely siis ohjaa relevantin kontekstin määrittelyä väärään suuntaan rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta.

Pakotilasääntelyssä ei lähtökohtaisesti tarkastella teon kontekstia eli tekohetkeä edeltäneitä asianhaaroja tai tekijän ja uhrin välistä suhdetta.³⁸⁹ Jos kontekstia ei huomioida pakottamistilanteissa, pakkotilasäännös tulee samoin perustein sovellettavaksi

³⁸⁶ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 19; Muraszkievicz 2019a, s. 159.

³⁸⁷ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 21.

³⁸⁸ Ilmaisui ”tässä ja nyt” on lainattu Melanderilta (Melander 2016, s. 263).

³⁸⁹ Ks. kuitenkin Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 294, jotka arvioivat lyhyesti anteeksiannettavan pakkotilan soveltumista lähisuhdeväkivallan kontekstiin ns. nukkuvan tyrannin tapauksessa. Heidän mukaansa anteeksiannettavasta pakkotilasta voisi olla kyse tilanteessa, jossa pidemmän aikaa törkeiden pahoinpitelyjen

toisilleen ventovieraiden henkilöiden välillä kuin pitkään jatkuneen hyväksikäytön uhrin ja tekijän välisessä ihmiskauppatilanteessa.³⁹⁰ Esimerkiksi asianosaisten välillä kuu-kausia sitten tapahtunut pahoinpitely tuskin määrittäisi oikeudellisesti relevantiksi seikaksi pakkotiläsäännöstä sovellettaessa, vaikka tosiasiasa aiempi kaltoinkohtelu syventää ihmiskaupan uhrin alisteista asemaa.

Pakottavuus tarkoittaa sitä, että pakkotila on viimesijainen keino, kun tilanteesta ei voi pelastautua muulla tavalla. Lisäksi pakottavuus johtaa siihen, ettei pakkotila sovellu aivan pieniin vaaroihin.³⁹¹ Hallituksen esityksessä täsmennetään, ettei pakkotila voi soveltua oikeuttamisperusteena, mikäli tilanteen ratkaisemiseksi on ylipäättään olemassa jokin toinen keino, vaikka se olisikin vaivalloinen.³⁹² Jos vaara on vältettävissä turvautumalla viranomaisapuun, pakenemalla tai vaikka uhraamalla omat edut kolmannen etujen sijasta, näin on yleensä tehtävä edellyttäen, ettei pakeneminen tai omien etujen likoon paneminen johda olennaisesti suurempaan oikeudenloukkaukseen.³⁹³ Pakottavuuskriteeri on ongelmallinen rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta, koska se voi johtaa uhrin syyllistämiseen, jos hänen menettelyään verratetaan keskimääräiseen henkilöön keskimääräisen ihmiskaupan uhrin sijasta. Esimerkiksi ihmiskaupan uhrilla voi olla mahdollisuus hankkia viranomaisapua, mutta tätä ei ole ihmiskauppailmiön todellisuus huomioiden realistista vaatia.³⁹⁴

Anteeksiannettavassa pakkotilassa voi olla kyse siitä, ettei vaara ollut jälkikäteen tai objektiivisesti arvioituna välitön ja pakottava, mutta tekijältä ei olisi kohtuudella voinut vaatia muunlaista suhtautumista.³⁹⁵ Hallituksen esityksessä on todettu, ettei pakottavuuden vaatimuksen tule johtaa kohtuuttomuuksiin. Vaikka pakkotilan tulee lähtökohdaisesti olla viimesijainen keino, vaivalloisen vaihtoehdoisen keinon huomioimatta jättäminen voi kuitenkin olla anteeksiannettavaa pakkotilaa.³⁹⁶

---

kohteeksi joutunut vaimo pahoinpitelee nukkuvan miehensä niin, että tämä saa vaikean ruumiinvamman. Heidän mukaansa käsillä tuskin on hätävarjelutilanne, mutta vaimoon kohdistuu pakottava vaara, joka ei kuitenkaan ole välitön. Vrt. Hahto 2004, s. 165–166, jonka mukaan pakkotilan tulkintaa ei ole mahdollista laajentaa tällä tavalla. Ks. aikarajojen pohdinnasta myös Matikkala 2006, s. 421–425.

³⁹⁰ Ks. myös Ruuskanen 2005, s. 471, joka katsoo parisuhdeväkivallan näkökulmasta ongelmalliseksi sen, että hätävarjeluopin ymmärrys väkivallasta ja sen uhasta on pitkälti perustunut ajatukseen kerran tapahtuvasta hyökkäyksestä tuntemattoman tekijän taholta ja sellaiselta puolustautumiselta. Ruuskasen mukaan tällä ajatustavalla on vaikutuksia lainsoveltamiseen konkreettisissa tapauksissa. Saman yksittäistapauksellisuuden voidaan katsoa leimaavan myös pakkotilaoikeutta.

³⁹¹ HE 44/2002 vp, s. 121.

³⁹² HE 44/2002 vp, s. 121.

³⁹³ HE 44/2002 vp, s. 119.

³⁹⁴ Muraszkievicz 2019a, s. 158–159.

³⁹⁵ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 426. Ks. myös Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 294, joiden mukaan anteeksiannettava pakkotila voi liittyä pakkotilaoikeuden aikarajojen ylittämiseen.

³⁹⁶ HE 44/2002 vp, s. 121.

Hallituksen esityksessä avataan pakkotilasäännöksen sisältämää puolustettavuusarviointia. Esityksen mukaan pakkotila soveltuu oikeuttamisperusteena vain, jos pelastettava etu on olennaisesti uhrattua suurempi. Esimerkiksi toisen ihmisen hengen riistäminen ei voi missään olosuhteissa olla pakkotilatekona sallittua.³⁹⁷ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että intressivertailussa ihmishenki menee aina omaisuusarvojen edelle.³⁹⁸ Kun arvioidaan pakkotilaa oikeuttamisperusteena, arviointi on tyystin objektiivista, eikä tekijän subjektiivista näkökulmaa oteta intressipunninnassa huomioon.³⁹⁹ Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta pelastettavaa oikeudellisesti suojattua etua voi olla vaikea määritellä etenkin tapauksissa, joissa pakottaminen ei sisällä nimenomaista uhkausta tietyistä kielteisestä seurauksesta.⁴⁰⁰

Anteeksiannettavassa pakkotilassa voi olla kyse siitä, ettei teko ollut kokonaisuutena arvioiden puolustettava. Anteeksiantoperusteen soveltumista arvioitaessa on otettava huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat. Anteeksiannettavassa pakkotilassa keskeisintä on pelastettavan edun ja uhratun edun välinen vertailu.⁴⁰¹ Pelastettavan edun tärkeys tarkoittaa edun subjektiivista merkitystä tekijälle.⁴⁰² Hallituksen esityksen mukaan anteeksiannettavassa pakkotilassa lähtökohtana on, että pelastettava etu ei ole olennaisesti uhrattua etua arvokkaampi. Vastuuvapaus edellyttää, että tekijän menettelyä tulee voida pitää ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana.⁴⁰³

Tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus on hallituksen esityksen mukaan asetettu arvioinnin kriteeriksi siksi, että ulkoiset seikat, kuten ajan puute, voivat estää järkevän punninnan, jolloin sanktiollakaan ei ole motivoivaa vaikutusta. Tällöin henkilön lainnoudattamismahdollisuudet ovat keskimääräistä heikompia.⁴⁰⁴ Tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus siis puoltaa anteeksiantoperusteen soveltumista, jolloin esimerkiksi arvokkaamman edun uhraaminen on hyväksyttävämpää yllättävässä tai pakottavassa tilanteessa kuin se olisi rauhallisemmassa tilanteessa. Rikoksiin pakottamisen yhteydessä tämä voisi tarkoittaa sitä, että voimakas tai yllättävä pakottaminen puoltaa

³⁹⁷ HE 44/2002 vp, s. 122–123; Melander 2016, s. 265; Backman 2004, s. 400–401.

³⁹⁸ Melander 2016, s. 264–265; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 421–422; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 271–272. Ks. myös Nuutila 1997, s. 309.

³⁹⁹ Melander 2016, s. 267.

⁴⁰⁰ Samansuuntaisesti Muraszkiwicz 2019a, s. 158.

⁴⁰¹ Ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 294.

⁴⁰² HE 44/2002 vp, s. 122–123. Lähtökohtaisesti uhratun ja pelastetun edun välinen intressipunninta on tehtävä objektiivisesta näkökulmasta. Jos arvoero on kuitenkin pieni, voidaan ottaa huomioon tekijän subjektiivinen näkökulma. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 295; Melander 2016, s. 267, 269; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 427.

⁴⁰³ HE 44/2002 vp, s. 122.

⁴⁰⁴ HE 44/2002 vp, s. 123.

anteeksiantoperusteen soveltamista. Vastaavasti heikko pakottaminen ja tilanteen ennakoitavuus puhuu anteeksiantoperusteen soveltamista vastaan.

Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta etenkin yllätyksellisyys on ongelmallinen kriteeri, koska se viittaa tuntemattoman tekijän äkilliseen ja ennakoimattomaan tekoon. Pitkään jatkuneen hyväksikäytön kohdalla yllätyksellisyys ei ole relevantti kriteeri, koska ihmiskaupan uhrille hyväksikäyttö on jatkuva asiantila.⁴⁰⁵ Tilanteen pakotavuuden ja yllättävyyden korostaminen ei huomioi sitä, että henkilö tekisi rikoksen pitkäaikaisen ja monisyisen alisteisen aseman johdosta.

Anteeksiannettavan pakkotilan arvioinnissa voidaan antaa painoarvoa myös muille seikoille. Muilla seikoilla tarkoitetaan hallituksen esityksessä tekijän henkilöön tai asemaan ja omaan käyttäytymiseen liittyviä syitä. Myös henkilön myötäsyyllisyydellä voi olla vaikutusta. Tämä tarkoittaa sitä, että jos tilanne on itse aiheutettu, tekijän menettely ei lähtökohtaisesti ole ymmärrettävää ja siten anteeksiannettavaa.⁴⁰⁶ On mahdollista ajatella, että ihmiskauppatilanteelle ja hyväksikäytön historialliselle kontekstille voitaisiin antaa painoarvoa kokonaisarvioinnissa huomioitavana muuna seikkana.

Kokonaisuutena arvioiden pakkotila soveltuu rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin jokseenkin kankeasti. Kyseessä on kohtaamisongelma, jossa pakkotilasääntely ei vastaa ihmiskaupalle ominaista rikollisen toiminnan hyväksikäytön todellisuutta. Etenkin pakottava ja välitön vaara rajaa pakkotilan soveltuvuutta.⁴⁰⁷ Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen edellyttää sitä, että alisteisen aseman hyväksikäyttäminen tunnistetaan oikeudellisessa arvioinnissa merkitykselliseksi seikaksi. Voimakkaan pakottamisen tilanteissa myös ihmiskaupan uhrin hyötyvät oikeuttamis- tai anteeksiantoperusteesta. Tällä on oikeusvaikutuksien kannalta olennainen merkitys. Pakkotila tulee ensin sulkea pois, jotta voidaan arvioida rangaistuksen tuomitsematta jättämistä.

Oikeuttamisperusteen tasoinen pakkotila edellyttää toisintoimimismahdollisuudelta sitä, ettei henkilöllä ollut objektiivisesti arvioituna muuta vaihtoehtoa kuin tehdä rikos tai kärsiä kieltäytymisen seuraukset, joiden tulee vielä olla uhrattua etua olennaisesti vakavammat. Ainakin aseella uhkaamisen tilanteissa rikokseen pakotetun henkeä eli oikeudellisesti suojattua etua uhkaa välitön ja pakottava vaara. Jos aseella uhatun henkilön ainoa vaihtoehto henkensä tai terveytensä pelastamiseksi on loukata olennaisesti vähäpätöisempää oikeudellista etua esimerkiksi näpistämällä, teko on myös

⁴⁰⁵ Yllätyksellisyyskriteerin kritiikistä parisuhdeväkivallan kontekstissa ks. Ruuskanen 2005, s. 218–219.

⁴⁰⁶ HE 44/2002 vp, s. 123.

⁴⁰⁷ Vastaavasti Hong 2017, s. 373–374, jonka mukaan rikoslain edellyttämä konkreettinen ja välitön vaara ei tunnista hienovaraista pakottamista.

kokonaisuutena arvostellen puolustettava. Pakkotila voi siis soveltua oikeuttamisperusteena tämänkaltaisiin voimakkaan ja välittömän pakottamisen tilanteisiin, joista ei ole objektiivisesti arvioituna muuta ulospääsyä kuin uhrata olennaisesti pienempi etu.

Pakkotila soveltuu rikoksiin pakottamiseen kuitenkin laajemmin anteeksiantoperusteena kuin oikeuttamisperusteena. Anteeksiannettavassa pakkotilassa tekijän toisintoimimismahdollisuuden taso on se, millaista suhtautumista häneltä voidaan kohtuudella vaatia. Toisin sanoen kyse on siitä, että voidaanko tekijän menettelyä pitää kokonaisuutena arvioiden ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana.⁴⁰⁸ Anteeksiantoperuste voisi soveltua rikoksiin pakottamiseen esimerkiksi silloin, jos rikokseen pakotettu arvioi itseensä kohdistuvan vaaran ja uhratun oikeudellisen edun suhdetta väärin. Hän esimerkiksi päätyy uhraamaan oikeudellisen edun, joka ei objektiivisesti arvioituna ole olennaisesti pelastettua pienempi. Toisin sanoen hän päätyy tekemään hieinan vakavamman rikoksen kuin olisi kokonaisuutena arvioiden puolustettavissa suhteessa häneen kohdistettuun uhkaukseen. Rikoksiin pakottamisessa kyse voisi olla myös tilanteesta, josta selviytymiseen olisi jälkikäteen arvioituna ollut käytettävissä jokin toinen keino kuin pakkotilanteen tekeminen. Esimerkiksi jos tilanteesta pakeneminen olisi ollut objektiivisesti arvioituna mahdollista, mutta pakotetulta ei olisi kohtuudella voitu vaatia pakenemistä kauhusta lamaantumisen takia.

YHTEENVETO – RANKAISEMATTOMUUSPERIAATE RIKOSVASTUUN NÄKÖKULMASTA

- Suomen oikeusjärjestys suhtautuu pidättyväisesti pakottamiseen rikosvastuun poistavana tekijänä.
- Vastustamaton pakko eli vis absoluta (esim. väärennöksen tekeminen liikuttamalla toisen kättä väkisin) poistaa teon tunnusmerkistön mukaisuuden.
- Vis compulsiva -pakko eli väkivalta tai henkeen ja terveyteen kohdistuva uhkaus (esim. ase ohimolla -tilanteet) voi poistaa teon oikeudenvastaisuuden tai syyllisyyden.
- Rikosoikeudellinen doktriini ei tunnista haavoittuvaisen tai alisteisen aseman hyväksikäyttöä vastuuvapausperusteeksi, koska pakkotila edellyttää välitöntä ja pakottavaa vaaraa. Rankaisemattomuusperiaate ei täten poista rikosvastuuta.

⁴⁰⁸ Ks. HE 44/2002 vp, s. 122.

6 Rikosoikeudellinen toimenpiteistä luopuminen

Rankaisemattomuusperiaate ei poista rikosvastuuta, kuten osoitettiin luvussa 5. Myös lainsäätäjän mukaan rankaisemattomuusperiaatetta on mahdollista toteuttaa toimenpiteistä luopumalla. Hallituksen esityksessä viitattiin yleisiin säännöksiin syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä, kuten anteeksiannettavaan tekoon rinnastettavissa olevista perusteista. Esityksessä katsottiin, että nykyinen säännöstö on riittävä, eikä rankaisemattomuusperiaate edellyttänyt lainsäädännöllisiä muutoksia.⁴⁰⁹

Tässä luvussa tarkastellaan toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstöä. Tarkoituksena on arvioida, miten hyvin voimassa olevien säännösten perusteella on mahdollista toteuttaa rankaisemattomuusperiaatetta. Lainopillisen analyysin avulla selvitetään, minkälaisissa tapauksissa toimenpiteistä voidaan luopua rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin kohdalla. Tarkastelun ytimessä ovat sellaiset rikokset, joiden tekemistä varten ihmiskaupan uhri on alistettu hyväksikäytön kohteeksi. Rikoksen tekemiseen on silloin vaikuttanut uhrin pakottaminen, painostaminen tai alisteinen asema. Tämän lisäksi sivutaan niin sanottuja toissijaisia rikoksia, joita uhri on tehnyt enemmän oma-aloitteisesti tai omaan lukuunsa.⁴¹⁰

Toimenpiteistä luopumista koskeva säännöstö muodostaa kokonaisuuden, jossa rikosprosessin eri vaiheissa poliisin, syyttäjän tai tuomarin päätöksellä rikoksesta epäilty tai rikokseen syyllistynyt henkilö välttyy rangaistukselta.⁴¹¹ Toimenpiteistä luopumisen puolesta voidaan esittää useita syitä, joista keskeisiä ovat prosessitaloudelliset seikat, nuorten erityiskohtelun tarve ja kohtuusharkinta. Prosessitaloudellisesta näkökulmasta on painotettu toimenpiteistä luopumista vähäisissä rikoksissa, jotta rikosoikeudellisen järjestelmän vaatimat voimavarat päästään keskittämään vakavampien rikosten tutkimiseen ja niiden eteenpäin viemiseen rikosprosessissa. Viime vuosina toteutetuissa uudistuksissa on kiinnitetty vähäisten rikosten sijasta huomiota laajoihin rikoskokonaisuuksiin, joissa rangaistusvastuun näkökulmasta on kustannustehokasta keskittyä vain osaan rikoksista.⁴¹² Toimenpiteistä luopumista koskevan säännösten tarvetta on perusteltu lisäksi sillä, että yksittäisissä tapauksissa voi ilmetä poikkeuksellisia tilanteita, joissa rankaiseminen olisi kohtuutonta. Jokin muu virallisen

⁴⁰⁹ HE 122/2011 vp, s. 60.

⁴¹⁰ Ihmiskaupan uhrin tekemien rikosten jaottelusta ks. luku 2.1.

⁴¹¹ Lahti 1974, s. 15.

⁴¹² Esim. HE 58/2013 vp, s. 21. Vatjus-Anttila on todennut, että toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstöä on viime vuosina jatkuvasti laajennettu koskemaan yhä määrätietoisemmin vakavampia rikoksia, joissa halutaan saavuttaa prosessitaloudellista säästöä (Vatjus-Anttila 2021, s. 1016).

kontrollikoneiston keino voi olla tarkoituksenmukaisempi erityisesti alaikäisten kohdalla.⁴¹³

Toimenpiteistä luopumista koskeva kokonaisuudistus tehtiin vuonna 1991, jolloin lisätiin varsinkin syyttäjän mahdollisuuksia luopua syytteen nostamisesta. Syyttäjistä on vähitellen tullut rikosprosessin avainhenkilö, jonka tekemillä päätöksillä on merkittävä vaikutus sille, minkälaisia rikosasioita tuomioistuimissa käsitellään.⁴¹⁴

Toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset on muotoiltu siten, että rikosprosessin edetessä niiden soveltamisala laajenee. Suppein harkintavalta on poliisilla, syyttäjällä on poliisia laajempi ja kaikkein laajin harkintavalta on tuomarilla.⁴¹⁵ Tästä syystä eri viranomaisten käytössä olevien samanlaisten tai samantapaisten säännösten ulkoasusta huolimatta niiden merkitys voi vaihdella rikosprosessin eri vaiheissa. Esimerkiksi prosessitaloudellisesta näkökulmasta korostuu esitutkinnan rajoittaminen tai syyttämättä jättäminen, koska vasta tuomioistuimessa tehtävällä päätöksellä ei enää saavuteta merkittäviä säästöjä. Toimenpiteistä luopumisen taustalla vaikuttavien näkökohtien merkitys vaihtelee rikosprosessin toimijoiden lisäksi myös sen mukaan, miten vakava rikos tai minkälainen rikosentekijä on käsillä.

Perinteisesti toimenpiteistä luopuminen on ollut osa rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää, koska henkilön katsottiin syyllistyneen rikokseen, mutta häntä ei rangaistu siitä. Vuonna 2015 syyttämättä jättämistä koskevia säännöksiä muutettiin siten, että päätös ei enää sisällä moitearvostelua, eikä kannanottoa syyttämättä jätetyn syyllistymisestä rikokseen.⁴¹⁶ Esitutkinnan rajoittamista ei ole pidetty osana toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstöä, koska rikoksesta tai sen tekijästä ei täydy olla täyttä selvyyttä. Esitutkinnan rajoittamisella ja syyttämättä jättämisellä on kuitenkin nykyisin kiinteä yhteys, koska esitutkintalaissa viitataan syyttämättä jättämistä koskeviin säännöksiin (ETL 3:9). Kun syyttämättä jättäminen ei enää sisällä moitearvostelua, säännökset ovat tästäkin syystä lähentyneet toisiaan.

Osa esitutkinnan rajoittamista ja syyttämättä jättämistä koskevista päätöksistä on prosessuaalisia, jolloin otetaan kantaa esimerkiksi syyteoikeuteen tai rikoksesta saata-

---

⁴¹³ Lahti 1974, s. 549; HE 79/1989 vp, s. 6–7; Lappi-Seppälä 1991a, s. 913–914; Lappi-Seppälä 2000, s. 273–276; Matikkala 2021, luku 9.1. Yleissäännösten lisäksi rikoslaissa on erityissäännöksiä toimenpiteistä luopumisesta. Vajus-Anttilan mukaan toimenpiteistä luopuminen muodostaa varsin sekavan kokonaisuuden (Vajus-Anttila 2021, s. 1019).

⁴¹⁴ Jonkka 1991, s. 173 ss.; Jääskeläinen 1997, esim. s. 7–9, 143 ss.; Kainulainen 2009, s. 179–187.

⁴¹⁵ Esim. Lappi-Seppälä 2000, s. 275; HE 58/2013 vp, s. 12. Vrt. Tapani – Tolvanen 2016, s. 181–182.

⁴¹⁶ HE 58/2013 vp, s. 11–12, 15, 20–22.

vaan näyttöön. Prosessuaaliset säännökset eivät ilmennä rankaisemattomuusperiaatetta ja ne on rajattu tarkastelun ulkopuolelle.⁴¹⁷ Seuraavaksi tarkastellaan rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta keskeisiä toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Luvussa tullaan osoittamaan, että yleiset säännökset antavat hyviä mahdollisuuksia jättää rikolliseen toimintaan pakotettu ihmiskaupan uhri syyttämättä tai tuomitsematta.

6.1 Toimenpiteistä luopuminen esitutkinnassa

ETL 3:9 (L 805/2011): Esitutkinta saadaan jättää toimittamatta tai jo aloitettu esitutkinta lopettaa sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuutena arvostellen pidettävä ilmeisen vähäisenä, jos asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia.

Jos viranomainen sen perusteella, mitä muussa laissa säädetään, jättää ryhtymättä toimenpiteisiin rikoksesta epäillyn saattamiseksi syytteeseen, esitutkinta toimitetaan kuitenkin vain erityisestä syystä.

Tässä pykälässä tarkoitetut päätökset tekee tarvittaessa tutkinnanjohtaja.

Poliisilla ja muilla esitutkintaviranomaisilla on kaikkein suppein harkintavalta luopua toimenpiteistä⁴¹⁸, koska päätös voidaan tehdä vain vähäisistä rikoksista. Esitutkintalain 3 luvun 9 §:n mukaan rikoksesta ei saa olla odotettavissa sakkoa ankarampaa rangaistusta ja sitä on kokonaisuutena arvostellen pidettävä ilmeisen vähäisenä. Edellytyksenä on lisäksi, että asianomistajalla ei ole rangaistus- eikä vahingonkorvausvaatimusta. Poliisin luopuessa toimenpiteistä vähäisen rikoksen tehneen henkilön syyllisyyskysymys on selvä.⁴¹⁹ Poliisilla on lisäksi oikeus antaa rikoksen tehneelle henkilölle suullinen tai kirjallinen huomautus (ETL 10:3).

Poliisi on yleensä soveltanut toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstä vähäisissä liikenne rikoksissa ja järjestyssääntöjen rikkomisissa.⁴²⁰ Soveltamiskäytännön

⁴¹⁷ Poliisia koskevien esitutkinnan rajoittamissäännösten pääasiallisena tarkoituksena on säästää kontrollikoneiston voimavaroja, eivätkä säännökset ilmennä rankaisemattomuusperiaatetta. Vastaavasta syystä tarkastellun ulkopuolelle rajataan ne säännökset syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä, jotka perustuvat enemmän prosessitaloudellisiin näkökohtiin.

⁴¹⁸ Poliisin toimenpiteistä luopumista koskevaa päätöstä kutsuttiin laissa pitkään ”ilmoittamatta jättämiseksi”, koska poliisi ei ilmoittanut selvittämäänsä rikosta syyttäjälle mahdollisia syytetoimia varten. Kun säännös siirrettiin poliisilaista esitutkintalakiin vuonna 1995, ryhdyttiin puhumaan ”toimittamatta jättämisestä”. Päätöksen oikeudellista luonnetta osana toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstä kuvaisi paremmin esimerkiksi sana ”varoitus”. Ks. Kainulainen 2009, s. 190–192 mainittuine lähteineen.

⁴¹⁹ Fredman ym. 2020, s. 350–351.

⁴²⁰ Esim. Kainulainen 2009, s. 193.

näkökulmasta säännös ei ole kovin merkityksellinen ihmiskaupan uhrille. Sinänsä jos kysymys olisi rikokseen pakotetun ihmiskaupan uhrin tekemästä ilmeisen vähäisestä rikoksesta, esitutkintalaki antaa mahdollisuuden poliisille luopua toimenpiteistä. Kyse voisi olla esimerkiksi ulkomaalaisrikkomuksesta.

Muista esitutkinnan päättämistä koskevista perusteista. Toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten lisäksi poliisi tai muu esitutkintaviranomainen voi päättää itsenäisesti esitutkinnan sen arvioidessa, että rikosta ei ole tehty tai asiassa ei voida nostaa ketään vastaan syytettä (ks. tarkemmin ETL 10:2.2). Ei-rikosta -koskevia päätöksiä ei pidä kuitenkaan tehdä oikeudellisesti kiperistä kysymyksistä.⁴²¹ Tästä syystä rikolliseen toimintaan pakotettua ihmiskaupan uhria koskeva rikosepäily on perusteltua siirtää syyttäjän harkittavaksi. Ainoan poikkeuksen muodostaa ulkomaalaistaustaisia ihmiskaupan uhreja koskeva valtionrajarikos, joissa ei-rikos -perusteen soveltaminen on negatiivisen tunnusmerkitötekijän takia perusteltua (ks. aikaisemmin 3.3). Esitutkintaviranomaisten käytäntönä vaikuttaa myös olevan soveltaa valtionrajarikoksissa ei-rikos -perustetta.⁴²²

Poliisi tai muu esitutkintaviranomainen voi tehdä syyttäjälle esityksen esitutkinnan rajoittamisesta. Kysymys on yleensä prosessuaalisista ja prosessikustannusten säästämiseen liittyvistä syistä.⁴²³ Esitutkintayhteistyön avulla pyritään tunnistamaan tällaiset tapaukset mahdollisimman aikaisessa esitutkinnan vaiheessa, jolloin saavutettaisiin parhaiten prosessitaloudellista säästöä.⁴²⁴ Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta esitutkinnan rajoittamista koskevat säännökset ovat olennaisia vain niissä tapauksissa, joissa esitutkinnan aikana hankittu selvitys rikoksesta ja sen teko-olosuhteista tukisi harkinnanvaraista syyttämättä jättämistä koskevien perusteiden soveltamista. Poliisi voi tekemänsä esitutkinnan jälkeen kiinnittää syyttäjän huomiota ihmiskaupan uhrin asemaan rikoksesta epäiltyinä. Esitys esitutkinnan rajoittamisesta nojaisi silloin vähäisyys-, nuoruus- taikka kohtuus- tai tarkoituksettomuusperusteisiin, joita käsitellään syyttämättä jättämistä koskevien säännösten yhteydessä.

⁴²¹ HE 222/2020, s. 235–236; Fredman ym. 2020, s. 341–342, 348–349.

⁴²² Korpi 2019, s. 33–34.

⁴²³ Syyttäjälle tehdyssä rajoittamishdotuksessa ei oteta kantaa rikoksesta epäillyn syyllisyyteen, eikä myöskään oikeus- tai näyttökysymysten epäselvyys estä esitutkinnan rajoittamista (VKS 2016:5; Fredman ym. 2020, s. 316–317; HE 222/2010 vp, s. 187–188; Kainulainen 2009, s. 195–199).

⁴²⁴ VKS 2016:5 kohta 3.1.

6.2 Harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen

Syyteharkintaa tehdessään syyttäjä arvioi esitutkintaviranomaiselta saamaansa esitutkinta-aineistoa ja hänen on otettava kantaa useisiin kysymyksiin: 1) täyttääkö käsillä oleva teko jonkin rikoksen tunnusmerkistön, 2) onko rikoksesta riittävä näyttö, 3) onko syytä pyytää esitutkintaviranomaiselta lisäselvitystä, 4) nostaako syyte, 5) onko perusteita tehdä toimenpiteistä luopumista koskeva päätös ja 6) missä rikosprosessin lajissa rikoksen käsittely jatkuu. Syyttäjän tekemässä syyteharkinnassa keskeistä on punnita syytteen nostamisen puolesta ja sitä vastaan puhuvia seikkoja.⁴²⁵ Syytekynnyksen ylittymisestä huolimatta syyttäjä voi tehdä päätöksen syyttämättä jättämisestä, minkä on katsottu vuodesta 1991 lähtien kuuluvan yhtenä kiinteänä osana syyteharkintaan.⁴²⁶ Valtakunnansyyttäjä on antanut syyttäjille ohjeita syyttämättä jättämistä koskevasta harkinnasta.⁴²⁷

Vuonna 2015 tehdyn uudistuksen jälkeen syyttäjä ei enää katso syyttämättä jätetyn syyllistyneen rikokseen, vaan toteaa ainoastaan syytekynnyksen ylittymisestä huolimatta luopuvansa syytteen nostamisesta. Hallituksen esityksen mukaan moitearvostelun sisältäneen seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen sijasta olisi uudistuksen jälkeen ryhdyttävä puhumaan harkinnanvaraisesta syyttämättä jättämisestä.⁴²⁸ Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta olennaisia ovat ne säännökset, jotka perustuvat rikoksen vähäisyyteen, rikosentekijän nuoruuteen, seuraamusten kohtuuttomuuteen tai tarkoituksettomuuteen.⁴²⁹

⁴²⁵ Vuorenpää 2007, s. 171–172, 220–221. Syyteharkintaa ei enää pidetä pistemäisenä, vaan sen katsotaan olevan pitkäkestoista. Syyteharkinta on luonteeltaan jatkuvaa sen ulottuessa rikosprosessissa esitutkinnasta oikeudenkäyntiin. Ensiksi mainittu ilmenee korostettaessa syyttäjän ja poliisin välisen esitutkintayhteistyön merkitystä (mts. 136 ss.). Jälkimmäinen puolestaan siinä, että syyttäjän tulee luopua syytteen ajamisesta (esim. peruuttaa syyte), jos oikeudenkäynnin aikana ilmenee, ettei syytteelle ole enää perustetta (mts. 227–229). Ks. myös Nissinen 1999, s. 221 ss. Syytteestä luopumisesta oikeudenkäynnissä myös Tolvanen 2007.

⁴²⁶ Esim. Jääskeläinen 1997, s. 135 ss.; Jonkka 1991, s. 193–202; Vuorenpää 2007, s. 220, 223; Kainulainen 2009, s. 218–221.

⁴²⁷ VKS 2016:5; VKS 2016:6. Syyttämättä jättämisestä on vuosikymmenten saatossa annettu useita ohjeita, joissa on osin uudistettu, osin toistettu vanhoja ohjeita. Toisaalta ohjeissa on haluttu välttää toistoa syyttäjäkäytännöissä vakiintuneiden periaatteiden ja tavoitteiden kohdalla. Tästä syystä vanhoilla ohjeilla voi olla yhä edelleen merkitystä, koska niistä käy ilmi relevantteja syyttäjien harkintakäytäntöä ohjaavia periaatteita. Eri ohjeiden voi myös katsoa muodostavan eräänlaisen yhdenmukaisuuteen pyrkivän kokonaisuuden. Valtakunnansyyttäjä totesi syyttämättä jättämispäätöksen laatimista ja sisältöä antamassaan ohjeessa (2016:6), että muutamaa kuukautta aikaisemmin annetussa ohjeessa esitutkinnan rajoittamisesta (2016:5) selostetaan toimenpiteistä luopumista koskevia periaatteita ja tavoitteita. Valtakunnansyyttäjän mukaan niitä tuli soveltuvin osin noudattaa myös harkittaessa päätöstä syyttämättä jättämisestä (VKS 2016:6 kohta 3.2).

⁴²⁸ HE 58/2013, s. 11, 15, 20–22. Eduskuntakäsittelyssä syyttämättä jätetyllä säilytettiin oikeus saada syyllisyyskysymyksensä tuomioistuimen käsiteltäväksi (ROL 1:9a). Ks. PeVL 7/2014; LaVM 5/2014 vrt. HE 58/2013, s. 16, 22.

⁴²⁹ Tarkastelun ulkopuolelle on rajattu enemmän prosessitaloudellisia näkökohtia ilmentävät konkurrenssiperuste (ROL 1:8.1 kohta 2), kustannusperuste (ROL 1:8.1 kohta 3) ja tunnustamisperuste (ROL 1:8.2).

6.2.1 Vähäisyysperuste

ROL 1:7.1 (L 670/2014): Syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta, jos epäilystä rikoksesta ei olisi odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä rikoksesta epäillyn syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä.

Vähäisyysperuste on sovellettavissa vain sellaisiin vähäisiin rikoksiin, joista ei ole odotettavissa sakkoa ankarampaa rangaistusta. Kysymys on siitä, että epäilystä rikoksesta ei ole vakiintuneen tuomioistuintilanteen perusteella odotettavissa kuin sakkorangaistus.⁴³⁰ Epäillyn teon haitallisuudella tarkoitetaan sen vahingollisuutta ja vaarallisuutta. Rikoksesta epäillyn syyllisyyden arviointiin vaikuttavat useat eri seikat, kuten tahallisuuden ja tuottamuksen eri asteet ja rangaistuksen mittaamisessa sovellettavat koventamis- ja lieventämisperusteet.⁴³¹ Rikokseen pakotetun ihmiskaupan uhrin näkökulmasta merkityksellinen on hallituksen esityksen toteamus siitä, että syyllisyys voi olla alentunut vaikean motiivintilanteen vuoksi, kuten painostuksen, uhkan tai houkutuksen alaisena. Myös rikoksentehtäjänsä kohdistettu voimakas provokaatio, toimiminen lähes pakkotilassa tai osittaisen oikeuserehdyksen vallassa vähentävät syyllisyyttä ja teon moitittavuutta.⁴³² Hallituksen esityksen mukaan tuomioistuimen tehtävänä on yleensä todeta tällaisten seikkojen olemassaolo ja vaikutus rangaistukseen, mutta täysin ilmeisissä tapauksissa syyttämättä jättäminen on mahdollista.⁴³³

Tapio Lappi-Seppälä on todennut, että päätös syyttämättä jättämistä perustuu kokonaisarviointiin, jossa samanaikaisesti arvioidaan teon haitallisuutta ja tekijän syyllisyyttä. Hänen mukaansa säännöstä sovellettaessa molemmat seikat puhuvat yleensä vähäisyyden puolesta, vaikka lain säännöksessä tätä ei edellytetä.⁴³⁴ Epäillyn teon vähäisyyttä arvioitaessa on harkittava, onko se rikoslajin normaalitapaukseen verrattuna vähäinen. Mitä lievemmästä rikoslajista on kysymys, sitä helpommin tekoa voidaan pitää vähäisenä. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole, että tietystä vähäisestä rikoslajista ryhdyttäisiin jättämään säännönmukaisesti syyttämättä. Toisaalta mitään sakkorangaistukseen johtavaa rikoslajia ei ole rajattu säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle.⁴³⁵ Käytännössä vähäisyysperustetta on yleensä sovellettu vähäisten rikosten lieviin tekemuotoihin.⁴³⁶ Esitutinnan rajoittamista harkittaessa vähäisyysperuste voi

⁴³⁰ HE 82/1995 vp, s. 38.

⁴³¹ HE 82/1995 vp, s. 38; HE 79/1989, s. 13.

⁴³² HE 79/1989 vp, s. 13.

⁴³³ HE 82/1995 vp, s. 38.

⁴³⁴ Lappi-Seppälä 1991a, s. 919; Lappi-Seppälä 2000, s. 282–283.

⁴³⁵ HE 82/1995 vp, s. 38–39; HE 79/1989 vp, s. 13.

⁴³⁶ Lappi-Seppälä 2000, s. 283.

ilmetä jo esitutkinnan alussa siten, että kyseessä on vähäisen rikoslajin varsin lievä teko.⁴³⁷

Ihmiskaupan uhrin kohdalla vähäisyysperusteen puolesta voi puhua epäillyn teon vähäisyys. Sen lisäksi etenkin syyllisyysarvioinnissa lieventävästi vaikuttava hyväksikäyttäjän tekemä pakottaminen, mikä on saanut uhrin tekemään rikoksen. Syyttämättä jättäminen vähäisyysperusteella voi olla hyvinkin perusteltavissa oleva ratkaisu, jos ihmiskaupan uhri on syyllistynyt vähäiseen rikokseen pakotettuna, painostettuna tai alisteisen asemansa seurauksena.

6.2.2 Nuoruusperuste

ROL 1:7.2 (L 670/2014): Syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta epäillystä rikoksesta, josta epäilty ei ollut tekohetkellä täyttänyt kahdeksaatoista vuotta ja josta ei olisi odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja jonka katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

Varsinkin nuorten kohdalla on haluttu porrastaa rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää ja etsiä vaihtoehtoja ankarien rangaistusten käyttämiselle.⁴³⁸ Tästä syystä nuoruusperusteen soveltamisala on laajempi kuin vähäisyysperusteessa ja odotettavissa oleva rangaistus voi sakon lisäksi olla enintään kuusi kuukautta vankeutta. Säännöksen soveltamisen ulkopuolelle on haluttu rajata suunniteltu ja harkittu lainrikkominen. Ymmärtämättömyydellä viitataan nuoren kykyyn harkita tekojaan ja ymmärtää niiden oikeudellinen luonne. Epäillyn nuoren rikosentekijän menettelyn pitäisi osoittaa keskimääräistä vähäisempää syyllisyyttä, eikä johtua ilmeisestä piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan. Erityisesti ensikertalaisen tekemä rikos voi osoittaa epäillyn nuoren ymmärtämättömyyttä ja harkitsemattomuutta. Rikoksen toistaminen voi taas puhua sitä vastaan.⁴³⁹

⁴³⁷ VKS 2016:5 kohta 2.

⁴³⁸ HE 79/1989 vp, s. 21–22; Marttunen 2008, s. 61 ss, 203 ss.

⁴³⁹ HE 79/1989 vp, s. 13–14; Jääskeläinen 1997, s. 276–279; Lappi-Seppälä 2000, s. 284–285.

Merkityksensä on lisäksi alaikäisen iällä. Mitä lähempänä rikoksesta epäilty nuori on 15 vuoden ikää, sitä painavampi on nuoruuden merkitys syyttämättä jättämistä harkittaessa.⁴⁴⁰ Myös rikoslajilla voi olla merkitystä, sillä valtakunnansyyttäjän mukaan esimerkiksi väkivaltarikoksissa nuoren voidaan katsoa ymmärtävän tekonsa luonteen.⁴⁴¹

Esitutinnan rajoittamista ei ole suositeltu nuorille.⁴⁴² Nuoruusperusteen käyttäminen edellyttää yleensä rikosentekijän syyllisyyden arvioimista, mikä saattaa vaatia pitkälle vietyä esitutkintaa.⁴⁴³ Tästä syystä nuoruusperustetta on mahdollista soveltaa enemmän syyttämättä jätettäessä kuin esitutkintaa rajoitettaessa.

Alle 18-vuotias ihmiskaupan uhri on yleensä erityisen haavoittuvassa asemassa. Hän voi olla riippuvainen hyväksikäyttäjistä, mikä voi tehdä hänelle vaikeaksi vastustaa hyväksikäyttäjän ehdottamia toimia.⁴⁴⁴ Lasta ei välttämättä tarvitse pakottaa toimimaan hyväksikäyttäjän tahtomalla tavalla, vaan lievempi suostuttelu on riittävää. Alaikäisen ihmiskaupan uhrin tekemässä rikoksessa voi olla sellaisia syyllisyyttä vähentäviä piirteitä, että syyttämättä jättäminen nuoruusperusteella on perusteltua hänen tekemästään rikoksesta.

Alaikäisen ihmiskaupan uhrin kohdalla nuoruusperuste voi soveltua myös tapauksiin, joissa on kysymys niin sanotuista toissijaisista rikoksista, eli oheisrikoksista. Nuori on saattanut tehdä osan rikoksista hyväksikäyttäjän toimeksiannosta, mutta on toiminut jossain määrin myös omaan lukuunsa. Esimerkiksi näpistellessään hän on anastanut tavaraa hyväksikäyttäjälle, mutta anastanut samalla joitain tuotteita omaa käyttöönsä varten.

6.2.3 Kohtuus- ja tarkoituksettomuusperuste

ROL 1:8.1 kohta 1 (L 670/2014): Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta, jos oikeudenkäyntiä ja rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu epäillyn toiminta tekonsa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, teosta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat.

⁴⁴⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 284.

⁴⁴¹ VKS 2016:6 kohta 3.2.

⁴⁴² HE 222/2010 vp, s. 187.

⁴⁴³ VKS 2016:5 kohta 2.

⁴⁴⁴ Kervinen – Ollus 2019, esim. s. 24, 49 ss.

Toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä on kutsuttu varaventtiiliksi, minkä ansiosta pystytään välttämään tilanteita, joissa rankaiseminen vaikuttaisi kohtuuttomalta tai tarkoituksettomalta. Kysymys ei ole enää epäillyn teon vähäisyydestä tai epäillyn rikoksentehtäjän nuoruudesta, vaan yksittäiseen tapaukseen liittyvistä erityisistä seikoista. Kysymys ei ole myöskään välittömästä yhteydestä rikolliseen tekoon tai rikoksentehtäjän syyllisyyteen.⁴⁴⁵ Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta ei olla enää periaatteen ydinalueella, mutta sinänsä ihmiskaupan uhrin pakotettuna tai painostettuna tekemissä rikoksissa voi ilmetä sellaisia piirteitä, että syyttämättä jättäminen kohtuussyistä tulisi harkittavaksi.

Kohtuus- ja tarkoituksettomuusperusteen yhteydessä on nostettu esille lukuisia erilaisia syitä. Kyse on epäillyn rikoksentehtäjään, häntä ympäröiviin olosuhteisiin, rikoksesta aiheutuneisiin seurauksiin tai teon jälkeiseen rikoksentehtäjän käyttäytymiseen tai muihin tapahtumiin liittyvistä erityispiirteistä, jotka puoltavat syyttämättä jättämistä. Epäilty rikoksentehtäjä voi olla iäkäs, sairas, laitoshoidossa tai sijoitettuna koulukotiin. Rikollisesta teosta on voinut aiheutua hänelle vaurioita, kohtalokkaita seurauksia tai seuraamusten kumuloitumista. Epäillyn rikoksentehtäjän oma aktiivisuus rikoksensa selvittämisessä voi vaikuttaa kokonaisharkinnassa syyttämättä jättämisen puolesta. Merkitystä voidaan antaa sillekin, jos rikos on sattumanvaraisesti tullut ilmi lähellä sen rikosoikeudellista vanhentumista.⁴⁴⁶

Esitutinnan rajoittaminen ei välttämättä tule kyseeseen kohtuus- tai tarkoituksenmukaisuussyistä. Säännöksen soveltaminen saattaa edellyttää pitkälle vietyä esitutkintaa, jossa on hankittu selvitystä rikoksentehtäjän olosuhteista. Jos epäilty rikoksentehtäjä olisi vakavasti loukkaantunut tai laitoshoidossa, esitutkinta voidaan kuitenkin jättää toimittamatta tai keskeyttää jo tutkinnan alkuvaiheessa. Myös sovittelun läpikäyminen voi olla peruste esitutkinnan rajoittamiselle.⁴⁴⁷ Seuraavaksi tarkastellaan lähemmin säännöksestä löytyviä perusteita siltä osin, kun niillä voi olla liityntä rikolliseen toimintaan pakotettuun ihmiskaupan uhriin.

Rikoksen vaikutusten estäminen tai poistaminen. Rikoksesta epäilty henkilö on voinut toiminnallaan pyrkiä estämään tai poistamaan tekonsa vaikutuksia. Syyttäjä voi syyteharkinnassaan antaa merkitystä sille, miten pian teon jälkeen epäilty rikoksentehtäjä on ryhtynyt tällaisiin toimiin tai kuinka oma-aloitteista se on ollut.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Lappi-Seppälä 2000, s. 285.

⁴⁴⁶ Lappi-Seppälä 2000, s. 285–286.

⁴⁴⁷ VKS 2016:5 kohta 2.

⁴⁴⁸ HE 79/1989, s. 14–15; Lappi-Seppälä 2000, s. 286. Ks. myös rikoksentehtäjän pyrkimyksestä edistää rikoksensa selvittämistä syyllisyyden näkökulmasta Vajtus-Anttila 2020.

Henkilökohtaiset olot. Syyttämättä jättämistä harkittaessa voidaan tarkastella epäillyn rikosentekijän henkilökohtaisia oloja. Kysymys voi olla esimerkiksi siitä, että epäilty henkilö on huomattavan iäkäs, hyvin sairas tai hän on voinut itse loukkaantua vakavasti rikoksen yhteydessä. Hän voi olla myös laitoshoidossa tai sijoitettuna koulu-kotiin.⁴⁴⁹

Teosta aiheutuneet muut seuraukset. Epäillylle rikosentekijälle on voinut aiheutua teosta kumuloituvia virallisia tai epävirallisia seuraamuksia, kuten työpaikan tai ansiotulojen menetys.⁴⁵⁰

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Syyttämättä jättäminen voi olla perusteltua, jos rangaistus olisi haitallinen aloitettujen tai suunnitteilla olevien sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden kannalta. Kysymys voi olla esimerkiksi päihderiippuvuudesta kärsivästä rikosentekijästä. Rikosasian vieminen kärjäoikeuteen ja rangaistuksen saaminen voisivat epätarkoituksenmukaisesti katkaista aloitetun tai estää suunnitellun hoitosuhteen.⁴⁵¹

Muut seikat. Muuna seikkana voidaan ottaa huomioon yksittäisessä soveltamistilanteessa ilmeneviä seikkoja. Kysymys voi olla esimerkiksi siitä, että rikoksen tekemisestä on kulunut huomattavan pitkä aika, rikos tuli sattumanvaraisesti ilmi vasta lähellä sen vanhentumisaikaa tai rikos on jo pian vanhenemassa.⁴⁵² Myös rikoksesta epäillyn henkilökohtaisissa oloissa voi tapahtua rikosprosessin aikana olennaisia muutoksia. Epäilty henkilö on esimerkiksi voinut irtaantua rikosten tekemiseen altistavista sosiaalisista suhteista, hankkia työpaikan tai vakiinnuttaa elämänsä niin, että rikosten tekeminen kuuluu jo menneeseen elämänvaiheeseen.⁴⁵³

Kohtuusperusteella syyttämättä jättämistä ei ole rajattu vain lieviin rikoksiin. Mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys, sen painavimmat perusteet täytyy löytyä syyttämättä jättämisen tueksi.⁴⁵⁴ Hallituksen esityksessä todettiin, että käsillä olevaan rikokseen tai rikosentekijään liittyy usein yhtä aikaa useampia edellä kuvattuja tekijöitä. Mikään niistä ei välttämättä riittäisi yksin, mutta kokonaisarvioinnin tuloksena syytteestä luopuminen voi olla perusteltua niiden yhteisvaikutuksen takia.⁴⁵⁵ Kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusperustetta arvioitaessa otetaan huomioon yleinen ja yksityinen etu (ks. tarkemmin luku 6.3.4).

⁴⁴⁹ Lappi-Seppälä 2000, s. 288.

⁴⁵⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 288–289.

⁴⁵¹ Lappi-Seppälä 2000, s. 289.

⁴⁵² Lappi-Seppälä 2000, s. 289–291.

⁴⁵³ Lappi-Seppälä 2000, s. 290–291.

⁴⁵⁴ VKS 2016:6 kohta 3.2; Lappi-Seppälä 2000, s. 291.

⁴⁵⁵ HE 79/1989 vp, s. 14–16; Lappi-Seppälä 1991a, s. 926.

Rikolliseen toimintaan pakotetun tai painostetun ihmiskaupan uhrin kohdalla voi ilmetä edellä kuvattuja seikkoja. Kysymys voi olla hänen henkilökohtaisista oloistaan, teosta aiheutuneista seurauksista tai uhrin toiminnasta tekonsa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi. Ihmiskaupan uhri on voinut päästessään irti hyväksikäyttökuvioista irtaantua myös rikosten tekemisestä. Ihmiskaupan uhri voi kärsiä pitkäkestoisen hyväksikäyttönsä seurauksena useista vakavista fyysistä tai henkisistä vammoista, ja hän voi olla hoidon tarpeessa. Sanktiokumulaatio voi ilmetä tapauksissa, joissa työperäisen hyväksikäytön uhri menettää häntä hyväksikäyttäneen työnantajan ilmiantamisen jälkeen työpaikkansa.

6.2.4 Yleinen ja yksityinen etu

Useissa syyttämättä jättämistä koskeissa perusteissa edellytetään, että syyttäjän tulee harkinnassaan arvioida yleistä ja yksityistä etua. Vuoden 1991 kokonaisuudistuksessa todettiin, että lainsäätäjä on ottanut yleisen edun vaatimuksen huomioon muo-
toillessaan säännökset toimenpiteistä luopumisesta. Tästä syystä toimenpiteistä luopuminen on rajoitettu ensisijaisesti vähäisiin rikoksiin. Kohtuusperusteet liittyvät erityistilanteisiin, joissa tapauskohtaiset erityiset tekijät sallivat toimenpiteistä luopumisen ilman, että yleinen lainkuuliaisuus tai luottamus viranomaisten tasapuolisuuteen kärsisivät. Nuoria voidaan kohdella aikuisia rikosentekijöitä lievemmin yleistä lainkuuliaisuutta ja yleistävyyttä loukkaamatta.⁴⁵⁶

Yleisestä edusta puhuttaessa viitataan usein rangaistusjärjestelmän yleisestävään vaikutukseen. Hallituksen esityksessä tulevan toimenpiteistä luopumista koskevan soveltamiskäytännön ei uskottu vaarantavan yleistä lainkuuliaisuutta. Tuomitsematta jättämisen arveltiin jäävän lukumäärältään vähälukaiseksi, mutta syyttämättä jättämisen osalta tilanne voisi olla toinen. Hallituksen esityksessä kuitenkin painotettiin, että tavallisissa rikosjutuissa annetuilla yksittäisillä päätöksillä ei ole erikseen mitattavissa tai edes arvioitavissa olevaa yleisestävää vaikutusta. Tällaisesta vaikutuksesta olisi mahdollista puhua vasta, kun yksittäisistä ratkaisuista muodostuisi käytäntöjä. Hallituksen esityksen mukaan käytäntöjen ohjaaminen ja arviointi ei ole yksittäisen lainsoveltajan vaan pikemminkin lainsäätäjän tehtävä.⁴⁵⁷ Myös ylimmän syyttäjän tulee antamissaan

⁴⁵⁶ HE 79/1989 vp, s. 8, 16; Lappi-Seppälä 1991b, s. 1209–1215. Valtakunnansyyttäjän mukaan yleisen ja yksityisen edun vaatimukselle annetaan merkitystä harkittaessa kaikkia syyttämättä jättämistä koskevia perusteita, vaikka lainsäätännöksessä ei olisi asiasta erillistä mainintaa (VKS 2016: kohta 3.2).

⁴⁵⁷ HE 79/1989 vp, s. 8.

ohjeissa ottaa yleisestäävyys huomioon ja välttää syytteestä luopumisessa rutiinikäytännön muodostamista.⁴⁵⁸ Käytännössä valtakunnansyyttäjä on toiminut juuri tällä tavalla ja korostanut ohjeissaan kieltoa rutiininomaiselle syyttämättä jättämiselle.⁴⁵⁹

Lappi-Seppälä on todennut, että vaikka koko rangaistusjärjestelmän käyttö perustuu uskoon sen yleistävästä vaikutuksesta, tämä ei merkitse, että yksittäinen ratkaisu pitäisi perustaa päätöksen mahdolliseen yleistävään vaikutukseen.⁴⁶⁰ Myös Petri Jääskeläinen on todennut, että syyttäjän ei pitäisi perustaa tekemäänsä päätöstä yksittäisen päätöksen kuviteltuun yleispreventiiviseen vaikutukseen.⁴⁶¹ Yleinen etu ei myöskään tyhjene pelkästään yleisestäävyyteen, vaan merkitystä on lisäksi sillä, että rangaistusjärjestelmää pidettäisiin oikeudenmukaisena ja kohtuullisena.⁴⁶² Valtakunnansyyttäjän mukaan yleisprevention kannalta rikosoikeudellisen järjestelmän toiminnassa pelkästään rangaistusten langettaminen ei ole keskeistä, vaan myös se, että järjestelmä toimii yleisen oikeustajunnan suuntaisesti ja luottamusta herättävällä ja ylläpitävällä tavalla.⁴⁶³ Rangaistusjärjestelmän käytön pitää niin ikään olla tasapuolista.⁴⁶⁴ Tästä näkökulmasta on tärkeä huolehtia yleisistä rikosten osapuolten oikeusturvaperiaatteista ja etenkin yhdenvertaisuuden toteutumisesta.

Syyttäjä toimii yleisen edun mukaisesti soveltaessaan säännöksiä syyttämättä jättämisestä.⁴⁶⁵ Päätöstä syyttämättä jättämisestä ei pidä kuitenkaan tehdä rutiininomaisesti, vaan sen tulee perustua syyteharkinnan kohteena olevan tapauksen erityispiirteisiin. Toisaalta syyttämättäjättämiskäytännön tulisi olla johdonmukaista ottamalla huomioon rikoslaji, rikoksen vakavuus ja sovellettava säännös. Mitään rikostyyppiä ei ole siinänsä tarkoitettu jätettäväksi säännösten ulkopuolelle, eikä myöskään prosessilaji saisi ratkaista rikosoikeudellista seuraamusta.⁴⁶⁶

Yleisen edun vaatimus voi saada erilaisen painoarvon rikosprosessin eri vaiheissa. Esitutinnan rajoittamatta jättämiseen, eikä nykyisin enää myöskään syyttämättä jättämiseen, liity kannanottoa rikoksesta epäillyn henkilön menettelyn paheksuttavuudesta.⁴⁶⁷ Yhteiskunnan osoittaman moitteen osoittamiseksi voi olla joissakin tilan-

⁴⁵⁸ HE 79/1989 vp, s. 8.

⁴⁵⁹ Ks. esim. VKS 2016:6 kohta 3.2.

⁴⁶⁰ Lappi-Seppälä 1991b, s. 1209–1214.

⁴⁶¹ Jääskeläinen 1997, s. 136–138.

⁴⁶² Jääskeläinen 1997, s. 131–134.

⁴⁶³ VKS 2016:5 kohta 5.1; VKS 2016:6 kohta 3.2.

⁴⁶⁴ Lappi-Seppälä 2000, s. 287.

⁴⁶⁵ Jääskeläinen 1997, s. 136–138.

⁴⁶⁶ Lappi-Seppälä 2000, s. 292; VKS 2000:1 kohta 3.1. Käytännössä prosessilaji, kuten esimerkiksi sakotusmenettely, estää kuitenkin toimenpiteistä luopumisen (Kainulainen 2009, s. 346 ss., 392–396). Näin käy siitä huolimatta, vaikka laissa sakon ja rikesakon määräämisestä löytyy erilliset toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset (6 § ja 30 §).

⁴⁶⁷ HE 222/2010 vp, s. 187.

teissa perusteltua jatkaa esitutkintaa ja nostaa syyte. Yleisen edun vaatimuksen katsotaan kasvavan mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys. Syyttämättä jättämisen puolesta pitäisi vakavissa rikoksissa olla painavia perusteita, jotta se olisi mahdollista.

Yksityinen etu tarkoittaa rikoksen asianomistajan vaatimusten huomioon ottamista. Esitutinnan rajoittaminen tai syyttämättä jättäminen ei kuitenkaan edellytä rikoksen asianomistajan suostumusta. Valtakunnansyyttäjän mukaan pelkkä asianomistajan vahingonkorvausvaatimuksen toteuttaminen ei välttämättä estä esitutinnan rajoittamista, eikä myöskään syyttämättä jättämistä. Toisaalta yksityisen edun vaatimus voi painaa esitutkinnassa enemmän kuin rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa juuri sen takia, että asianomistaja saisi esitutinnan ansiosta riittävästi tietoa ja selvitystä oman vaatimuksensa toteuttamista varten.⁴⁶⁸

Yksityinen etu viittaa ennen kaikkea rikoksen asianomistajan taloudellisiin intresseihin, kuten rikoksesta aiheutuneisiin vahingonkorvausoikeudellisiin kysymyksiin. Yksityisen edun tärkeyttä arvioitaessa kiinnitetään huomiota aiheutetun vahingon suuruuteen, rikoksen osapuolten taloudellisiin oloihin ja rikoksen uhrin mahdollisuuksiin saada kärsimänsä vahinko korvatuksi.⁴⁶⁹ Mitä suurempi rikokseen perustuva taloudellinen intressi on, sitä tärkeämmästä edusta on yleensä kysymys asianomistajalle.

6.3 Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen

Tuomioistuimen käytettävissä olevat säännökset rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä ovat hyvin pitkälti samanlaisia kuin syyttämättä jättämisestä. Toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten muodostaessa kokonaisuuden tuomioistuimilla on kuitenkin mahdollisuus tulkita säännöksiä laajemmin kuin syyttäjillä.⁴⁷⁰

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen tarkoittaa, että henkilö on syyllistynyt rikokseen, mutta häntä ei rangaista siitä. Ihmiskaupan uhria koskevan rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta olennaisia ovat säännökset rikoksen vähäisyydestä, rikosentekijän nuoruudesta sekä rangaistuksen kohtuuttomuudesta tai tarkoituksettomuudesta. Toisin kuin syyttäjillä tuomareiden käytettävissä on lisäksi poikkeuksellisuuspe-

⁴⁶⁸ VKS 2016:5 kohta 5.2; VKS 2106:6 kohta 3.2; HE 222/2010 vp, s. 187.

⁴⁶⁹ HE 222/2010 vp, s. 187; VKS 2016:5 kohta 5.2; Lappi-Seppälä 2000, s. 292. Valtakunnansyyttäjä totesi ohjeissaan, että vahingonkärsineen henkilön kohdalla voidaan antaa merkitystä sille, onko kyse luonnollisesta henkilöstä vai oikeushenkilöstä, jolle vahingonkorvauskanteen ajaminen erillisenä ei tuota erityisiä vaikeuksia. Myös asianomistajan saadessa korvauksen vahingosta vakuutusyhtiöltä se voi toteuttaa takautumisoikeutensa rikosprosessista erillisessä oikeudenkäynnissä. VKS 2016:6 kohta 3.2.

⁴⁷⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 301; HE 58/2013, s. 7, 12.

ruste, jossa arvioidaan rikoksen anteeksiannettavuutta. Tämä säännös ilmentää erityisen hyvin rankaisemattomuusperiaatetta. Rangaistuksen tuomitsematta jättämisen on todettu olevan rikosoikeudellisessa järjestelmässä eräänlainen varaventtiili, jonka avulla pystytään hyvin täydentämään yleisiä vastuuvapausperusteita.⁴⁷¹

6.3.1 Vähäisyysperuste

RL 6:12.1 kohta 1 (L 515/2003): Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä.

Tuomioistuimen käytettävissä oleva vähäisyysperuste on samanlainen kuin syyttämättä jättämistä koskeva vähäisyysperuste. Tästä syystä hallituksen esityksessä sen soveltamista on kuvattu hyvin samalla tavalla kuin syyttämättä jättämistä (ks. edellä 6.3.1). Tuomitsematta jättämistä koskeva säännös eroaa kuitenkin syyttämättä jättämisestä siinä, että se ei edellytä odotettavissa olevaa sakkorangaistusta. Rikoksen vähäisyyttä voidaan siten arvioida suuremmalla mitalla kuin syyteharkinnassa. Tästä huolimatta vuoden 1991 uudistuksessa arveltiin, että käytännössä tuomioistuimissa tultaisiin soveltamaan vähäisyysperustetta harvakseltaan, koska suuri osa vähäisistä rikoksista on seulottu jo rikosprosessin aikaisemmissa vaiheissa.⁴⁷²

Vähäisyysperusteen soveltaminen voi liittyä teon vähäisyyteen, jolloin tarkastellaan sen vahingollisuutta ja vaarallisuutta.⁴⁷³ Syyllisyysarvioinnissa on mahdollista kiinnittää huomiota yleisiin syyllisyyttä koskeviin periaatteisiin, jolloin voi nousta esille, että henkilö ei ole rikosta tehdessään pyrkinyt hyödyttämään omaa itseään.⁴⁷⁴ Rikoksesta ilmenevää syyllisyyttä arvioitaessa tarkastellaan rikollista tekoa.⁴⁷⁵ Syyllisyys liittyy ennen kaikkea teon moitittavuuteen. Moitteen edellytyksenä pidetään sitä, että rikosten tekijä olisi voinut toimia toisin. Jos hänen mahdollisuutensa toimia toisin oli heikentynyt, sille on annettava merkitystä syyllisyysarvostelua lieventävänä seikkana.⁴⁷⁶ Rikolliseen toimintaan pakotetun tai painostetun ihmiskaupan uhrin kohdalla hänen syyllisyysarvostelussaan on sitä lieventäviä tekijöitä.

⁴⁷¹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 117.

⁴⁷² HE 79/1989 vp, s. 19. Ks. myös Lappi-Seppälä 1991b, s. 1203–1204.

⁴⁷³ HE 44/2002 vp, s. 210.

⁴⁷⁴ HE 44/2002 vp, s. 188.

⁴⁷⁵ Tekijäsyyllisyyteen on suhtauduttu kielteisesti. Sen seurauksena riskinä olisi, että rikosvastuu ankaroituisi rikosten tekijän persoonallisuuden piirteiden tai poikkeavaan elämäntavan takia (HE 22/2004 vp, s. 189).

⁴⁷⁶ HE 44/2002 vp, s. 189, 210.

Hallituksen esityksessä tuotiin esille, että syyllisyysmoitteeseen vaikuttaa lieventävästi rikosentekijän ensikertalaisuus. Jos rikos on luonnehdittavissa pikemminkin ulkoisten olosuhteiden vaikutuksesta aiheutuneeksi ensikertalaisen tekemäksi tilapäiseksi haittautumiseksi kuin toistuvaksi ja suunnitelmalliseksi lainrikkomiseksi, tuomitsematta jättäminen voi hyvinkin tulla kyseeseen.⁴⁷⁷ Peruste voi ilmetä ihmiskaupan uhrin kohdalla jo siinä, että rikos ei yleensä ole uhrin itsensä suunnittelema.

Rikoksen vähäisyyttä arvioidaan aina suhteessa käsillä olevan rikoksen rikoslajiin ja kyse on siitä, onko rikosta pidettävä rikoslajinsa normaalitapaukseen verrattuna vähäisenä. Mitä lievemmästä rikoslajista on kyse, sen helpommin vähäisyysperuste voi olla sovellettavissa. Ja vastaavasti mitä törkeämmästä rikoslajista on kyse, sitä enemmän vaaditaan tuomitsematta jättämiselle.⁴⁷⁸

Teon haitallisuus ja siitä ilmenevä rikosentekijän syyllisyys vaikuttavat samanaikaisesti ja vähäisyysperustetta sovellettaessa yleensä molemmat kohdat täytyvät, mutta kyse voi olla myös jommastakummasta perusteesta. Hallituksen esityksen mukaan, jos syyllisyys on erityisen vähäinen, on tuomitsematta jättäminen mahdollista, vaikka teosta olisi aiheutunut selvä vahinko tai vaaraseuraus.⁴⁷⁹ Rikokseen pakotetun tai painostetun ihmiskaupan uhrin kohdalla hänen syyllisyyteensä voidaan suhtautua lieventävänä tekijänä ja teosta riippuen sen vahingollisuus tai vaarallisuus voi olla vähäistä. Vaikka jälkimmäinen edellytys ei täytyisi, se ei kuitenkaan muodosta estettä rangaistukseen tuomitsematta jättämiselle vähäisyysperusteella.

6.3.2 Nuoruusperuste

RL 6:12.1 kohta 2 (L 515/2003): Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta.

Rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää on haluttu porrastaa etenkin nuorten kohdalla. Alaikäisen tekemästä rikoksesta rangaistukseen tuomitsematta jättäminen on mahdollista muissakin kuin vähäisissä rikoksissa. Toisin kuin syyttämättä jättämistä koskevassa vastaavassa säännöksessä ei ole tarpeellista arvioida nuorelle muutoin määrättävää vaihtoehtoista rangaistusta. Tämän on katsottu osoittavan, että tuomioistuimen käytettävissä oleva harkintavalta on laajempi kuin syyttäjillä.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ HE 44/2002 vp, s. 210.

⁴⁷⁸ Lappi-Seppälä 1991b, s. 1203–1204.

⁴⁷⁹ HE 44/2002 vp, s. 210.

⁴⁸⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 305.

Tuomitsematta jättämistä harkittaessa syyllisyysarvostelu on keskeistä. Säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle on haluttu jättää suunnitelmallinen ja harkittu rikosten tekeminen. Muissakin kuin vähäisissä rikoksissa tuomitsematta jättäminen voi tulla kyseeseen, jos rikoksen voidaan katsoa johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta, eikä piittaamattomuudesta oikeusjärjestyksen käskyjä ja kieltoja kohtaan. Ensikertalaisen tekemä rikos voi kertoa tekijänsä ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta. Rikosten uusiminen muodostaa usein esteen tuomitsematta jättämiselle, koska se antaa perusteita uskoa, ettei nuori anna oikeusjärjestyksen normeille niille kuuluvaa arvoa. Tästä huolimatta on mahdollista, että harkinnassa oleva uusi rikos johtuu pikemminkin harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta esimerkiksi rikosten välillä kuluneen ajan, tekojen laadun tai teko-olosuhteiden vuoksi.⁴⁸¹ Alaikäisen ihmiskaupan uhrin kohdalla voi hyvinkin ilmetä tällaisia tekijöitä, joiden perusteella rikoksen uusiminenkaan ei muodostaisi estettä rangaistuksesta luopumiselle.

Alaikäisen rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin syyllisyysarvostelu voi puoltaa rangaistuksen tuomitsematta jättämistä. Vaikka alaikäinen ihmiskaupan uhri olisi tehnyt omaan lukuunsa oheisrikoksia, myös niitä koskeva syyllisyysarvostelu voi puhua rankaisematta jättämisen puolesta.

6.3.3 Poikkeuksellisuusperuste

RL 6:12.1 kohta 3 (L 515/2003): Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos rikos on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava.

Tuomioistuimen käytettävissä on poikkeuksellisuusperuste, mitä ei löydy samassa muodossa poliisia tai syyttäjää koskevista säännöksistä. Rangaistus voidaan jättää tuomitsematta, jos rikosta on tekoon tai rikosentekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana. Tähän perusteeseen kiinnitettiin erityistä huomiota implementoitaessa ihmiskauppaleysoimusta ja tämä säännös ilmentää hyvin rankaisemattomuusperiaatetta.⁴⁸²

⁴⁸¹ HE 44/2002 vp, s. 210–211; Matikkala 2021, luku 9.3.3.

⁴⁸² HE 122/2011 vp, s. 60.

Poikkeuksellisuus voi ilmetä monella tavalla. Tekoa arvioitaessa voidaan havaita, että teon seuraukset ovat poikkeuksellisen lievät.⁴⁸³ Jos näin olisi, rangaistuksesta luopuminen voi tulla kyseeseen jo edellä selostetun vähäisyysperusteen avulla.⁴⁸⁴ Kiinnitetäessä huomio rikoksenteikijään kysymys on hänen syyllisyydestään ja rikoksen subjektiivisella puolella vaikuttavista vastuuehdoista, mitä ilmentää laissa syyllisyyсарvos-teluun kiinnittyvä termi ”anteeksiannettava”. Tällaisilla perusteilla viitataan yleensä teon taustalla vaikuttavaan rikoksenteikijän motivaatioon. Kysymys voi olla anteeksiantoperusteita lähellä olevista tilanteista, joissa rikoksenteikijän käyttäytymistä pidetään esimerkiksi vaikean motivaatiotilanteen takia anteeksiannettavana.⁴⁸⁵

Hallituksen esityksessä todettiin, että poikkeuksellisuusperusteita ovat esimerkiksi rikoksenteikijään kohdistunut voimakas painostus tai uhka, voimakas ja äkkiarvaamaton houkutus, pakkotilaa lähellä olevat tilanteet samoin kuin sellaiset tapaukset, joissa rikoksen uhri on provosoinut tekijää tai muulla tavalla myötävaikuttanut rikokseen. Poikkeuksellisuusperusteet voivat liittyä lisäksi rikoksenteikijän henkilöön ja hänestä tehtävään syyntakeisuusarvioon. Hallituksen esityksen mukaan rikoksenteikijän kyky ymmärtää tekonsa tosiasiallinen ja moraalinen luonne sekä hänen mahdollisuutensa kontrolloida omaa käyttäytymistään voivat olla alentuneita muun muassa korkean iän, sairauden, voimakkaan henkisen kriisitilan tai sellaisten lääkkeiden ja alkoholin yhteisvaikutuksen vuoksi, jota rikoksenteikijä ei ole voinut ennalta arvata.⁴⁸⁶

Jos tekoon liittyisi tällaisia rikoksenteikijän syyllisyyttä vähentäviä erityisiä syitä, rikoksenteikijän nuoruus voi olla yksi lisäperuste arvioitaessa tekoa ja siitä määrättävää sopivaa seuraamusta. Nuoruudesta johtuva kypsyttömyys johtaa yleensä lievempään kohteluun kuin varttuneilla rikoksenteikijöillä. 15–17-vuotiaiden kohdalla on mahdollista luopua rankaisemisesta nuoruusperusteella, mutta nuoruudelle voidaan antaa merkitystä juuri 18 vuotta täyttäneiden kohdalla. Lappi-Seppälän mukaan rangaistuksen mittaamisessa pitäisi muutoinkin pyrkiä välttämättään jyrkkiä rajanvetoja ja hyppäyksiä. Tästä syystä hiljattain täysi-ikäistyneiden rikoksenteikijöiden menettelyn moittivuusarvioinnissa voidaan löytää syyllisyyttä vähentäviä tekijöitä.⁴⁸⁷ Myös rikoksenteikijän ensikertalaisuus voi vaikuttaa syyllisyyсарvioinnissa lieventävästi.⁴⁸⁸

Korkein oikeus on muutamissa ratkaisuisaan ottanut kantaa rangaistuksen tuomitsematta jättämiseen poikkeuksellisuusperusteella. Tapauksessa KKO 1995:203 (ään.)

⁴⁸³ HE 44/2002 vp, s. 211; HE 79/1989 vp, s. 19.

⁴⁸⁴ Lappi-Seppälä 2000, s. 302.

⁴⁸⁵ Lappi-Seppälä 1991b, s. 1204–1205. Anteeksiantoperusteista vastuuvapauteen vaikuttavina tekijöinä ks. esim. HE 44/2002, s. 99, 110 ss.

⁴⁸⁶ HE 44/2002 vp, s. 211; HE 79/1989 vp, s. 19–20; Tapani – Tolvanen 2016, s. 185–187; Matikkala 2021, luku 9.3.4.

⁴⁸⁷ Lappi-Seppälä 2000, s. 302–303.

⁴⁸⁸ Lappi-Seppälä 2000, s. 303; Marttunen 2008, s. 248–249.

poliisi oli virkatehtävänsä puitteissa kuljettanut sisäasiainministeriä. Poliisi (A) oli syytteessä liikenteen vaarantamisesta, koska hän oli ylittänyt sallitun nopeusrajoituksen. A vaati syytteen hylkäämistä tai rangaistuksen tuomitsematta jättämistä, koska ministeri oli myöhässä sovituista tapaamisista. Korkeimman oikeuden enemmistön mukaan teko-olosuhteiden takia tuomitsematta jättäminen ei ollut mahdollista teon vähäisyyden perusteella, eikä myöskään poikkeuksellisuusperusteella.

Ratkaisussa KKO 1995:203 tuotiin ilmi, että A ei ollut saanut nimenomaista käskyä ylinopeuden ajamiseen, vaan hän oli päättänyt toimia niin tietäessä ministerin olevan myöhässä. Aikataulun pettäminen ei ollut rinnastettavissa sellaiseen pakottavaan varaan, jonka takia tekoa olisi voitu pitää anteeksiannettavana. Vaikka ministeri oli todennäköisesti edellyttänyt mahdollisimman nopeaa kuljetusta ja nopeusrajoitusten ylittämistäkin, se ei poistanut teon rangaistavuutta. Oikeuden mukaan A:n on täytynyt jo ammattinsa perusteella ymmärtää menettelynsä todellinen luonne. Esittelijä ja vähemmistöön jääneet oikeusneuvokset olivat eri mieltä, ja he olisivat jättäneet rangaistuksen tuomitsematta. Heidän mukaansa A oli noudattanut aikataulusta saamiaan ohjeita tilanteessa, jossa hänen tosiasiallinen mahdollisuutensa toimia toisin oli vähäistä. Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta kiinnostavana voi pitää sitä, että enemmistönkin silmissä ministeri ei ollut antanut nimenomaista käskyä ylinopeuden ajamisesta, mutta korkein oikeus tunnisti tilanteessa vallitsevista olosuhteista tietynasteisen painostuksen olemassaolon.

Ratkaisussa KKO 1991:88 toistuvasti aikaisemmin varkausrikosten kohteeksi joutunut ravintolan omistaja A ampui varkaiden autoa, jotta se olisi myöhemmin tunnistettavissa. Korkein oikeus jätti A:n tuomitsematta rangaistukseen luvattoman laukauksen ampumisesta ja vahingonteosta. Tapauksessa omaisuuteen kohdistunutta uhkaa vastaan turvauduttiin ampumalla aseella (puoliautomaattihaulikolla). Korkein oikeus piti kuitenkin rikoksia anteeksiannettavana tekoon rinnastettavina ja vapautti A:n samalla vahingonkorvausvastuusta. Pohdittaessa tapauksen merkitystä rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta on mahdollista todeta, että ihmiskaupan uhrin suojeleminen pakotettuna tekemän rikoksen rangaistusvastuulta on painavampi suojeleintressi kuin mikä kohdistuu omaisuuteen.

Poikkeuksellisuusperusteen soveltamisessa on kysymys tilanteissa, joissa tekoon ei sovellu anteeksiantoperuste, mutta tilanne kuitenkin muistuttaa sitä. Poikkeuksellisuusperusteen etuna on myös se, että se ei sinänsä rajaa mitään rikoksia soveltamisen ulkopuolelle, vaikka teon vakavuudelle annetaankin merkitystä kokonaisharkinnassa. Korkein oikeus on kuitenkin suhtautunut toimenpiteistä luopumiseen varsin tiukasti. Ratkaisussa KKO 1992:78 todettiin, että rangaistuksen tuomitsematta jättäminen on poikkeussäännös. Ratkaisussa KKO 2020:80 korkein oikeus totesi vallitsevasta oikeustilasta, että kynnyks rangaistuksen tuomitsematta jättämiselle on varsin

korkea. Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta on kuitenkin mahdollista argumentoida sen puolesta, että toisin kuin yleisessä harkinnassa, ihmiskaupan uhrien kohdalla on kysymys kansainvälisestä oikeusperiaatteesta, jota tulisi soveltaa matalalla kynnyksellä.

Rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin rangaistukseen tuomitsematta jättäminen poikkeuksellisuusperusteella ilmentää hyvin rankaisemattomuusperiaatetta. Ihmiskaupan uhrien toimiessa pakotettuna tai painostettuna on syytä tarkastella hänen rikoksen tekemiseen liittyvää motivaatiotaan, missä hyväksikäyttäjä on keskeisessä roolissa. Hyväksikäyttäjä tai hyväksikäyttöön osallistuneet henkilöt ovat voineet saada ihmiskaupan uhrin tekemään rikoksen uhkaamalla, painostamalla, taivuttelemalla tai hänen alisteista asemaansa hyödyntämällä. Ihmiskaupan uhrin mahdollisuus hyväksikäyttötilanteessa tällaisen painostuksen tai taivuttelun alaisena on heikentänyt uhrin mahdollisuutta kontrolloida ja päättää omasta toiminnastaan. Painostavien olosuhteiden olemassaolo voidaan tunnistaa tilanteessa ilman nimenomaista käskyä (KKO 1995:203). Tällaisissa tilanteissa liikutaan rankaisemattomuusperiaatteen ydinalueella ja rangaistuksen tuomitsematta jättäminen voi olla erittäin hyvin perusteltavissa oleva ratkaisu.

6.3.4 Kohtuus- ja tarkoituksettomuusperuste

RL 6:12.1 kohta 4 (L 515/2003): Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 3 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitettut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet.

Rangaistukseen tuomitsematta jättäminen on mahdollista kohtuus- tai tarkoituksettomuusperusteella. Kohtuusperusteiden tarkoituksena on soveltaa sellaisiin tilanteisiin, joissa muutoin yleisen oikeuskäytännön mukaan tuomittava rangaistus tuntuisi liian ankaralta. Tarkoituksenmukaisuusperiaatteen soveltamisessa on kyse rankaisemisesta luopumisesta, kun rangaistuksen tilalla turvaututaan johonkin toiseen kontrollimuotoon tai hoitojärjestelmään. Molempia perusteita yhdistävänä tekijänä on, että niillä ei ole välitöntä yhteyttä rikolliseen tekoon tai rikosentekijään kohdistettavaan moitittavuusarviointiin.⁴⁸⁹

Harkittaessa rangaistuksen tuomitsematta jättämistä kohtuus- tai tarkoituksenmukaisuussyistä kiinnitetään huomiota rikosentekijän rikollisen teon jälkeiseen käyttäytymis-

⁴⁸⁹ HE 44/2002 vp, s. 211; Tapani – Tolvanen 2016, s. 187–191.

seen, eikä rikoksen vähäisyyteen tai rikosentekijän syyllisyysarvostelussa vaikuttaviin tekijöihin. Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen perustuu nyt ennen kaikkea kriminaalipoliittisiin syihin. Rikosentekijää palkitaan siitä, jos hän pyrkii vähentämään tai hyvittämään rikoksen aiheuttamia vahinkoja. Tätä pidetään perusteltuna, koska se edistää usein samalla rikoksen asianomistajan etuja. Kannustamalla rikosentekijää edistämään oman rikoksensa selvittämistä pystytään toteuttamaan kustannustehokkaasti rikosprosessin tarkoituksia.⁴⁹⁰ Kun seuraamusharkinnassa arvioidaan rikosentekijälle tuomittavan rangaistuksen vaikutuksia, pystytään välttämään hänelle rangaistuksesta aiheutuvia tarpeettomia haittoja siitä luopumalla.⁴⁹¹

Kohtuus- tai tarkoituksenmukaisuusperustetta ei ole rajattu sovellettavaksi ainoastaan lieviin rikoksiin. Soveltaminen ei myöskään edellytä vähentyneitä moitearvostelua. Hallituksen esityksessä on todettu, että tästä huolimatta on selvää, että mitä vakavammasta rikoksesta on kyse, sitä painavampia täytyy siihen liittyen poikkeuksellisten syiden olla, jotta rikosentekijä voitaisiin jättää rangaistukseen tuomitsematta. Rikoksen vakavuus voi muodostua esteeksi rangaistuksesta luopumiselle.⁴⁹²

Käytännössä on usein tavallista, että yksittäisessä tapauksessa ilmenee useita edellä kuvattuja poikkeuksellisia seikkoja. Mikään seikoista ei välttämättä yksin riittäisi, mutta niiden yhteisvaikutuksen lopputulema voi olla toinen. Tuomioistuimelta edellytetäänkin kokonaisharkintaa eri seikkojen vaikutusten arvioimisesta seuraamusharkinnassa.⁴⁹³ Seuraavaksi tarkastellaan tästä säännöksestä löytyviä niitä eri perusteita, jotka ovat olennaisia ihmiskaupan uhrille.

Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevassa säännöksessä lähdetään liikkeelle viittaamalla rikoslain 6 luvun 6 §:ään, jossa säädetään rangaistuksen lieventämisperusteista. Tämän säännöksen 3. kohdassa puhutaan rikosentekijän ja asianomistajan välillä saavutetusta sovinnosta, tekijän muusta pyrkimyksestä estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia sekä hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä. Näillä tekijöillä voi olla merkitystä harkittaessa rangaistuksesta luopumista. Hallituksen esityksen mukaan kyse voi olla tapauksista, joissa rikosentekijä on luopunut rikoksen jatkamisesta taikka ehkäissyt, poistanut tai ainakin pyrkinyt toimimaan niin, ettei rikoksesta aiheutuisi vahinkoa. Perusteen avulla voidaan onnistua turvaamaan rikoksen asianomistajan mahdollisuuksia saada rikosentekijältä vahingonkorvaus. Tämän lisäksi rikoksen asianomistajan näkemyksille voidaan antaa myös muutoin jossain määrin merkitystä seuraamusharkinnassa.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ HE 44/2002 vp, s. 198; Lappi-Seppälä 2000, s. 303–304.

⁴⁹¹ HE 44/2002 vp, s. 199.

⁴⁹² HE 44/2002 vp, s. 212.

⁴⁹³ HE 44/2002 vp, s. 212–213; Lappi-Seppälä 2000, s. 305.

⁴⁹⁴ HE 44/2002 vp, s. 198, 211–213.

Tämän perusteen tarkoituksena on välittää rikoksenteijöille viestiä siitä, että teon jälkeisellä käyttäytymisellä on merkitystä. Pyrkimys estää tai poistaa rikoksen vaikutuksia voi johtaa muutoin tuomittavan rikosoikeudellisen seuraamuksen lieventämiseen jopa rangaistukseen tuomitsematta jättämisen muodossa. Rikoksenteijä voi onnistua ehkäisemään rikollisen teon seurauksen syntymisen tai pystyä palauttamaan oikeustilan muulla tavalla ennalleen. Esimerkiksi varkauteen syylistynyt voi palauttaa anastamansa omaisuuden. Kyse voi olla myös aiheuttamiensa vahinkojen hyvittämisestä vahingonkorvauksilla.⁴⁹⁵ Rikoksenteijän toiminta rikoksensa selvittämisen edistämiseksi voi puhua paitsi rangaistuksen lieventämisen myös rankaisemisesta luopumisen puolesta. Rikoksenteijä on voinut antaa itsensä ilmi tai puhua vilpittömästi kuulusteluissa.⁴⁹⁶

Ihmiskaupan uhrin kohdalla voi esiintyä tilanteita, joissa hän on pyrkinyt estämään tai poistamaan tekemänsä rikoksen vaikutuksia. Ihmiskaupan uhrin tekemä rikos on myös voinut paljastua hänen oman ilmoituksensa perusteella tai sen selvittäminen on perustunut pitkälti hänen kertomukseensa. Tällaiset seikat voivat puhua rangaistuksen tuomitsematta jättämisen puolesta, vaikka nyt ei enää liikuta ihmiskaupan uhria koskevan rankaisemattomuusperiaatteen ytimessä.

Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevassa säännöksessä viitataan rikoslain 6 luvun 7 §:ään, jossa säädetään ensimmäisenä kohtana rikoksesta tai tuomiosta aiheutuvasta muusta seurauksesta. Kysymys on sanktiokumulaatiosta, jolloin poikkeuksellisissa tilanteissa on mahdollista antaa merkitystä rikoksesta aiheutuneille muille virallisille tai epävirallisille seurauksille. Virallisena seurauksena voi olla kysymys rikoksenteijän maksettavaksi tuomituista vahingonkorvauksista tai muunlaisista konfiskaatiomääräyksistä. Niin ikään kyseeseen voisi tulla kurinpitoseuraamus vankilassa tai lastensuojelussa määrätty pakkotoimi. Epävirallisena seurauksena voi olla esimerkiksi työpaikan tai ansiotulojen menetys taikka rikoksen saama poikkeuksellisen kuormittava julkisuus. Perustetta harkittaessa on otettava huomioon, että rikos aiheuttaa usein monenlaisia haitallisia seurauksia. Jos käsillä on kuitenkin keskimääräistä huomattavasti tuntuvammat seuraukset, se voi olla sovellettavissa. Tämän lisäksi sanktiokumulaationa voidaan tarkastella kaikenlaisia muita rikoksesta aiheutuneita tosiasiallisia seurauksia. Jos rikoksenteijä on esimerkiksi loukkaantunut vakavasti teon johdosta, se voidaan joissakin tilanteissa arvioida jo yksistään riittäväksi seuraamukseksi rikoksesta.⁴⁹⁷ Ihmiskaupan uhrin kohdalla voi ilmetä sanktiokumulaatiota ilmentäviä seikkoja esimerkiksi työpaikan menettämisen tai vakavan fyysisen tai henkisen vammautumisen takia.

⁴⁹⁵ HE 44/2002 vp, s. 198, 211–212.

⁴⁹⁶ HE 44/2002 vp, s. 199, 212. Ks. myös Vatjus-Anttila 2020.

⁴⁹⁷ HE 44/2002 vp, s. 199–200, 212; Lappi-Seppälä 2000, s. 304–305.

Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevassa säännöksessä viitataan rikoslain 6 luvun 7 §:ään, jonka toisessa kohdassa puhutaan rikosentekijän korkeasta iästä, terveydentilasta tai henkilökohtaisista oloista. Henkilökohtaisina tekijöinä voi antaa merkitystä sille, jos käsillä on huomattavan iäkäs tai vaikeasti sairas rikosentekijä. Hallituksen esityksen mukaan yleisen oikeuskäytännön mukaan tuomittava rangaistus voi joissakin tilanteissa olla kohtuuton myös rikosentekijän poikkeuksellisten vaikeiden elinolojen vuoksi.⁴⁹⁸ Ihmiskaupan uhri voi olla iäkäs tai vaikeasti sairas, mutta kysymys voi olla myös hänen poikkeuksellisen vaikeista elinolosuhteista, mitä voi esiintyä etenkin ulkomaalaistaustaisten uhrien kohdalla. Tällaiset seikat voivat puhua tuomitsematta jättämisen puolesta.

Rangaistukseen tuomitsematta jättämistä harkittaessa voidaan kiinnittää huomiota rikosprosessin kestoon. Tuomitsematta jättämistä koskevassa säännöksessä viitataan rikoslain 6 luvun 7 §:ään, jonka kolmannen perusteen mukaan rangaistuksesta luopumista on mahdollista harkita tilanteissa, joissa rikoksen tekemisestä on kulunut huomattavan pitkä aika ja rikoksen vanhentumisaika on lähellä. Rikosprosessin hitaus ei kuitenkaan yksin riitä, vaan tämän lisäksi rankaisemisen pitäisi johtaa kohtuuttomaan tai erittäin haitalliseen lopputulokseen. Toisinaan rikosprosessi saattaa olla hidaskäyttöinen ja asian käsittelyminen muutoksenhakutuomioistuimissa voi kestää hyvin pitkään. Jos syytetyn henkilön henkilökohtaisissa olosuhteissa on rikosprosessin aikana tapahtunut olennaisia muutoksia, se voidaan ottaa seuraamusharkinnassa huomioon. Hallituksen esityksessä mainittiin esimerkkinä tilanne, jossa syytetty olisi nuoruusvuosinaan syyllistynyt rikokseen. Hän olisi sittemmin irrottanut rikoksiin altistavista sosiaalisista yhteyksistä, hankkinut työpaikan ja muutenkin rauhoittanut elämäntilanteensa, mikä osoittaisi aikaisemman rikollisuuden kuuluvan jo menneeseen elämäntilanteeseen.⁴⁹⁹ Ihmiskaupan uhrin kohdalla voi olla kyse lähellä rikoksen vanhentumista olevista rikoksista, mutta myös muuttuneesta elämäntilanteesta, jos ihmiskaupan uhri on pystynyt irtaantumaan rikolliseen toimintaan liittyneistä hyväksikäyttökuviosta.

Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevassa rikoslain 6 luvun 12 §:n neljännessä kohdassa puhutaan sosiaali- ja terveydenhuollon toimista. Rangaistuksesta voidaan luopua, jos rankaiseminen olisi erityisen haitallista aloitettujen tai suunnitteilla olevien sosiaali- ja terveydenhuollon toimien kannalta. Hallituksen esityksessä mainit-

---

⁴⁹⁸ HE 44/2002 vp, s. 212; Lappi-Seppälä 2000, s. 304–305.

⁴⁹⁹ HE 44/2002 vp, s. 200–201, 212.

tiin esimerkkinä päihderiippuvainen rikoksenteijä, jolloin rangaistus voisi epätarkoituksenmukaisesti katkaista tai estää suunnitellun hoidon.⁵⁰⁰ Ihmiskaupan uhrin kärsiessä päihderiippuvuudesta tai ollessa muusta syystä hoidon tarpeessa rangaistuksesta luopuminen voi tulla kyseeseen.

YHTEENVETO – RIKOSOIKEUDELLISISTA TOIMENPITEISTÄ LUOPUMINEN

- **Syyttämättä jättäminen:** Rikolliseen toimintaan pakotettu ihmiskaupan (tai sen lähirikoksen) uhri voidaan jättää harkinnanvaraisesti syyttämättä vähäisistä rikoksista. Vähäisyysperusteissa kiinnitetään huomiota teon vähäisyyteen ja teosta ilmenevään alentuneeseen epäillyn rikoksenteijän syyllisyyteen. Rikoksen moitittavuus vähenee, jos uhrilla ei ollut toisintoimimisen mahdollisuutta tai se oli heikentynyt. Myös toimiminen lähes pakkotilassa taikka rikoksen tekemiseen johtanut painostaminen tai uhkaaminen vähentää syyllisyyttä ja teon moitittavuutta. Vähäisellä rikoksella tarkoitetaan muutoin sakkoon johtavaa seuraamusta, mutta alaikäisten kohdalla kyse voi olla vakavammastakin rikosepäilystä.
- **Tuomitsematta jättäminen:** Tuomarin käytettävissä oleva poikkeuksellisuusperuste (RL 6:12.1 kohta 3) ilmentää erityisen hyvin rankaisemattomuusperiaatetta. Ihmiskaupan (tai sen lähirikoksen) uhrin mahdollisuus hyväksikäytön kohteena kontrolloida ja päättää omasta toiminnastaan voi olla heikentynyt. Rikosta voidaan pitää anteeksiannettavana rikoksenteijän vaikean motivaatiotilanteen takia, joka on seurausta voimakkaasta painostuksesta tai uhasta taikka pakkotilaa lähellä olevista tilanteista. Poikkeuksellisuusperusteen soveltaminen ei rajaudu pelkästään vähäisiin rikoksiin.
- **Kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuussyyt:** Syyttämättä tai tuomitsematta jättämistä harkittaessa voidaan kiinnittää huomiota rikolliseen toimintaan pakotettuun ihmiskaupan uhriin, häntä ympäröiviin olosuhteisiin, rikoksesta aiheutuneisiin seurauksiin ja teon jälkeiseen käyttäytymiseen. Uhri voi olla aktiivinen omien rikostensa selvittämisessä. Sanktiokumulaatio voi puoltaa toimenpiteistä luopumista uhrin menetettyä työpaikkansa tai toimeentulonsa hyväksikäyttäjänsä ilmiantamisen seurauksena. Uhri voi olla hoidon tarpeessa kärsiessään pitkäkestoisen tai vakavan hyväksikäytön seurauksista. Jos uhri on päässyt irti hyväksikäyttökuvioista, muuttuneen elämäntilanteen takia hän on voinut samalla päästä irti rikosten tekemisestä. Mainitut eri seikat voivat puhua niin syyttäjän kuin tuomarin harkinnassa toimenpiteistä luopumisen puolesta. Säännösten soveltamista kohtuus- tai tarkoituksenmukaisuussyistä ei ole rajattu vain lieviin rikoksiin, mutta mitä vakavammasta rikoksesta on kyse, sen painavammat perusteet tarvitaan toimenpiteistä luopumisen tueksi.

⁵⁰⁰ HE 44/2002 vp, s. 212.

7 Asiantuntijoiden näkemyksiä rankaisemattomuusperiaatteesta

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta ei ole tutkittua tietoa. Haastatteleamalla asiantuntijoita on pyritty selvittämään, onko rankaisemattomuusperiaatetta sovellettu poliisi-, syyttäjä- tai tuomioistuinkäytännöissä. Haastattelu- ja asiakirja-aineiston avulla tuotetaan uutta tietoa soveltamiskäytännön esteistä ja mahdollisuuksista, ja jäsenetään rankaisemattomuusperiaatteen eri elementtejä.

7.1 Aineistot, menetelmä ja tutkimusetiikka

Tutkimusta varten haastateltiin 20 henkilöä. Heitä lähestyttiin yksilö-, pari- tai ryhmähaastattelujen muodossa. Haastatellut henkilöt olivat ihmiskaupan asiantuntijoita ja he olivat työskennelleet keskimäärin yli 10 vuotta ihmiskauppakysymysten äärellä. Haastatteluun haluttiin löytää sellaisia asiantuntijoita, jotka tunsivat ihmiskaupan uhreja koskevan rankaisemattomuusperiaatteen ja he olivat jo omassa työssään pohtineet periaatteen soveltamismahdollisuuksia. Heillä saattaisi myös olla kokemusta periaatteen soveltamisesta käytännössä.⁵⁰¹ Haastatteluihin osallistui poliiseja, syyttäjiä, oikeudellisia avustajia, muita rikosprosessin ja aihepiirin asiantuntijoita sekä uhreja auttavien tahojen edustajia. Henkilöillä oli kokemusta niin kotimaisista kuin kansainvälisistä ihmiskauppaan liittyneistä tehtävistä.

Haastattelujen avulla päästään käsiksi niin sanottuun hiljaiseen tietoon. Esimerkiksi järjestöjen edustajien puheenvuoroista välittyy heidän asiakastyössä saamansa kokemus ja ymmärrys ihmiskaupan uhrien tilanteista. Tämä tieto ei ole kuitenkaan välttämättä saatavissa järjestöjen laatimien vuosikertomusten tai muiden kirjallisten lähteiden kautta. Tehtyjen haastatteluiden perusteella ei ole mahdollista arvioida, miten poliisi- tai syyttäjäkäytännöissä toimitaan yleisesti rankaisemattomuusperiaatetta sovellettaessa. Haastatteluaineiston avulla pyritään sen sijaan valottamaan rankaisemattomuusperiaatteen sisältöä eri näkökulmista ja selvittämään sen soveltamiseen liittyviä kysymyksiä.

Haastatteluissa puhuttiin siitä, minkälaisiin rikoksiin ihmiskaupan uhreja oli pakotettu, miten heihin kohdistunutta hyväksikäyttöä selvitettiin ja minkälaiset tekijät vaikuttivat

---

⁵⁰¹ Asiantuntijahaastatteluista Alastalo – Åkerman – Vaitinen 2017. Asiantuntijahaastatteluiden käyttämisestä ihmiskauppattutkimuksen menetelmänä Viuhko – Jokinen 2021.

siihen, ettei rikoksen taustoihin päästy käsiksi. Keskusteluissa käsiteltiin rankaisemattomuusperiaatteen eri elementtejä, kuten sitä, mitä ihmiskaupan uhrilla tai pakottamisella tarkoitetaan ja onko periaate sovellettavissa samalla tavalla kaikkiin rikoksiin. Haastateltuja pyydettiin kertomaan, minkälaista kokemusta heillä oli rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta. Lisäksi paikannettiin periaatteen soveltamiselle erilaisia esteitä ja pohdittiin, miten niihin voisi vaikuttaa.

Haastattelut tehtiin lokakuun 2021 ja tammikuun 2022 välisenä aikana, ja ne kestivät puolesta tunnista kahteen tuntiin. Haastateltaville luvattiin, ettei heidän nimeään tai taustaorganisaatiotaan tuoda tutkimusraportissa esille. Ihmiskauppaan ja muuhun hyväksikäyttöön liittyneet asiakastapaamiset ja näiden rikosten käsitteleminen rikosprosessissa on usein ollut salaista. Haastatteluaineistoa analysoitaessa tämä seikka on otettu huomioon ja haastateltujen kuvaamien tapausten käsittely pyritään pitämään yleisellä tasolla.

Haastattelut nauhoitettiin ja nauhoitukset litteroitiin. Haastatteluaineistoa teemoiteltiin käsiteltävien aiheiden mukaisesti ja analyysia tehtiin yhdistämällä teoria- ja aineistolähtöistä otetta.⁵⁰² Kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden avulla paikannettiin rankaisemattomuusperiaatteen sisältöä ja sen soveltamisessa havaittuja ongelmia, mitä hyödynnettiin aineiston analyysissa. Tämän lisäksi haastatteluissa oltiin avoimia asiantuntijoiden esiin nostamille uusille aiheille ja näkökulmille.

Asiakirja-aineisto. Haastateltujen asiantuntijoiden kautta pyrittiin löytämään sellaisia rikostapauksia, joissa oli sovellettu rankaisemattomuusperiaatetta.⁵⁰³ Mielenkiinnon kohteena oli löytää erityisesti päätöksiä toimenpiteistä luopumisesta. Tulos oli vaatimaton. Valtionrajarikosten ulkopuolelta haastatellut eivät pystyneet osoittamaan yhtään tapausta, jossa poliisi olisi luopunut toimenpiteistä rankaisemattomuusperiaatteen takia. Heidän käsityksensä mukaan myöskään esitutkinnan rajoittamista koskevia esityksiä ei olisi tehty. Tietoon saatiin vain yksi harkinnanvaraista syyttämättä jättämistä koskeva päätös, jossa oli viitattu rankaisemattomuusperiaatteeseen. Tämän lisäksi haastattelu- ja asiakirja-aineistosta kävi ilmi muutamia yksittäisiä oikeudenkäyntejä, joissa oli vedottu rankaisemattomuusperiaatteeseen tai jälkikäteen arvioituna se olisi voinut olla haastateltujen mukaan mahdollista. Tuomioistuimien ei kuitenkaan ottanut kantaa rankaisemattomuusperiaatteeseen esimerkiksi siksi, että se päätyi hylkäämään syytteen.

⁵⁰² Haastatteluissa saadun tiedon tuottamisesta yhdessä haastateltujen kanssa ks. Alastalo – Åkerman 2014. Laadulliselle tutkimukselle ominaisesta sisällönanalyysistä ks. Tuomi – Sarajärvi 2013, s. 103 ss.

⁵⁰³ Tapauksia oli ainakin tällä hetkellä mahdotonta pyrkiä etsimään suoraan viranomaisten rekistereistä, koska haku pitäisi kohdistaa hyvin moniin eri rikosnimikkeisiin. Poimimista vaikeuttaisi myös se, että rankaisemattomuusperiaatteeseen ei viitata tai vedota yhdenmukaisella tai muista tavanomaisista hakusanoista eroavalla tavalla.

Tutkimuksessa perehdyttiin noin 12 rikostapaukseen tutustumalla esitutkinta-aineistoon, tuomioihin perusteluineen ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakastietoihin. Rikosnimikkeitä oli lukuisia. Kyse oli esimerkiksi näpistyksistä, varkauksista, törkeistä varkauksista, petoksista, parituksista, törkeistä parituksista, ihmiskaupasta ja törkeästä ihmiskaupasta. Tuomioistuimessa ei jätetty ketään tuomitsematta rangaistukseen viittaamalla rankaisemattomuusperiaatteeseen. Yhdessä paritusta koskevassa tapauksessa tehtiin käräjäoikeudessa päätös rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä, jolloin tarkasteltiin syytetyn teon aikaisia ja sen jälkeisiä olosuhteita.

Tutkimusetiikka. Tutkimusraportissa ei tulla esittelemään yksittäisiä tapauksia tai poliisin, syyttäjän tai tuomarin tekemiä ratkaisuja. Asiakirja-aineistoa on käytetty osana haastatteluaineiston analyysia, vaikka siihen ei aina viitata erikseen.

Haastattelu- ja asiakirja-aineisto sisältää arkaluonteista tietoa. Osa aineistosta on salassa pidettävää. Tutkimusta tehtäessä on kiinnitetty erityistä huomiota siihen, että kehenkään aineistossa esiintyvän henkilön yksityisyys tai turvallisuus ei vaarannu. Tätä periaatetta noudatetaan myös tutkimustuloksista raportoitaessa. Asiakirja-aineiston tunnistettavuuden takia siitä nostetaan esille vain muutama yksittäinen aineistoesimerkki.

7.2 Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen

Rankaisemattomuusperiaatteessa on kysymys siitä, että rikolliseen toimintaan pakotettu ihmiskaupan uhri ei joudu kantamaan tekemästään rikoksesta rikos- tai rangaistusvastuuta. Haastatteluissa lähdettiin usein liikkeelle yleisistä ihmiskauppaan liittyvistä kysymyksistä, joita pystyttiin tarkastelemaan useiden vuosien perspektiivistä käsin. Haastateltujen mukaan ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa oli tapahtunut viimeisten kymmenen vuoden sisällä myönteistä kehitystä. Kentällä oli useita aktiivisia toimijoita, joiden ansiosta pystyttiin kehittämään uhrien tunnistamiseen ja auttamiseen liittyviä käytäntöjä. Haastateltujen mukaan uhrilähtöinen lähestymistapa on vahvistunut, ja yhteistyö eri toimijoiden, järjestöjen ja viranomaisten välillä on syventynyt. Etenkin Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän ja Rikosuhripäivystyksen toiminnan ansiosta yhä useampi ihmiskaupan uhri oli saanut tukea ja apua. Haastatteluissa todettiin, että uhria auttavat tahot olivat onnistuneet paljastamaan ihmiskaupan uhreihin kohdistunutta hyväksikäyttöä, ja he olivat pystyneet luomaan painetta myös poliisille ryhtyä tutkimaan ja selvittämään näitä tapauksia.

Haastatteluista välittyi kuva siitä, että tietoisuus ihmiskaupan erilaisista ilmenemismuodoista, siihen liittyvästä hyväksikäytöstä, uhrien haavoittuvasta asemasta ja hei-

dän heikoista mahdollisuuksistaan puolustautua hyväksikäyttäjiä vastaan on vähitellen lisääntynyt. Tästä huolimatta esitutkintaviranomaisille ilmoitettujen ihmiskaupparikosten määrä on pysytellyt verrattain vähäisenä ja niiden käsittelemisessä rikosprosessissa esiintyi yhä edelleen monia vaikeuksia, minkä seurauksena ihmiskauppaan syyllistyneitä henkilöitä ei ole pystytty saattamaan rikosvastuuseen. (Ks. Liite 1. Tilastollinen katsaus.) Haastateltujen mukaan rikosprosessissa on epäonnistuttu myös toisella tavalla. Ihmiskaupan uhria ei ole pystytty tunnistamaan sellaisissa tilanteissa, joissa on tutkittu ja käsitelty heidän tekemiä rikoksia. Rikoksen taustalla vaikuttanutta hyväksikäyttöä ei ole aina huomattu tai siihen ei ole osattu vedota. Rikosprosessi on saattanut edetä esitutkinnasta syyteharkinnan kautta tuomioistuimeen asti, ja vasta vankilarangaistuksen aikana on saatettu kiinnittää huomiota ihmiskaupassa uhriutumiseen. Selvää on sekin, että hyväksikäyttö ja mahdollinen avun ja tuen tarve, ei välttämättä tule esille rangaistusta suoritettaessa.

Haastatellut listasivat useita rikoksia, joita ihmiskaupan uhri on saattanut tehdä. Puhetta oli esimerkiksi omaisuusrikoksista ja huumausainerikoksista, mutta myös ihmiskaupassa ja sen lähirikoksissa hyväksikäyttöön osallistumisesta. Rankaisemattomuusperiaatteelle olisi saattanut olla paikkansa näitä rikoksia käsiteltäessä, mutta toisaalta periaate ei välttämättä olisi ollut kaikissa tapauksissa edes sovellettavissa, vaikka siihen olisi vedottu.

Haastateltujen kokemuksen mukaan rankaisemattomuusperiaate oli toistaiseksi ollut esillä hyvin harvoissa tapauksissa. Haastateltujen mukaan rankaisemattomuusperiaatteen sivuuttamisen taustalta oli löydettävissä useita syitä. Poliisin tapaama henkilö ei välttämättä miellä itseään uhriksi tai hän ei halua kertoa kokemastaan hyväksikäytöstä. Esitutkintaviranomainen ei aina osaa kiinnittää huomiota rikoksen tai rikosten tekijän taustoihin. Rankaisemattomuusperiaate voi olla vieras kenelle tahansa rikosprosessin toimijoista, niin poliiseille, syyttäjille, tuomareille kuin oikeudellisille avustajillekin. Haastatellut totesivat, että vaikka periaate sinänsä tunnettaisiin, sen sisällöstä ja oikeusvaikutuksesta ei ole kuitenkaan selvyyttä.

7.3 Rankaisemattomuusperiaatteen tarve

Haastateltujen mukaan rankaisemattomuusperiaatteelle on selkeä tarve. Periaatteen perimmäisenä tavoitteena on suojella ihmiskaupassa hyväksikäytettyä uhria. Jos uhri on hyväksikäytönsä seurauksena ollut pakotettu tekemään rikoksen, hänen ei pitäisi kärsiä siitä rangaistusta. Haastatteluissa todettiin, että selkeästä tavoitteesta huolimatta periaatteen tarkempi sisältö on epäselvä. Mitä konkreettisemmalla tasolla rankaisemattomuusperiaatteesta puhuttiin, sen hankalammalta periaatteen soveltaminen tuntui käytännössä.

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen edellyttää tietoa ihmiskaupan ja siinä tapahtuvan hyväksikäytön piirteistä ja sen aiheuttamista seurauksista. Rankaisemattomuusperiaatteen katsottiin liittyvän useisiin erilaisiin tekijöihin, jotka vaikuttavat rikos- ja rangaistusvastuun muodostumiseen. Haastatteluissa nousi esille sikermä erilaisia rikosoikeuden yleisiin oppeihin, ihmiskaupan uhrien haavoittuvaan asemaan ja rikosprosessuaalisiin kysymyksiin liittyviä näkökulmia. Haastatteluista välittyi käsitys siitä, että rikolliseen toimintaan pakottamista on arvioitava uhrilähtöisesti. Keskeistä on kiinnittää huomiota niihin uhria ympäröiviin olosuhteisiin, joissa hyväksikäyttäjä pystyy pitämään uhrin määräysvaltansa alla ja saamaan hänet toimimaan haluamallaan tavalla.

Haastatteluissa puhuttiin rikosprosessin eri toimijoiden roolista rankaisemattomuusperiaatteen toteuttajana. Periaatetta tarkasteltiin siitä näkökulmasta, miten sitä olisi mahdollista soveltaa käytännössä, jolloin käsiteltiin muun muassa näyttökysymyksiä. Keskustelussa nousi lisäksi esille ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen asianomistaja, joka voi vaikuttaa rikosprosessin kulkuun ja siihen, päästäänkö rankaisemattomuusperiaatetta soveltamaan.

Haastateltujen mukaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa ollaan tällä hetkellä eräänlaisessa odotustilassa. Rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä ja sen eri elementeistä oli vaikea sanoa mitään kovin varmaa. Haastatelluilla ei vielä ollut käytännön kautta muodostunutta kokemusta periaatteesta, koska siihen oli vedottu varsin harvoissa tapauksissa. Haastatellut olivat kuitenkin luottavaisia, että tilanne tulee tulevaisuudessa muuttumaan, kun periaatteen soveltamisalasta saadaan vähitellen tulkinta- ja oikeuskäytäntöä.

7.4 Hyväksikäytön piiloutuva luonne

Haastatellut uskoivat, että ihmiskaupan uhreja pakotetaan rikolliseen toimintaan, mutta suurin osa tapauksista ei tule ilmi. Piiloon jäämisen katsottiin liittyvän ihmiskaupan luonteeseen ja ihmiskaupan uhrin haavoittuvaan asemaan hyväksikäyttökuvioidissa. Haastatteluissa piiloon jäämistä selitettiin tekijöillä, joita on paikannettu aikaisemmissa tutkimuksissa. Ihmiskaupan uhrin lähtötilanne on usein vaikea, mikä altistaa hyväksikäytölle. Hyväksikäyttäjä ja siihen osallistuvat henkilöt voivat olla uhrille läheisiä. Uhrin selviytymistä ja hyväksikäytöstä irtaantumista vaikeuttaa usea tekijä. Uhri on tyypillisesti monella tavalla riippuvainen hyväksikäyttäjistä. Ulkomaalaistaisilta uhreilta voi puuttua tarvittava kielitaito ja joskus jopa luku- tai kirjoitustaito. Hyväksikäyttäjä pystyy pitämään uhria suoranaudessa velkavankeudessa, koska uhrin on maksettava huomattavia summia matkan järjestelyistä ja muista vastaavista kuluista.

Hyväksikäyttö on voinut olla pitkäkestoista ja aiheuttaa useita fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia ja taloudellisia seurauksia, joiden takia uhrin toimintakyky on heikentynyt entisestään.⁵⁰⁴

Ihmiskaupan uhri voi olla huolissaan siitä, että hyväksikäyttäjän ilmiantaminen aiheuttaisi hänelle haitallisia seurauksia. Hyväksikäyttökuvioiden ympärillä voi toimia yhteisö, jossa sosiaalinen paine ja kontrolli on tiivistä. Haastatellut kertoivat, että uhri voi pelätä ilmiantamisesta aiheutuvaa itseensä tai läheisiinsä kohdistuvaa kostoja. Uhri voi olla taloudellisesti riippuvainen hyväksikäyttäjästään, ja tuntee epävarmuutta toimeentulostaan ja selviytymisestään ilman hyväksikäyttäjien verkostoa. Alaikäinen voi myös olla hyvin lojaali hyväksikäyttäjäänsä kohtaan (ks. myös kohta 8.2 Virossa annettusta ihmiskauppatuomiosta).⁵⁰⁵

Haastatteluissa tuotiin esille, että vaikka kanssakäyminen uhrin kanssa olisi tuottanut vahvoja viitteitä ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön kohteeksi joutumisesta, uhri ei aina ole valmis edes avun hakemiseen. Kynnys kääntyä poliisin puoleen ja ilmiantaa häntä hyväksikäyttänyt henkilö on vielä korkeampi. Kun uhri on osallistunut rikolliseen toimintaan, hän voi pelätä itseensä kohdistuvia oikeudellisia seurauksia ja ulkomaa-laistaustaisten henkilöiden kohdalla rangaistuksen lisäksi siitä mahdollisesti aiheutuvaa karkottamista.

7.5 Hyväksikäytön esille saaminen

Uhrin kokema hyväksikäyttö voi tulla esille useita eri teitä. Haastateltujen mukaan uhri on voinut jäädä kiinni tekemänsä rikoksen takia ja poliisi havaitsee merkkejä hyväksikäytöstä. Kyse voi olla poliisin tekemän valvontaiskun seurauksena haaviin jääneistä henkilöistä, joiden asemaa ryhdytään selvittämään. Esimerkiksi työperäisessä hyväksikäytössä henkilö ei aina koe olevansa uhri. Hän voi olla haluton menettämään työpaikkansa, koska sen mukana menisi hänen työ- ja oleskelulupansa ja mahdollisuus elättää itseään ja kotimaassa olevaa perhettään ja muuta sukuaan.

Rikoksesta epäillyn asemassa olevan uhrin kohtaaminen voi näyttäytyä hyvin erilaisena rikosoikeuden ja uhrin näkökulmasta. Rikosoikeus rakentuu tekorikosoikeudelliselle mallille, jossa keskitytään selvittämään yksittäistä, pistemäistä tekoa. Uhrin näkökulmasta hyväksikäyttö on voinut olla pitkäkestoista ja hyväksikäyttäjien valta voi

⁵⁰⁴ Esim. Viuhko – Jokinen 2009, s. 105 ss.; Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 97 ss.

⁵⁰⁵ Esim. Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 150 ss.; Jokinen – Ollus 2014, s. 55–57, 84–87, 115; Villacampa – Torres 2017, s. 402–404; Kervinen – Ollus 2019, s. 17 ss.

ulottua uhrin lisäksi hänen läheisiinsä. Rikosoikeudellisessa tarkastelussa olisi yksittäisen teon sijasta osattava kiinnittää huomiota rikoksen kontekstiin, eli herkistyttävä selvittämään uhrin asemaa hyväksikäytettynä, hyväksikäytön kestoa ja hyväksikäyttäjien käyttämiä kontrollin eri keinoja. Hyväksikäyttötilanteen selvittäminen ja hyväksikäyttäjän rooli uhrin rikosten tekemisessä olisi edellytys sille, jotta rankaisemattomuusperiaatetta päästäisiin soveltamaan. Jos rikoksesta epäiltynä kiinni jäänyt uhri ryhtyy kertomaan taustastaan, puhumista ei välttämättä edistä se, että hän voi joutua samalla paljastamaan aikaisempaa rikollista toimintaansa.

Haastateltujen mukaan poliisilla on voinut herätä epäily henkilön joutumisesta hyväksikäytön tai ihmiskaupan kohteeksi ja henkilö toimitettiin sopivaa palvelua tarjoavan järjestön tai auttamisjärjestelmän piiriin. Joidenkin erityisen haavoittuvassa asemassa olevien uhrien kohdalla oli välttämätöntä ensin hankkia uhrille apua ja tukea ennen kuin hän pystyi jatkamaan rikosprosessissa. Haastatteluissa keuhuttiin yhteistyötä auttavien tahojen ja viranomaisten välillä, ja etenkin ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän osaamista ja kyvykkyyttä selvittää mahdollista hyväksikäyttöä.

Ihmiskaupan uhri voi ohjautua auttavan tahon piiriin oma-aloitteisesti tai jonkun muun viranomaisen kuin poliisin toimesta. Uhrin avuntarve on saattanut kohdistua joihinkin muihin kysymyksiin, mutta kanssakäyminen hänen kanssaan voi alkaa tuottaa merkkejä hyväksikäytöstä. Uhria auttavat tahot korostivat usein, että ihmiskaupan uhrit ovat moninainen ryhmä. Heidän välillään on erilaisia haavoittuvuutta tuottavia tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten he pystyvät toimimaan ja tekemään päätöksiä. Merkityksensä on uhrin kokeman hyväksikäytön kestolla, intensiteetillä ja sen aikana harjoitetuilla erilaisilla kontrollin ja väkivallan muodoilla. Osalla uhreista on parempi mahdollisuus selviytyä ja pyrkiä huolehtimaan omista oikeuksistaan. Osa uhreista on sen sijaan ollut pitkäkestoisen ja intensiivisen kontrollin kohteina. Haastatteluissa nousi esille, että toistuva seksuaalinen hyväksikäyttö tai muu tuntuva väkivalta on voinut vaurioittaa vakavasti uhrin henkistä ja fyysistä terveyttä. Tilannetta pahentaa se, jos hyväksikäyttäjillä on edelleen uhrista vahva ote. Uhri voi tarvita aikaa ja turvaa omaa rauhoittumistaan ja toipumistaan varten. Haastatteluissa korostettiin, että uhrien kanssa työskennellessä avun ja tuen tarjoamista tehdään uhrin ehdoilla.

Luottamuksellisen suhteen rakentaminen uhriin voi viedä aikaa. Auttavien tahojen haastatteluissa korostettiin, että ihmiskaupan uhrin kanssa voidaan edetä pienin askelein. Tavoitteena voi olla, että uhrin tilanne pyritään järjestämään sellaiseksi, että hän ei

olisi enää yhtä riippuvainen hyväksikäyttäjistä kuin aikaisemmin ja hän pystyisi paremmin tekemään omaa elämäänsä koskevia valintoja.⁵⁰⁶

Haastateltujen mukaan uhria auttavilla tahoilla on hyvä mahdollisuus päästä käsiksi hyväksikäyttöön ja pyrkiä muodostamaan siitä kokonaisvaltainen kuva. Uhrin kanssa selvitetään hänen elämänkulkuaan ja mahdolliseen ihmiskauppaan liittyviä tapahtumia. Kun uhrin kanssa on saatu muodostettua hyvä vuorovaikutus, hän voi puhua auttavan tahon kanssa turvallisessa ilmapiirissä. Uhrin ei myöskään tarvitse huolehtia siitä, minkälaista haittaa hyväksikäytöstä puhumisesta voi aiheutua.

Haastatteluissa tuli ilmi, että poliisin tehtävä rikoksen selvittäjänä on helpompi sellaisissa tapauksissa, joissa Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän toimesta on jo arvioitu uhrin kokemuksia ihmiskaupan tunnusmerkistön näkökulmasta. Poliisi saa hyväksikäytöstä valmiiksi pureksittua tietoa ja pystyy rakentamaan sen päälle omaa tutkintaansa. Uhrilla on paremmat voimavarat osallistua rikosprosessiin, jos hän on saanut auttavilta tahoilta apua ja tukea. Uhri voi tarvita erityistä kannattelua ja huolenpitoa myös koko rikosprosessin ajan, missä auttavan tahon merkitys on suuri.

Haastateltujen mukaan myös poliisi voi saada kuulusteltavan kertomaan hyväksikäytöstä. Avain rikoksen taustojen selvittämiseen voi olla se, että poliisi ei ole syyttävällä asenteella liikkeellä. Kun kuulusteluilmapiirin luomiseen kiinnitetään huomiota, kuulusteltavaa henkilöä kohdellaan kunnioittavasti ja sensitiivisesti, rikokseen ja rikoksentehtäjiin liittyvistä olosuhteista pystytään muodostamaan kokonaiskuva.

7.6 Korkea kynnyks kynnys hyväksikäyttäjien ilmiantamiseen

Haastatteluissa tuotiin ilmi, että rikosprosessiin osallistuminen voi tuntua uhrista kuormittavalta. Uhrille on kuitenkin tärkeää pyrkiä tarjoamaan tietoa hänelle kuuluvista oikeuksista ja suomalaisen oikeusjärjestelmän peruspiirteistä. Auttava taho voi pyrkiä siihen, että uhrille esitellään erilaisia vaihtoehtoja. Hänelle voidaan järjestää mahdollisuus tavata asianajajaa, jonka kanssa voi pohtia rikosprosessiin liittyviä kysymyksiä. Haastateltujen mukaan on selvää, että kaikilla ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön

⁵⁰⁶ Haastatteluissa nousi esille kritiikkiä puutteellisesta palvelujärjestelmästä, sillä valtakunnallisesti ihmiskaupan uhrien erityisavun tarvetta ei tunnistettu. Uhrien kanssa työskentelemistä ja heidän hyvinvoinnista huolehtimista vaikeutti se, että kuntatasolla ihmiskaupan uhrien tarvitsemien palvelujen saamisessa oli vaihtelua. Samoin esim. Koskenoja ym. 2018; OM 2021, s. 24–27.

uhreilla ei ole riittävästi voimavaroja rikostutkinnan käynnistämiseen, kun taas osa uhreista voi itse olla aktiivisia hyväksikäyttäjien ilmiantamisessa ja rikosilmoituksen tekemisessä.

Toisinaan on mahdollista, että uhri ohjataan ottamaan ensin yhteyttä poliisiin ja tarkoituksena on vasta tunnustella rikostutkinnan avaamista. Rikosuhripäivystys on kehittänyt uuden mallin, jossa poliisiin otetaan yhteyttä anonyymien konsultaation kautta.⁵⁰⁷ Haastatteluissa kerrottiin, että konsultaation seurauksena voi olla henkilön vetäytymisen rikosprosessista, mutta se voi johtaa myös rikostutkinnan avaamiseen.

Haastatteluissa puhuttiin tapauksista, joissa rikoksesta kiinni jäänyt uhri ei halunnut ryhtyä kertomaan rikoksen taustoista, vaan otti mieluummin rikoksen omalle vastuulle. Rangaistus voi olla uhrin silmissä lievempi seuraamus kuin mitä hänelle voisi tapahtua, jos hän ryhtyisi nimeämään ja ilmiantamaan hyväksikäyttäjäänsä. Osa haastatteluista kritisoi ihmiskaupan uhrien suojelun tasoa ja piti sitä riittämättömänä. Erityisesti uhria auttavien tahojen haastatteluissa tuli esille, että he olivat olleet mukana sellaisissa asiakkaidensa tilanteissa, joissa ihmiskauppaan ja muuhun hyväksikäyttöön syyllistyneillä henkilöillä oli edelleen hyvin vahva kontrolli uhrista. Kyse saattoi olla kotimaisesta tai kansainvälisesti järjestäytyneestä rikollisryhmästä, jonka aiheuttamaa vakavaa turvallisuusuhkaa pidettiin todellisena.

Ihmiskauppa on tyypillisesti rajat ylittävää rikollisuutta ja varsinkin ulkomaalaistaustainen uhri voi olla erityisen haavoittuvassa asemassa, koska Suomesta käsin ei pystytä huolehtimaan kotimaassa olevien läheisten turvallisuudesta.⁵⁰⁸ Haastateltujen mukaan ihmiskaupan uhrin voi toisinaan olla liian vaarallista ryhtyä kertomaan hyväksikäyttäjistä. Heidän mukaansa tällaisissa tilanteissa ei olisi eettisesti kestäväää, jos he pyrkisivät aktiivisesti kannustamaan uhria hyväksikäyttäjensä ilmiantamiseen.

Haastatteluissa tuli esille, että uhria on vaikea motivoida puhumaan hyväksikäytöstä ja siihen liittyen hänen itsensä tekemistä rikoksista, koska rankaisemattomuusperiaatteen käyttämisestä ei ole mitään takeita. Periaatteen eri elementtien sisällöistä ja tulkinnoista ei ole selvyyttä ja niitä on lisäksi vaikea näyttää toteen. Esimerkiksi toteutunut ihmiskauppa tai henkilön asemaa ihmiskaupan uhrina on vaikea todistaa. Vaikka ihmiskauppa tai uhrin status saataisiin näytettyä toteen, tämän jälkeen olisi vielä arvioitava, mikä vaikutus ihmiskaupalla oli uhrin tekemässä rikoksessa. Viranomaisten käsissä rankaisemattomuusperiaatetta koskeva lopputulos ei ole ennakoitavissa. Haastateltujen mukaan uhrille ei voi luvata etukäteen, että rikosprosessissa tul-taisiin soveltamaan rankaisemattomuusperiaatetta siten, että se vapauttaisi hänet ri-

⁵⁰⁷ Ks. <https://www.riku.fi/palvelut/ihmiskauppa/> (Luettu 6.4.2022).

⁵⁰⁸ Koston kierre saattaa olla pitkäkestoista ja siirtyä jopa sukupolvelta toiselle (esim. US 2014, s. 33).

kos- tai rangaistusvastuusta tai ainakin lieventäisi näitä vastuita. Uhrin riskiä rikosoikeudellisista seuraamuksista pidettiin sitä korkeampana mitä vakavammasta rikoksesta oli kyse.

7.7 Rikolliseen toimintaan pakottaminen

Haastatteluissa pyrittiin selvittämään, minkälaiseen rikolliseen toimintaan ihmiskaupan uhreja oli pakotettu. Uhreja auttavilla tahoilla oli tietoa siitä, minkälaisista rikoksista heidän asiakkaansa olivat kertoneet. Haastateltujen mukaan oli kuitenkin selvää, että kaikista rikoksista ei haluttu puhua edes luottamuksellisissa keskusteluissa. Haastatteluissa tuotiin esille kansainvälisillä kentillä tunnistettuja rikoksia ja epäiltiin, että niitä löytyisi Suomestakin, jos niitä vain etsittäisiin tarmokkaasti. Haastatelluilla henkilöillä ei aina ollut kovin varmaa tietoa rikolliseen toimintaan pakottamisesta, mutta he epäilivät sitä. Joissakin tilanteissa esiintyi indisioita hyväksikäytöstä, mutta niitä ei päästy uhrin vaikenemisen takia selvittämään.

Haastattelu- ja asiakirja-aineistosta nousi esille omaisuusrikoksia, kuten näpistyksiä ja myymälävarkauksia sekä petoksia, kun uhri oli esimerkiksi tilannut tai ostanut osamaksulla erilaisia tuotteita ilman maksukykyä. Myös huumausainerikoksista, erityisesti huumeiden salakuljettamisesta, puhuttiin. Pakkoavioliitossa mies pakotti naisen monenlaisiin erilaisiin rikoksiin, jotka liittyivät esimerkiksi miehen harjoittamaan yritystoimintaan. Työperäisessä hyväksikäytössä uhri joutui osallistumaan hyväksikäyttäjänsä määräysvallan alla esimerkiksi harmaan talouden pyörittämiseen. Yhtenä erityisenä ryhmänä nousi esille tapaukset, joissa ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön uhri osallistui hyväksikäyttökuvioihin. Kysymys oli ihmiskaupaan, paritukseen tai työperäiseen hyväksikäyttöön liittyvästä toiminnasta. Ihmiskaupan uhri saattoi syyllistyä lisäksi valtionrajarikoksiin tai ulkomaalaislain rikkomiseen, kun hänen oleskelu- tai työlupansa ei ollut voimassa.

7.8 Rankaisemattomuusperiaatteen elementit

Haastatteluissa puhuttiin siitä, mitä rankaisemattomuusperiaate voisi tarkoittaa. Rankaisemattomuusperiaatteen katsottiin liittyvän rikosvastuuseen, mutta myös rangaistusvastuuseen. Rikosvastuun keskeisistä edellytyksistä puhuttaessa käsiteltiin uhrien tahallisuutta, ymmärsivätkö he toimineensa väärin tai oliko heillä haavoittuvan asemansa takia tosiasiallista toisintoimimisen mahdollisuutta. Keskustelussa tuotiin esille, että ihmiskaupan uhri saattoi hyväksikäytön seurauksena olla henkisesti niin vaka-

vasti vaurioitunut, ettei hän tuntunut enää käsittävän toimintansa seurauksia. Haastattelut nostivat esille tapauksia, joissa uhri oli hyväksikäyttäjänsä opastamana laittanut nimensä erilaisiin asiakirjoihin ymmärtämättä niiden merkitystä. Rikosvastuun täyttymistä kyseenalaistettiin uhrin osallistuessa ihmiskaupassa hyväksikäyttökuvioihin sellaisissa tilanteissa, joissa uhri ei välttämättä ollut mieltänyt tehneensä mitään väärää, vaan pikemminkin koki toimineensa hyvän asian puolesta. Haastatteluiden perusteella vaikutti siltä, että edellä kerrotut seikat eivät välttämättä olleet riittävän vahvoja rikosvastuun poistumiseen, vaan uhria vastaan nostettiin syyte. Näillä tekijöillä oli kuitenkin uudelleen merkitystä, kun oikeudenkäynnissä ryhdyttiin keskustelemaan ja arvioimaan rangaistusvastuuta.

Rankaisemattomuusperiaatetta sovellettaessa on otettava kantaa useisiin kysymyksiin. Haastatteluissa keskusteltiin rankaisemattomuusperiaatteen eri elementeistä ja siitä, minkälaiset tekijät olivat heidän mielestään olennaisia periaatetta sovellettaessa. Harkittaessa periaatteen soveltamismahdollisuuksia haastattelut tarkastelivat uhrin ja hyväksikäyttäjän välistä suhdetta, uhrin toimintaa alisteisesta asemasta käsin ja minkälaista pakkoa tai muuta määräysvaltaa hyväksikäyttäjä harjoitti. Kokonaisvaltaisessa arvioinnissa annettiin merkitystä sille, miten itsenäisesti uhri oli toiminut, mitä hän tavoitteli, miten alisteisessa tai haavoittuvassa asemassa hän oli sekä minkälainen rooli hyväksikäyttäjällä oli uhrin toiminnassa. Uhrilähtöinen lähestymistapa näkyi etenkin siinä, miten rikolliseen toimintaan pakottamista lähestyttiin. Haastateltujen mukaan ihmiskaupan uhrien taustassa, elämäntilanteessa ja hyväksikäytön kohteeksi joutumisessa oli useita sellaisia kuormittavia tekijöitä, joiden katsottiin rajoittavan uhrin toimijuutta ja heikentävän hänen mahdollisuuksiaan vastustaa hyväksikäyttäjänsä tahtoa.

Haastatteluissa keskusteltiin rankaisemattomuusperiaatteen eri elementeistä. Kysymys oli siitä, 1) ketä voidaan pitää ihmiskaupan uhrina, 2) mitä rikokseen pakottamisella tarkoitetaan tai minkälainen yhteys on rikoksen ja ihmiskaupan välillä, 3) mihin rikoksiin periaate on sovellettavissa ja 4) minkälaista oikeusvaikutusta tavoitellaan. Haastatteluissa tuli usein esille, että eri elementeistä, niiden sisällöstä ja merkityksestä ei ollut mahdollista todeta mitään kovin painavaa tulkinta- ja oikeuskäytännön puuttumisen takia. Rankaisemattomuusperiaate oli sen verran uusi, että siihen oli vedottu toistaiseksi rikosprosessissa varsin harvoin. Haastatteluissa puhuttiin periaatteesta siitä näkökulmasta, miten sitä voisi olla mahdollista soveltaa. Haastattelut välttivät usein kovin vahvojen kannanottojen esittämistä, ja he sanoivat odottelevansa mielenkiinnolla tulevaa oikeuskäytäntöä.

Haastatteluista välittyi käsitys siitä, että rankaisemattomuusperiaatetta ei pidetty staattisena, vaan pikemminkin dynaamisena. Periaatteen eri elementit olivat joustavia, ja niiden sisältö ja painoarvo vaihtelivat erilaisissa tilanteissa. Esimerkiksi rikoksen vaka-

vuus voi vaikuttaa siihen, onko periaatteen soveltaminen edes mahdollista tai minkälaiseen oikeusvaikutukseen se johtaa. Rajanvetoa sen välillä, minkälainen uhrin tekemä rikollinen toiminta voisi kuulua sen alaan ja mikä puolestaan jäisi ulkopuolelle, ei pidetty selkeänä tai tarkkarajaisena. Tilannekohtaisessa harkinnassa merkitystä oli tapauksen erityispiirteillä, ja käytännön soveltamistilanteissa myös näyttökysymyksillä.

7.8.1 Kuka on ihmiskaupan uhri?

Haastateltujen mukaan tällä hetkellä ei ole selvyyttä, mitä rikosprosessissa tarkoitetaan ihmiskaupan uhrilla. Varmaa tietoa ei ole myöskään siitä, minkälaista selvitystä tai todistusta ihmiskaupan uhrin asemasta rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen vaatisi. Haastatteluissa asiasta esitettiin erilaisia näkemyksiä. Joissakin puheenvuoroissa rankaisemattomuusperiaate olisi sovellettavissa vain sellaisiin ihmiskaupan uhreihin, jotka on todettu lainvoimaisella tuomiolla ihmiskaupparikoksessa asianomistajiksi. Osassa puheenvuoroja tuomion vaatimista ihmiskaupasta pidettiin aivan liian korkeana edellytyksenä. Näkemystä perusteltiin sillä, että ihmiskauppaan liittyviä rikosepäilyjä tutkittiin ja vietiin rikosprosessissa eteenpäin varsin tehottomasti. Myös tuomioistuinkäsittely oli epävarmaa, rikosnimikkeet olivat liikkeessä vielä muutoksenhakuvaiheessa tai syyte voi tulla kokonaan hylätyksikin. Uhrin kokema hyväksikäyttö voi kuitenkin tulla rikosprosessin aikana todistetuksi, vaikka syyksi lukevaa tuomiota ihmiskaupasta ei saataisi.

Toisissa puheenvuoroissa korostettiin sitä, että ihmiskaupan uhrin asemaa ei tarvitse vahvistaa tuomiolla, vaan rankaisemattomuusperiaate on sovellettavissa, jos asiasta saadaan riittävä selvitys. Haastatellut eivät kuitenkaan tieneet, mitä riittävä selvitys tarkoittaisi. Yhtenä mahdollisuutena viitattiin siihen, että henkilö olisi hyväksytty mahdollisena ihmiskaupan uhrina ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään tai hänet olisi tunnistettu vastaanottolain (L 746/2011) mukaisesti viralliseksi ihmiskaupan uhriksi. Käytännössä esille voisi tulla myös tilanteita, joissa henkilö olisi tunnistettu ulkomailta ihmiskaupan uhriksi. Vaikka tällainen kotimaasta tai ulkomailta peräisin oleva todistus olisi käytettävissä, haastateltujen mielestä ei ollut varmaa, miten siihen suhtauttaisiin tuomioistuimessa ja katsottaisiinko sen olevan riittävä todiste ihmiskaupan uhrin aseman täyttymisestä. Selvältä vaikutti kuitenkin se, että pelkkää henkilön itsensä esittämää väitettä uhrin asemasta rikosprosessin aikana ei pidetty riittävänä, vaan väite pitäisi pystyä näyttämään jollain tavalla toteen. Haastatteluissa todettiin, että ennen kuin tulkinta- ja oikeuskäytännöissä otettaisiin kantaa tähän kysymykseen, tilanne pysyisi epäselvänä.

Haastatteluissa pohdittiin, että selvitys ihmiskaupan uhrin asemasta voi vaihdella rikoksen vakavuuden mukaan. Jos kysymyksessä olisi jokin lievä uhrin tekemä rikos,

rankaisemattomuusperiaate voisi olla helpommin sovellettavissa. Jos taas käsillä olisi jokin vakava rikosepäily, se saattaisi edellyttää vahvaa, jopa tuomion vahvuista näyttöä ihmiskaupan uhrin asemasta.

Vaikka henkilön asema ihmiskaupan uhrina olisi selvä, se ei yksin riitä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle. Haastatteluissa tuli ilmi, että ihmiskaupan uhrien kohdalla on vielä erikseen otettava kantaa muihin periaatteen elementteihin, kuten onko rikos tehty pakotettuna ja mikä yhteys uhrin asemalla on tehtyyn rikokseen.

7.8.2 Mitä rikokseen pakottamisella tarkoitetaan?

Haastatteluissa keskusteltiin siitä, mitä rikokseen tai rikolliseen toimintaan pakottamisella tarkoitetaan. Haastatellut lähestyivät kysymystä yleensä kuvaamalla ihmiskaupassa tapahtuvaa hyväksikäyttöä ja sen piirteitä. Heidän mukaansa kysymys oli kokonaisvaltaisesta toisen ihmisen valtaan ottamisesta, jonka seurauksena ihmisen oma tahto murrettiin. Haastatellut viittasivat usein ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöön, jossa pyritään tavoittamaan hyväksikäytön monimuotoisuutta. Pakko ei tarkoita vain fyysistä väkivaltaa tai sillä uhkaamista, vaan kysymys on monenlaisista kontrollin ja hallinnan keinoista. Ihmiskaupan uhri on tyypillisesti haavoittuvassa asemassa, mitä hyväksikäyttäjä pystyy hyödyntämään. Uhri on usein monella tavalla riippuvainen hyväksikäyttäjistä, ja suhteessa häneen erittäin alisteisessa asemassa. Hyväksikäyttöön voi osallistua useita eri henkilöitä, joiden takia uhri on jatkuvan valvonnan kohteena. Uhrilla voi olla heikko mahdollisuus puolustautua ja yrittää vastustaa hyväksikäyttäjien tahtoa. Pakottamisessa on haastateltujen mukaan ennen kaikkea kysymys uhrin määräysvallan alla pitämisestä.

Haastatteluissa tuotiin ilmi, että hyväksikäyttö ihmiskaupassa voi olla pitkäkestoista, minkä seurauksena uhri oppii vähitellen toimimaan hyväksikäyttäjien tahdon mukaisesti. Haastateltujen mukaan uhria ei tarvitse yleensä mitenkään erityisesti pakottaa tai painostaa, jotta hyväksikäyttäjä saisi hänet toimimaan haluamallaan tavalla. Pakottaminen näyttäytyi siten uhrin haavoittuvan ja alisteisen aseman hyväksikäyttönä. Haastatteluissa puhuttiin myös siitä, että mitä alisteisemmassa asemassa uhri oli, sitä vähemmän hyväksikäyttäjän tarvitsi käyttää pakottamista. Jos taas kysymyksessä olisi enemmän tasaväkisempi toimija hyväksikäyttäjän rinnalla, silloin tahdon murtamiseen tarvittaisiin jo suoraviivaisempaa pakkoa.

Haastatteluissa pohdittiin, millä sanoilla ”pakosta” tai ”pakottamisesta” pitäisi puhua. Yhtäältä pakottaminen sana voi johtaa harhaan, jos sitä tulkitaan suppeasti ja sen katsotaan edellyttävän fyysisen väkivallan käyttöä. Toisaalta pakottaminen sanan avulla

pystytään tuomaan ilmi tilannetta hyväksikäytetyn uhrin näkökulmasta. Tällöin tehdään näkyväksi uhrin haavoittuvaa ja alistesta asemaa, jonka seurauksena hänellä ei ole muuta mahdollisuutta kuin suostua toimimaan hyväksikäyttäjän haluamalla tavalla. Fyysisen väkivallan sijasta olisi tarkasteltava uhrin pakottavia olosuhteita ja hyväksikäyttäjän käyttämiä psykologisia keinoja, joilla uhri pidetään vallan alla ja hänet saadaan taivuteltua tekemään mitä hyväksikäyttäjä haluaa.

Haastateltujen mukaan pakottamista pitäisi lähteä tulkitsemaan uhrimyönteisesti hänen haavoittuvasta asemasta käsin. Tästä huolimatta ei ole syytä unohtaa, että uhriin on voitu kohdistaa fyysistä väkivaltaa ja sillä uhkaamista. Erityisesti pakkoavioliitossa tai parisuhteessa oli saattanut esiintyä hyvin vakavaa fyysistä, seksuaalista, henkistä ja taloudellista väkivaltaa. Osa haastatelluista muistutti, että ihmiskauppiaille on käytössään tehokas ja järjestäytynyt väkivaltakoneisto. Myös asiakirja-aineistoon perehtyminen paljasti vakavan väkivallan käyttöä uhria vastaan.

Haastatteluissa puhuttiin jonkin verran siitä, minkälaista yhteyttä tehdyn rikoksen ja ihmiskaupan välillä tulisi olla. Kansainvälisissä keskusteluissa on pohdittu rankaisemattomuusperiaatteen ajallista ulottuvuutta. Kysymyksiä ovat herättäneet tapaukset, joissa uhri on irtaantumassa tai hän on jo irtaantunut hyväksikäyttökuvioista (ks. edellä 2.1). Meillä vasta tulevaisuuden laintulkinta- ja soveltamiskäytäntö tulee osoittamaan, miten näihin tapauksiin suhtaudutaan.

Haastatteluissa puhuttiin usein tapauksista, joissa hyväksikäytön kohteena ollut henkilö alkoi itse osallistua eri roolissa hyväksikäyttökuvioihin. Kysymys oli roolin muuttamisesta esimerkiksi parituksessa tai työperäisessä hyväksikäytössä. Vaikka henkilön katsottiin aikaisemmin itse olleen ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön kohteena, se ei automaattisesti johtanut rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiseen. Uudessa roolissa uhrin alistainen asema oli muutoksessa, eikä kysymystä rikos- tai rangaistusvastuun asettamisesta pidetty helppona. Haastatteluiden perusteella vaikutti siltä, että jos uhrin arvioitiin toimineen enemmän oma-aloitteisesti, itsenäisesti ja omaa hyötyä tavoitellen, teon moitittavuuden seurauksena rankaisemattomuusperiaatteen vaikutus poistui tai lieveni rangaistuksen mittaamiskysymykseksi. (Ks. myös luku 7.12.)

Haastatteluissa tuotiin esille, että ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön uhri on voinut tehdä hyväksikäyttäjäänsä vastaan rikoksia. Kysymys oli kavalluksesta tai varastamisesta, kun työperäisen hyväksikäytön uhri vei – tai ilmiannettu työnantaja ainakin väitti hänen vieneen – mukanaan esimerkiksi rahaa, arvoesineitä tai avaimet. Vaikka ihmiskaupassa tapahtunut hyväksikäyttö on vaikuttanut uhrin tekemään rikokseen, sitä ei pidetty riittävänä perusteena rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle. Jotkut painottivat haastatteluissa, että periaatteen soveltaminen edellyttäisi pakottamisen elementin täyttymistä. Nyt se puuttui, koska olisi erikoinen ajatuskonstruktio, että hyväksikäyttäjä pakottaisi uhrin tekemään rikoksen itseään vastaan.

7.8.3 Minkälainen rikos voi tulla kyseeseen?

Haastatteluissa puhuttiin siitä, onko rikoksen laadulla tai vakavuudella merkitystä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle. Keskusteluissa asiasta esitettiin erilaisia näkemyksiä. Joidenkin mukaan kysymys on olennainen ja tietynlaisissa rikoksissa rankaisemattomuusperiaate ei ole sovellettavissa. Toisten mukaan ei pitäisi tehdä etukäteen näin ehdotonta kannanottoa, koska ihmiskaupan uhri voi olla niin alisteisessa asemassa, ettei hänelle jää toisintoimimisen mahdollisuutta.

Keskustelusta tuli kuitenkin ilmi, että periaatteen teoreettisen ja käytännöllisen tarkastelun välillä oli eroa. Vaikka teorian tasolla eri rikosten välille ei haluttu välttämättä tehdä eroja, niitä ei pystynyt välttämään, kun lähdettiin tarkastelemaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista rikosprosessuaalisissa käytännöissä. Haastateltujen mukaan kyse voi lisäksi olla siitä, että rankaisemattomuusperiaatteen oikeusvaikutus vaihtelee eri rikoksissa. Eroa tehtiin lievien ja vakavien rikosten välille. Lievissä rikoksissa rankaisemattomuusperiaate on helpommin sovellettavissa kuin vakavissa rikoksissa ja päätös periaatteen soveltamisesta on mahdollista tehdä rikosprosessin aikaisemmassa vaiheissa kuin vakavammista rikosepäilyistä.

Väkivalta- ja seksuaalirikoksissa suhtautuminen rankaisemattomuusperiaatteeseen oli lähtökohtaisesti kielteistä tai ainakin pidättyvää. Erityisesti väkivaltarikoksista puhuttaessa nostettiin esille tahallisuus- ja syyllisyysarviointiin kiinnittyviä näkökulmia. Ihmiskaupan uhrin katsottiin omasta hyväksikäytöstä huolimatta kykenevän ymmärtämään, että toisen henkilön pahoinpiteleminen on väärin. Henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa vedottiin myös suojeltavan oikeushyvän tärkeyteen, mikä puolsi viranomaisten velvollisuutta toteuttaa rikos- ja rangaistusvastuuta rikoksen tehnyttä uhria vastaan. Rikosprosessin eteenpäin viemistä perusteltiin lisäksi uhrin tekemän rikoksen kohteeksi joutuneen asianomistajan intresseillä. Yleinen ja yksityinen etu puolsi-kin erityisesti syyttäjien harkinnassa syytteen nostamista.

Vakavampien rikosten kohdalla tuotiin esille, että rankaisemattomuusperiaatteen käyttäminen voisi edellyttää tavanomaista vahvempaa pakottamisen elementin täyttämistä. Kyse voisi olla todella voimakkaasta henkisestä manipulaatiosta tai pidemmälle menevästä fyysisestä pakosta. Tällaisia näkökulmia tuotiin esille, kun puhuttiin väkivaltarikoksista tai ihmiskaupan uhrin osallistumisesta hyväksikäyttökuvioihin.

Haastatellut kommentoivat usein huumausainerikoksia, joiden taustalta voisi olla löydettävissä ihmiskauppaa tai muuta hyväksikäyttöä. Käytännössä periaatteen soveltaminen edellyttäisi, että esitutinnan aikana huumausainerikoksen taustalla vaikuttanut hyväksikäyttö olisi otettu selvityksen kohteeksi. Haastateltujen mukaan rankaisemat-

tomuusperiaate ei vaikuta olevan tunnettu huumausainerikoksia käsittelevien poliisien, syyttäjien tai oikeudellisten avustajien keskuudessa. Tämän lisäksi kyse voi olla myös siitä, että periaatteen soveltamiselle ei nähdä olevan tilaa. Moni huumausainerikoksiin osallistuvista henkilöistä on yhteiskunnallisesti marginalisoituja, mutta heidän heikkoa tai haavoittuvaa asemaansa ei pidetä oikeudellisesti relevanttina kysymyksenä.

Haastatteluissa tuli ilmi, että huumausainerikoksissa on mahdollista argumentoida rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista vastaan. Huumausainerikoksissa on vakiintuneita tulkintoja ja käytäntöjä toteuttaa rikosvastuuta ja esimerkiksi salakuljetustapauksissa odotettavissa oleva pitkä vankilarangaistus voi muodostaa selkeän esteen rankaisemattomuusperiaatteelle. Toisaalta haastateltujen syyttäjien keskuudesta löytyi myös valmiutta soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta. Syyttäjän harkinnassa myönteistä ratkaisua helpottaisi se, että huumausainerikokselta puuttuu aina asianomistaja, jonka intressien turvaaminen voisi muutoin estää periaatteen soveltamista.

Haastatteluissa puhuttiin siitä, että mitä lievemmästä rikoksesta oli kysymys, sen helpommin rankaisemattomuusperiaate oli sovellettavissa. Lievissä rikoksissa jo syyttäjä voi päättää periaatteen soveltamisesta. Haastatteluissa nostettiin esille vähäiset omaisuusrikokset, kuten näpistyksen, joihin rankaisemattomuusperiaate soveltuisi hyvin. Syyttäjän harkinnassa useampi eri tekijä voi puhua syyttämättä jättämisen puolesta. Jos henkilö on ollut ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön kohteena, se vähentää syyllisyysarvioinnissa teon moitittavuutta, mutta myös teon vähäisyys puoltaa syytteen nostamisesta luopumista. Jos käsillä on alaikäinen rikosentekijä, seuraamusjärjestelmää pyritään muutoinkin lieventämään heidän kohdallaan ja syyttämättä jättäminen voi olla sitä perustellumpaa.

Haastatteluista kävi ilmi, että vähäisissä rikoksissa rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen olisi helppoa siitakin syystä, että kaikkien periaatteen elementtien täyttymisestä ei tarvitse huolehtia. Harkinnassa ei tarvitse esimerkiksi jumittaa siihen, mitä ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan tai miten se todistetaan, koska rikoksen vähäisyys voi jo olla riittävä peruste syyttämättä jättämiselle. Tästä syystä periaatetta voidaan soveltaa myös lähirikosten uhrien hyväksi.

Useissa rikoksissa, kuten omaisuusrikoksissa on kuitenkin otettava huomioon rikoksen asianomistaja. Haastatteluissa tuli esille, että asianomistajan vahingonkorvaus oikeudellisista vaatimuksista huolehtiminen ei aina välttämättä muodostuisi esteeksi syyttämättä jättämiselle. Ajatuksena oli, että varsinkin oikeushenkilön kanssa vaatimuksista pystyisi todennäköisesti neuvottelemaan ja sopimaan. Asiakirja-aineistosta kävi ilmi, että syyttämättä jättäminen helpottuisi myös tapauksissa, joissa uhrin tekemästä rikoksesta hyötyneitä hyväksikäyttäjiä vastaan oli nostettu erillinen syyte. Uhrin

tekemien rikosten asianomistajilla oli silloin mahdollisuus kohdistaa korvausvaatimuk-
sensa heille.

7.8.4 Mikä on tavoiteltava oikeusvaikutus?

Haastatteluissa pohdittiin, minkälaista oikeusvaikutusta rankaisemattomuusperiaat-
teen avulla tavoiteltiin. Haastatteluissa puhuttiin eniten toimenpiteistä luopumisesta,
mutta myös rangaistuksen lieventämisestä. Tämän lisäksi nousi esille syyttäjän mah-
dollisuus luopua oikeudenkäynnin aikana syytteestä. Pakkotilaa koskevan sääntelyn
ei sen sijaan katsottu kattavan ihmiskaupan uhrille tyypillisiä tilanteita, koska pakkoti-
lan edellytyksenä on välitön ja pakottava vaara (ks. edellä luku 3.5). Rankaisematto-
muusperiaate näyttäytyi jälleen dynaamisena ja sen katsottiin saavan erilaisia oikeus-
vaikutuksia eri rikoksissa ja tilanteissa.

Haastatteluissa todettiin, että uhrin edun näkökulmasta olisi parasta mitä varhaisem-
massa rikosprosessin vaiheessa päätös rankaisemattomuudesta tehtäisiin. Käytän-
nössä rikoksen taustan, uhrin kokeman hyväksikäytön ja muiden vastaavien tekijöiden
selvittäminen vaatii yleensä perusteellista esitutkintaa. Myös syyttäjä voi päätyä har-
kinnassaan siihen, että näyttökysymysten selvittämiseksi ja arvioimiseksi on perustel-
tua nostaa syyte. Yksi haastatelluista kiteytti, että periaate ei ole syyttämättömyysperi-
aate, vaan rankaisemattomuusperiaate. Tällä hetkellä syytteen nostamista uhrin teke-
mästä rikoksesta perusteltiin lisäksi sillä, että rankaisemattomuusperiaatteesta tarvi-
taan oikeuskäytäntöä.

Toimenpiteistä luopuminen. Toimenpiteistä luopuminen voi perustua poliisin, syyttä-
jän tai tuomioistuimen tekemään päätökseen. Poliisin harkintavalta on kaikkein sup-
pein, eikä sen nähty antavan kovin paljon mahdollisuuksia rankaisemattomuusperiaat-
teen soveltamiselle. Haastateltujen mukaan tulevaisuudessa voi tulla eteen sellaisia
tapauksia, joissa poliisi tekisi syyttäjälle esitutkinnan rajoittamista koskevan esityksen.
Tämän seurauksena uskottiin, että myös syyttäjä päätyisi samaan lopputulokseen.

Haastatellut toivat esille, että harkinnanvarainen päätös syyttämättä jättämisestä on
mahdollista tehdä rankaisemattomuusperiaatteen perusteella. Syyttämättä jättäminen
on kaikkein helpointa vähäisistä rikoksista, koska mitä vakavampiin rikosepäilyihin
siirrytään, sen huonommin säännökset antavat mahdollisuuden luopua syytteen nos-
tamisesta.

Tuomarilla on kaikkein laajin harkintavalta soveltaa toimenpiteistä luopumista koske-
via säännöksiä ja tehdä päätös rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä. Rangais-
tuskäytännön yleinen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että rangaistuksen tuomitsematta

jättäminen on tuomioistuinkäytännöissä selkeä poikkeussäännös (ks. myös Liite 1. Tilastollinen katsaus). Sitä sovelletaan myös ennemminkin lievissä kuin vakavissa rikoksissa. Tästä huolimatta haastattelut odottivat, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalaa ryhdyttäisiin linjaamaan tuomioistuinkäytännön kautta. Kun rankaisemattomuusperiaatteeseen vetoaminen lisääntyisi, saataisiin vähitellen suuntaviivoja sille, minkälaisissa tapauksissa rangaistuksen tuomitsematta jättäminen tulisi kyseeseen. Tuomioistuinten ratkaisukäytäntö rangaistuksen tuomitsematta jättämisessä ohjaisi myös yleisemmin toimenpiteistä luopumisen soveltamisalaa.

Syytteen nostaminen ja siitä luopuminen. Haastatteluissa puhuttiin tapauksista, joissa hyväksikäytön uhrius ja tekijyys limittyi, koska uhri oli erilaisissa rooleissa osallistunut hyväksikäyttökuvioihin. Rikoksista nousi esille ihmiskauppa tai sen lähirikoksista etenkin paritus tai työperäinen hyväksikäyttö. Hyväksikäyttökuvioon osallistuminen vaikutti usein johtavan siihen, että uhria vastaan nostettiin syyte. Haastateltujen syyttäjien mukaan syytteen nostaminen oli perusteltua, jotta oikeudenkäynnin aikana pystyttäisiin paremmin selvittämään, minkälaisessa roolissa uhri oli itse osallistunut rikolliseen toimintaan, kuten ihmiskauppaan tai sen lähirikokseen.

Käräjäoikeudessa näyttökysymykset ovat keskeisessä roolissa ja niiden arvioimiseen on hyvä mahdollisuus suullisuuteen, välittömyyteen ja kontradiktorisuuteen nojautuvassa oikeudenkäynnissä. Rikoksen osapuolien ja todistajien kuuleminen, ristikuulustelu sekä asianosaisten esittämät vaatimukset ja näkemykset todistelusta rikastuttavat prosessiaineistoa ja selventävät rikoksen osapuolten toimintaa ja oikeudellista vastuuta. Oikeudenkäynnin aikana voidaan selvittää uhrin epäitsenäisen toiminta ja alisteinen asema ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön uhrina. Haastatteluissa tuotiin esille, että käräjäpäivän päätteeksi syyttäjä voisi luopua syytteestä ja näin oli joskus tapahtunutkin.⁵⁰⁹ Varhaisemmista tapauksista oli jo kulunut aikaa, eikä oikeudenkäynnissä kukaan välttämättä ollut osannut vedota rankaisemattomuusperiaatteeseen tai rankaisemattomuussäännöksiin.

Haastateltujen mukaan syytteestä luopuminen oli uhrin edun mukainen päätös. Erityisesti asianajajien mielestä lopputulos oli hyvä, koska enää ei ollut riskiä rikoksen tehneelle uhrille määrättävistä rikokseen perustuvista muista seuraamuksista. Kyse oli esimerkiksi siitä, että hyväksikäytön uhri vapautui niin rikoshyödyn menettämistä kuin käytännössä myös asianomistajan vahingonkorvauksia koskevista vaatimuksista. Syytteestä luopumisesta ei tulisi rikosrekisterimerkintää, ja riski saada karkotuspäätös vähenisi.

⁵⁰⁹ Ks. myös Vähemmistövaltuutettu 2014, s. 66. Syytteen peruuttamisesta ja luopumisesta ks. Tolvanen 2007.

Rangaistuksen lieventäminen. Haastatellut toivat esille, että vaikka rankaisemattomuussäännöksiin oli toistaiseksi vedottu vain harvoin, sen ilmentämä periaate oli kuitenkin ollut esillä arvioitaessa rikos- ja rangaistusvastuuta. Haastatellut puhuivat etenkin uhrin osallistumisesta hyväksikäyttökuvioidin, minkä seurauksena häntä oli syytetty esimerkiksi päätekijänä tai avunantajana paritukseen tai kiskonnantapaiseen työsyryntään. Uhrin tausta hyväksikäytettynä oli ollut esillä oikeudenkäynnissä, mutta se ei muodostanut riittävää perustetta syytteestä tai rangaistuksesta luopumiselle. Uhrin alisteinen asema, painostavat olosuhteet ja vähäisempi rooli vaikuttivat kuitenkin viime kädessä seuraamusharkinnassa ja se saattoi näkyä niin rangaistuslajin valinnassa kuin rangaistuksen mittaamisessakin rangaistusta lieventävänä tekijänä. Myös asiakirja-aineistosta kävi ilmi, että periaatetta ilmentävillä näkökohdilla oli vaikutusta rikos- ja etenkin rangaistusvastuusta päätettäessä. Tämä osoittaa, että rankaisemattomuusperiaate ei ole täysin uusi tai vieras elementti perinteiselle rikosoikeudelliselle järjestelmälle.

7.9 Esteitä rikoksen taustan selvittämislle esitutkinnassa

Haastatteluissa puhuttiin siitä, että rankaisemattomuusperiaatetta ei ole toistaiseksi välttämättä sovellettu siinä määrin kuin siihen olisi voinut olla mahdollisuus. Tähän oli useita syitä. Kysymys on yksittäisen uhrin käyttäytymisestä, mutta myös yleisemmin viranomaisten tietotaidosta kohdata haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä ja tunnistaa ihmiskauppaa. Hyväksikäytön kohteeksi joutunut henkilö ei aina ole valmis puhumaan hyväksikäytöstä. Esitutkintaviranomainen ei kaikissa tapauksissa havaitse indisioita ihmiskaupasta. Ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö voi olla vieras, eikä sitä osata soveltaa. Haastatteluissa todettiin, että ihmiskaupan uhrien tunnistaminen on satunnaista ja henkilösidonnaista siten, että uhrien oikeuksien toteutuminen on kiinni siitä, kenen viranomaisen kanssa hän sattuu asioimaan. Rankaisemattomuusperiaatetta ei tunneta, eikä poliisi koe tehtäväkseen selvittää mahdollista rikoksen taustalta löytyvää hyväksikäyttöä.

Poliisin rooli rikosprosessin portinvartijana on tärkeä, ja esitutinnan aikana tehdyillä ratkaisuilla on merkittävä vaikutus sille, minkälaisia rikostapauksia ohjautuu syyttäjän ja tuomioistuimen ratkaistaviksi. Haastatteluissa tuotiin ilmi, että poliisi ei kuitenkaan aina tule kiinnittäneeksi huomiota rikoksen taustalla vaikuttaneeseen hyväksikäyttöön. Haastateltujen mukaan poliisikäytännöissä vaikutusta on sillä, missä roolissa uhri kohdataan. Jos hän jää kiinni tekemänsä rikoksensa johdosta, hyväksikäyttöön ei välttämättä päästä käsiksi. Kuulustelun aikana pöydän molemmin puolin voi olla halutto-

muutta nostaa asiaa esille. Uhri ei ole halukas kertomaan rikoksen taustoista, eikä ilmiantamaan hyväksikäyttönsä osallistuneita henkilöitä. Esitutkintakäytännöissä ja -rutiineissa on useita tekijöitä, jotka voivat estää hyväksikäytön ilmituloa.

Poliisi on pyrkinyt organisoimaan rikosten tutkimista ja käsittelemistä siten, että koneisto olisi tehokas. Tästä syystä niin sanotuissa yksinkertaisissa massarikoksissa (esimerkiksi näpistyksissä) niiden selvittäminen ja seuraamuksen määrääminen on pyritty tekemään mahdollisimman suoraviivaiseksi. Poliisin kohdatessa henkilön rikoksesta epäillyn asemassa, se voi virittää asetelman sellaiseksi, että kuulustelija ei edes kiinnitä suurta huomiota epäillyn esittämiin erilaisiin väitteisiin, joiden avulla epäilty pyrkii vähentämään vastuutaan rikosentekijänä. Poliisi ei myöskään välttämättä ryhdy oma-aloitteisesti selvittämään rikosentekijän tai rikoksen taustaa, eikä mahdollista hyväksikäyttöä pyritä aktiivisesti nostamaan esille. Näin voi tapahtua myös alaikäisten kohdalla, vaikka juuri lapsia ja nuoria pakotetaan tyyppillisesti rikolliseen toimintaan.⁵¹⁰

Haastatteluissa puhuttiin paljon huumausainerikoksista. Kansainvälisten kokemusten perusteella epäiltiin, että ihmiskaupan uhreja hyödynnettäisiin kotimaisilla laittomilla huumemarkkinoilla erilaisissa tehtävissä. Puhetta oli etenkin huumeiden salakuljettamisesta, mutta myös myymisestä ja kannabiksen kasvattamisesta. Haastatellut olivat kohdanneet huumausainerikoksiin syyllystyneitä asiakkaita, joiden haavoittuvuutta syvensi huumeriippuvuus. Haastateltujen mielestä joitakin ihmiskaupan uhrin asemassa olleita henkilöitä oli selvästi erehdytetty toimimaan salakuljettajina.

Toisin kuin pienissä omaisuusrikoksissa huumausainerikostutkinnassa rikoksista epäiltyjen henkilöiden kuulustelemiseen ollaan valmiita käyttämään aikaa.⁵¹¹ Tästä huolimatta haastateltujen mukaan huume poliisissa ei yleensä herkistytä selvittämään kuulusteltavan kohtaamaa hyväksikäyttöä ihmiskaupan uhrina. Huume poliisissa on selvittää laittomilla markkinoilla toimivia henkilöitä ja huumeiden liikuttelemiseen liittyviä kysymyksiä. Huumausainerikollisuus on rajat ylittävää rikollisuutta, ja huumeiden liikuttelemiseen osallistuu useita henkilöitä erilaisissa rooleissa. Haastatellut raportoivat asiakkaista, jotka olivat yrittäneet välittää poliisille tietoa tietämistään henkilöistä, mutta käsityksenä oli, että poliisi olisi ohittanut nämä tiedonjyvät.⁵¹²

⁵¹⁰ Kervinen ja Ollus listasivat ihmiskaupan auttamisjärjestelmässä kehitettyjä konkreettisia kysymyksiä, joiden avulla on mahdollista tunnistaa lapsiuhreja paremmin (Kervinen – Ollus 2019, s. 21–23).

⁵¹¹ Kainulainen 2009, s. 311–330.

⁵¹² Myös Villacampan ja Torresin tutkimuksessa kävi ilmi, että huumeiden salakuljetuksesta kiinni jäänyt uhri yritti joissakin tapauksissa välittää poliisille tietoa rikolliseen toimintaan osallistuneista henkilöistä, mutta poliisi ei välttämättä tarttunut niihin. Toisinaan uhrin tarjoamat tiedot olivat niin epämääräisiä, että niiden avulla ei ollut mahdollista päästä muiden henkilöiden jäljille. Villacampa – Torres 2015, s. 110–112; Villacampa 2019, s. 16–17, 21–22.

Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta ongelmallista voi olla, että uhrin huumeketjussa tapaamat henkilöt eivät välttämättä ole samoja henkilöitä, jotka ovat vastanneet uhrin hyväksikäytöstä ihmiskaupassa. Uhrin kokemus hänen alisteisen asemansa hyödyntämisestä voi kohdata rikosprosessissa lisäksi näytöllisiä ongelmia, kun hyväksikäyttäjien toiminta salakuljetukseen pakottajina pitäisi pystyä näyttämään toteen. Haastateltujen mukaan heidän asiakkaidensa kohdalla kysymys mahdolliseen rikolliseen toimintaan pakottamisesta ei noussut esille, eikä sitä selvitetty rikosprosessin aikana. Jälkikäteen on vaikea yrittää ottaa kantaa siihen, olisiko rankaisemattomuusperiaate voinut olla sovellettavissa haastateltujen kuvaamisessa huumetapauksissa.

Useissa haastatteluissa kritisoitiin kuitenkin sitä, että mahdollista hyväksikäyttöä huumausainekuvioissa ei otettu vakavasti. Ajatuksena vaikutti olevan, että rikollisessa alamaailmassa on erilaisia ihmisten välisiä valtasuhteita, jännitteitä ja konflikteja, mutta niillä ei ole oikeudellisesti merkitystä. Haastatteluissa esitettiin vahvoja kannanottoja sen puolesta, että huumeiden liikuttelemista olisi mahdollista tarkastella ihmiskaupparikoksen viitekehuksesta käsin tai tärkeää olisi ymmärtää edes se, että huumausainerikoksilla ja ihmiskaupalla voi olla toistensa kanssa risteäviä tutkintalinjoja. Huumausainekuvioihin sisältyvällä vallankäytöllä ja hyväksikäytöllä voisi ja pitäisi olla merkitystä rikos- ja seuraamusvastuusta päätettäessä.

Haastatteluiden perusteella vaikutti siltä, että paras mahdollisuus tunnistaa hyväksikäytön uhreja oli silloin kun rikostutkintaa tehtiin ihmiskaupparikoksen tai sen lähirikoksen viitekehuksesta käsin. Ihmiskaupparikoksille ja niiden lähirikoksille on ominaista monimutkainen hyväksikäyttökuvio, johon osallistuvia henkilöitä, heidän asemansa ja heidän välisiä suhteitaan selvitetään esitutkinnasta lähtien. Ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön uhrin tekemää rikosta tarkastellaan silloin osana hyväksikäyttökuviota. Tällöin päästään paremmin käsiksi heidän haavoittuvaan tai alisteiseen asemansa ja mahdolliseen hyväksikäyttäjän rooliin uhrin tekemään rikoksen alullepanijana tai pakottajana. Esitutkinnan avaaminen ihmiskaupasta tai sen lähirikoksesta vaikutti olevan paras tae sille, että rikokseen osallistuneiden henkilöiden asemaa selvitetään myös rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta.

7.10 Pällekkäiset roolit rikosprosessissa

Haastatteluissa tuli ilmi, että rikosprosessin aikana uhrin asema on voinut vaihdella rikoksesta epäillyn, asianomistajan ja todistajan roolin välillä. Epäillyn ja asianomistajan roolien päällekkäisyyttä pidettiin usein haittana. Haastatteluissa puhuttiin siitä, että rankaisemattomuusperiaatetta sovellettaessa ihmiskaupan uhri saattaa olla rikoksesta epäiltynä itse tekemänsä rikoksen johdosta, mutta hän saattaa olla samalla rikoksen

asianomistajana itseensä kohdistuneen hyväksikäytön takia. Haastatelluilla oli kokemusta siitä, että päällekkäisistä rooleista aiheutui käytännössä hankaluuksia. Esitutkinnasta lähtien rikosprosessissa on merkityksellistä missä asemassa henkilöä kuullaan. Jos hän on rikoksesta epäiltynä, hänellä ei ole totuudessa pysymisen velvollisuutta, eikä hänen ole edes pakko puhua mitään. Jos henkilö on rikoksen asianomistajana, hänen on sen sijaan puhuttava totta. Haastatellut toivat esille myös oikeudenkäynnin, jossa päällekkäisissä rooleissa toimiminen aiheutti uudelleen vaikeuksia.

Käytännön oikeuselämässä esiintyi vaihtelua siinä, missä järjestyksessä uhrin tekemä rikos ja sen taustalla vaikuttanut hyväksikäyttö tuli esille. Uhrina oli saatettu ensin kuulla asianomistajana, mutta poliisin puretuessa tarkemmin hyväksikäyttökuvioihin kävi ilmi, että uhri oli osallistunut tekijänä niihin. Joissakin tilanteissa kävi puolestaan päinvastoin. Uhrina oli ensin kuultu epäiltynä osallisuudesta hyväksikäyttökuvioihin, mutta hänen asemansa pikemminkin hyväksikäytön kohteena selkiytyi vähitellen esitutinnan aikana. Uhrin asema saattoi muuttua rikosprosessin edetessä pelkäksi asianomistajaksi. Joissakin tilanteissa uhrilla pysyi kuitenkin kaksoisrooli: häntä tutkittiin sekä rikoksesta epäiltynä että rikoksen asianomistajana.

Päällekkäisistä rooleista voi olla haittaa niin uhrille kuin viranomaisillekin. Uhrilla voi jo muutoinkin olla vaikeuksia ottaa haltuun rikosprosessin toimintalogiikkaa, mutta hänen prosessuaalisen asemansa vaihdeltaessa se vaikeutuu entisestään. Tilanne saattaa näyttäytyä uhrille yhden haastatellun sanoin suorastaan ”skitsofreenisena”. Viranomaisten näkökulmasta huomio kiinnittyy rikoksen selvittämisen toteutumiseen. Haastateltujen mukaan uhrin vaihtuva rooli voi vaikeuttaa hyväksikäyttökuvioiden selvittämistä ja toteennäyttämistä. Jos uhri kohdataan esitutkinnassa rikoksesta epäiltynä, se voi estää hänen puhehalujaan ja viranomaisten mahdollisuus selvittää varsinaista hyväksikäyttöön liittyvää päärikosta voi heikentyä.

Haastatteluissa kerrottiin eräästä isosta rikosvyyhdestä, jossa jo esitutkinnassa linjattiin, että hyvin pieneen rooliin paritustoiminnassa ei kiinnitetä huomiota. Päätös keskittyä vain tapauksen olennaisiin osiin tehtiin ilmeisesti yhdessä poliisin ja syyttäjän kanssa, ja sen varaan rakennettiin myöhemmin syyte. Haastatteluissa todettiin, että pienessä roolissa olleen henkilön kertomusta tukivat muiden prostituoituna toimineiden henkilöiden kertomukset. Ratkaisua perusteltiin myös sillä, että kaksoisroolista kiinni pitäminen olisi vaikeuttanut näytön saamista päärikoksesta. Rikoksesta epäillyn asemassa oleva kuulusteltava henkilö saattaisi vaieta, eikä hän olisi enää valmis kertomaan rikokseen liittyvistä yksityiskohdista. Vastaavaa ”sormien läpi katsomista” oli tehty työperäisessä hyväksikäytössä, kun haluttiin turvata päärikoksen selvittäminen ja siitä saatava näyttö.

Haastatteluissa tuli esille toiveita siitä, että rankaisemattomuusperiaatteen avulla pystyttäisiin selkiyttämään uhrin asemaa rikosprosessissa ja luopuman pakotetusta kaksoisroolista. Kun uhri kohdattaisiin vain rikoksen asianomistajana, hänen olisi helpompi yrittää luottaa poliisiin ja ryhtyä kertomaan hyväksikäyttökuvioidin liittyvistä tapahtumista. Jos taas uhria kuulustellaan samalla rikoksesta epäiltynä, puhuminen ei ole hänen etunsa mukaista, koska hänen kertomustaan voidaan käyttää häntä itseään vastaan.

Haastatteluissa esitettiin näkemyksiä, joiden mukaan olisi hyvä, mitä aikaisemmassa vaiheessa tehtäisiin päätös siitä, että uhri kohdattaisiin vain rikoksen asianomistajana ja huomio keskitettäisiin päärikoksen selvittämiseen. Hyväksikäytetyn uhrin toimintakyky oli muutenkin usein haurastunut ja pelkkä osallistuminen rikosprosessiin asianomistajankin asemassa oli raskasta. Haastatellut moittivat etenkin nykyistä rikosprosessin hitautta. Rikosprosessi näyttäytyi uhrin näkökulmasta vielä kuormittavampana, jos hän sai sen aikana pelätä oman rikos- ja rangaistusvastuunsa toteutumista. Uhrin tilannetta kuvattiin ”löyhässä hirressä” roikkumiseksi.

Haastatteluissa kerrottiin, että uhrin kaksoisroolitus voi olla hankalaa myös oikeudenkäynnissä. Joissakin puheenvuoroissa pelättiin roolien vaihtumisen kesken käräjäpäivän vaikuttavan siihen, miten uskottavana tuomioistuin pitää uhrin kertomusta omasta hyväksikäytöstään. Huolena oli, minkälainen näyttöarvo asianomistajan kertomukselle enää annetaan, kun häntä kuullaan samassa rikosvyyhdessä myös syytettynä.

Haastatteluissa keskusteltiin siitä, että jos uhria ei ole ennen syytteen nostamista vapautettu rikos- tai rangaistusvastuusta, olisiko hänen tekemänsä rikos ja häneen kohdistunut rikos perusteltua käsitellä erillisissä oikeudenkäynneissä. Joissakin tilanteissa rikostutkinnat saattavat olla erillisiä, ne ovat poliisissa eri yksiköiden tutkittavana ja käytännössä niiden eritahtisuus voi asettaa vaikeuksia rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle. Riskinä on, että uhrin tekemästä yksinkertaisemmasta rikoksesta ehditään jo määrätä seuraamus ennen kuin epäily hyväksikäytöstä on saatu selvitettyä. Tällaisten tilanteiden estämiseksi olisi pohdittava, pitäisikö rikosprosessissa odottaa hyväksikäyttöepäilyn selvittämistä vai voisiko rankaisemattomuusperiaate olla sovellettavissa jo ennen sitä. Tavoiteltavana ei voi pitää sitä, että uhri joutuisi vasta tuomion purun kautta kiinnittämään huomiota rankaisemattomuusperiaatteeseen.

Haastatteluissa tuli esille, että uhrin tekemää rikosta ja häneen kohdistunutta rikosta on tarkoituksenmukaista käsitellä samassa oikeudenkäynnissä. Kysymys oli paitsi prosessiekonomiasta myös siitä, että rikosten osapuolten ja mahdollisten todistajienkin kannalta yksi oikeudenkäynti olisi paras ratkaisu. Tästä syystä on perusteltua yhdistää rikosjutut ja kuulla kaikkia rikokseen liittyviä henkilöitä saman oikeudenkäynnin aikana, koska eri rikoksissa on kysymys samoista henkilöistä ja heidän toiminnastaan

hyväksikäyttökuvioissa. Yhdistämistä perusteltiin lisäksi sillä, että eri henkilöiden antamien kertomusten yhtäaikainen kuuleminen oli ainoa tapa pyrkiä muodostamaan kokonaiskuvaa hyväksikäytöstä.

7.11 Syytteen nostamisen puolesta puhuvia seikkoja

Haastatteluissa puhuttiin siitä, että uhrin edun näkökulmasta olisi parempi mitä aikaisemmassa vaiheessa rikosprosessia rankaisemattomuusperiaatetta päätettäisiin soveltaa ja uhri vapautuisi rikosepäilyistä tai -syytteistä. Vaikka tätä tavoitetta ei kiistetty, siihen pääsemistä pidettiin käytännön oikeuselämässä vaikeana.

Uhrin tekemän rikoksen taustan ja mahdollisen hyväksikäytön selvittäminen vaatii osallistumista esitutkintaan. Mitä vakavampi rikosepäily on kyseessä, sitä suurempi selvittämisen intressi siihen kohdistuu. Ihmiskaupan uhrin asemasta on hankittava selvitystä ja se voi tarkoittaa erillisen rikostutkinnan avaamista ihmiskaupparikoksesta tai sen lähirikoksesta. Jos ihmiskaupparikosta on mahdollista lähteä tutkimaan, pystytään vähitellen muodostamaan kuva uhrin tilanteesta, hyväksikäyttäjän käyttämistä pakottamisen keinoista sekä muista uhrin tekemään rikokseen liittyneistä olosuhteista. Nämä tiedot ovat olennaisia rankaisemattomuusperiaatteen eri elementtien täyttymisen arvioimiseksi.

Haastatteluista kävi ilmi, että mitä vakavampi rikos on kyseessä, sitä pidemmälle rikosprosessissa joudutaan yleensä etenemään. Harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen ei juurikaan ole mahdollista vakavammista rikosepäilyistä. Vastaavalla tavalla on rajoitettu rangaistukseen tuomitsematta jättämistä, vaikka tuomarin käytettävissä onkin laajin harkintavalta soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä.

Syytteen nostamista perusteltiin lisäksi näyttöön liittyvillä kysymyksillä. Esitutkinnan aikana uhri on saattanut rikoksesta epäillyn asemassa tuoda ilmi, että hänet oli pakotettu tekemään rikos. Haastatteluissa todettiin, että rankaisemattomuusperiaatetta olisi vaikea lähteä soveltamaan pelkän esitutkinnassa esitetyn väitteen takia. Jos pakottajana oli ”se Pedro tuolla Madridissa”, häneen ei välttämättä päästy käsiksi. Tällainen väite pitäisi pystyä näyttämään rikosprosessin aikana toteen ja hyvänä pidettiin, jos hyväksikäyttäjää vastaan käynnistettäisiin rikostutkinta tai häntä ainakin päästäisiin kuulemaan pakottamiseen liittyvistä tapahtumista.

Rikos- tai rangaistusvastuusta vapautumiselle ei pidetty riittävänä hyväksikäyttäjän ja pakottamisen jäämistä pelkän epämääräisen puheen varaan. Jos rankaisemattomuusperiaatetta ryhdyttäisiin soveltamaan hyvin matalalla kynnyksellä, katsottiin sen lisäävän riskiä periaatteen väärinkäyttöön ja yritykseen hyötyä siitä ilman todellisia perusteita. Haastatteluissa epäiltiin, että muutoin jatkossa kaikki vetoaisivat siihen, että ”joku Jaska pakotti”.

Haastatteluissa todettiin, että harkittaessa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista yksittäiseen tapaukseen henkilötodistelu saattaa olla keskeisessä asemassa. Syyteharkinta tehdään kirjallisen esitutkinta-aineiston perusteella, kun taas oikeudenkäynnissä päästään kuulemaan rikoksen osapuolten kertomuksia. Näytön esittäminen ja sen arvioiminen onnistuu parhaiten oikeudenkäynnissä. Tuomioistuimessa on hyvä mahdollisuus arvioida rikos- ja rangaistusvastuun oikeudenmukaista kohdentamista.

Uhrin oikeudellinen avustaja voi olla aktiivinen uhrin kokeman hyväksikäytön ja sen merkityksen esille nostamisessa. Asiakirja-aineistosta kävi ilmi, että avustaja oli saattanut turvautua rikosoikeuden yleisiin oppeihin. Koska pakkotilasääntely ei soveltunut uhuriin, avustaja vetosi ”pakkotilanomaisiin” olosuhteisiin. Rikoksen osapuolten näkemykset tapahtumienkulusta, uhrin ja hyväksikäyttäjän vuorovaikutuksesta ja toiminnasta saattoivat olla keskenään hyvin ristiriitaisia. Hyväksikäyttäjän avustaja saattoi puolestaan aktiivisesti kiistää päämiehensä toiminnan uhrin käyttäytymisen ohjaajana tai uhrin alisteisen aseman.

Haastateltujen syyttäjien mukaan uhria vastaan nostetusta syytteestä huolimatta he pelaavat avoimin kortein ja ovat valmiita tuomaan esille rikos- tai rangaistusvastuun poistamiseen tai lieventämiseen liittyviä seikkoja. Tuomioistuimelle jäi useita vaihtoehtoja. Jos rikosvastuun keskeinen elementti (tunnusmerkistönmukaisuus tai oikeudenvastaisuus) puuttuisi, se johtaisi syytteen hylkäämiseen. Jos tapauksessa olisi useita rankaisemista vastaan puhuvia seikkoja, päätös rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä on mahdollinen. Jos uhrin tekemässä rikoksessa on yhä kysymys rangaistavasta teosta, seuraamusharkinnassa voidaan ottaa huomioon lieventäviä tekijöitä.

Esimerkiksi yhdessä asiakirja-aineistoon sisältyneessä tuomiossa päädyttiin rangaistuksen tuomitsematta jättämiseen. Käräjäoikeus ei ottanut kantaa rankaisemattomuussäännökseen, vaikka siihen vedottiin oikeudenkäynnin aikana. Tapauksessa nainen oli osallistunut miehensä organisoimaan paritus-toimintaan. Seuraamusharkinnassa tuomioistuin nosti esille useita tapaukseen soveltuvia rikoslain perusteita, jotka vaikuttivat rangaistuksen mittaamisessa lieventävästi. Kysymys oli lieventämis- ja kohtuullistamisperusteista, mutta myös mahdollisuudesta käyttää lievennettyä rangaistusasteikkoa. Näiden jälkeen tarkasteltiin rangaistuksen tuomitsematta jättämistä käsittelemällä

sekä vähäisyys- että kohtuuttomuus- ja tarkoituksettomuusperustetta. Sanktiokumulaationa kiinnitettiin huomiota naisen vapaudenmenettämiseen rikosprosessin aikana ja raskaan oikeudenkäynnin läpikäymisen, mutta naiselle tuli lisäksi maksettavaksi hänen paritustoiminnasta saamansa rikoshyöty. Käräjäoikeuden mukaan kyse oli riittävästä seuraamuksista ja se piti kohtuullisena jättää ko. henkilön tuomitsematta rangaistukseen.⁵¹³

7.12 Kiperä tapaus – hyväksikäyttökuvioihin osallistuminen

Haastatteluissa nostettiin yhtenä erityisenä ryhmänä esille tapaukset, joissa ensin ihmiskaupassa tai sen lähirikoksessa hyväksikäytetty uhri osallistui myöhemmin uudessa roolissa hyväksikäyttökuvioihin. Puhe kiinnittyi usein paritusrikollisuuteen, jota pidettiin selkeänä esimerkkinä siitä, miten rikoksen tekijyys ja uhrius voi limittyä. Kysymys on samaan henkilöön kohdistuvista eri asemista saman hyväksikäyttökuvion sisällä. Aikaisemmin itse prostituotuna hyväksikäytetty nainen ryhtyi nyt parittamaan muita naisia osallistumalla esimerkiksi heidän rekrytoimiseensa tai välittämiseensä. Haastatteluissa pohdittiin missä vaiheessa uhrin syyllisyyden arvioimisessa tapahtuu siirtymiä ja hänen toimintaansa on pidettävä niin moitittavana, että se johtaa täyteen rikos- ja rangaistusvastuuseen. Uhrin alisteinen asema voi vaihdella, eikä uhri enää toimi hyväksikäyttäjien käskystä tai määräysvallan alaisena vaan yhä enemmän itseohjautuvasti. Haastatteluissa tehtiin eroa uhrin toiminnan eri motiivien välille ja pohdittiin tapauksia, joissa kyse vaikutti olevan pikemminkin uhrin selviytymisestä vaikeassa elämäntilanteessa kuin tietoisesta toisen henkilön hyväksikäyttämisestä.

Haastatteluissa tuotiin ilmi, että uusi rooli voi tuoda uhrille etuja, jos hänen ei enää tarvitse toimia prostituotuna, mutta uudesta roolista voi olla myös haittaa. Uusi rooli voi entisestään vaikeuttaa hyväksikäyttökuvioista irti pääsemistä, koska hänen asemansa rikosentekijänä vahvistuu ulkopuolisten silmissä ja voi estää niin avun hakemista kuin sen saamista.

Ihmiskauppaan ja muuhun hyväksikäyttöön osallistumisessa oli tietyllä tavalla kysymys tyyppillisistä uhrin tekemistä rikoksista, joista haastatelluilla oli kokemusta. Uhrin kokema oma hyväksikäyttö ja hänen itsensä toiminta hyväksikäyttäjänä oli tullut esille myös rikosprosessissa, koska tapauksia oli käsitelty ihmiskaupan tai sen lähirikoksen

⁵¹³ Tuomioissa viitattiin rikoslain kuusi luvun 6 §:n 1-kohtaan, 7 § 1-kohtaan, 8 § 1 momentin 3 ja 4-kohtaan ja lopulta 12 § 1 ja 4-kohtiin.

viitekehyksessä. Haastatelluilla ei kuitenkaan ollut varmoja käsityksiä siitä, olisiko rankaisemattomuusperiaate edes sovellettavissa näissä tapauksissa tai millä tavalla sitä voisi soveltaa.

Haastattelu- ja asiakirja-aineistoa on mahdollista jäsentää siten, että uhrin roolin vaihtumisessa on kysymys kolmesta erilaisesta tapauksesta. Ensimmäisessä henkilö pysyi edelleen hyvin alisteisessa asemassa, vaikka hänen toimenkuvansa hyväksikäyttökuvioissa muuttui. Toisessa tapauksessa uhrin katsottiin päässeen uudessa roolissaan aikaisempaan verrattuna parempaan asemaan ja hänen riippuvuutensa hyväksikäyttäjistä väheni. Kolmannessa tapauksessa uhrin asema hyväksikäyttökuvioissa nousi niin paljon, että hänen katsottiin jo kantavan itsenäisesti vastuuta omasta paritustoiminnastaan. Vastaavia siirtymiä tapahtui työperäisessä hyväksikäytössä tai ihmiskaupassa. Rajanvetoa eri tapausten välillä ei pidetty mitenkään selkeänä, ja roolin muuttuminen asetti haasteita rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle.

Ensimmäinen tapaus: Alistettu uhri. Haastatteluissa tuotiin esille pakkoprostituution kuluttava luonne, jonka seurauksena ihmiskaupan kohteena olleella uhrilla ei ollut enää muutamien vuosien kuluttua psyykkistä tai fyysistä kestävyyttä toimia prostituoituna. Kun hyväksikäyttäjillä oli kuitenkin hyvin vahva ote uhrista ja uhri oli edelleen heistä riippuvainen, hän ei löytänyt muuta ulospääsyä tilanteesta kuin osallistua uudessa toimenkuvassa hyväksikäyttäjien määräysten mukaisesti parituksen järjestämiseen.

Toinen tapaus: Avunantajana. Haastateltujen mukaan ihmiskaupan uhrien toimijuus voi vaihdella ja joissakin tilanteissa uhri voi olla valmis enemmän omasta tahdostaan osallistumaan hyväksikäyttökuvioihin. Haastatellut totesivat, että ihmiskaupan uhrin näkökulmasta kyse voi olla eräänlaisesta välttämättömästä selviytymiskeinosta ja uhri on edelleen alisteisessa asemassa suhteessa hyväksikäyttäjiin. Uhrin toiminta voi olla pienimuotoista, eikä epäselvyyttä ole siitä, että päävastuu toiminnan suunnittelemista ja pyörittämisestä on hyväksikäyttäjillä. Myös toiminnasta saatava taloudellinen hyöty menee heidän taskuihinsa. Uhri ei välttämättä pyrkinyt edes parantamaan omaa asemaansa tai saamaan itselleen rahaa muiden kustannuksella. Haastatteluissa kerrottiin tapauksista, joissa uhrin motiivina oli ennemminkin vain auttaa kanssasisariaan järjestämällä heille esimerkiksi paremmat työskentely- tai majoitusolosuhteet.

Kolmas tapaus: Itsenäinen toimija. Haastatteluissa todettiin, että ihmiskauppa on ajassa muuttuva rikos. Se voi ilmetä uhrin toimintaa tarkasteltaessa siten, että hänen asemansa hyväksikäyttökuvioissa voi nousta. Hän pääsee irti alisteisesta asemastaan,

vaikka hän pysyykin enemmän vapaaehtoisesti mukana vanhoissa kuvioissa. Haastatteluissa todettiin, että uhri voi alkaa vuorostaan toimia ”madamena”.⁵¹⁴ Hän elää itse vapaammassa oloissa, mutta ryhtyy itsenäisessä roolissa pyörittämään parituskuvioita ja pyrkii saamaan siitä taloudellista hyötyä.

Haastatellut selittivät uhrin toimintaa sillä, että heidän taustansa ja hyväksikäyttönsä seurauksena heille ei juurikaan ollut töitä tarjolla laillisilla työmarkkinoilla. Kun uhrin olivat päässeet jyvälle parituksen toimintalogiikasta, he jatkoivat sen parissa, minkä osasivat ja minkä he olivat itse hyväksikäytettyinä oppineet. Samanlaisia tekijöitä oli tunnistettavissa tapauksista, joissa työperäisesti hyväksikäytetyt henkilöt jatkoivat itse toimintaa hyväksikäyttäjinä.

Tapauksen 1–3 oikeudellinen arvioiminen. Haastatteluissa tuotiin esille, että uhrin asema hyväksikäyttökuvioissa ei ollut välttämättä mitenkään selkeä. Vaikeaa oli ottaa kantaa siihen, minkälainen merkitys hänen omalle taustalleen hyväksikäytön kohteena annettaisiin arvioitaessa hänen rikollista toimintaansa. Haastateltujen syyttäjien mukaan tällaisissa tapauksissa saattoi olla useita perusteita sille, että he pitivät parempana syytteen nostamista uhria vastaan kuin siitä luopumista. Tuomarilla on käytettävissään laajin harkintavaltta arvioida rikos- ja rangaistusvastuuta ja siihen on myös paras mahdollisuus oikeudenkäynnin aikana saadun näytön jälkeen.

Mahdollisuutta soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta kolmessa eri tapauksessa voi hahmotella seuraavalla tavalla. Ensimmäisessä tapauksessa uhrin oma alisteinen asema voi olla niin ilmeinen jo esitutkinnan aikana, että rikostutkinta keskitetään päätekijään ja uhrin vähäinen rikollinen toiminta ohitetaan. Tällaiselle ratkaisulle voi yrittää hakea tukea yleisistä prosessuaalisista perusteista ja käytännöistä. Jos esille halutaan nostaa rankaisemattomuusperiaate, se voi olla lisäperusteena esitutkinnan rajoittamiselle tai harkinnanvaraiselle syyttämättä jättämiselle.

Toisessa tapauksessa tilanne on pulmallinen. Joissakin tilanteissa voi olla edellytyksiä harkinnanvaraiselle syyttämättä jättämiselle, mutta käsillä voi myös olla tilanteita, joissa syytteen nostaminen uhria vastaan esimerkiksi avunantajana on perusteltavissa. Tuomari lopulta ratkaisee, onko tapauksessa riittävästi rankaisemattomuusperiaatteen puolesta puhuvia tekijöitä, joiden seurauksena se päättyisi rangaistukseen tuomitsematta jättämisestä koskevaan päätökseen. Jos rankaisemattomuusperiaatteen puolesta puhuvat tekijät eivät riitä vapauttamaan rangaistusvastuusta, se voi kuitenkin vaikuttaa muulla tavalla rangaistuksen mittaamisessa lieventävästi.

⁵¹⁴ Ilmiöstä ks. esim. UNODC 2020, s. 30 ss.

Kolmannessa tapauksessa ei sen sijaan ole enää välttämättä mitään edellytyksiä soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta. Vaikka henkilö on aikaisemmin ollut hyväksikäytettynä ja hänen taustansa voidaan ajatella vaikuttaneen hänen uuteen ”ammattivalintaansa”, se ei enää poista tai edes vähennä rikos- tai rangaistusvastuuta. Hänen toimintansa toisten uhrien hyväksikäyttäjänä on niin itsenäistä, että siihen on perusteltua kohdistaa rikosoikeudellinen moite ja henkilö joutuu kantamaan toiminnastaan täyden rikosoikeudellisen vastuun.

YHTEENVETO – ASiantuntijoiden näkemyksiä rankaisemattomuusperiaatteesta

- Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta ei ole Suomessa vielä juurikaan kokemusta.
- Rikolliseen toimintaan pakotetut ihmiskaupan uhrin tekevät tavanomaisia rikoksia. Rankaisemattomuusperiaatetta ei ole kuitenkaan päästy soveltamaan, koska rikosprosessin aikana ei ole kiinnitetty huomiota rikoksen taustalta löytyvään hyväksikäyttöön ja pakottamiseen.
- Yleiset säännökset syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä tukevat rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista etenkin vähäisissä rikoksissa.

8 Johtopäätökset ja suositukset

Kansainvälisissä keskusteluissa on kiinnitetty huomiota siihen, että rikolliseen toimintaan pakotettua ihmiskaupan uhria ei pitäisi rangaista. Rankaisemattomuusperiaate ei kuitenkaan muodosta ehdotonta syytesuojaa, vaan periaate koskee ainoastaan ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemiä rikoksia. Eurooppalaisissa rankaisemattomuussäännöksissä puhutaan syyttämättä ja rankaisematta jättämisestä. Suomessa lainsäätäjällä on katsonut, että rankaisemattomuusperiaatetta päästään toteuttamaan erityisesti toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten avulla. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin kytki rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen EIS 4 artiklasta johdettuun ihmiskaupan uhrien suojeluvollisuuteen ratkaisussa V.C.L ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta. Ratkaisussa ihmisoikeustuomioistuin totesi, että ihmiskaupan uhrien syyttäminen voi olla ristiriidassa suojeluvollisuuden kanssa. Ratkaisu asettaa valtioille velvollisuuden tunnistaa ihmiskaupan uhreja rikosprosessissa ja soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta myös käytännön soveltamistilanteissa.

Ratkaisusta seuraa, että suomalaisilla viranomaisilla, kuten poliisilla, syyttäjillä ja tuomareilla, on velvollisuus arvioida rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista yksittäisessä tapauksessa. Velvollisuus syntyy, kun viranomaiset ovat tietoisia tai heidän olisi pitänyt olla tietoisia olosuhteista, jotka antavat uskottavan syyn epäillä ihmiskauppaa tai vaaraa sen tapahtumisesta. Rankaisemattomuusperiaatteen huomioimatta jättämisessä voi olla kyse ihmisoikeusloukkauksesta, jolloin yksittäiset ihmiskaupan uhrit voivat valittaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen ja vaatia hyvitystä. Ihmisoikeusloukkauksesta ei kuitenkaan ole kyse, jos rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiseen kohdistuneen oikeudellisen harkinnan jälkeen periaatetta ei sovelleta. (Ks. luku 2.7.)

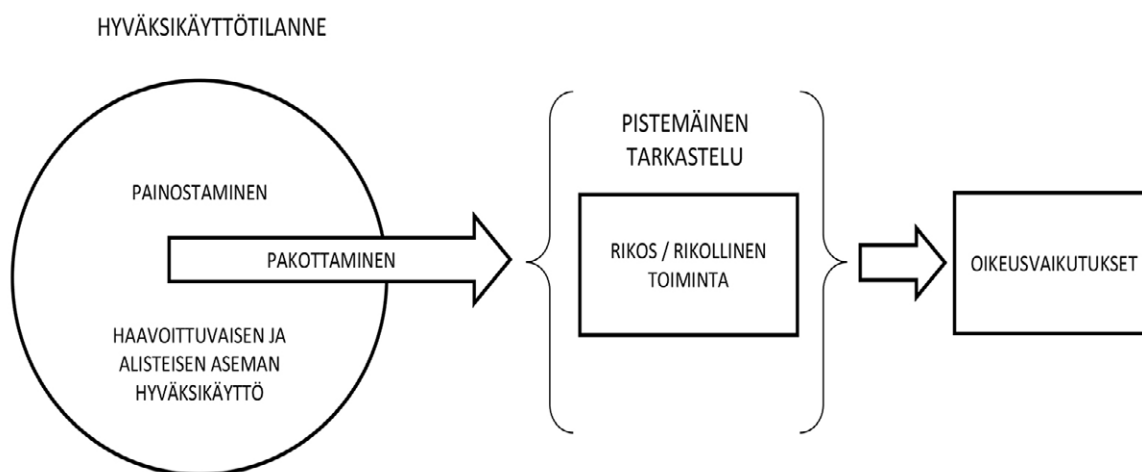
Tutkimuksessa on analysoitu rankaisemattomuusperiaatetta kansainvälisestä ja kotimaisesta näkökulmasta. Rankaisemattomuusperiaatetta on tarkasteltu osana rikosoikeudellista järjestelmää. Tämän lisäksi on selvitetty asiantuntijoiden näkemyksiä mahdollisuudesta soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta. Haastattelu- ja asiakirja-aineiston analyysi osoittaa, että Suomessa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta ei vielä ole juurikaan kokemusta.

Tutkimuksessa katsotaan, että kotimainen rikosoikeudellinen säännöstö on sinänsä riittävä ja antaa mahdollisuuden toteuttaa rankaisemattomuusperiaatetta. Ongelmana on ollut oikeuskirjallisuuden ja oikeuskäytännön puute, minkä seurauksena ei ole muodostunut periaatteen soveltamista tukevia tulkintakannanottoja. Tutkimuksen perusteella on selviä viitteitä siitä, että ihmiskaupan uhrien suojeleminen ei tällä hetkellä toteudu riittävän hyvin, eivätkä rikolliseen toimintaan pakotetut uhrit pääse käyttämään oikeuksiaan.

Seuraavaksi jäsennetään rankaisemattomuusperiaatteen sisältöä yhdistämällä niin oikeudellista kuin empiiristä näkökulmaa. Rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä esitetään tulkintakannanottoja ja samalla pyritään konkretisoimaan rankaisemattomuusperiaatteen eri elementtejä niin, että periaatteen soveltaminen osana rikosoikeudellista harkintaa olisi myös käytännössä mahdollista.

8.1 Tulkintasuositukset rankaisemattomuusperiaatteesta

Rankaisemattomuusperiaatetta on mahdollista hahmottaa siten, että se muodostuu eri elementeistä. Tutkimuksessa on tunnistettu seuraavat elementit: 1) ihmiskaupan uhrin asema, 2) pakottaminen tai muu riittävä yhteys ihmiskaupan ja rikoksen välillä, 3) rikoksen vakavuus ja luonne sekä 4) oikeusvaikutus. Lainsoveltajalta edellytetään kannanottoa kaikkiin kohtiin. Rankaisemattomuusperiaatteen eri elementit ovat joustavia, mikä tarkoittaa, että niiden sisältö ja painoarvo vaihtelevat eri tilanteissa. Kuvion 7 avulla on pyritty jäsentämään rankaisemattomuusperiaatetta.

Kuvio 7. Rankaisemattomuusperiaatteen elementit

1) Ihmiskaupan uhrin asema. Haastatelluilla asiantuntijoilla oli erilaisia käsityksiä siitä, mitä ihmiskaupan uhri tarkoittaa rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa. Tätä kysymystä on käsitelty oikeudellisesta näkökulmasta luvussa 4.1. Käsityksemme mukaan rankaisemattomuusperiaatetta voi soveltaa, kun käsillä on riittävä selvitys siitä, että henkilö on ihmiskaupan uhri. Uhrin ei tarvitse olla ihmiskaupparikoksen asianomistaja, eikä hänen tarvitse olla edes virallisesti tunnistettu ihmiskaupan uhri. Keskeinen näyttö on uhrin kertomus hyväksikäytöstä ja sen rinnalla voi toisinaan olla käytettävissä muutakin näyttöä. Rankaisemattomuusperiaatetta ilmentäviä näkökulmia on mahdollista ottaa huomioon ihmiskaupan lisäksi sen lähirikosten uhrien kohdalla.

2) Pakottaminen tai muu riittävä yhteys ihmiskaupan ja rikoksen välillä. Oikeudellisen analyysin yhteydessä on tuotu esille, että pakottaminen on yksi vaikeimmin määriteltävistä rankaisemattomuusperiaatteen edellytyksistä. Pakottamista ei ole tulkittava suppeasti, vaan kyse on ihmiskaupalle ominaisesta hyväksikäytöstä ja sen piirteistä. Pakottaminen tarkoittaa ihmiskaupan keinojen käyttämistä uhria vastaan siinä tarkoituksessa, että hän tekee rikoksen. (Ks. luku 4.3.) Myös haastatellut asiantuntijat etsivät pakottamisen sisältöä uhrilähtöisesti (ks. luku 7.8.2). Kysymys ei ole ainoastaan välittömästä fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta, vaan moninaisista hyväksikäyttäjän käyttämistä kontrollin ja hallinnan keinoista. Kuvioista 7 käy ilmi, että hyväksikäyttäjä yhtäältä käyttää uhria vastaan pakkoa ja toisaalta hyödyntää uhrin haavoittuvaa ja alisteista asemaa.

Rankaisemattomuusperiaate ei muodosta ehdotonta kriminalisointi- tai syytesuojaa, vaan uhrin tekemän rikoksen ja hyväksikäytön välillä on oltava yhteys. Yhteys uhrin tekemän rikoksen ja ihmiskaupan välillä ilmenee usein hyväksikäyttäjän tekemänä pakottamisena, mutta esimerkiksi valtionrajarikoksissa tai oleskeluoikeuteen liittyvissä rikoksissa pakkoa ei edellytetä. Myöskään alle 18-vuotiaiden kohdalla rankaisemattomuusperiaate ei edellytä pakottamista. Rankaisemattomuusperiaatteen tarkoituksena on kattaa sellaiset rikokset, joissa hyväksikäyttäjä on ollut alullepanijana tai joista saatava hyöty tulee hyväksikäyttäjälle. Ihmiskaupan uhri voi tehdä irtaantuessaan hyväksikäyttökuvioista rikoksia, mutta nyt ei enää olla rankaisemattomuusperiaatteen ydinalueella. Rikosoikeuden yleisistä opeista voi kuitenkin löytyä tällaisissa poikkeuksellisissa tilanteissa rikosvastuuta poistavia tai alentavia tekijöitä. Ihmiskaupan uhri voi myös tehdä rikoksia oma-aloitteisesti, omaan lukuunsa tai muuten itsenäisesti, mutta rankaisemattomuusperiaate ei sovellu näihin rikoksiin.

3) Rikoksen vakavuus ja luonne. Kansainvälisissä keskusteluissa on esitetty erilaisia käsityksiä siitä, voiko rankaisemattomuusperiaatteen avulla vapautua minkä tahansa rikoksen rikos- tai rangaistusvastuusta. Vallitseva kanta kansainvälisissä keskusteluissa on epäselvä. Eurooppalaisissa säännöksissä on lähdetty siitä, että rankai-

semattomuusperiaate sovitetaan osaksi jokaisen valtion oikeusjärjestelmän perusperiaatteita. Tällöin nousee yleensä esille kansallisen rikosoikeudellisen järjestelmän tuntema suhteellisuusperiaate. (Ks. edellä luvut 1.3, 2.4, 4.2–4.3.) Kun suomalainen lainsäätäjä on viitannut toimenpiteistä luopumiseen rankaisemattomuusperiaatteen toteuttajana, periaatteen soveltamisala rajautuu tästä syystä lähinnä lieviin rikoksiin.

Suhteellisuusvaatimus edellyttää arvioimaan sekä rikoksen että pakottamisen vakavuutta. Rikoksen vakavuuden lisäksi rikoksen laadulla voi olla vaikutusta harkittaessa periaatteen soveltumista. Haastatteluissa puhuttiin esimerkiksi väkivalta- ja seksuaalirikoksista sekä huumausainerikoksista, joiden kohdalla periaatteen soveltamiseen suhtauduttiin lähtökohtaisesti pidättyvästi.

4) Oikeusvaikutus. Rankaisemattomuusperiaate edellyttää kansainvälisten lähteiden mukaan sitä, ettei uhria rangaista. Tämän on tulkittu tarkoittavan tuomioistuimissa rangaistuksen tuomitsematta jättämistä sen sijaan, että periaate huomioitaisiin vain rangaistuksen mittaamisessa. Tuomitsematta jättämisen lisäksi tässä tutkimuksessa on tarkasteltu rankaisemattomuusperiaatteen suhdetta rikosoikeuden yleisiin oppeihin. Tutkimuksen 5. luvussa tuodaan ilmi, että kotimaisen rikosoikeuden yleiset vastuuvapausperusteet eivät sovellu hyvin rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin. Pakotilasäännös voi kuitenkin soveltua rikokseen pakottamiseen, jos kyseessä on pakottava ja välitön vaara rikoksen tekemiseksi. Esimerkkinä voi olla aseella uhkaamalla toteutettu pakko. Tällaisissa voimakkaan pakottamisen tapauksissa ihmiskaupan uhrin hyötyvät oikeuttamis- tai anteeksiantoperusteesta.

Eurooppalaisissa rankaisemattomuussäännöksissä puhutaan syyttämättä tai rankaisematta jättämisestä. Tutkimuksen 6. luvussa on tuotu esille, että nykyisin voimassa olevien toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten avulla on mahdollista toteuttaa rankaisemattomuusperiaatetta. Päätöksen voi tehdä poliisi, syyttäjä tai tuomari.

Esitutkintaviranomainen voi tehdä päätöksen toimenpiteistä luopumisesta vain ilmeisen vähäisissä rikoksissa. Ihmiskaupan uhrin tekemät rikokset on tarkoituksenmukaista siirtää syyttäjän ratkaistaviksi. Tähän on useita syitä. Jos kysymyksessä on vakavampi rikosepäily, näyttökysymykset ovat epäselviä tai rankaisemattomuusperiaatteen soveltumisesta uhrin kertomaan hyväksikäyttöön tai pakottamiseen ei ole varmuutta, harkinta kuuluu syyttäjälle.

Syyttäjä voi toteuttaa syyteharkinnassaan rankaisemattomuusperiaatetta yleisten syyttämättä jättämistä koskevien säännösten rajoissa. Syyttäjä voi tehdä harkinnanvaraisen päätöksen syyttämättä jättämisestä ja antaa merkitystä sille, että ihmiskaupan uhrin syällisyys on alentunut vaikean motivointitilanteen vuoksi, kuten painostuksen alaisena. Kysymys voi myös olla siitä, että syyteharkinnassa kiinnitetään huomiota ihmiskaupan uhria ympäröiviin olosuhteisiin, rikoksesta aiheutuneisiin seurauksiin tai

uhrin toimintaan rikoksen vaikutusten estämiseksi. Harkinnanvarainen syyttämättä jättämistä koskeva päätös on helpoin tehdä ihmiskaupan uhrin tekemistä vähäisistä rikoksista tai siitä syystä, että hän on alaikäinen. (Ks. luku 6.2, erityisesti 6.2.1–6.2.3.)

Tuomari voi toteuttaa rankaisemattomuusperiaatetta rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevien säännösten avulla. Tuomioistuimen käytettävissä on syyttäjiä laajempi harkintavalta. Erityisesti poikkeuksellisuusperuste (RL 6:12.1 kohta 3) ilmentää rankaisemattomuusperiaatetta hyvin, koska kysymys on anteeksiantoperusteista lähellä olevista tilanteista. Kyse voi olla rikosentekijään kohdistuneesta voimakkaasta painostuksesta tai uhasta taikka pakkotilaa lähenevästä tilanteesta. Poikkeuksellisuusperiaatteen etuna on myös se, että sen soveltaminen ei rajoitu vain vähäisiin rikoksiin. (Ks. luku 6.3.3.) Toimenpiteistä luopumisen soveltamiskäytännöille on ominaista, että niin syyttäjän kuin tuomarinkin harkinnassa useampi eri tekijä puhuu syytteestä tai rangaistuksesta luopumisen puolesta.

Toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä pidetään poikkeussäännöksinä ja niitä sovelletaan lainsoveltamiskäytännöissä harvakseltaan. Tästä huolimatta on syytä huomata, että säännösten poikkeuksellinen luonne ei estä niiden soveltamista rikolliseen toimintaan pakotettujen ihmiskaupan uhrien kohdalla. Toimenpiteistä luopumisen puolesta puhuu kansainvälinen oikeusperiaate ja myös konkreettiset rankaisemattomuussäännökset. Lainsäätäjän tarkoituksena on ollut toimenpiteistä luopumista koskevan säännösten avulla muodostaa kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuussyistä eräänlainen varaventiili rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään. Rikolliseen toimintaan pakotettuja ihmiskaupan uhreja ei tule todennäköisesti olemaan niin runsaslukuista määrää, että toimenpiteistä luopuminen heikentäisi rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuutta. Rikokseen painostamisessa on kysymys siinä määrin poikkeuksellisesta tilanteesta, että rikosvastuun toteuttamisesta voidaan näissä yksittäisissä tapauksissa luopua.

Rankaisemattomuusperiaatteen ytimessä on, että ihmiskaupan uhri vapautettaisiin rikos- tai rangaistusvastuusta. Kansainvälisessä tutkimuksessa on kuitenkin kiinnitetty huomiota siihen, että rankaisemattomuusperiaate voi ilmetä myös rikos- tai rangaistusvastuuta lieventävänä seikkana. Kun kysymys on sen laatuudesta tai niin vakavasta rikoksesta, jossa uhria ei voida vapauttaa kokonaan vastuusta, hänen kohdallaan voidaan hyväksikäytön takia tuomita normaalia lievempi rangaistus.⁵¹⁵ Myös asiakirja- ja haastatteluaineistosta kävi ilmi, että vastaavia tapauksia oli esiintynyt kotimaisessa tuomioistuinikäytännössä ja rankaisemattomuusperiaatteen ilmentävillä näkökohdilla

---

⁵¹⁵ Esim. Piotrowicz 2021, s. 320–321; Hales 2017. Mehak-tapauksesta ks. luku 4.2.

oli ollut vaikutusta oikeudellisessa harkinnassa. Tämä osoittaa, että rankaisemattomuusperiaate ei ole täysin uusi tai vieras elementti perinteiselle rikosoikeudelliselle järjestelmälle.

Rankaisemattomuusperiaatteella on lisäksi hallinnollinen ulottuvuus, jonka mukaan ihmiskaupan uhreille ei saa määrätä hallinnollisia seuraamuksia pakotettuna tehtyjen rikosten johdosta. Kun ihmiskaupan uhri jätetään syyttämättä tai rankaisematta, rikoksen tekemisestä huolimatta uhria ei saa esimerkiksi karkottaa maasta (ks. luku 4.2).

8.2 Hyväksikäyttäjän kiinni saaminen ja näyttökynnys

Kansainvälisissä keskusteluissa on todettu, että rankaisemattomuusperiaatteen avulla pyritään saamaan ihmiskaupaan syyllistyneitä henkilöitä kiinni ja kohdistamaan uhrin sijasta rikosvastuu heidän hyväksikäyttäjiinsä. Rankaisemattomuussäännöksissä huomio on kuitenkin ainoastaan ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemässä rikoksessa ja rikos- tai rangaistusvastuusta vapautumisessa, eikä säännöksissä edellytetä hyväksikäyttäjän kiinnisaamista (ks. edellä luku 2). Haastatellut syyttäjät kuitenkin korostivat, että ihmiskaupan uhrin kokema hyväksikäyttö tai rikoksen taustatekijänä oleva pakottaminen pitää pystyä näyttämään toteen. Tämä voi heidän mielestään edellyttää hyväksikäyttäjän kuulemista rikoksen olosuhteista, koska pelkkää uhrin esittämää väitettä pakosta ei pidetty riittävänä.⁵¹⁶ Vaikuttaa siis siltä, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen käytännössä voi edellyttää hyväksikäyttäjän kiinnisaamista ja joskus myös häntä vastaan käynnistettyä rikosprosessia.

Toisaalta haastatteluissa tuotiin esille, että hyväksikäyttäjän henkilökohtainen kuuleminen ei ole aina välttämätöntä. Käytännössä voi esiintyä tilanteita, joissa ihmiskaupan uhrin kokema hyväksikäyttö ja pakottaminen voi olla todistettavissa muulla tavalla. Kirjallista todistusaineistoa voi olla saatavissa esimerkiksi rikoshyödyn siirtymisestä hyväksikäyttäjälle. Myös varastetut hyödykkeet voivat olla luonteeltaan sellaisia, että ne eivät ole tyypillisesti omaa käyttöä varten, vaan niiden voidaan olettaa päätyvän hyväksikäyttäjälle.⁵¹⁷ Tämän lisäksi etenkin lievissä rikoksissa näyttö ihmiskaupasta voi olla vähäisempää kuin vakavissa rikoksissa.

Ihmiskaupan uhrin suojelemisen näkökulmasta pidämme perusteltuna, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiskynnystä ei aseteta liian korkealle. Myös perus- ja

⁵¹⁶ Myös Villacampa ja Torres kiinnittivät samaan asiaan huomiota (Villacampa – Torres 2019, s. 9–10).

⁵¹⁷ Kervinen – Ollus 2019, s. 65–68.

ihmisoikeusmyönteinen tulkinta puoltaa rankaisemattomuusperiaatteen matalampaa soveltamiskynnystä. EIS:n 4 artiklasta on johdettu velvollisuus suojella ihmiskaupan uhria silloin, kun tapauksen olosuhteet antavat uskottavan syyn epäillä ihmiskauppaa. Uhrien suojelemiseksi on tulevaisuudessa toimenpiteistä luopumista koskevissa käytännöissä syytä seurata, mihin näyttökynnys asettuu.

8.3 Ihmiskaupan uhrien ja hyväksikäytön tunnistamatta jääminen

Haastattelu- ja asiakirja-aineisto antoi viitteitä siitä, että kaikkia mahdollisia ihmiskaupan uhreja ei ole onnistuttu tunnistamaan. Rikolliseen toimintaan pakottamisessa on usein kysymys tavanomaisista rikoksista, kuten näpistyksistä, varkauksista, petoksista tai huumausainerikoksista. Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta ongelmallista on se, että rikokseen pakottamista ei ole selvitetty. Esitutkinnassa ei ole osattu kiinnittää huomiota epäillyn rikosentekijän (uhrin) olosuhteisiin tai rikoksen taustalla vaikuttaneeseen hyväksikäyttöön. Esimerkiksi summaarisissa menettelyissä se voi olla vaikeaa. Puutteita paikannettiin omaisuusrikostutkinnassa ja erityisesti huumausainerikostutkinnassa. Ilmiön laajuutta on vaikea arvioida. Tästä huolimatta on selvää, että rikolliseen toimintaan pakotettujen ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa on parantamisen varaa.

Haastatteluissa tuotiin esille, että yhtenä osoituksena tunnistamatta jäämisestä on syksyllä 2021 Virossa annettu tuomio ihmiskaupasta. Tapauksessa ihmiskauppaan syyllistyneiden henkilöiden todettiin pakottaneen useampia vierolaisia nuoria rikolliseen toimintaan. Nuoret oli tuotu Suomeen, ja heitä oli kuljetettu pitkin maata ja pakotettu tekemään hyväksikäyttäjien määräysvallan alla useita omaisuusrikoksia. Ainakin osa nuorista oli jäänyt kiinni – ainakin osasta – rikoksia, minkä seurauksena heille oli Suomessa määrätty sakkoa. Esitutinnan aikana nuorten asema hyväksikäytön uhreina ei tietojemme mukaan noussut esille, eikä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista harkittu heidän kohdallaan. Ihmiskaupan uhriksi tunnistamisen olisi pitänyt tapahtua rikosprosessin alkumetreillä. Tämänäyttypisissä tapauksissa ainoa tapa yrittää saada jälkikäteen oikeutta ihmiskaupan uhreille olisi hakea tuomion purkua.

Haastattelu- ja asiakirja-aineiston analyysi osoitti, että käytännössä paras mahdollisuus saada rikoksen taustalla vaikuttanut hyväksikäyttö esille on tutkittaessa ihmiskauppaan tai sen lähirikoksiin liittyvää hyväksikäyttöä. Ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön uhrin tekemää rikosta tarkastellaan silloin osana hyväksikäyttökuviota, jolloin päästään paremmin käsiksi heidän haavoittuvaan tai alisteiseen asemaansa.

8.4 Ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen asianomistaja

Ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen asianomistajaan ei ole kiinnitetty huomiota kansainvälisissä keskusteluissa. Suomalaisesta näkökulmasta rikoksen asianomistajalla on monenlaisia oikeuksia ja mahdollisuus vaikuttaa rikosprosessin kulkuun. Tästä syystä rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen ei ole yksin oikeudellisten viranomaisten käsissä, vaan rikosprosessissa on annettava merkitystä myös asianomistajan intresseille. Hän voi vaatia itseensä kohdistuneen rikoksen käsittelemistä tuomioistuimessa esimerkiksi siksi, että hän pystyy samalla esittämään vahingonkorvausoikeudelliset vaatimuksensa. Rikoksen asianomistajalla on lisäksi toissijainen syyteoikeus syyttäjän luovuttua syyteen nostamisesta.

Haastatellut syyttäjät toivat esille, että rankaisemattomuusperiaatetta ei lähtökohtaisesti sovelleta rikoksen asianomistajien suojelemiseksi tietyntlaisissa rikoksissa, joissa loukataan vakavasti esimerkiksi asianomistajan ruumiillista koskemattomuutta. Vahingonkorvausoikeudellisiin vaatimuksiin suhtauduttiin sen sijaan joustavammin. Haastateltujen mukaan asianomistajan vaatimukset eivät käytännössä muodosta ehdotonta estettä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle.⁵¹⁸ Esimerkiksi oikeushenkilöiden kanssa voi olla mahdollista keskustella asiasta ja heillä voi olla valmiutta luopua rikosprosessin eteenpäin viemisestä. Jos rikolliseen toimintaan pakottanutta hyväksikäyttäjää vastaan on nostettu syyte, on mahdollista, että myös vahingonkorvausvaatimukset päästään kohdistamaan hänelle.

8.5 Rikosoikeuden yleiset opit

Tutkimuksen keskeinen tutkimustulos on, että suomalainen rikosoikeuden doktriini ei tunnista haavoittuvan tai muun alisteisen aseman hyväksikäyttöä vastuuvapausperusteeksi. Rikoslaisissa ei nimenomaisesti säädetä pakottamisen vaikutuksesta rikosvastuusta vapautumiseen. Oikeuskirjallisuuden ja korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteella näyttää siltä, että Suomen oikeusjärjestys suhtautuu varsin pidättäytyvästi vastuuvapautteen pakotettuina tehdyistä rikoksista (ks. luku 5). Pakkotilasääntely edellyttää välitöntä ja pakottavaa vaaraa, jolloin vastuuvapausperusteet eivät tunnista ihmiskaupan uhrin hyväksikäytön kontekstia (ks. luku 5.5). Suomessa rankaisemattomuusperiaate ei poista rikosvastuuta. Pakottaville olosuhteille voidaan kuitenkin antaa

⁵¹⁸ Tällä tavalla syyttäjiä on ohjeistanut myös valtakunnansyyttäjä ks. luku 6.2.4.

merkitystä rangaistusvastuusta päätettäessä, eli erityisesti toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä sovellettaessa.

8.6 Erillinen rankaisemattomuussäännös

Suomessa ei ole säädetty erillissäännöstä ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta toisin kuin useissa muissa maissa. GRETA on korostanut erillissäännöksen tarvetta, ja vuonna 2015 se kehotti myös Suomea säätämään sellaisen. Vuonna 2019 GRETA ei kuitenkaan enää nostanut erillissäännöksen tarvetta esille, vaikka lainsäädännöllisiä muutoksia ei oltu tehty. Vaikuttaa siltä, että GRETA on hyväksynyt Suomen valitseman ihmiskauppaleysoikeuden täytäntöönpanoratkaisun.

Suomalaisen lainsäätäjän ratkaisuna on ollut tukeutua erillissäännöksen sijasta yleisiin toimenpiteistä luopumista koskeviin säännöksiin. Erillissäännöksen tarvetta voi perustella sillä, että rankaisemattomuusperiaate tulisi paremmin lainsoveltajien tietoisuuteen, mikä voisi lisätä sen soveltamista. Kansainväliset esimerkit kuitenkin osoittavat, että erillissäännös ei ole takeena sille, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiskynnys olisi madaltunut tai että viranomaisilla olisi selkeä käsitys säännöksen sisällöstä tai merkityksestä.⁵¹⁹

Suomalaisesta näkökulmasta mahdollista uutta erillissäännöstä tulkittaisiin ja sovellettaisiin osana toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstöä. Tämän seurauksena säännöksen soveltamisala tulisi hyvin todennäköisesti rajoittumaan vähäisiin rikoksiin, eikä se toisi täysin uudenlaisia perusteita toimenpiteistä luopumiselle. Erillissäännös ei myöskään ratkaisisi edellä kuvattuja kiperiä tapauksia (ks. edellä 7.12). Yleisen tietoisuuden lisäämistä rankaisemattomuusperiaatteesta on mahdollista toteuttaa muillakin tavoilla, kuten koulutuksen, ohjeistuksen ja oikeuskirjallisuuden avulla. Myös oikeuskäytännön saaminen ja korkeimman oikeuden antama ennakkoratkaisu rankaisemattomuusperiaatteesta ohjaisivat lainsoveltajien harkintaa.

Suomessa lainsäätäjän valitsema linja tukeutua voimassa oleviin yleisiin toimenpiteistä luopumista koskeviin säännöksiin on tämän tutkimuksen mukaan perusteltu. Tällä hetkellä rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin kohdalla on helppointa luopua toimenpiteistä vähäisissä rikoksissa. Tuomarin käytettävissä on erityinen poikkeuksellisuussäännös, joka ilmentää hyvin rankaisemattomuusperiaatetta (RL 6:12.1 kohta 3). Poikkeuksellisuusperusteen soveltaminen ei myöskään rajaudu

⁵¹⁹ Muraszkievicz 2019b, s. 404–405; Villacampa – Torres 2019, s. 12–17; Villacampa 2019, s. 24–25; Southwell 2021.

pelkästään vähäisiin rikoksiin. Yleissäännösten hyvänä puolena on, että rankaisemattomuusperiaatteen ilmentäviä näkökohtia on mahdollista ottaa huomioon myös ihmiskaupan lähirikoksissa.

Rankaisemattomuusperiaatteen vaihtoehtoinen toteutustapa olisi tehdä erillissäännös vastuuvapausperusteesta. Pelkästään ihmiskaupan uhreja koskevaa vastuuvapausperustetta voi kuitenkin pitää vieraana suomalaiselle rikosoikeudelliselle järjestelmälle. Erillinen vastuuvapausperuste muistuttaa rikoslain 2000-luvun kokonaisuudistuksen yhteydessä käytyä keskustelua niin sanotuista pakottavista olosuhteista anteeksiantoperusteena.⁵²⁰ Tarkasteltaessa vastuuvapausperusteiden muodostamaa kokonaisuutta voidaan kysyä, olisiko tämänkaltaiselle perusteelle tarvetta. Keskustelu ”pakottavat olosuhteet” -tyyppisestä anteeksiantoperusteesta on kuitenkin laaja rikosoikeuden yleisiin oppeihin liittyvä kysymys, eikä siihen oteta tässä kantaa.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa on kiinnitetty huomiota ihmiskaupan uhrien suojeluvollisuuteen.⁵²¹ EIT on vahvistanut, että viranomaisilla on velvoite ottaa rankaisemattomuusperiaate huomioon lainsoveltamisessa. Pelkkä lainsäädännön antama mahdollisuus rankaisemattomuudesta ei riitä, vaan viranomaisilla on velvoite soveltaa näitä säännöksiä käytännössä.

8.7 Rankaisemattomuusperiaate rikosprosessin näkökulmasta

Kansainvälisissä keskusteluissa on korostettu, että ihmiskaupan uhrin edun mukaista on, että rankaisemattomuusperiaatetta sovellettaisiin mahdollisimman aikaisessa rikosprosessin vaiheessa. Tämä ei kuitenkaan ole aina mahdollista, kun otetaan huomioon rikosprosessin realiteetit. Rankaisemattomuussäännöksissä puhutaan syyttämättä tai rankaisematta jättämisestä. Suomalaisten toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten perusteella päätäntävalta on annettu poliisille, syyttäjille ja tuomareille. Erityisesti syyttäjillä on keskeinen rooli rankaisemattomuusperiaatteen toteutamisessa. Liitetaulukossa 3 esitetään prosessikaavio (Liite 3.), jossa kuvataan ihmiskaupan uhrin kohtaamista rikoksesta epäiltynä.

⁵²⁰ OM 2002, s. 49–52.

⁵²¹ V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta. Ks. tarkemmin edellä luku 2.7.

Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen. Rankaisemattomuusperiaatteen toteutumiseksi ihmiskaupan uhrien tunnistaminen on ensiarvoisen tärkeää. Poliisilla on merkittävä rooli siinä, että rikolliseen toimintaan pakotetut ihmiskaupan uhrit tunnistettaisiin. Tunnistamiseen tulee kiinnittää huomiota, vaikka henkilö kohdattaisiin rikoksesta epäillyn asemassa. Viranomaisten tulee ohjata uhri avun piiriin heti, kun epäillään, että henkilö on saattanut joutua hyväksikäytön kohteeksi. Ihmiskaupan uhri on oikeutettu avun saantiin riippumatta siitä, tullaanko rikosprosessissa soveltamaan rankaisemattomuusperiaatetta vai ei.

Rikoksen taustan selvittäminen. Poliisilla on merkittävä rooli rankaisemattomuusperiaatteen toteuttajana siitä näkökulmasta, että rikolliseen toimintaan pakotetun uhrin asema hyväksikäytettynä ja muut rikosentekemiseen vaikuttaneet olosuhteet tulisivat ilmi. Esitutkintalain mukaan epäiltyä rikosta tutkittaessa on selvitettävä rikos, sen teko-olosuhteet ja muut seuraamuksen määräämistä varten tarvittavat seikat (ks. tarkemmin ETL 1:2). Jos rikosentekijän epäillään joutuneen hyväksikäytön tai pakottamisen kohteeksi, rikosasiaa ei suosituksemme mukaan pitäisi käsitellä summaarisessa menettelyssä. Esitutkinnassa olisi pystyttävä selvittämään rikoksen tausta ja kiinnitettävä huomiota henkilön haavoittuvaan asemaan, vaikka hänet kohdattaisiin rikoksesta epäiltynä. Poliisin on kiinnitettävä huomiota siihen, missä prosessuaalisessa roolissa ihmiskaupan uhria kuulustellaan. Syyttäjällä on oikeus pyytää poliisia tekemään lisätutkintaa. Lisäksi oikeudellisen avustajan käyttö voi edesauttaa hyväksikäytön ja rikoksen taustan selvittämistä rikosprosessissa. Vaikka rankaisemattomuusperiaatetta ei pystyttäisi lopulta soveltamaan, tapahtuneella hyväksikäytöllä voi kuitenkin olla oikeudellista vaikutusta syyteharkinnassa ja seuraamusharkinnassa.

Lievät rikokset. Ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemät lievät rikokset eli tyypillisesti sakkorangaistukseen johtavat teot on tarkoituksenmukaista päättää mahdollisimman aikaisessa rikosprosessin vaiheessa. Edellytyksenä on, että hyväksikäytöstä ja pakottamisesta on saatu riittävä selvitys. Toimenpiteistä luopumista voi perustella niin ihmiskaupan uhrin oikeuksien kuin prosessiekonomian näkökulmasta. Valtionrajarikoksen rankaisemattomuudesta on erityissäännös, jonka nojalla tutkinta päätetään yleensä jo esitutkinnassa. Muissa lievissä rikoksissa rikosprosessi voi päättyä poliisin tai syyttäjän luopuessa toimenpiteistä. Jos ihmiskaupan uhrin tekemässä rikoksessa on asianomistaja, hänen intresseistään huolehtiminen ei välttämättä muodostu esteeksi toimenpiteistä luopumiselle. Asianomistajalla on lisäksi käytettävissään toissijainen syyteoikeus.

Vakavat rikokset. Rikosprosessissa tulee kiinnittää huomiota ihmiskaupan uhrin hyväksikäyttöön, jolloin rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista on harkittava myös vakavien rikosten kohdalla. Kyse voi olla rikoksista, jotka yleensä johtaisivat vankeusrangaistukseen. Rikoksen selvittämisen intressi yleensä puoltaa tapauksen käsittelemistä

tuomioistuimessa. Rankaisemattomuus voi tarkoittaa pakkotilan soveltamista välittömän ja pakottavan vaaran ollessa käsillä. Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta soveltuvin säännös on rangaistuksen tuomitsematta jättäminen etenkin poikkeuksellisuusperusteella. Jos tuomitsematta jättäminen ei tulisi kyseeseen, seuraamusharkinnassa voi kuitenkin olla mahdollista antaa merkitystä rikoksentehtäjän (uhrin) kokemalle hyväksikäytölle.

Ihmiskaupparikostutkinnan aloittaminen. Ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemän rikoksen ilmitulon tulee suosituksemme mukaan johtaa siihen, että poliisi aloittaa esitutkinnan uhriin kohdistuneesta ihmiskaupparikoksesta. Jos ihmiskaupan uhrin pakotettuna tehty rikos on mahdollista päättää esitutkinnassa tai syyteharkinnassa, uhria voidaan tämän jälkeen kohdella rikosprosessissa yksinomaan ihmiskaupparikoksen asianomistajana. Jos ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen päättäminen ei ole mahdollista, voi asian selvittämisen ja uhrin edun kannalta olla järkevää sovittaa uhrin tekemän rikoksen käsittely yhteen ihmiskaupparikoksen etenemisen kanssa. Syyttäjä voi myös harkita hyväksikäyttäjän syyttämistä uhrin tekemästä rikoksesta väliillisen tekemisen kautta.

Tuomion purkaminen. Jos rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista puoltavat seikat tulevat ilmi vasta lainvoimaisen tuomion jälkeen, voidaan arvioida tuomion purkamisen edellytyksiä (OK 31:8).

8.8 Suositukset

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on esittää suosituksia viranomaiskäytäntöjen ja tarvittaessa lainsäädännön kehittämiseksi. Suositukset on laadittu ihmiskaupan uhrien suojelemisen näkökulmasta. Suositusten toimeenpanolla voidaan edistää rikollisessa toiminnassa tapahtuvan hyväksikäytön tunnistamista ihmiskaupan muotona. Ihmiskaupan uhrin edun mukaista on tunnistaa hyväksikäyttö jo rikosprosessin alkuvaiheessa ja pyrkiä tehostamaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista.

Tutkimuksen perusteella rikosoikeudelliset lainsäädäntömuutokset eivät ole tarpeellisia. Nykyinen rikosoikeudellinen lainsäädäntö on riittävä rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi, kunhan säännöksiä ryhdytään määrätietoisesti soveltamaan käytännössä.

RANKAISEMATTOMUUSPERIAATTEEN SOVELTAMISEN ESTEET

Tutkimuksessa tunnistettiin useita rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen ongelmia. Kysymys on seuraavista esteistä:

- Rikosprosessissa ei tunnisteta ihmiskaupan uhria, eikä häneen kohdistunutta hyväksikäyttöä:
  - Henkilöä ei tunnisteta ihmiskaupan uhriksi.
  - Viranomaiset ja muut rikosprosessin toimijat eivät tunnista mahdollisesta hyväksikäytöstä kertovia indisioita varsinkin tilanteissa, joissa henkilö kohdataan rikoksesta epäiltyinä.
  - Alaikäisten kohdalla ei osata epäillä nuoren tulleen pakotetuksi rikolliseen toimintaan.
  - Haavoittuvuutta ja sen aiheuttamia seurauksia ei tunnisteta.
- Rikoksen taustaa ei selvitetä:
  - Epäillyn rikoksen taustaa ja muita rikosentekijän olosuhteita ei selvitetä.
  - Rikoksen tausta jää selvittämättä, koska esitutkintaviranomaiset ja muut rikosprosessin toimijat eivät tunne rankaisemattomuusperiaatetta.
  - Hyväksikäytön ja uhrin haavoittuvan aseman selvittäminen jää tekemättä, minkä seurauksena syyte- ja seuraamusharkinnassa ei ole riittävästi tietoa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista varten.
- Rankaisemattomuusperiaate on vieras:
  - Periaatteen olemassaoloa ei tunneta.
  - Periaatetta koskeva osaaminen on rikosprosessin kaikilla portailta satunnaista ja henkilösidonnaista.
- Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta ei ole yhteisiä soveltamisohjeita:
  - Kaikilla rikosprosessiin osallistuvilla viranomaisilla ja oikeudellisilla avustajilla ei ole soveltamisohjetta rankaisemattomuusperiaatteesta.
  - Rikosprosessuaalisia käytäntöjä ei ole kehitetty riittävästi rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen näkökulmasta.
  - Rankaisemattomuusperiaatteen tulkinta ja soveltaminen on vaikeaa:
  - Periaatteen soveltaminen koetaan vaikeaksi, koska sen sisältö on epäselvä.
  - Rankaisemattomuusperiaatteesta ei ole oikeuskäytäntöä.
  - Rankaisemattomuusperiaatteesta ei ole tutkimusta.

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen ongelmia voidaan ehkäistä ottamalla käyttöön seuraavat suositukset:

1. Parannetaan ihmiskaupan uhrien tunnistamista: Rikolliseen toimintaan pakotettujen ihmiskaupan uhrien tunnistamista tulee kehittää.⁵²² Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen ei edellytä ihmiskaupan uhrin virallisen tunnistamismenettelyn käyttämistä. Tästä huolimatta meneillään oleva vastaanottolain uudistamishanke on kannatettava.⁵²³ Virallisen tunnistamismenettelyn selkiyttäminen ja erottaminen rikosprosessista erilliseksi kysymykseksi edistää paitsi uhrien suojelua, myös rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista. Osaaminen tunnistamisessa olisi hyödynnettävissä myös rikosprosessissa.

2. Kehitetään indikaattoreita ihmiskaupan uhrien tunnistamiseksi: On jatkettava indikaattoreiden kehittämistä, minkä avulla pyritään tunnistamaan ja selvittämään mahdollista ihmiskaupan uhrin kokemaa hyväksikäyttöä rikosprosessissa. Esitutkintaviranomaisten ja muiden rikosprosessin toimijoiden olisi tarkkailtava viitteitä hyväksikäytöstä, vaikka henkilö kohdattaisiin rikoksesta epäillyn asemassa. Erityisen tärkeää on kiinnittää huomiota alaikäisiin, joita on mahdollisesti hyväksikäytetty rikollisessa toiminnassa.

3. Ohjataan mahdollisia ihmiskaupan uhreja aktiivisesti avun piiriin: Mahdollinen ihmiskaupan uhri tulee ohjata avun piiriin heti, kun havaitaan merkkejä hyväksikäytöstä. Ihmiskaupan uhri tarvitsee apua riippumatta siitä, sovelletaanko rankaisemattomuusperiaatetta vai ei. Avun piiriin ohjaamisen tulisi olla aktiivista ja sen pitäisi tapahtua mahdollisimman aikaisessa rikosprosessin vaiheessa. Rikoksesta epäillyn asema ei saa olla esteenä avun tarpeen huomioon ottamiselle. Avun piiriin ohjaamiselle voi ilmetä tarvetta myös rikosprosessin myöhäisemmissä vaiheissa, kuten vankilassa.

Nykyisen lainsäädännön mukainen ihmiskaupan uhrin auttamisen ja rikosprosessin välinen yhteys on katkaistava. Tämä edistää uhrin näkökulmasta avun saamista, ja samalla rikosprosessia varten hyväksikäytön esille saamista. Uhrilla on usein paremmat edellytykset kertoa hyväksikäytöstä ollessaan ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tai muun uhrille apua tarjoavan tahon asiakkaana. Avun piiriin päästyään hänelle annetaan enemmän aikaa luottamuksellisen suhteen rakentamiseen ja kertomuksen muodostamiseen hyväksikäytöstä kuin nopeatempoisessa rikostutkinnassa.

⁵²² Yleisesti tunnistamisessa on tapahtunut pidemmän aikavälin tarkastelussa myönteistä kehitystä. Tästä huolimatta ihmiskaupan vastaisessa toimintaohjelmassa vuosille 2021–2023 todetaan, että yhä edelleen on lisättävä ihmiskaupan uhrien tavoittamista, tunnistamista ja hyväksikäyttöä koskevien tapausten ilmi saamista (OM 2021, s. 47–50). Vastaavia tavoitteita löytyy Laittoman maahantulon ja maassa oleskelun vastaisesta toimintaohjelmasta vuosille 2021–2024 (SM 2021).

⁵²³ Ks. esim. Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2022, s. 68–69.

4. Selvitetään rikoksen tausta esitutkinnassa: Vaikka henkilö kohdattaisiin rikoksesta epäiltynä, esitutkinnassa olisi tarkkailtava merkkejä hyväksikäytöstä ja rikolliseen toimintaan pakottamisesta.

Esitutkinnassa on esitutkintalain mukaan selvitettävä epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat (ETL 1:2). Rikoksesta epäillyn asema mahdollisena ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön uhrina on merkittävä syyte- ja seuraamusharkinnassa vaikuttava tekijä. Vastaavalla tavalla olennaista on selvittää muut rikoksentekemiseen vaikuttaneet olosuhteet ja epäillyn henkilön nykyinen elämäntilanne. Tällainen esitutkintalakiin perustuva selvitys on edellytys asianmukaiselle syyteharkinnalle ja myös seuraamusharkinnalle – tapahtui se sitten syyttäjän tai tuomarın toimesta.

Rikoksen taustan selvittämiseen pitäisi kiinnittää huomiota laaja-alaisesti rikostutkinnassa. Kysymys on ihmiskaupparikostutkinnan ja sen lähirikosten lisäksi etenkin omaisuus- ja huumausainerikostutkinnasta. Rikoksentekijän taustaan ja olosuhteisiin pitäisi kiinnittää erityistä huomiota alaikäisten kohdalla, koska rikolliseen toimintaan pakottaminen on tyyppillinen alaikäisten kokemaa ihmiskaupan muoto.

Hyväksikäyttöepäily olisi selvitettävä ennen seuraamuksen määräämistä uhrin tekemästä rikoksesta.

5. Kohdataan haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt sensitiivisesti: Rikosprosessin toimijoille olisi varattava riittävät resurssit ja mahdollisuus kouluttautua ja kehittää omaa osaamistaan. Ihmiskaupan uhrin pitäisi pystyä läpikäymään rikosprosessi ilman aiheetonta viivytystä. Esitutkintaviranomaisten on kiinnitettävä huomiota sensitiiviseen lähestymistapaan kaikkien haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden kohdalla. Sensitiivinen ote edistää ihmiskaupan uhrin oikeuksien toteutumista, mutta se edistää myös rikoksen selvittämistä ja hyväksikäyttöön syyllistyneiden henkilöiden saattamista rikosvastuuseen.

Haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden kohdalla olisi lisättävä oikeudellisen avustajan käyttämistä.

6. Päätetään lievät rikokset rikosprosessin varhaisessa vaiheessa: Rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin tekemissä vähäisissä rikoksissa rankaisematomuusperiaatetta pitäisi soveltaa mahdollisimman varhaisessa rikosprosessin vaiheessa niin prosessiekonomian kuin uhrin oikeuksien näkökulmasta.

7. Arvioidaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista vakavissa rikoksissa: Mahdollisuutta soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta on arvioitava rikolliseen toimintaan pakotettujen uhrien kohdalla myös silloin, kun kyse on vakavista rikoksista. Hyväksikäyttö on selvitettävä perusteellisesti rikosprosessin aikana, vaikka se ei johdaisi rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiseen.

8. Huolehditaan, ettei rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiskynnys asetu liian korkeaksi: Harkinnanvaraisessa syyttämättä jättämisessä ja rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä koskevissa laintulkinta- ja soveltamiskäytännöissä rankaisemattomuusperiaatteen edellytyksiä ei pidä arvioida liian tiukasti. Syyttäjä voi tehdä harkinnanvaraisen syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen, kun syytekynnys ylittyy. Toimenpiteistä luopumista koskevissa soveltamiskäytännöissä olisi huolehdittava siitä, että näyttökynnystä esimerkiksi pakottamisen toteennäyttämisestä ei aseteta liian korkealle. Tulevissa käytännöissä olisi syytä seurata tarkasti, mihin näyttökynnys asetuu.

9. Madalletaan kynnystä ottaa yhteyttä poliisiin: Ihmiskaupan uhrin kokeman hyväksikäytön esille saaminen voi olla pitkä prosessi, joka edellyttää luottamuksen rakentamista esitutkintaviranomaisia ja suomalaista oikeusjärjestelmää kohtaan. Kynnystä ottaa yhteyttä poliisiin voidaan madaltaa järjestöjen fasilitoimalla keskustelulla, jossa uhri voi tunnustella kanssakäymistä poliisin kanssa ennen rikosilmoituksen tekemistä. Tällainen malli on kokeilussa Rikosuhripäivystyksellä.⁵²⁴

Jos henkilöllä ei ole voimassa olevaa oleskelulupaa, tulee olla mahdollisuus tehdä rikosilmoitus häneen kohdistuneesta rikoksesta ilman pelkoa maastapoistamisesta ja muista ulkomaalaisoikeudellisista seuraamuksista.

10. Aloitetaan ihmiskaupparikostutkinta: Kun rikollisessa toiminnassa hyväksikäytetty ihmiskaupan uhri tunnistetaan, tulee aloittaa ihmiskaupparikostutkinta. Esitutkinnan aloittaminen edistää uhrin kokeman hyväksikäytön selvittämistä, mikä tukee mahdollisuutta soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta. Rikosvastuun kohdistaminen ihmiskaupan uhrin sijasta hänen hyväksikäyttäjäänsä vastaa rankaisemattomuusperiaatteen tavoitetta. Esitutkinnan aloittaminen hyväksikäyttäjää vastaan edistää ihmiskauppaan syyllistyneiden henkilöiden saattamista rikosoikeudelliseen vastuuseen. Ihmiskaupan uhrin tunnistaminen ja rikosvastuun kohdentaminen hyväksikäyttäjää vastaan suojelee ihmiskaupan uhria uudelleen uhriksi joutumiselta.

⁵²⁴ Ks. <https://www.riku.fi/palvelut/ihmiskauppa/> (Luettu 6.4.2022).

11. Annetaan ohjeistus poliisille, syyttäjille ja oikeudellisille avustajille: Poliisin ohjeistusta rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi olisi hyvä kehittää konkreettisesti erilaisia tyypillisiä soveltamistilanteita.

Valtakunnansyyttäjän olisi arvioitava, onko tietopohja rankaisemattomuusperiaatteesta tällä hetkellä riittävä ohjeiden laatimiseksi. Valtakunnansyyttäjän antama ohjeistus edistäisi hyväksikäytön tunnistamista rikollisessa toiminnassa ja rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista. Ohjeissa tulisi huolehtia siitä, että rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiskynnystä ei aseteta liian korkeaksi. Ohjeistuksen avulla olisi samalla mahdollista sopia yhteisistä toimintatavoista esitutkintaviranomaisten kanssa.

Rankaisemattomuusperiaatteen toteutumisen edistämiseksi olisi hyvä pyrkiä laatimaan ohjeistus oikeudellisille avustajille, jotka voivat olla merkittävässä roolissa asiakkaansa kokeman hyväksikäytön esille saamisessa ja esille nostamisessa rikosprosessin aikana. Tämä tehtävä voisi sopia luontevasti Suomen Asianajajaliitolle.

12. Koulutetaan viranomaisia ja muita rikosprosessin toimijoita: Koulutusta pitäisi järjestää esitutkintaviranomaisille, syyttäjille, tuomareille ja oikeudellisille avustajille. Koulutuksessa käsiteltäisiin ihmiskaupan uhrien hyväksikäytön eri muotoja, haavoittuvaa asemaa ja rankaisemattomuusperiaatetta. Koulutus edistäisi rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjen ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista. Ihmiskaupalle ominaisen hyväksikäytön kontekstin ymmärtäminen tukee esitutkintalain mukaista velvollisuutta selvittää rikoksen teko-olosuhteet.

Eryteisesti esitutkintaviranomaisten kohdalla olisi tärkeää, että koulutusta suunnataan laaja-alaisesti perustoimijoille eikä vain ihmiskauppaan erikoistuneille henkilöille. Rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjä henkilöitä voidaan kohdata rikoksesta epäillyn asemassa esimerkiksi omaisuus- ja huumausainerikoksia selvittäessä.

Koulutus haavoittuvuudesta ja sen aiheuttamista seurauksista edistäisi rankaisemattomuusperiaatteen toteutumista. Koulutuksessa perehdyttäisiin siihen, miten haavoittuvuus vaikuttaa henkilön toimintakykyyn osallistua rikosprosessiin ja esimerkiksi siihen, minkälaisen kertomuksen hän pystyy muodostamaan omasta hyväksikäytöstään.

13. Otetaan huomioon rankaisemattomuusperiaatteen hallinnollinen ulottuvuus: Rankaisemattomuusperiaatetta soveltamalla ihmiskaupan uhri on voitu jättää syyttämättä tai rangaistukseen tuomitsematta. Tällaisissa tapauksissa häntä ei saa te-

kemänsä rikoksen tai rikosepäilyn perusteella karkottaa, käännättää, määrätä maahan-
tuloikieltoon, evätä oleskelulupa taikka langettaa hänelle muitakaan hallinnollisia
seuraamuksia.

Maahanmuuttoviraston tulisi ohjeistuksella varmistua, että rankaisemattomuusperiaate osataan ottaa huomioon.

14. Seurataan rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamista ja soveltamista: Ihmiskaupan vastaisen työn toimintaohjelmaan olisi hyvä sisällyttää velvollisuus seurata rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamista ja soveltamista. Seurannalla olisi tarkoitus varmistaa, että koulutus on kohdentunut oikein, soveltamisohjeet ovat selkeät ja rankaisemattomuusperiaatetta pystytään myös käytännössä toteuttamaan. Jos rankaisemattomuusperiaatetta ei kuitenkaan tulevaisuudessa ryhdytä soveltamaan, on harvittava uudelleen lainsäädännöllisiä uudistustarpeita.

8.9 Jatkotutkimustarpeet

Tutkimuksessa tunnistettiin seuraavia jatkotutkimustarpeita:

- Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa erityisesti lapsiuhriin kohdistuvana ihmiskaupan muotona.
- Rankaisemattomuusperiaatteen hallinnollinen ulottuvuus Maahanmuuttoviraston laintulkinta- ja soveltamiskäytännöissä.
- Rankaisemattomuusperiaate ja tuomion purku.
- Ihmiskaupan uhriuden ja tekijyyden yhteenkietoutuminen ja vaikutus henkilön rikosprosessuaaliseen asemaan rikosprosessin eri vaiheissa.
- Ihmiskaupan uhrin turvallisuus, todistajansuojelu ja poistaminen vaarallisesta hyväksikäyttötilanteesta.
- Indikaattoreiden kehittäminen hyväksikäytöstä rikollisessa toiminnassa.
- Rikosvastuun kohdentaminen hyväksikäyttäjään välillisen tekemisen tai yllytyksen kautta.
- Pakottavat olosuhteet anteeksiantoperusteena.

- Rankaisemattomuusperiaatteen vaikutus ihmiskaupan uhrin vahingonkorvausoikeudelliseen vastuuseen.
- Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen valtionrajalla tavattujen ihmiskaupan uhrien kohdalla.
- Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiskäytäntöjen kansainvälinen vertailu.

Lähteet

- AEOA, Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös kanteluun Rajavartiolaitoksen esitutkinnassa käyttämien menettelyjen lainmukaisuudesta 17.8.2009. Dnro 1673/4/07.
- Alastalo, Marja – Åkerman, Maria, Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä, s. 372–392 teoksessa Ruusuvoori, Johanna – Nikander, Pirjo – Hyvärinen, Matti (toim.), Haastattelun analyysi. Vastapaino 2014.
- Alastalo, Marja – Åkerman, Maria – Vaittinen, Tiina, Asiantuntijahaastattelu, s. 214–232 teoksessa Hyvärinen, Matti – Nikander, Pirjo – Ruusuvoori, Johanna (toim.), Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino 2017.
- Alvesalo-Kuusi, Anne – Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia, The exploitation of migrant labour and the problems of control in Finland, s. 135–152 teoksessa Van Aerschot, Paul – Daenzer, Patricia (ed.), The Integration and Protection of Immigrants. Canadian and Scandinavian Critiques. Routledge 2014.
- Anttila, Inkeri, Välillinen tekeminen: rikosoikeudellinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1958.
- AOKA, Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta. Apulaisoikeuskanslerin päätös 28.12.2021. OKV/1233/70/2021.
- Aronowitz, Alexis, Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade in Human Beings. Praeger Publishers 2009.
- Backman, Eero, Pakkotila ja velvollisuuksien kollisio rikosoikeudessa. Lakimies 3/2004, s. 395–403.
- Bosma, Alice – Rijken, Conny, Key Challenges in the Combat of Human Trafficking: Evaluating the EU Trafficking Strategy and EU Trafficking Directive. New Journal of European Criminal Law 3/2016, s. 315–330.
- Cross, Allison, Slipping Through the Cracks: The Dual Victimization of Human Trafficking Survivors. McGeorge Law Review 2/2013, s. 395–422.
- Derenčinović, Davor, Comparative Perspectives On Non-Punishment Of Victims Of Trafficking in Human Beings. Annales XLVI 63/2014, s. 3–20.
- Dettmeijer-Vermeulen, Corinne – Esser, Luuk, The victim of human trafficking as offender: A combination with grave consequences. Journal of Trafficking and Human Exploitation 1/2017, s. 77–94.
- Erenius, Gillis, Criminal Negligence and Individuality. P A Norstedt & Söners förlag 1976.
- ETYJ, Ministerial Council Decision No. 1 Enhancing the OSCE's Efforts to Combat Trafficking in Human Beings. OSCE 2000. Saatavilla: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/19213.pdf> (Luettu 6.4.2022).

ETYJ, Permanent Council Decision No. 557 OSCE Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings. OSCE 2003. Saatavilla: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/42708.pdf> (Luettu 6.4.2022).

ETYJ, Ministerial Declaration on Combating All Forms of Human Trafficking. OSCE 2011. Saatavilla: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/a/86373.pdf> (Luettu 6.4.2022).

ETYJ, Policy and legislative recommendations towards the effective implementation of the non-punishment provision with regard to victims of trafficking. OSCE 2013. (2013a) Saatavilla: <http://www.osce.org/secretariat/101002?download=true> (Luettu 6.4.2022).

ETYJ, Trafficking in Human Beings Amounting to Torture and other Forms of Ill-treatment. OSCE 2013. (2013b) Saatavilla: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/b/103085.pdf> (Luettu 6.4.2022).

Euroopan komissio, Data collection on trafficking in human beings in the EU. European Commission 2020. (2020a) Saatavilla: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/system/files/2020-10/study_on_data_collection_on_trafficking_in_human_beings_in_the_eu.pdf (Luettu 7.4.2022).

Euroopan neuvosto, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings. Council of Europe 2005. Saatavilla: <https://rm.coe.int/16800d3812> (Luettu 6.4.2022).

Euroopan komissio, Report from the Commission to the European parliament and the Council. Third report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2020) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims. European Commission 2020. (2020b) Saatavilla: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52020DC0661> (Luettu 7.4.2022).

Euroopan neuvosto, Recommendations on Identification and Referral to Services of Victims of Trafficking in Human Beings. Council of Europe 2008. Saatavilla: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/recommendations-identification-and-referral-services-victims-trafficking-human-beings_en (Luettu 6.4.2022).

Farrell, Amy – McDevitt, Jack – Fahy, Stephanie, Where are all the victims? Understanding the determinants of official identification of human trafficking incidents. *Criminology & Public Policy* 2/2010, s. 201–233.

Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot. Alma Talent Oy 2020.

Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. Edita Publishing Oy 2018.

Gallagher, Anne, The International Law of Human Trafficking. Cambridge University Press 2010.

GRETA, Second General Report on GRETA's activities. GRETA 2012. Saatavilla: <https://rm.coe.int/greta-2012-13-2ndgenrpt-en/16807b4d74> (Luettu 6.4.2022).

GRETA, 4th General Report on GRETA's Activities. GRETA 2015. (2015a) Saatavilla: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805aa45f> (Luettu 6.4.2022).

GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland – First evaluation round. GRETA 2015. (2015b) Saatavilla: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680631bee> (Luettu 6.4.2022).

GRETA, 7th General Report on GRETA's Activities. GRETA 2018. Saatavilla: <https://rm.coe.int/greta-2018-1-7gr-en/16807af20e> (Luettu 6.4.2022).

GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland – Second evaluation round. GRETA 2019. Saatavilla: <https://rm.coe.int/report-concerning-the-implementation-of-the-council-of-europe-conventi/168094c77b> (Luettu 6.4.2022).

GRETA, 9th General Report on GRETA's Activities. GRETA 2020. (2020a) Saatavilla: <https://rm.coe.int/9th-general-report-on-the-activities-of-greta-covering-the-period-from/16809e169e> (Luettu 6.4.2022).

GRETA, Guidance Note on the entitlement of victims of trafficking, and persons at risk of being trafficked, to international protection. GRETA 2020. (2020b) Saatavilla: <https://rm.coe.int/guidance-note-on-the-entitlement-of-victims-of-trafficking-and-persons/16809ebf44> (Luettu 6.4.2022).

Hahto, Vilja, Uhrin myötävaikutus ja rikosentekijän vastuu. Edita Prima Oy 2004.

Hales, Liz, The Criminalisation and Imprisonment of Migrant Victims of Trafficking. Oñati Socio-legal Series 1/2017, s. 50–70.

HaVM 6/2012 vp. Hallintovaliokunnan mietinto n:o 6 hallituksen esityksestä ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.

HE 79/1989 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 53/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.

HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 221/2005 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 122/2011 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.

HE 58/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 266/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta annetun lain ja ulkomaalaislain muuttamisesta.

HE 69/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle pakollista työtä koskevaan sopimukseen liittyvän pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta.

HE 13/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi.

Hong, Tuuli, Yhteisö, kontrolli ja oikeuden konteksti – suojaako rikoslaki yhteisöllisen väkivallan uhria? Lakimies 3–4/2017, s. 362–386.

Hong, Tuuli, Kunniaan liittyvän väkivallan uhrin oikeudellinen asema. Turun yliopiston julkaisuja 2019.

Honkasalo, Brynolf, Suomen rikosoikeus – Yleiset opit I osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1965.

Honkasalo, Brynolf, Suomen rikosoikeus – Yleiset opit II osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1967.

Honkasalo, Brynolf – Ellilä, Reino, Rikosoikeuden yleiset opit pääpiirteittäin. Arvi A Karisto Oy:n kirjapaino 1966.

Hoshi, Bijan, The Trafficking Defence: A Proposed Model for the Non-Criminalisation of Trafficked Persons in International Law. *Groningen Journal of International Law* 2/2013, s. 54–72.

Hruschka, Joachim, Die Nötigung im System des Strafrechts. *Juristenzeitung* 15/16/995, s. 737–745.

Hyttinen, Tatu, Syytön tai syyllinen: tutkimus syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja* 2015.

Hyttinen, Tatu, *Rahanpesu ja rikosvastuu*. Alma Talent Oy 2021.

ICAT, Issue Brief: Non-Punishment of Victims of Trafficking. ICAT 2020. Saatavilla: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/ICAT/19-10800_ICAT_Issue_Brief_8_Ebook.pdf (Luettu 6.4.2022).

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 2014. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 1.1.–31.12.2014.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 2015. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 1.1.–31.12.2015.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 2016. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Tilannekatsaus 1.1.–31.12.2016.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 2017. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Tilannekatsaus 1.1.–31.12.2017.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 2018. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Tilannekatsaus 1.1.–31.12.2018.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 2019. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Tilannekatsaus 1.1.–31.12.2019.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän vuosikatsaus 2020. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Vuosikatsaus 1.1.–31.12.2020.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 1.1.–30.6.2021. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Puolivuotiskatsaus 1.1.–30.6.2021.

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*. Lustus Förlag 2001.

Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia, “Tuulikaapissa on tulijoita”: Työperäinen ihmis-kauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivouspalvelu-aloilla. HEUNI 2014.

Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia (toim.), *Likainen vyyhti*. Työperäisen hyväksikäytön liiketoimintamalli. HEUNI 2019.

Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia – Viuhko, Minna, *Ehdoilla millä hyvänsä*. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. HEUNI 2011.

Jones, Jackie, Is It Time to Open a Conversation About a New United Nations Treaty to Fight Human Trafficking That Focuses on Victim Protection and Human Rights?, s. 1804–1817 teoksessa Winterdyk, John – Jones, Jackie (ed.), *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Springer International Publishing AG 2019.

Jonkka, Jaakko, Syytekyynnys: tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja* 1991.

Jovanovic, Marija, The Principle of Non-Punishment of Victims of Trafficking in Human Beings: A Quest for Rationale and Practical Guidance. *Journal of Trafficking and Human Exploitation* 1/2017, s. 41–76.

Jyrkinen, Marjut – Penttinen, Elina, Organisoitunut prostituutio ja seksikauppa, s. 250–266 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.), *Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino 2017.

Jyrkkiö-Shamsi, Terhi, Rangaistuksen määrääminen ihmiskaupparikoksissa, s. 77–103 teoksessa Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Elo, Elina (toim.), *Valittuja kysymyksiä rikos- ja rikosprosessioikeudesta I*. Helsingin hovioikeus 2018.

Jääskeläinen, Petri, Syyttäjä tuomarina. Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa. *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja* 1997.

Kainulainen, Heini, Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 2009. Saatavilla: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152433/245_huumeidenk_ytt_jien_rikosoikeudellinen_kontrolli.pdf?sequence=2&isAllowed=y (Luettu 6.4.2022).

Kainulainen, Heini – Valovirta, Anni, Ihmiskaupan uhrien oleskelulupakäytäntö. Yhdenvertaisuusvaltuutetun julkaisuja 2021. Saatavilla: [https://syrjinta.fi/documents/25249352/92496363/Ihmiskaupan_uhrien_oleskelulu-pak%C3%A4yt%C3%A4nt%C3%B6+\(pdf\).pdf/a25f0b4b-c548-ff3c-35d0-9b0eae8eb3a1/Ihmiskaupan_uhrien_oleskelulu-pak%C3%A4yt%C3%A4nt%C3%B6+\(pdf\).pdf?t=1632807528068](https://syrjinta.fi/documents/25249352/92496363/Ihmiskaupan_uhrien_oleskelulu-pak%C3%A4yt%C3%A4nt%C3%B6+(pdf).pdf/a25f0b4b-c548-ff3c-35d0-9b0eae8eb3a1/Ihmiskaupan_uhrien_oleskelulu-pak%C3%A4yt%C3%A4nt%C3%B6+(pdf).pdf?t=1632807528068) (Luettu 6.4.2022).

Kaikkonen, Emilia, Ihmiskaupan tunnusmerkistön pakkotyön määritelmä, s. 33–52 teoksessa Lahti, Raimo – Konttinen-di Nardo, Essi (toim.), *Kirjoituksia rikosoikeudesta*. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2015.

Kallio, Heikki, Valtionrajarikosta ja ulkomaalaisrikkomusta koskevien rikossäännösten tulkinnasta ja tunnusmerkistön täyttymisestä. *Defensor Legis* 1/2016, s. 1–17.

Kervinen, Elina – Ollus, Natalia, Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNI 2019.

Kimpimäki, Minna, Haureuden harjoittajista ihmiskaupan uhreihin: prostituution, parituksen ja ihmiskaupan oikeudellinen säätely. *Lapin yliopistokustannus* 2009.

Kimpimäki, Minna, Kansainvälinen rikosoikeus. *Kauppakamari* 2015

Koivukari, Kristiina – Korkka-Knuts, Heli – Mahmood, Venus – Melander, Sakari, Ihmiskauppa ja sen lähirikokset – Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston julkaisuja 2022.

Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Edita Publishing Oy 2020.

Korpi, Esa, Pakolaissopimus rikosoikeudellisena vastuuvapausperusteena. Edita Publishing Oy 2019.

Koskenoja, Maija – Ollus, Natalia – Roth, Venla – Viuhko, Minna – Turkia, Laura, Tuntematon tulevaisuus – selvitys ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön toimivuudesta. Valtioneuvoston julkaisuja 2018.

Koskinen, Pekka, Rikoksen rakenneopin kehityslinjoja Suomessa Honkasalosta nykypäivään. Lakimies 3/2004, s. 516–520.

Kuokkanen, Katja, Nuoriakin on käytetty raa’asti hyväksi. Helsingin Sanomat 30.7.2020.

Lahti, Raimo, Toimenpiteistä luopuminen rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1974.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1987.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeudellista toimenpiteistä luopumista koskeva uudistus I. Lakimies 7/1991, s. 902–928. (1991a)

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeudellista toimenpiteistä luopumista koskeva uudistus II. Lakimies 8/1991, s. 1202–1232. (1991b)

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosten seuraamukset. Werner Söderström Lakitieto Oy 2000.

Laukkanen, Vesa, Kohtuuttomuus ”Unzumutbarkeit” – syyllisyyden poistava anteeksi-antoperuste?, s. 247–258 teoksessa Lahti, Raimo (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI rikosoikeuden juhluvuonna 1989. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1989.

LaVL 3/2012 vp. Lakivaliokunnan lausunto n:o 3 hallituksen esityksestä ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.

LaVM 5/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö n:o 5 hallituksen esityksestä syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi.

Lehti, Martti – Aromaa, Kauko, Naiskauppa, laitton siirtolaisuus ja Suomi. Nykytilanne, lainsäädäntö ja tutkimuslähteet. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 2002.

Lietonen, Anni – Jokinen, Anniina – Pekkarinen, Anna-Greta, Normative Framework Guide. Responsibility of Businesses Concerning Human Rights, Labour Exploitation and Human Trafficking. HEUNI 2020.

Maahanmuuttovirasto, Ohje: Mahdollisen ihmiskaupan uhrin asian käsitteleminen Maahanmuuttovirastossa 30.10.2020.

Matikkala, Jussi, Parisuhdeväkivallasta, s. 415–428 teoksessa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.), Väkipalva. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Talentum 2006.

Matikkala, Jussi, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita 2021

Marttunen, Matti, Nuorisorikosoikeus: alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 2008.

Melander, Sakari, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma Oy 2016.

Melander, Sakari, Ihmiskauppa (RL 25:3), teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy 2013. (Melander 2022) Käytetty 25.1.2022 päivitettyä sähköistä versiota osoitteessa: [https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/GAHBGXCTDG#kohta:II\(\(a0\)RIKOSLA-JIT\(:14.\(\(20\)RL\(\(20\)25\(\(\(20\)Vapauteen\(\(20\)kohdistuvat\(\(20\)rikokset\(:Vapaudenriisto\(:Ihmiskauppa\(\(20\)\(\(\(RL\(\(20\)25\(\(\(3\)/piste:t54I \(Luettu 6.4.2021\).](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/GAHBGXCTDG#kohta:II((a0)RIKOSLA-JIT(:14.((20)RL((20)25(((20)Vapauteen((20)kohdistuvat((20)rikokset(:Vapaudenriisto(:Ihmiskauppa((20)(((RL((20)25(((3)/piste:t54I (Luettu 6.4.2021).)

Mennim, Sean, The Non-punishment Principle and the Obligations of the State Under Article 4 of the European Convention of Human Rights. Case Note V.C.L. AND A.N. v the United Kingdom (applications nos. 77587/12 and 74603/12). The Journal of Criminal Law 4/2021, s. 311–319.

Muraszkiewicz, Julia, Protecting Victims of Human Trafficking from Liability: The European Approach. Springer International Publishing AG 2019. (2019a)

Muraszkiewicz, Julia, Protecting Victims of Human Trafficking from Liability: An Evaluation of Section 45 of the Modern Slavery Act. The Journal of Criminal Law 5/2019, s. 394–405. (2019b)

Niemi, Johanna – Aaltonen, Jussi, Seksikaupan kohteen hyväksikäyttö. Seksinostokiellon toimivuuden arviointi. Oikeusministeriön julkaisuja 2013.

Niemi, Johanna – Aaltonen, Jussi, Tackling Trafficking by Targeting Sex Buyers: Can It Work? Violence Against Women 10/2017, s. 1228–1248.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. WSOY 2004.

Nuutila, Ari-Matti, Toisintoimimismahdollisuus Serlachiuksella ja Honkasalolla – tavoitteita ja arvoja, s. 342–362 teoksessa Lahti, Raimo (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI rikosoikeuden juhluvuonna 1989. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1989.

Nuutila, Ari-Matti, Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Kauppakaari Oy 1996.

Nuutila, Ari-Matti, Rikoslain yleinen osa. Kauppakaari Oy 1997.

Pesonen, Anni, Laittoman maahantulon järjestäminen: hyväksyttäviä syitä koskeva rajoitussäännös. Edita Publishing Oy 2017.

Obokata, Tom – Payne, Brian, Implementing Action against Trafficking of Human Beings under the TFEU: A Preliminary Analysis. *New Journal of European Criminal Law* 3–4/2012, s. 298–319.

OHCHR, Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking. OHCHR 2002. Saatavilla: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Traffickingen.pdf> (Luettu 6.4.2022).

OM, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistaminen – Tiivistelmä lausunnoista. Oikeusministeriön julkaisuja 2002.

OM, Suomi torjuu ihmiskauppaa – Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriön julkaisuja 2021.

Ollus, Natalia, Regulating forced labour and combating human trafficking: the relevance of historical definitions in a contemporary perspective. *Crime Law Soc Change* 5/2015, s. 221–246.

Ollus, Natalia, From forced flexibility to forced labour: the exploitation of migrant workers in Finland. HEUNI 2016.

PeVL 7/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 7 hallituksen esityksestä eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi.

Piotrowicz, Ryszard, The Non-Punishment Principle in International Law. Promoting the Implementation of the Non-Punishment Principle for Victims of Human Trafficking: A Workshop for Judicial and Prosecutorial Officials 2015. Saatavilla: https://www.academia.edu/14108021/The_Non_Punishment_Principle_in_International_Law (Luettu 6.4.2022).

Piotrowicz, Ryszard, Article 26 – Non-Punishment Provision, s. 310–322 teoksessa Planitzer, Julia – Sax, Helmut (ed.), *A Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. Edward Elgar Publishing 2021.

Piotrowicz, Ryszard – Sorrentino, Liliana, Human Trafficking and the Emergence of the Non-Punishment Principle. *Human Rights Law Review* 4/2016, s. 669–700.

Piotrowicz, Ryszard – Sorrentino, Liliana, The non-punishment provision with regard to victims of trafficking - A human rights approach, s. 171–184 teoksessa Ryszard, Piotrowicz – Rijken, Conny – Uhl, Barbel Heide (ed.), *Routledge Handbook of Human Trafficking*. Routledge 2018.

POHA, Ohje: Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrien auttaminen 17.9.2020.

RACE, Trafficking for Forced Criminal Activities and Begging in Europe: Exploratory Study and Good Practice Examples. *Anti-Slavery International* 2014. Saatavilla:

http://www.antislavery.org/wp-content/uploads/2017/01/trafficking_for_forced_criminal_activities_and_begging_in_europe.pdf (Luettu 6.4.2022).

Rodríguez-López, Silvia, Telling Victims from Criminals: Human Trafficking for the Purposes of Criminal Exploitation, s. 303–318 teoksessa Winterdyk, John – Jones, Jackie (ed.), *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Springer International Publishing AG 2019.

Roth, Venla, Paritusta vai ihmiskauppaa? *Defensor Legis* 3/2007, s. 419–436.

Roth, Venla, *Defining Human Trafficking, Identifying its Victims*. Turun yliopiston julkaisuja 2010. (2010a)

Roth, Venla, Ihmiskaupasta suomalaisessa työelämässä. *Oikeus* 3/2010, s. 278–287. (2010b)

Roth, Venla, Näkymättömät uhrin: seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskau-
pan tunnistaminen. *Lakimies* 5/ 2011, s. 975–999.

Ruuskanen, Minna, Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2005.

Sams, Anni – Sorjanen, Anna-Maija, Finland. *Social Fieldwork Research (FRANET). Severe Forms of Labour Exploitation. Supporting Victims of Severe Forms of Labor Exploitation in Having Access to Justice in EU Member States*. FRA 2015.

Schloenhardt, Andreas – Markey-Towler, Rebekkah, Non-Criminalisation of Victims of Trafficking in Persons — Principles, Promises, and Perspectives. *Groningen Journal of International Law* 1/2016, s. 10–38.

SM, Ihmiskaupan vastaisen toimintasuunnitelman toimeenpanon arviointi sekä suositukset ihmiskauppaa koskevan lainsäädännön ja toimenpiteiden kehittämiseksi. Ihmiskaupan vastaisen toimintasuunnitelman ohjausryhmän loppuraportti. Sisäministeriön julkaisuja 2011.

SM, Laittoman maahantulon ja maassa oleskelun vastainen toimintaohjelma vuosille 2021–2024 – pois varjoyhteiskunnasta. Sisäministeriön julkaisuja 2021.

Southwell, Philippa, Paneelikeskustelu “Criminalisation of victims of human trafficking – An overview of domestic and international legal frameworks post UK Modern Slavery Act 2015 (1.2.2021)”, joka järjestettiin verkossa osana 24 -hour Conference on Organized Crime -tapahtumaa 1.–2.12.2021.

Štrítecký, Vít – Topinka, Daniel et al., *Discovering Trafficking in Human Beings for the Purpose of Labour Exploitation and Forced Labour: European Perspective*. La Strada Česká republika 2013.

Stoyanova, Vladislava, *Human Trafficking and Slavery Reconsidered: Conceptual Limits and States' Positive Obligations*. Lund University 2015.

Suomen vastaus GRETA:n arviointikyselyyn 2014, Reply from Finland to the Questionnaire for the evaluation of the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Parties. First evaluation round.

GRETA 2014. Saatavilla: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680631bed> (Luettu 7.4.2022).

Suomen vastaus GRETA:n arviointikyselyyn 2018, Reply from Finland to the Questionnaire for the evaluation of the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Parties. Second evaluation round. GRETA 2018. Saatavilla: <https://rm.coe.int/greta-2018-2-rq2-fin/168078b19b> (Luettu 7.4.2022).

Suomen vastaus GRETA:n suosituksiin 2020, Report submitted by the authorities of Finland on measures taken to comply with Committee of the Parties Recommendation CP/Rec(2019)05 on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings. Second evaluation round. GRETA 2020. Saatavilla: <https://rm.coe.int/cp-2020-09-finland/1680a09ae2> (Luettu 7.4.2022).

Tala, Jyrki, Katsaus oikeudellisen sääntelyn uusiin muotoihin, s. 185–203 teoksessa Ahonen, Timo (toim.), Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa – Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946–24/4–2006. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2006.

Tammi-Moilanen, Kaisa, Naisvankiselvitys – Selvitys naisvankien olosuhteista, toiminnoista ja turvallisuudesta. Rikosseuraamuslaitos 2020.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Alma Talent Oy 2016.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. Alma Talent Oy 2019.

Tolvanen, Matti, Huolellisuudesta tieliikenteessä. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 1996.

Tolvanen, Matti, Syytteen peruuttaminen ja syytteestä luopuminen, s. 517–535 teoksessa Havansi, Erkki – Koulu, Risto – Lindfors, Heidi (toim.), Oikeudenkäyntejä ja tuomioistuimia. Juhlakirja Juha Lappalainen 60 vuotta. Edita Publishing Oy 2007.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli, Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi 2013.

TyVL 6/2012 vp. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan lausunto n:o 6 hallituksen esityksestä ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.

UNICEF, Guidelines on the Protection of Child Victims of Trafficking. UNICEF 2006. Saatavilla: <https://gdc.unicef.org/resource/guidelines-protection-child-victims-trafficking> (Luettu 7.4.2022).

UNODC, Model Law against Trafficking in Persons. UNODC 2009. Saatavilla: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/UNODC_Model_Law_on_Trafficking_in_Persons.pdf (Luettu 7.4.2022).

- UNODC, Global Report on Trafficking in Persons 2016. UNODC 2016. Saatavilla: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2016_Global_Report_on_Trafficking_in_Persons.pdf (Luettu 7.4.2022).
- UNODC, Female Victims of Trafficking for Sexual Exploitation as Defendants: A Case Law Analysis. UNODC 2020. Saatavilla: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2020/final_Female_victims_of_trafficking_for_sexual_exploitation_as_defendants.pdf (Luettu 7.4.2022).
- UNODC, Global Report on Trafficking in Persons 2020. UNODC 2021. Saatavilla: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLO-TiP_2020_15jan_web.pdf (Luettu 7.4.2022).
- US, Trafficking in persons report June 2014. US Department of State 2014. Saatavilla: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/226844.pdf> (Luettu 7.4.2022)
- Van der Watt, Marcel – Kruger, Beatri, Breaking Bondage, Control Methods, “Juju,” and Human Trafficking, s. 935–951 teoksessa Winterdyk, John – Jones, Jackie (ed.), The Palgrave International Handbook of Human Trafficking. Springer International Publishing AG 2019.
- Vatjus-Anttila, Jalo, Rikoksentekijän pyrkimys edistää rikoksensa selvittämistä – syyllisyy- ja tarkoituksenmukaisuusargumentti. Lakimies 1/2020, s. 55–74.
- Vatjus-Anttila, Jalo, Tunnustukseen perustuva esitutkinnan rajoittaminen ja syyttämättä jättäminen toimenpiteistöluopumisjärjestelmän uudenkaltaisten tavoitteiden ilmentäjänä. Lakimies 6/2021, s. 1015–1047.
- Villacampa, Carolina, Trafficking in Human Beings for criminal exploitation from the perspective of victims and professionals. Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza 3/2019, s. 9–26.
- Villacampa, Carolina – Flórez, Katherine, Human trafficking for criminal exploitation and participation in armed conflicts: the Colombian case. Crime, Law and Social Change 3/2018, s. 421–445.
- Villacampa, Carolina – Torres, Núria, Trafficked Women in Prison: The Problem of Double Victimization. European Journal on Criminal Policy and Research 1/2015, s. 99–115.
- Villacampa, Carolina – Torres, Núria, Human Trafficking for Criminal Exploitation: The Failure to Identify Victims. European Journal on Criminal Policy and Research 3/2017, s. 393–408.
- Villacampa, Carolina – Torres, Núria, Human trafficking for criminal exploitation: Effects suffered by victims in their passage through the criminal justice system. International Review of Victimology 1/2019, s. 3–18.
- Viuhko, Minna, Human trafficking for sexual exploitation and organised procuring in Finland. European Journal of Criminology 1/2010, s. 61–75.

Viuhko, Minna, Aktiivisia toimijoita vai passiivisia ideaaliuhreja? Ihmiskaupan uhrien rajoitettu toimijuus. Oikeus 4/2013, s. 385–404.

Viuhko, Minna, Restricted agency, control and exploitation. HEUNI 2019.

Viuhko, Minna – Jokinen, Anniina, Human Trafficking and Organised Crime. Trafficking for sexual exploitation and organized procuring in Finland. HEUNI 2009.

Viuhko, Minna – Jokinen, Anniina, Miten tutkia ihmiskauppaa: metodologisia ja eettisiä kysymyksiä, s. 131–146 teoksessa Niemi, Kati – Lähteenmäki, Noora (toim.), Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021.

VKS 2000:1 Syyttämättä jättämisestä erityisesti yleissäännösten nojalla. Valtakunnansyyttäjän 20.1.2000 antama yleinen ohje syyttäjille.

VKS 2016:5 Esitutinnan rajoittaminen. Valtakunnansyyttäjän 24.10.2016 antama yleinen ohje syyttäjille.

VKS 2016:6 Syyttämättä jättämispäätöksen laatiminen ja sisältö. Valtakunnansyyttäjän 8.12.2016 antama yleinen ohje syyttäjille.

Vuorenpää, Mikko, Syyttäjän tehtävät. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2007.

Vähemmistövaltuutettu, Kansallinen ihmiskaupparaportointi – Kertomus 2010, Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutuminen Suomessa. Vähemmistövaltuutettu 2010.

Vähemmistövaltuutettu, Kansallinen ihmiskaupparaportointi – Kertomus 2013, Suomen ihmiskaupan vastaisen toiminnan haasteet Euroopan neuvoston asiaa koskevan yleissopimuksen valossa. Vähemmistövaltuutettu 2013.

Vähemmistövaltuutettu, Kansallinen ihmiskaupparaportointi – Kertomus 2014, Arvio ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilasta ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisesta rikosprosessissa. Vähemmistövaltuutettu 2014.

Wild, Ben, ECtHR Cases January–March 2021. New Journal of European Criminal Law 2/2021, s. 298–316.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto, Reply by the Government of Finland: Statement of the Finnish National Rapporteur on Trafficking in Human Beings 31.8.2017 (VVTDno-20L7-273).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022 (Eduskuntakertomuksen tunnus K 7/2022 vp). Yhdenvertaisuusvaltuutetun julkaisuja 2022.

YK, yleiskokouksen päätöslauselma A/RES/55/67. United Nations 2001. Saatavilla: <https://undocs.org/en/A/RES/55/67> (Luettu 6.4.2022).

YK, Working Group on Trafficking in Persons CTOC/COP/WG.4/2010/4: Non-punishment and non-prosecution of victims of trafficking in persons: administrative and judicial approaches to offences committed in the process of such trafficking – Background paper prepared by the Secretariat. United Nations 2010. Saatavilla: <https://undocs.org/en/CTOC/COP/WG.4/2010/4> (Luettu 7.4.2022).

YK, Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children A/HRC/20/18. United Nations 2012. Saatavilla: <https://undocs.org/A/HRC/20/18> (Luettu 7.4.2022).

YK, Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children A/HRC/29/38. United Nations 2015. Saatavilla: <https://undocs.org/A/HRC/29/38> (Luettu 7.4.2022).

YK, turvallisuusneuvoston päätöslauselma S/RES/2331. United Nations 2016. Saatavilla: [https://www.undocs.org/S/RES/2331%20\(2016\)](https://www.undocs.org/S/RES/2331%20(2016)) (Luettu 7.4.2022).

YK, turvallisuusneuvoston päätöslauselma S/RES/2388. United Nations 2017. Saatavilla: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2388%282017%29 (Luettu 7.4.2022).

YK, Working Group on Trafficking in Persons CTOC/COP/WG.4/2018/2. United Nations 2018. Saatavilla: <https://undocs.org/CTOC/COP/WG.4/2018/2> (Luettu 7.4.2022).

YK:n ihmiskaupparaporttija (UN Special Rapporteur on Trafficking in Persons, Maria Grazia Giammarinaro), The importance of implementing the non-punishment provision: the obligation to protect victims. United Nations 2020. Saatavilla: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Trafficking/Non-Punishment-Paper.pdf> (Luettu 7.4.2022).

YK:n ihmiskaupparaporttija (UN Special Rapporteur on Trafficking in Persons, Siobhán Mullally), Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children: Implementation of the non-punishment principle A/HRC/47/34. United Nations 2021. Saatavilla: <https://reliefweb.int/report/world/implementation-non-punishment-principle-report-special-rapporteur-trafficking-persons> (Luettu 7.4.2022).

Ylinen, Pekka – Jokinen, Anniina – Pekkarinen, Anna-Greta – Ollus, Natalia – Jenu, Katja-Pia – Skur, Thomas, Työperäisen ihmiskaupan paljastaminen. Tutkintaopas esitutkintaviranomaisille ja tarkistuslista työsuojeluviranomaisille. HEUNI 2020.

Euroopan ihmisoikeustuomiostuin

EIT Rantsev v. Kypros ja Venäjä 10.5.2010

EIT V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta 16.2.2021

Korkein oikeus

KKO 1991:88

KKO 1992:78

KKO 1995:203 (ään.)

KKO 2017:57

KKO 2020:80

KKO 2021:90

KKO 2022:2

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2021:157

KHO 2021:160

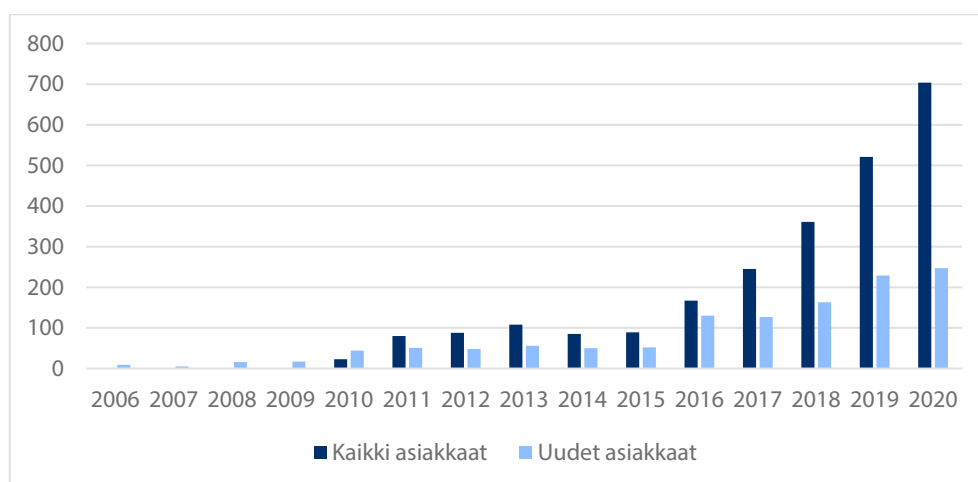

LIITE 1. Tilastollinen katsaus

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä aloitti toimintansa vuonna 2006 ja se tarjoaa lakisääteistä palvelua ihmiskaupan uhreille. Ensimmäisinä vuosina auttamisjärjestelmän piirissä oli vain muutamia henkilöitä, mutta asiakasmäärä on vähitellen lisääntynyt. Kuviosta 8 käy ilmi, että vuosina 2010–2014 uusia asiakkaita hakeutui auttamisjärjestelmän piiriin keskimäärin noin 50 vuodessa. Vuosina 2016–2020 uusien asiakkaiden määrässä tapahtui selkeää kasvua, sillä heitä oli keskimäärin lähes 180 vuodessa. Vuonna 2020 uusia asiakkaita oli lähes 250.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä on tilastoitu erikseen vuoden lopussa auttamisjärjestelmän piirissä olleiden kaikkien asiakkaiden lukumäärä. Vuosina 2010–2014 kaikkia asiakkaita oli keskimäärin lähes 80. Asiakasmäärän volyymin kasvusta kertoo se, että seuraavan viisivuotisjakson aikana heidän lukumääränsä viisinkertaisui. Vuosina 2016–2020 heitä oli keskimäärin lähes 400 vuodessa. Vuonna 2020 heitä oli hieman yli 700. Kuvion ulkopuolelta voi todeta, että auttamisjärjestelmän piirissä oli lisäksi asiakkaiden lapsia. Vuonna 2020 heitä oli 212. Laskettaessa kaikki asiakkaat ja heidän lapsensa yhteen voidaan todeta, että auttamisjärjestelmän piirissä oli vuonna 2020 kaikkiaan 916 henkilöä.

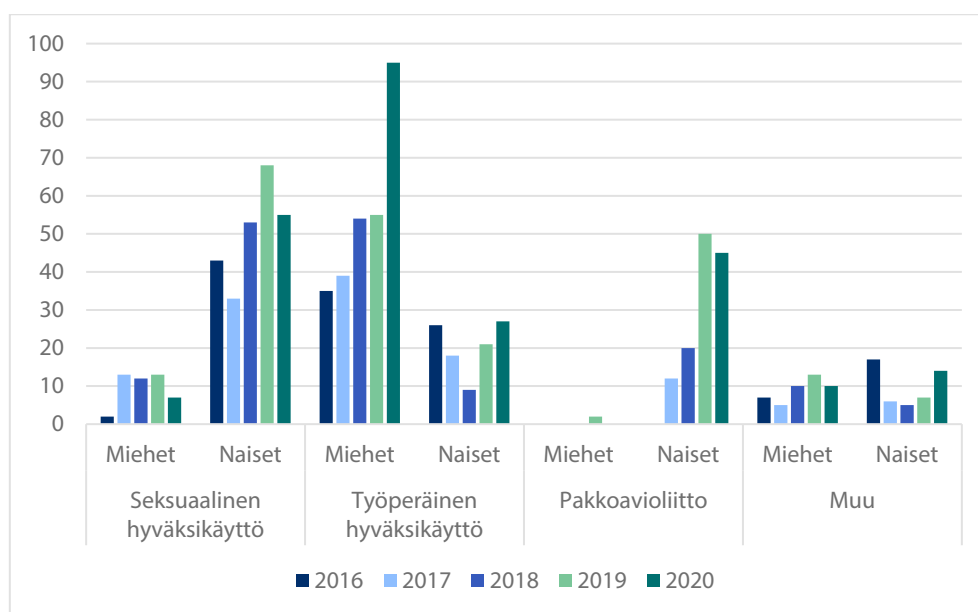

Kuvio 8. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakasmääriä vuosina 2016–2020 (N)⁵²⁵

⁵²⁵ Lähteenä on käytetty vuosilta 2010–2020 ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilastokatsauksia ja vuosilta 2006–2009 sisäministeriön raportissa esitettyjä tietoja (SM 17/2011, s. 21–22).

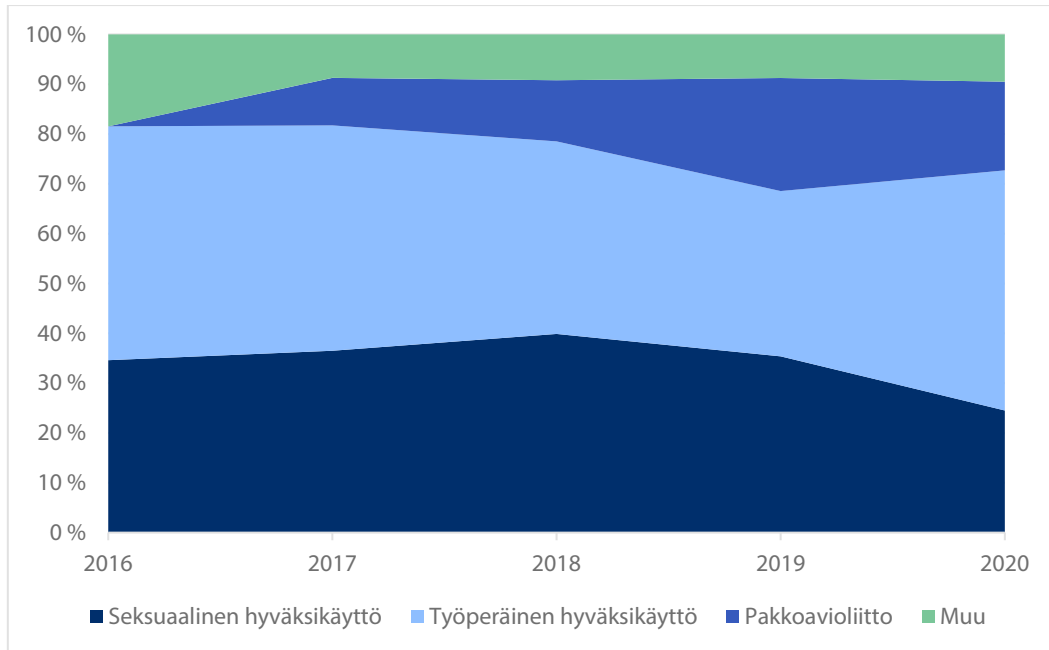
Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin ohjatuista uhreista suurin osa on ollut ulkomaalaistaustaisia. Sukupuolten moninaisuus ei näy tilastoista, vaan sukupuolet on jaoteltu miehiin ja naisiin. Naisten määrä on ollut jatkuvasti miehiä korkeampi, mutta sukupuolten välinen ero on viime vuosina kaventunut. Vuosina 2016–2020 auttamisjärjestelmän asiakkaista keskimäärin noin 15 henkilöä oli alaikäisiä, mikä vastaa noin kymmentä prosenttia uusista asiakkaista.

Kuviossa 9 tarkastellaan ihmiskaupan eri muotojen esiintymistä eri sukupuolilla. Ihmiskauppa on sukupuolittunut ilmiö. Naiset ovat tyypillisesti joutuneet seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, kun taas miehet ovat kohdanneet työperäistä hyväksikäyttöä. Myös pakkoavioliitto on ollut naisia koskettava ihmiskaupan muoto.

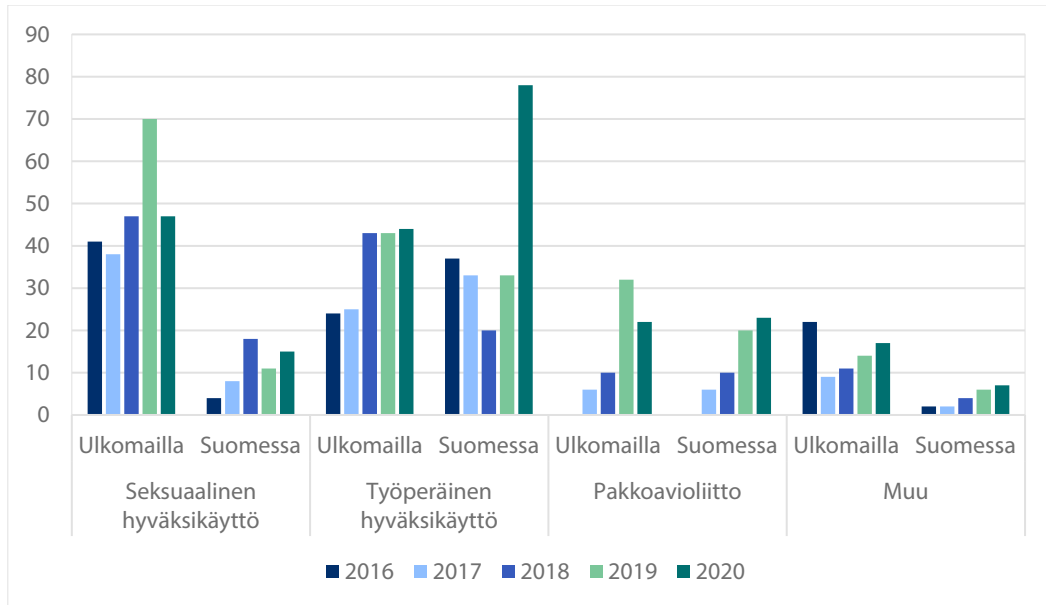
Kuvio 9. Ihmiskaupan muoto miehillä ja naisilla vuosina 2016–2020 (N)
(Lähde: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä: uudet asiakkaat)

Vuosina 2016–2020 molemmilla sukupuolilla työperäisestä hyväksikäytöstä oli kyse noin 42 ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä noin 33 prosentissa tapauksista. Uusissa asiakkaissa pakkoavioliiton uhreja oli noin 14 prosenttia. Lopuissa noin kymmenessä prosentissa tapauksista oli kyse muista hyväksikäytön muodoista, kuten esimerkiksi rikolliseen toimintaan pakottamisesta. (Ks. kuvio 10.)

Kuvio 10. Ihmiskaupan muoto uusilla asiakkailla vuosina 2016–2020 (100 %) (Lähde: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä)

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään hyväksytyjen asiakkaiden hyväksikäyttö on yleensä tapahtunut ulkomailla, mutta Suomessa tapahtunutta ihmiskauppaa on tullut viime vuosina yhä enemmän esille. Vuonna 2020 tilastoitiin ensimmäistä kertaa enemmän Suomessa kuin ulkomailla tapahtunutta hyväksikäyttöä. Kysymys on tyypillisesti ollut työperäisestä hyväksikäytöstä. Kuvioista 11 käy ilmi, että seksuaalista hyväksikäyttöä on saatu ilmi Suomessa hyvin vähän. Ihmiskaupan tapahtuminen ulkomailla aiheuttaa vaikeuksia näiden tapausten selvittämiseksi esitutkinnassa.

Kuvio 11. Tapahtumamaa ihmiskaupan eri muodoissa uusilla asiakkailta vuosina 2016–2020 (N) (Lähde: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä)

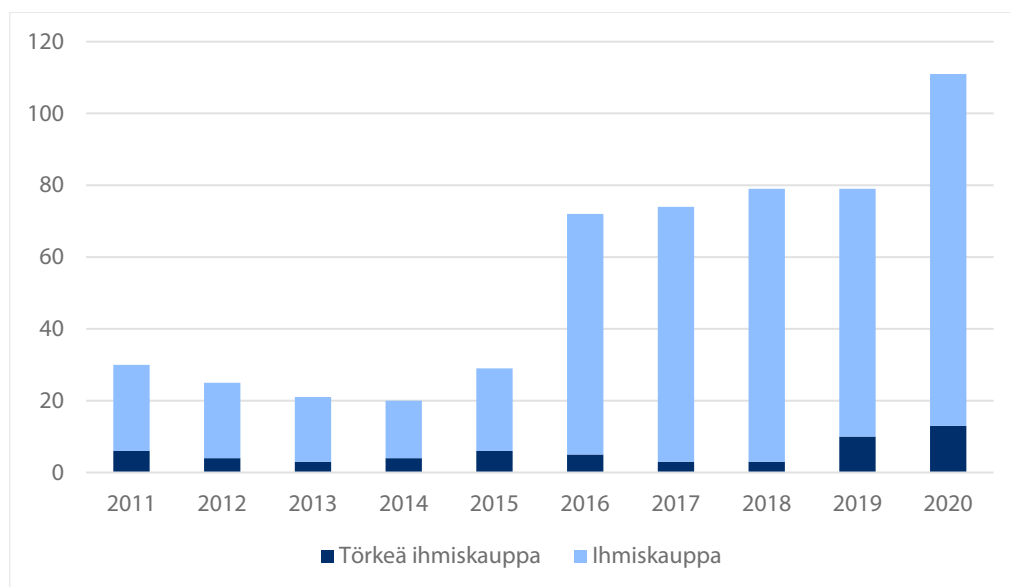
Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilastokatsauksien mukaan pienellä osalla asiakkaita ihmiskaupan muotona on ollut rikolliseen toimintaan pakottaminen. Vuoden 2021 puolivuotiskatsauksesta käy ilmi, että kaikkien asiakkaiden keskuudesta löytyi yhteensä 19 rikolliseen toimintaan pakotettua henkilöä, mikä vastasi 2,5 prosenttia kaikista asiakkaita. Tämän lisäksi oli kaksi kerjäämiseen pakotettua asiakasta (0,3 %).⁵²⁶ (Ks. tarkemmin edellä tutkimusraportissa luku 1.2 ja kuvio 1.)

⁵²⁶ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän puolivuotiskatsaus 1.1.–30.6.2021, s. 12.

IHMISKAUPPARIKOKSET JA RIKOSPROSESSI

Esitutkintaviranomaisten tietoon tulleet ihmiskaupparikokset

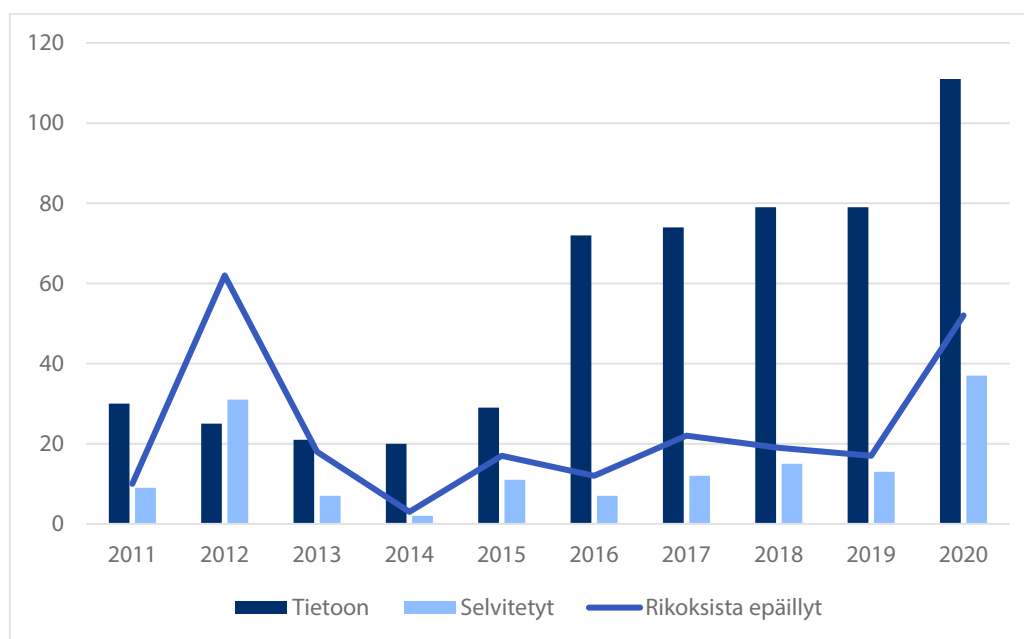
Suurin osa ihmiskaupasta ja siihen liittyvästä hyväksikäytöstä jää piiloon. Viranomais-
ten tietoon saama ihmiskaupparikollisuus edustaa vain pientä osaa todellisuudessa
tapahtuneista rikoksista. Vuosina 2011–2015 esitutkintaviranomaisten tietoon tuli kes-
kimäärin vain 25 ihmiskaupparikosta vuodessa. Rikosten lukumäärissä on kuitenkin
tapahtunut viimeisen viiden vuoden aikana kasvua. Vuosina 2016–2020 esitutkintavi-
ranomaisten tietoon tuli keskimäärin hieman yli 80 ihmiskaupparikosta vuodessa.
Suurin osa ihmiskaupparikoksista koski perustunnusmerkistön mukaista ihmiskauppa-
rikosta. Törkeästä ihmiskaupparikoksesta oli vuosina 2011–2020 kyse noin kymme-
nessä prosentissa tapauksista. Kuvioista 12 käy ilmi, että vuonna 2020 esitutkintavi-
ranomaisten tietoon tuli yhteensä 111 ihmiskaupparikosta, joista 98 oli perustunnus-
merkistön mukaisia ja 13 törkeitä.

Kuvio 12. Esitutkintaviranomaisten tietoon tulleet ihmiskaupparikokset (RL 25:3) ja törkeät ihmiskaupparikokset (RL 25:3a) vuosina 2011–2020 (N) (Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista)

Esitutkintaviranomaiset eivät pysty selvittämään kaikkia ihmiskaupparikoksia. Kuviossa 13 käy esille, että tietoon tulleiden rikosten ja selvitettyjen rikosten määrässä on selkeä ero. Vuosina 2011–2015 noin puolet rikosepäilyistä selvitettiin. Viimeisen viiden vuoden aikana selvitysprosentti on laskenut, sillä se oli enää noin 20 prosenttia. Ihmiskaupparikosepäilyt ovat laajoja ja niiden rikostutkinta voi olla pitkäkestoista. Tästä syystä on mahdollista, että osa vuosina 2016–2020 tilastoiduista rikoksista tullaan selvittämään tulevana vuosina. Matalaa selvitysprosenttia selittää osaltaan se, että osa ilmoituksista koskee kokonaan tai suureksi osaksi ulkomailla tapahtuneita rikoksia, mikä vaikeuttaa niiden tutkimista.

Yhdessä poliisin epäilemässä ihmiskaupparikoksessa voi olla useita rikoksista epäiltyjä henkilöitä. Rikoksista epäiltyjen määrässä on ollut voimakasta vuosittaista vaihtelua. Esimerkiksi vuonna 2012 epäiltyjä oli 62, kun vuonna 2014 heitä oli vain kolme. Vuosina 2011–2020 rikoksista epäiltyjä oli keskimäärin hieman yli 20 vuodessa. Vuonna 2020 heitä oli 52.

Kuvio 13. Ihmiskaupparikoksissa (RL 25:3–3a) esitutkintaviranomaisten tietoon tulleet ja selvittämät rikokset sekä rikoksesta epäillyt henkilöt vuosina 2011–2020 (N) (Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista)

Tilastoista ei saa tietoa siitä, minkälaisista ihmiskaupan muodoista on ollut kyse esitutkintaviranomaisten avaamissa rikostutkinnoissa. Keskusrikospoliisi on tuottanut vuonna 2021 tutkituista ihmiskaupparikoksista tietoa. Rikosilmoitusten mukaan työperäinen ja seksuaalinen hyväksikäyttö oli yleisin ihmiskaupan muoto. Rikolliseen toimintaan pakottamisesta oli kyse alle neljässä prosentissa rikosilmoituksia (N=5). Tämän lisäksi oli yksi kerjäämiseen liittyvä tapaus.⁵²⁷

Taulukosta 1 käy ilmi ei-rikosten lukumäärä. Poliisi voi tehdä niin sanotun ei rikosta-päätöksen, jos tutkinnassa on selvinnyt, että rikosta ei ole tehty tai asiassa ei voida nostaa ketään vastaan syytettä. Vuosina 2011–2020 ei-rikosta koskevia päätöksiä tehtiin keskimäärin noin neljä vuodessa. Vuonna 2020 päätöksiä oli kuusi.

Taulukko 1. Esitutkintaviranomaisten tietoon tulleet, selvittämät ja syyttäjälle ilmoittamat ihmiskaupparikokset (RL 25:3-3a) sekä ei-rikokset ja rikoksista epäillyt henkilöt vuosina 2011–2020 (N)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Tietoon tulleet	30	25	21	20	29	72	74	79	79	111
Selvitetty*	9	31	7	2	11	7	12	15	13	37
Syyttäjälle ilmoitetut	9	31	6	2	11	7	12	15	13	37
Ei-rikos	2	0	5	2	3	6	4	4	5	6
Rikoksista epäillyt henkilöt	10	62	18	3	17	12	22	19	17	52

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista

Taulukon selite: *Tilastovuonna on toisinaan selvitetty aikaisempina vuosina tietoon tulleita rikoksia, minkä takia selvitettyjen rikosten määrä voi olla suurempi kuin tilastovuonna ilmoitettujen rikosten määrä.

⁵²⁷ KRP 2022, s. 10.

Poliisi ilmoitti säännönmukaisesti selvittämänsä ihmiskaupparikokset syyttäjälle. Syyttäjälle ilmoitettujen ihmiskaupparikosten lukumäärä on siten sama kuin selvitettyjen rikosten määrä. Tilastokeskus ei enää julkaise syyttäjien tekemästä syyteharkinnasta tilastotietoa. Ihmiskaupparikosten ja sen lähirikosten soveltamiskäytäntöä koskevan selvityksen mukaan syytteen nostamatta jättämiseen päädyttiin ihmiskaupparikoksissa joko siitä syystä, että rikoksen tunnusmerkistö ei täytynyt tai näyttöä ei ollut riittävästi.⁵²⁸

Käräjäoikeuksissa käsitellyt ihmiskaupparikokset

Pieni osa esitutkintaviranomaisten tietoon tulleista ihmiskaupparikoksista on johtanut käräjäoikeudessa syytteen nostamiseen. Taulukosta 2 käy ilmi, että käräjäoikeudessa käsiteltyjen ihmiskaupparikosten lukumäärä on pysytellyt hyvin vähäisenä. Vuosina 2016–2020 nostettiin päärikoksena keskimäärin vain viisi syytettä ihmiskaupparikoksista (RL 25:3-3a). Rangaistukseen tuomittuja oli keskimäärin vain kolme vuodessa. Ihmiskaupparikoksissa ei ole tehty laisinkaan rangaistukseen tuomitsematta jättämistä koskevia päätöksiä. Hylätyjä syytteitä on ollut jonkin verran. Tilastoista ei käy kuitenkaan ilmi, millä perusteella syytteen hylkäämiseen on päädytty.

Taulukko 2. Käräjäoikeudessa käsitellyt ihmiskaupparikokset (RL 25:3-3a) vuosina 2016–2020 (N)

Päärikosperusteiset tiedot	2016	2017	2018	2019	2020
Syytetyt	8	4	8	3	5
Hylätyt syytteet	2	3	4	1	1
Rangaistukseen tuomitut	6	1	4	2	4
Rangaistukseen tuomitsematta jätetyt	0	0	0	0	0
Syyksi lukevat tuomiot yhteensä	6	1	4	2	4
Kaikki syyksi lukevat tuomiot*	6	1	32	6	7

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista (*Ihmiskaupparikosta on käsitelty käräjäoikeudessa muiden sitä vakavampien rikosten yhteydessä).

⁵²⁸ Koivukari ym. 2022, s. 17, 63–64.

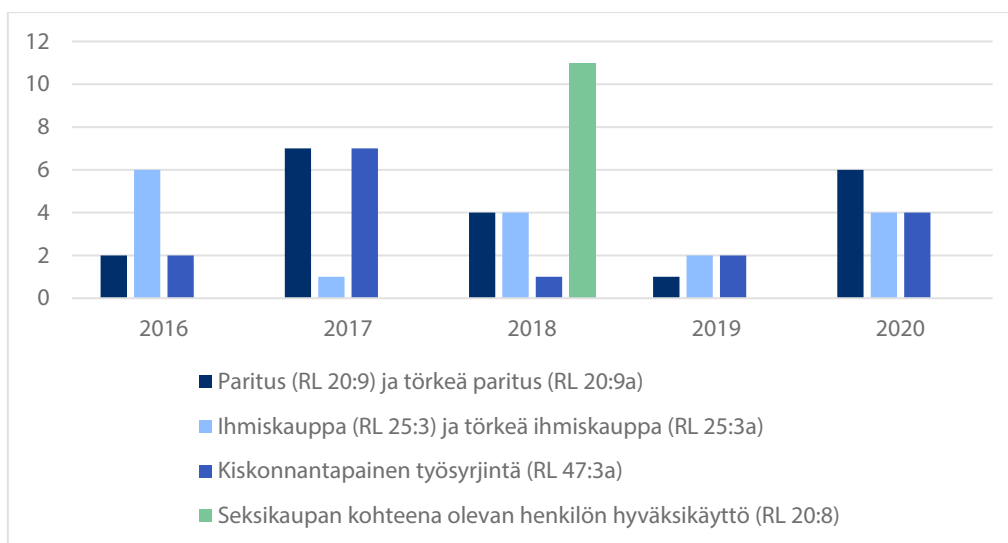

Taulukossa 2 esitetään viimeisellä rivillä päärikosperusteisten tietojen lisäksi kohta ”kaikki syyksi lukevat tuomiot”. Käräjäoikeudessa on silloin käsitelty syytettä ihmiskaupasta osana laajempaa rikosvyyhteä ja ihmiskaupasta tuomittu henkilö on samalla kertaa tuomittu muista ihmiskauppaa vakavammista rikoksista, kuten esimerkiksi raiskauksesta. Vuonna 2018 kaikkia syyksi lukevia tuomioita oli poikkeuksellisen paljon. Muita vuosia korkeampi tilastoluku selittyy yhdellä tapauksella, jossa sama henkilö tuomittiin useasta tekemästään ihmiskaupparikoksesta. Tätä tapausta on käsitelty myöhemmin muutoksenhakutuomioistuimissa ja pohdittu, miten ihmiskaupparikoksessa on arvioitava eri asianomistajiin kohdistuvien tekojen muodostamaa kokonaisuutta. Oikeudellisesti kysymys on rikosten yksiköintiä koskevista säännöksistä, eli siitä milloin kysymys on yhdestä rikoksesta tai useammasta eri rikoksesta.⁵²⁹

Kuviossa 14 tarkastellaan ihmiskaupparikosten lisäksi sen lähirikoksista annettuja syyksi lukevia tuomioita. Kysymys on parituksesta ja törkeästä parituksesta, kiskonnantapaisesta työsyrynnästä ja seksikaupan kohteena olleen henkilön hyväksikäytöstä annetuista tuomioista. Ihmiskaupparikosten lisäksi myös lähirikoksista annettujen syyksi lukevien tuomioiden määrä on ollut pieni. Niin parituksesta tai törkeästä parituksesta kuin kiskonnantapaisesta työsyrynnästä annettujen tuomioiden määrä on ollut vuositasolla välillä 1–7. Seksikaupan kohteena olleen henkilön hyväksikäytöstä on tuomittu vain vuonna 2018 (N=11). Tarkasteltaessa vuosina 2016–2020 annettujen syyksi lukevien tuomioiden keskimääräisiä määriä voidaan todeta, että niitä oli paritusrikoksista 4, kiskonnantapaisesta työsyrynnästä 3,7, ihmiskaupparikoksista 3,4 ja seksikaupan kohteena olleen henkilön hyväksikäytöstä 2,2.

---

⁵²⁹ Korkein oikeus otti ratkaisussaan KKO 2022:2 kantaa siihen, että henkilön katsottiin syyllistyneen 26 ihmiskaupparikokseen tässä rikoskokonaisuudessa esiintyneiden rikoksen asianomistajien lukumäärän mukaisesti.

Kuvio 14. Ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista käräjäoikeuksissa annetut syyksi lukevat tuomiot vuosina 2016–2020 (N) (Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista)

Tilastokeskuksen julkaisemien oikeustilastojen perusteella on selvitetty, miten usein rikoslakirikoksista on tehty rangaistukseen tuomitsematta jättämistä koskevia päätöksiä. Rangaistukseen tuomitsematta jättäminen on ollut harvinaista. Vuosina 2016–2020 käräjäoikeuksissa on luovuttu toimenpiteistä alle prosentissa tapauksista. Mainittu viiden vuoden ajanjakson aikana keskimäärin vain 0,7 prosentissa syyksi lukevia tuomioita on päädytty rangaistukseen tuomitsematta jättämiseen. Edellä tuotiin ilmi, että tarkasteluajana ihmiskaupparikoksissa ei ole luovuttu laisinkaan toimenpiteistä. Se on ollut harvinaista myös ihmiskaupan lähirikoksissa. Vain perustunnusmerkistön mukaisesta parituksesta on tehty yhteensä kaksi rangaistukseen tuomitsematta jättämistä koskevaa päätöstä viiden vuoden aikana (ks. liitetaulukko 2). Vuonna 2016 luovuttiin toimenpiteistä yhden kerran ja samoin kävi vuonna 2018. Tilastoista ei saa tarkempaa tietoa siitä, mikä on ollut rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskeva syy näissä kahdessa tapauksessa.

LIITE 2. Taulukot

Liitetaulukko 1. Esitutkintaviranomaisten syyttäjälle ilmoittamatta jätetyt ja ei-rikkokset valtionrajarikoksissa vuosina 2011–2020 (N)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Syyttäjälle ilmoittamatta jätetyt										
Valtionrajarikos (RL 17:7.1-3)	61	70	125	131	214	47	65	96	130	88
Lievä valtionrajarikos (RL 17:7a.1)	4	9	1	11	5	5	13	9	4	8
Ei-rikos										
Valtionrajarikos (RL 17:7.1-3)	34	28	19	27	38	10	11	13	13	21
Lievä valtionrajarikos (RL 17:7a.1)	3	1	0	3	2	4	0	1	2	3

Lähde: Tilastokeskus

Liitetaulukko 2. Käräjäoikeudessa käsitellyt paritusrikokset (RL 20:9–20:9a) vuosina 2016–2020 (N)

	2016	2017	2018	2019	2020
Syytetyt	3	7	4	1	6
Hylätyt syytteet	1	0	0	0	0
Rangaistukseen tuomitut	1	7	3	0	6
Rangaistukseen tuomitsematta jätetyt	1	0	1	0	0
Syyksi lukevat tuomiot yhteensä	2	7	4	1	6

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen luvuista (päärikosperusteiset tiedot)

LIITE 3. Prosessikaavio – Rikolliseen toimintaan pakotetun ihmiskaupan uhrin huomioon ottaminen

	POLIISI TAI MUU ESITUTKINTAVIRAN- OMAINEN	SYYTÄJÄ	TUOMARI
<p>LIEVÄ RIKOS</p> <ul style="list-style-type: none"> Ihmiskaupan uhrin tekemä rikos on sellainen, joka johtaisi yleensä sakkoon Alle 18-vuotiaan ihmiskaupan uhrin tekemä rikos Ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen asianomistajan intressit (2. sijainen syyteoikeus) 	<p>Tunnistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> Indikaattorit hyväksikäytöstä Uhrin ohjaaminen avun piiriin (esim. auttamisjärjestelmä) <p>Esitutkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> Vältetään sakkomenettelyä / muuta summaarista menettelyä Rikoksentehtäjän ja taustan selvittäminen Hyväksikäyttötilanteen ja pakottamisen selvittäminen Yhteys syyttäjään Avustajan käyttö <p>Esitutinnan päättäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> Poliisin toimenpiteistä luopuminen (ETL 3:9) 	<p>Tunnistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> Uhrin ohjaaminen avun piiriin (esim. auttamisjärjestelmä) Lisätutkinnan pyytäminen tarvittaessa <p>Syyteharkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> Vältetään rangaistusmääräyksen antamista, kirjallista menettelyä / muuta summaarista menettelyä Viitteitä hyväksikäytöstä → Syyttämättä jättäminen (etenkin vähäisyys-, nuoruus- ja kohtuusperuste) Yleisen ja yksityisen edun harkinta Muussa tapauksessa syytteen nostaminen <p>Oikeudenkäynti</p> <ul style="list-style-type: none"> Voi harkita syytteestä luopumista 	<p>Tunnistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> Uhrin ohjaaminen avun piiriin (esim. auttamisjärjestelmä) Vältetään kirjallista menettelyä ja pois-saolokäsittelyä Avustajan käyttö <p>Rankaisemattomuusperiaatteen arvioiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> Pakkotilan soveltuminen (välitön ja pakottava vaara) Riittävä näyttö hyväksikäytöstä ja pakottamisesta → Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen (esim. poikkeuksellisuusperuste) Rankaisemattomuusperiaatteen elementit eivät täyty → huomioiminen seuraamusharkinnassa Kiinnitetään huomiota vahingonkorvaukseen tai sen kohtuullistamiseen

	POLIISI TAI MUU ESITUTKINTAVIRAN- OMAINEN	SYYTTÄJÄ	TUOMARI
	<ul style="list-style-type: none"> • Viitteitä hyväksikäytöstä → Esitutkin- nan rajoittamisesitys (vähäisyys-, nuoruus- ja kohtuusperuste) • Rikosasian siirtäminen syyttäjän har- kittavaksi ja sakon määräämisen välttäminen • Muussa tapauksessa juttu syytehar- kintaan <p>Ihmiskaupparikostutkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aloitetaan esitutkinta uhuriin kohdistu- neesta ihmiskaupparikoksesta • Avustajan ja tukihenkilön käyttö 	<ul style="list-style-type: none"> • Seuraamuskannanotossa esiin syylli- syyttä lieventävät tekijät 	
<p>VAKAVA RIKOS</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ihmiskaupan uhrin tekemä rikos on sellainen, joka johtaisi yleensä van- keuteen • Rikoksen vakavuus tai laatu (esim. väkivaltarikokset) • Ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen asianomistajan intressit (2. sijainen syyteoikeus) 	<p>Tunnistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Indikaattorit hyväksikäytöstä • Uhrin ohjaaminen avun piiriin (esim. auttamisjärjestelmä) <p>Esitutkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rikoksentehtäjän ja taustan selvittämi- nen • Hyväksikäyttötilanteen ja pakottami- sen selvittäminen • Yhteys syyttäjään 	<p>Tunnistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uhrin ohjaaminen avun piiriin (esim. auttamisjärjestelmä) • Lisätutkinnan pyytäminen tarvitta- essa <p>Syyteharkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Viitteitä hyväksikäytöstä → Syyttä- mättä jättäminen (kohtuusperuste) • Yleisen ja yksityisen edun harkinta 	<p>Tunnistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uhrin ohjaaminen avun piiriin (esim. auttamisjärjestelmä) • Vältetään poissaolokäsittelyä • Avustajan ja tukihenkilön käyttö <p>Rankaisemattomuusperiaatteen arvioiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pakkotilan soveltuminen (välitön ja pa- kottava vaara)

	POLIISI TAI MUU ESITUTKINTAVIRAN- OMAINEN	SYYTTÄJÄ	TUOMARI
	<ul style="list-style-type: none"> • Avustajan ja tukihenkilön käyttö • Useiden rikostutkintalinjojen yhteensovittaminen. Harkitaan, onko uhrin edun mukaista odottaa ihmiskauppatutun tutkintaa <p>Ihmiskaupparikostutkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aloitetaan esitutkinta uhuriin kohdistuneesta ihmiskaupparikoksesta • Avustajan ja tukihenkilön käyttö 	<ul style="list-style-type: none"> • Muussa tapauksessa syytteen nostaminen <p>Oikeudenkäynti</p> <p>Voi harkita syytteestä luopumista</p> <p>Seuraamuskannanotossa esiin syyllisyyttä lieventävät tekijät</p> <p>Ihmiskaupparikos</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hyväksikäyttäjän syyttäminen uhrin tekemästä rikoksesta välillisen tekemisen avulla 	<ul style="list-style-type: none"> • Riittävä näyttö hyväksikäytöstä ja pakottamisesta → Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen (esim. poikkeusperuste) • Rankaisemattomuusperiaatteen elementit eivät täyty → huomioiminen seuraamusharkinnassa • Kiinnitetään huomiota vahingonkorvaukseen tai sen kohtuullistamiseen
VALTIONRAJARIKOS	<p>Tunnistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uhrin ohjaaminen avun piiriin (esim. auttamisjärjestelmä) <p>Esitutinnan päättäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Esitutinnan päättäminen "ei-rikos" -perusteella <p>Ihmiskaupparikostutkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aloitetaan ihmiskaupparikoksen tutkinta • Avustajan ja tukihenkilön käyttö 		

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-400-386-5 (PDF)